

קונטרס

עיוטו דר מרדכי

**הלכות בין המצרים
הלכות ת"ב שחל במוצ"ש**

עם פסקי גדולי הוראה שליט"א
בפרט מאת מרן הגרמ"ש קליין שליט"א

אשר חנני השי"ת
מרדכי יעקב בלאאמו"ר
הגאון רבי שמואל שליט"א
מאיר

בין המצרים תשע"ט
בני ברק

©
כל הזכויות שמורות

כתובת המחבר:

**מרדכי יעקב
מאיר**

חפץ חיים 9
בני ברק

03-5783916

053-3170847

8417172@GMAIL.COM

הוצאת

משפחת בן נאים
תפארת רמות 81 דירה 18
ירושלים
077-7551233

עיצוב ועימוד:

יהודה הפקות

03-6187365

הסכמת

**מרן הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א
ומרן ראש הישיבה זצ"ל
על ספר עיטורי מרדכי הלכות פורים**

בס"ד, אדר שמיטה תשע"ה

הרה"ג ר' **מרדכי יעקב מאיר** שליט"א חבר ספר **עיטורי מרדכי** על הלכות מגילה ובתוכו גם תשובות שהשבתי לו מקופיא בלי עיון, ואף שאין לסמוך למעשה על מה שהשבתי, אבל המחבר הוא ת"ח ועמל בתורה ומכרר היטב כל דבר, יהי רצון שיזכה לחבר הרבה חבורים.

חיים קנייבסקי

ג.א. מצטרף
א.ל. שטיינמן

הסכמת ראב"ד ירושלים הגר"מ שטרנבוך שליט"א על ספר עיטורי מרדכי הלכות פורים

of the Orthodox Rabbinical Courts
Rosh HaYeshiva D'Ramat
Jerusalem

לכל מקהלות האשכנזים
ראש חשיבה ברמות א'
מו"ס מועדים ומגלים ושו"ת תשובות והנהגות ועוד
פיק"ק ירושלים ת"י

בעזה"י, י אדר תשע"ה

לכבוד הרה"ג המופלא ה"ה מוהר"ר מרדכי יעקב מאיר שליט"א
קיבלתי ספרו עיטורי מרדכי ועיינתו בו מקופיא, ונהניתי שמבאר
שמעתתא דמגילה בענפיה הרבים, בטוב טעם ודעת והגיון. וכל העוסק
בשמעתתא דמגילה, יהנה מדבריו ובירורים אצלו שבירר.
והנני רק לברך אותו שיזכה ללמוד מתוך נחת ורחבה, ולזכות הרבים
בתורה ויראת השם טהורה.
הנני מצפה לרחמי שמים מרובים.

הסכמת רבינו הגרמ"ש קליין שליט"א על ספר עיטורי מרדכי הלכות פורים

RABBI MOSHE SHOUL KLEIN
Dayan in Beth Din of Hagoon Harav Wozner Zatzal
and Rabbi of "Or Hachayim" area Bnei Brak

משה שאול קליין
דומ"ץ בכיד"צ דמ"ר הגר"ש ואזנר וצללה"ה
ורב שכונת "אור החיים" בני ברק

ב"ה, יום י"ט בשבט תשע"ז לפ"ק

באתי בשורות אלו לחזק ולעודד את ידי האברך החשוב והמופלג הרה"ג מוה"ר מרדכי יעקב מאיר שליט"א, מפעיה"ק בני ברק ת"ו, אשר הביא לפני חיבור חשוב על הלכות מגילה, אשר בשם עיטורי מרדכי יקרא, בו נתבארו הדינים השונים הנוגעים למצות מגילה, בסברות ישרות ובמו"מ של הלכה ומקורות הדברים באופן נאה, וממו"מ שהיה לי עמו בספרא הדין, ראיתי שמשלב בו הן ידיעת ההלכה, והן בהבנה בסברא ישרה, וכבר איתמחי גברא להוציא כמה חיבורים חשובים. וגם עבר על ספר זה אחד מחשובי המורים שליט"א בבית הוראה שלנו וקילסו מאוד, על כן מצטרפנא לברכה מרובה לכבוד הרה"ג המחבר שליט"א שיזכה להפיץ מעיינותיו חוצה ויתבדרון שמעתתא בבי מדרשא, ויזכה עוד ימים רבים לישב על התורה ועל העבודה, וחפץ ה' בידו יצלח.

וע"ז באעה"ח

הסכמת הגר"ש דבליצקי זצ"ל על ספר עיטורי מרדכי הלכות פורים

שריה דבליצקי
בני ברק, רח' ירושלים 50
טל. 6182649
פקס. 6181091

בסיד, יום כ"ג אלול, תשנ"ב

מכתב ברכה והסכמה

הנה האברך היקר שתורתו אמנותו, הרה"ג ר' מרדכי יעקב מאיר שליט"א, הראה לי את ספרו שהולך להוציא לאור, הכי קרא שמו עיטורי מרדכי, והוא חיבור גדול על הלכות מגילה ושאר הלכות פורים. וראיתי מתוך החיבור רוב עמלו בסוגיות אלו, ובפרט בדיני פרזים ומוקפים, שכידוע רבו בהם הפרטים לדינא בהולך ממקום למקום ועוד, וניכר שהוא תלמיד חכם גדול השואף לאסוקי שמעתא אליבא דהילכתא וכו', וראוי מאד שספר זה יודפס ויהיה לעזר גדול לעוסקים לברר הלכות אלו.

והנני מברכו שיוסיף עוד כהנה וכהנה בכל מקצעות תורתינו הקדושה מתוך ישוב הדעת וחדווא דאורייתא וכטו"ס. ובאתי על החתום לכבוד כל עמלי תורתינו הקדושה.

אבותי צלה עכשיו כל צאלי תלפך
ש"י פ"ע צ"ע צ"ע
שריה דבליצקי
רח' ירושלים 50, בני ברק
03-6182649

תוכן ענינים מפורט

- פרק א
הלכות תענית ציבור.....א
- חיוב תשובה * אכילה לפני עלות השחר * תנאי בפה * לאכול סמוך לעלות השחר * ליל התענית * שטיפת הפה * בירך וזכר * בליעת כדור * רחיצה * בעל נפש * מוזיקה * שהחיינו * חופה * עליה לתורה * אכל בטעות אסור להמשיך * כזית או כותבת * הפטרה * נוסע לחו"ל
- פרק ב
דיני ענוו.....טז
- ליל התענית * שליח ציבור * מנין מצומצם * בריא שאכל * קטן
- פרק ג
חולה בצום.....כ
- חולה שאין בו סכנה * יולדת * מעוברת * ומניקה * מקצת * חולה * כואבי עיינים * נדה * קטן * צום שחל בשבת ונדחה
- פרק ד
הלכות י"ז בתמוז.....כז
- נישואין * תספורת * מוזיקה * קניית בגדים חדשים * תקון חצות * סיכום מנהגי האבילות
- פרק ה
סיכום מנהגי האבילות.....לז
- פרק ו
שהחיינו.....לז
- שבת ור"ח * שהחיינו על בגד * י"ז בתמוז שחל בשבת ונדחה * שהחיינו בברית * עשירי באב * הטוב והמטיב
- פרק ז
תשעת הימים.....מד
- ממעטים בשמחה * דין עם גוי * קניית בגדים * בשר ויין
- פרק ח
פתיחה לאיסור רחיצה.....נ
- מנהג ספרדים * פניו ידיו ורגליו * מנהג אשכנזים * פניו ידיו ורגליו במים קרים * חפיתת הראש * מים פושרים
- פרק ט
אופני רחיצה המותרת.....סב
- להסיר לכלוך * איסטנים * רחיצה להסיר זיעה * רחיצה לרפואה * מצות עונה * שחיה * טבילה עזרא * טבילה לתוספת קדושה
- פרק י
רחיצה בערב שבת חזון.....סח
- ר"ח בערב שבת * ערב שבת חזון * רחיצת כל הגוף * חפיתת הראש * טבילה בערב שבת * סמוך לשבת * טבילה בשבת בבוקר * רחיצה בשבת
- פרק יא
כיבוס.....עו
- הכנת בגדים * להכין בגדים בשבת * בגדי זיעה * גוי לכבס לישראל * ישראל לכבס לגוי * גדר איסור כיבוס * ישראל לכבס לישראל אחר * ספרדי שמסר לאשכנזי * אשכנזי שמסר לספרדי * התחיל לכבס לפני השקיעה * פאה * צחצוח נעליים * כיבוס בגדי ילדים

פרק יב
ת"ב שחל בשבת ונדחה, האם נוהג שבוע שחל בו..... פט
מנהג ספרדים ☆ מנהג אשכנזים

פרק יג
חילוקי דינים בין ר"ח אב לשבוע שחל בו..... צה
כיבוס בגדי ילדים ☆ רחיצה לקטנים ☆ בגד אחד ☆ זמן הכנת בגדים ☆ אשכנזי לכבס לספרדי
☆ בגדי שבת לפגישה ☆ תפירת בגדים ☆ בשר בסעודת מצוה ☆ ציפורניים ☆ גילוח ☆ תספורת
לנשים ☆ אבל ☆ בעל ברית

פרק יד
אבילות באשה..... קב
תספורת שיער הראש ☆ לגלח שער על הגוף ☆ איפור ☆ יולדת

פרק טו
אבילות בקטן..... קז
בשר ☆ כיבוס ☆ רחיצה ☆ מוזיקה

פרק טז
שמחה בתשעת הימים..... קיג
ברית בתשעת הימים ☆ תספורת ☆ רחיצה ☆ בר מצוה

פרק יז
ערב שבת..... קיט
שבת ראשונה ☆ להכין בגדים בשבת ☆ שבת חזון ערב ט' באב ☆ בגדי שבת ☆ בגדים חדשים

פרק יח
שבת ט' אב..... קל
דברים שבצינעא ☆ טבילה במקוה ☆ לימוד תורה ☆ לימוד אחרי חצות ☆ טיול ☆ שהחינו
☆ מנחה ☆ סעודה שלישית ☆ זמן תחילת האבילות ☆ הדחת כלים

פרק יט
מוצאי שבת ליל י' אב..... קלז
מאורי האש ☆ הבדלה ☆ הבדלה לילד ☆ חולה האכל בלי הבדלה ☆ מתי יעשה הבדלה

פרק כ
חולה בת"ב..... קמד
מקצת חולה ☆ הבריא באמצע התענית ☆ יולדת ☆ מעוברות ומניקות ☆ עליה לתורה

פרק כא
סיכום דיני חולה בתענית..... קנד

פרק כב
מוצאי ת"ב..... קנה
נטילת ידיים ☆ קידוש לבנה ☆ מוצאי ת"ב שחל בשבת ונדחה, ליל יא אב ☆ מוצאי ת"ב שלא נדחה

מילואים להלכות בין המצרים

פרק א
תספורת לאשה..... קסא

פרק ב
גדרי האיסורים ביום ת"ב..... קע

פתיחה

תנן (תענית דף כו, ב) "משנכנס אב ממעטין בשמחה", איתא בגמ' (תענית דף כט, א) אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב, כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה, כך משנכנס אדר מרבין בשמחה, אמר רב פפא הלכך, בר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי לישתמיט מיניה באב דריע מזליה, ולימצי נפשיה באדר דבריא מזליה. וכן פסק שו"ע (סימן תקנ"א, א). וצ"ב בדברי רב יהודה "כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה, כך משנכנס אדר מרבין בשמחה", מה הקשר בין חודש אדר לחודש אב. ונראה לבאר ונקדים הקדמה אחת.

חודש תמוז ואב שייכים לעשיו

שיטת מג"א (סימן תקנ"א סק"ב) שישראל שיש לו דין עם גוי ישתמט ממנו עד ר"ח אלול. ועיין בקרבן נתנאל (תענית פ"ד סימן לב אות ה) שחולק על המג"א וכתב ז"ל, וזה לשון הזוהר (בפרשת יתרו דף ע"ח ע"ב) "עשו נטל ברזא דיליה תרין ירחין תמוז אב כו', ואפילו אב לאו דיליה, אלא ט' יומין אינון דיליה ולא יתיר, ואתאביד ולא אשתכח" ע"כ. מש"ה לישתמיט מיניה דעובד כוכבים עד ת"ב דרזא דעשו, ולא צריך יותר, וכן עמא דבר" עכ"ל. (ועיין בשער הציון סימן תקנ"א סק"ב שהביא את הק"נ). מבואר מדברי הזוהר שחודש תמוז וכן תשעה ימים של חודש אב שייכים לעשו, וצ"ב מדוע חודשים אלו שייכים לעשיו.

תנן (תענית פ"ד מ"ו) "בשבועה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והובקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל", והנה בבית שני הובקעה חומת העיר ירושלים ביום י"ז בתמוז, אבל בבית ראשון הובקעה חומת ירושלים ביום ט' בתמוז, אלא שחכמים תקנו להתענות ביום י"ז בתמוז, משום שחורבן בית שני חמור יותר (שו"ע סימן תקמ"ט, ב). מבואר שכל חודש תמוז מועד לפורענות, שהרי בבית ראשון כבר בתחילת חודש תמוז אירע הפורענות.

איתא בגמ' (פסחים דף ק"א, ב) "תרי קטבי הוו חד מקמי טיהרא וחד מבתר טיהרא, דמקמי טיהרא, קטב מירי שמו, ומיחזי בי כדא דכמכא והדר ביה בחשא, דבתר טיהרא קטב ישוד צהרים שמו, ומיחזי בי קרנא דעיזא והדר ביה כנפיא כו', מחד בתמוז עד שיתסר ביה ודאי שכיחי, מכאן ואילך ספק שכיחי ספק לא שכיחי".

מבואר מהגמ' בפסחים שמר"ח תמוז מצוי מזיקים בעולם, ועיין שו"ע (סימן תקנ"א, יח) שצריך להזהר לא ללכת יחידי מי"ז בתמוז עד מוצאי ת"ב, ועיין בביאור הלכה שם שכתב שלפי המבואר בגמ' בפסחים יש להזהר יותר מר"ח תמוז, ונראה שמוכח מדברי הגמ' בפסחים כמו שמבואר בזוהר שחודש תמוז שייך לעשו, לכן מצוי שדים ומזיקים בעולם מתחילת חודש תמוז.

ירושלים כסא ה'

כתוב (שמות יז, טז) "וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כַּסֵּי יְהוָה מִלְחָמָה לָהּ בְּעַמְלֵק מִדֹּר דָּר". איתא במדרש תנחומא (פרשת כי תצא) ז"ל, "ר' יהושע בן לוי בשם רבי אלכסנדר כתוב אחד אומר, תמחה את זכר עמלק, וכתוב אחד אומר כי מחה אמחה את זכר עמלק (שמות יז יד), כיצד יתקיימו שני כתובין הללו, עד שלא פשטו ידיהן בכסא, תמחה, משפשטו ידיהן בכסא, אמחה, אפשר בשר ודם יכול לפשוט ידו בכסאו של הקדוש ברוך הוא, אלא על ידי שהחריב את ירושלים, דכתיב (ירמיה ג, יז) "כי בעת ההוא יקראו לירושלים כסא ה'", לפיכך כתיב, כי מחה אמחה" עכ"ל. מבואר מדברי המדרש דע"י שהגויים החריבו את ירושלים, נחשב שהחריבו את כסא השי"ת.

וכ"כ החזקוני (שמות יז, טז) ז"ל, "ד"א כי יד על כס יה, ידו של עמלק על כסאו של הקדוש ברוך הוא זו ירושלים, מלחמה לה' בעמלק עליו מוטלת המלחמה. ועל זה יסד הפייט נא זכור יום זבולך כששרף טיטוס ירושלים ולפיכך ישולם לו. כלומר עליך מוטל הדבר לעשותו, והיינו רמז כתיב מחה אמחה וכתוב תמחה, אלא עד שלא פשט ידו בכס תמחה, משפשט ידו בכס אמחה, וזו היא ירושלים שלמעלה שנקראת כס, דכתיב (ירמיה ג) ביום ההוא יקראו לירושלים כסא ה'" עכ"ל. מבואר שירושלים נקראת כיסא השם.

כסא הכבוד

איתא בגמ' (נדרים דף לג, ב) תניא שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, אלו הן, כסא הכבוד, דכתיב (תהילים צד, ב) "נכון כסאך מאז מעולם אתה", מבואר שכסא הכבוד נברא קודם בריאת העולם, צ"ב מה המושג כסא הכבוד, כמובן שהדברים נשגבים מאוד, ונראה לבאר את תחילת הדברים.

המושג כסא של מלך ענינו לרמז על השליטה של המלך ועל יציבות שליטתו על העם, אדם שעומד על רגליו לפעמים אינו עומד יציב, אבל אדם שיושב על כסא, הרי הוא יציב ומיוסד על הקרקע. ונראה שזה המכוון בכסא של מלך, כאשר המלך מייסד את שליטתו על כל בני המדינה ומצליח לבטל את כל המתנגדים אליו, נחשב שהמלך יושב על כסא המלוכה, דהיינו שליטתו יציבה, מיוסדת, בטוחה, אינה מעורערת.

ונראה שזהו ביאור הפסוק (אסתר א, ב) "בימים ההם כשבת המלך אחשוורוש על כסא מלכותו אשר בשושן הבירה", מבואר שאחשוורוש עשה משתה רק שישב על כסא המלוכה. ופירש רש"י, ז"ל, "כשבת המלך, כשנתקיים המלכות בידו", מבואר שהמושג כסא מלכות הוא כאשר המלוכה מתקיימת ביד המלך, והיינו שמצליח לשלוט על כל עבדיו, וכאשר התקיימה והתייסדה מלוכה אחשוורוש, עשה משתה מיוחד על קיום מלכותו.

ירושלים נקראת כיסא השם, כיון שירושלים ובית המקדש הוא המקום שממנו מתייסד ומתפרסם מלוכה השם בבריא, גלוי השכינה שהיה בבית המקדש היה מביא ליראת

שמים על כלל הברואים, עשו ועמלק נכדו מנגדים לגלוי מלכות השם בבריאה, לכן מתנגדים לגילוי של בית המקדש.

חומת העיר

כתוב (דברים כח, נב) "וְהָיָה לְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ עַד רֹדֶת חֲמוֹתֶיךָ הַגְּבֹהֶת וְהַבְּצֻרוֹת אֲשֶׁר אֵתָהּ בְּטַח בָּהֶן בְּכָל אֶרְצָךָ וְהָיָה לְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ בְּכָל אֶרְצָךָ אֲשֶׁר נָתַן ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ", חומת העיר נותנת לאנשי העיר ביטחון ושליטה כנגד האויבים שבאים מבחוץ. בקיעת חומת ירושלים בחודש תמוז, בבית ראשון וכן בבית שני, מסמלת שהגויים הצליחו לשלוט על ירושלים בימים של חודש תמוז, וכיון שירושלים היא כסא ה', נמצא שהגויים קיבלו שליטה כביכול לערער את כסא ה', דהיינו להתנגד למלכות השי"ת ולגלוי מלכות ה' בבריאה. ונראה שלכן הימים של חודש תמוז ותשעה ימים של חודש אב, שייכים לעשו, כיון שבימים אלו מתגבר הכוח של עשיו בעולם כנגד מלכות שמים ולכן הצליח לשלוט על ירושלים ולהתנגד כביכול על גילוי מלכות שמים.

אמלאה החרבה

כתוב (יחזקאל פרק כו, א) "וַיְהִי בַעֲשֵׂתִי עֲשָׂרָה שָׁנָה בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, בֶּן אָדָם יַעַן אֲשֶׁר אָמַרְהָ צֹר עַל יְרוּשָׁלַם הָאֵחָ נִשְׁבְּרָה דְלֹתוֹת הָעַמִּים נִסְבָּה אֵלַי, אִמְלֹאָהּ הַחֲרָבָה". וכתב רש"י ז"ל, "אמלאה החרבה, אתמלא אני מן העיר ירושלים החרבה".

איתא בגמ' (מגילה דף ו, א) "קסרי וירושלים, אם יאמר לך אדם חרבו שתיהן, אל תאמן, ישבו שתיהן אל תאמן, חרבה קסרי וישבה ירושלים, חרבה ירושלים וישבה קסרי, תאמן, שנאמר אמלאה החרבה, אם מליאה זו חרבה זו, אם מליאה זו חרבה זו, רב נחמן בר יצחק אמר מהכא ולאם מלאם יאמץ". וכתב רש"י ז"ל, "אמלאה החרבה, רישא דקרא יען אמרה צור על ירושלים אמלאה החרבה, עכשיו אתמלא מחורבתה" עכ"ל.

כתב בעל הטורים (בראשית כה, כג) ז"ל, "שני גי'ים, בגימטריא רבי יהודה ואנטונוס (ברכות נז ב): ולאם מלאם יאמץ, יתגבר על חבירו ויחריבו זה את זה, וזהו דכתיב (יחזקאל כו ב) אמלאה החרבה (מגילה ו א) "עכ"ל.

איתא בגמ' (פסחים דף מז, ב) וחומץ האדומי דשדו ביה שערי. אמר רב נחמן בתחלה, כשהיו מביאין נסכים מיהודה לא היה יינם של יהודה מחמיץ עד שנותנין לתוכן שעורין, והיו קורין אותו חומץ סתם. ועכשיו אין יינם של אדומיים מחמיץ עד שנותנין לתוכן שעורין, וקורין אותו חומץ האדומי לקיים מה שנאמר אמלאה החרבה, אם מלאה זו חריבה זו, ואם מלאה זו חרבה זו. רב נחמן בר יצחק אמר: מהכא ולאם מלאם יאמץ.

וכתב רש"י ז"ל, "בתחילה כשבית המקדש קיים, היו מביאין נסכים מיהודה, ובזכות הנסכים היה טעם ביינם ולא היה מחמיץ כו'. אמלאה החרבה, רישא דקרא יען אמרה צור לירושלים האח וגו' אתמלא מן חורבנה של ירושלים, וצור מאדום היא. ולאם מלאם יאמץ, כשעשו גבור יעקב חלש אין מלכות שניהם מתקיים יחד" עכ"ל.

כתב מהרש"א בפסחים ז"ל, "היות מקדש על מכוננו, בזכות הנסכים שהיו מביאין בבהמ"ק היה להם הברכה שלא היה יינם מחמיץ, כי שם היה מקור הברכה במקום השיתין כמפורש במסכת סוכה, אבל כשחייבו חובת הגלות ובטלו הנסכים, באה אותה הברכה לאדום, לקיים מה שנאמר אמלאה החרבה וגו' כמפורש פ"ק דמגילה עכ"ל. מבואר שהברכה שייכת ליעקב או לעשו, בזמן שיש ברכה אצל יעקב, אין ברכה לעשו, אבל בזמן שאין ברכה ליעקב עוברת הברכה לעשו.

והנה פורים הוא זמן של מחיית עמלק. ואיתא במדרש אגדה עה"פ "מלחמה לה' בעמלק מדור דור", דור, זה דורו של שאול, דור, זה דור של מרדכי הצדיק עכ"ל. מרדכי הצליח בחודש אדר להכניע ולבטל את הכח של עמלק, אבל בחודש אב מתגבר הכח של עמלק בעולם.

ונראה שזהו ביאור הגמ' "כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה, כך משנכנס אדר מרבין בשמחה", חז"ל העמידו את פורים ות"ב שהם עומדים זה מול זה, חודש אדר הוא הזמן שיעקב מתגבר על עשיו, לכן מרדכי ניצח את המן מזרע עמלק, ואילו חודש אב הזמן שעשיו ניצח כביכול את מלכות השם, ימי בין המצרים הם ימי מלחמה של יעקב ועשו, ולכן ישראל שיש לו דין עם גוי ישתמט מהגוי בחודש אב וידון בחודש אדר, כיון שחודש אדר זהו זמן הנצחון של יעקב על עשו.

ונראה להוסיף עוד שיסוד דין מרבין בשמחה, כיון שבאדר זהו זמן ניצחון עמלק והעמדת מלכות שמים, זהו גורם ריבוי ברכה בעולם, לכן מרבין בשמחה באדר, שיש בחודש אדר כח ריבוי והתפשטות בכל העולמות. משא"כ חודש אב זהו זמן של עשו שמתנגד למלכות ה' ואז ניטלת הברכה מישראל, לכן ממעטים בשמחה, דהוי זמן של צמצום ונטילת השפע בכל העולם, ולכן בימים בין המצרים מתגברים המזיקים בעולם.

מקטב ישוד צהריים

כתוב (תהילים צא, א) יֵשֶׁב בְּסֶתֶר עֲלִיּוֹן בְּצֵל שְׁדֵי יְתָלוֹנָן: אָמַר לֵה' מַחְסִי וּמְצִידֹתִי אֱלֹהֵי אֲבֹטָח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילָהּ מִפֶּחַ יְקוֹשׁ מִדְּבַר הָוֹת: בְּאַבְרָתוֹ יִסֶּה לָּהּ וְתַחַת כְּנָפָיו תַּחְסֶה צָנָה וְסִתְרָה אֲמָתוֹ: לֹא תִירָא מִפֶּחַד לִילָה מִחֵץ יַעֲוֹף יוֹמָם: מִדְּבַר בְּאֶפֶל יִהְיֶה מִקְטֵב יִשׁוּד צְהָרִים.

מבואר בפסוקים שהאפשרות להנצל מהשד שנקרא מ"קטב", להכנס ולחסות תחת כנפי השכינה ולבטוח בהקב"ה, והנה מבואר בגמ' בפסחים שמר"ח תמוז מצוי בעולם השד שנקרא מקטב. ונראה בביאור הדברים דכיון שמר"ח תמוז מתחזק בעולם הכח של עשיו, עשיו מתנגד לגלוי מלכות השם בבריאה, נמצא שיש בימים אלו, כביכול, סילוק שכינה והשגחה פרטית, מימלא מתעצם כח הרע לשלוט בבריאה, לכן מתחזק בעולם כח המזיקים.

דברים אחדים

הנני מודה להשי"ת על כל חסדיו הגדולים והעצומים, שעושה עימי ובני ביתי, בכל עת ושעה, על כל נשימה ונשימה, ועל הזכות הגדולה ללמוד תורת השי"ת בעומק העיון וההלכה, ובפרט שזיכני ליום הזה, לראות את קונטרס **עיטורי מדרכי הלכות** בין המצרים, יוצא לאור עולם.

הנני מודה למו"ר הגאון המובהק בעומקה של הלכה, מורה הוראה לאמיתה של תורה, תורתו סולת נקיה, זכה וברה, תורתו מאירה כשלמה, מרן **רבי משה שאול קליין שליט"א**, רב שכונת אור החיים בני ברק. אשר מאיר את עיני ישראל בהוראה ברורה כפי הדרך שקיבל מאת מרן בעל שבט הלוי זצ"ל, שלא זזה ידו מתוך ידו עשרות בשנים. וזכיתי במשך כבר כמה שנים להציע לפני מו"ר שליט"א הרבה שאלות בהלכות בין המצרים, והוראתיו הבהירות שקיבלתי ממנו בעל פה, הם אור גדול בהלכות בין המצרים, שזורות כחוט השני לכל אורך הספר.

ספר זה נכתב בין כותלי הבית הגדול שמגדלים בו תורה ותפילה, העיר רבתי עם, תל תלפיות, מבצר עוז לבית ישראל, בתי המדרש "מורשה ודעת". הנני מודה לכבוד איש חי רב פעלים, אשר ליבו רחב ופתוח כאולם לשאת את משא ארון הקודש, להחזיק תורה ולומדיה בהדרת כבוד ויקר, מתוך מאור פנים ונפש חפצה, **הר"ר דן שליט"א**, ורעיתו שעומדת לימינו בכל מפעליו הגדולים, **מרת ענת תחי'**, למשפחת גרטלר. יהי רצון שיזכו להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה ביתר שאת ויתר עוז, ויזכו לראות רוב אושר ונחת דקדושה מכל יוצאי חלציהם, מתוך אושר נחת ושמחה, וברכת התורה מקור הברכה תשרה במעונם כל הימים, אמן.

הנני מודה להורי היקרים, אדוני אבי מורי **הגאון רבי שמואל שליט"א**, ואמי **מרת הרבנית פרלה תחי'**, אשר ביתם בית מקדש מעט לתורה ותפילה ויראת שמים, יראת ה' טהורה חופפת עליו כל היום, ומסורים למעננו כל הימים, שופכים שיח ותפילה בכל עת להצלחתינו. יהי רצון שיזכו לראות מאיתנו רוב נחת וכן מכל יוצאי חלציהם. וכן הנני מודה למו"ח **הגאון רבי שלום אליהו שליט"א** וחמותי **הרבנית מזל טוב תחי'**, למשפחת **אלקיים**, אשר מוסרים נפשם ומשימים לילות כימים להגדיל תורה ולהאדירה, להעמיד תלמידים הרבה, ביתם תל תלפיות עבור הציבור. מאז באתי אל ביתם, מטיבים עמנו כל הימים בלי שיעור וגבול. יהי רצון שיזכו לראות מאיתנו רוב נחת דקדושה וכן מכל יוצאי חלציהם.

הנני לברך את סבתנו הרבנית קולט אלקיים תחי' לאי"ט, אשר משמשת עבור כל המשפחה דמות מופת של בטחון ואמונה. אשת חיל עטרת בעלה, הרה"צ רבי יהודה אלקיים זצ"ל, מייסד סמינר בית יעקב בטנג'יר מרוקו, שהעמיד הרבה בתיים של תורה.

הנני מודה לכבוד סבתנו, אמה של מלכות, הרבנית שרה טולידנו תליט"א, אשת חיל עטרת בעלה, מרן הגאון רבי נסים זצוק"ל, אשר הלכה אחריו לארץ לא זרועה, לייסד את הישיבה הקדושה "שארית יוסף", במושב באר יעקב, וכבר למעלה מיובל שנים שמוסרת ליבה ונושאת בעול הישיבה. יהי רצון שהקב"ה יוסיף לה כח ואון להמשיך בעובדת הקודש, מתוך בריאות הגוף ורוב אושר ונחת, אמן.

הברכה אחת היא לנוות בתי היקרה, שרה תחי', אשר מוסרת נפש לגדל את ילדינו היקרים, בזכות מסירותה הנני יכול לשבת ולשקוד על דלתי התורה. הנני מתפלל להשי"ת לזכות לראות עמה רוב נחת מכל ילדינו האהובים והיקרים שיחיו, ונהיה אנחנו וצאצאינו, יודעי שמך, יראי שמים, ולומדי תורתך לשמה.

יהי רצון שנזכה במהרה לביאת משיח צדקנו, שיהפכו ימי בין המצרים לימי שמחה וששון בבנין בית מקדשנו, ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה, ויתקיים בנו דברי הנביא, (ישעיהו נב, ז, ח) "מֶה נֶאֱוָו עַל הָהָרִים רִגְלֵי מְבַשֵּׁר, מְשֻׁמֵּעַ שְׁלוֹם מְבַשֵּׁר טוֹב מְשֻׁמֵּעַ יְשׁוּעָה אֹמֵר לְצִיּוֹן מֶלֶךְ אֱלֹהֶיהָ, קוֹל צְפִירָה נִשְׁאָו קוֹל יַחְדּוֹ יִרְנְנוּ כִּי עֵין בְּעֵין יֵרָא בָּשׁוּב ה' צִיּוֹן", כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו, כימי צאתך מארץ מצרים הראנו נפלאות, ברחמים גדולים, אמן.

מרדכי יעקב מאיר

בני ברק

פרק א הלכות תענית ציבור

חייב תשובה

א. יש ימים שכל ישראל מתענים בהם, מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב^א.

ב. חייב כל איש לשום אל לבו בימי התענית, ולפשפש במעשיו, ולשוב בהן, כי אין העיקר התענית, כמו שכתוב באנשי נינוה (יונה ג י) וירא אלהים את מעשיהם, ואמרו רז"ל (תענית טז א), וירא את שקם ואת תעניתם לא נאמר, אלא את מעשיהם. ואין התענית אלא הכנה לתשובה, לכן אותם אנשים שכשמתענים הולכים בטויל ובדברים בטלים, תפשו הטפל והניחו העיקר (חיי אדם כלל קלג, א; משנ"ב סימן תקמט א)^ב.

ג. אירעו לאבותינו ה' דברים קשים ומרים ביום זה (י"ז בתמוז) מי הוא אשר נגע אלהים בקרבו בחשבו צרת כל הענינים האלו ואפילו באחד מהם שלא ישב ארצה ויבכה ויתאבל על חילול השם ועל חילול התורה שנעשה ע"י קלקול מעשינו הרעים, וכל אחד יתענה מגוף ומנפש, ולא ינהג עדונים בעצמו לא מעט ולא הרבה, ויעורר את לבו להתענות מקושי הענינים שאירעו ביום זה, ולשוב אל אלהיו בכל לבו ובכל נפשו, ויהיה מיצר ונאנח על צרותינו ועל יגוננו ולחלות פני אל יחוננו וינחמנו מאבלינו^ג.

אכילה לפני עלות השחר

ד. התענית חלה בעלות השחר, אדם שישן בלילה שינת קבע, אפילו אם לא ישן על מיטתו, אם רוצה לקום ולאכול לפני עלות השחר, לפי שיטת שו"ע (סימן

שחטא בכל החודש ולחזור בתשובה, כי התענית הוא הכנה להכניע גופו לשוב, ואם יעשה תענית לבד מבלי משים אשר חטא ולשוב, כמעט לא עשה כלום" עכ"ל.

ג. סדר היום (ענין יז בתמוז).

א. רמב"ם פ"ה מתענית ה"א.

ב. כתב בספר מורה באצבע (סימן ו אות קעד) ז"ל, "מי שיכול להתענות כל משמרת החודש הוא דבר גדול, ועיקר התענית הוא לפשפש ולחקור הטב הידק מה

תקס"ד) אסור לאכול ולשתות, דכיון שישן שינת קבע, נחשב שקיבל עליו את התענית, אם עשה תנאי לפני שישן שיאכל וישתה לפני עלות השחר, מותר לאכול ולשתות. לפי שיטת רמ"א אין צריך לעשות תנאי לגבי שתייה, כיון שדרך אדם לשתות אחרי השינה, הוי כאילו התנה, ולכתחילה ראוי להחמיר להתנות גם לשתייה, אדם שרגיל לשתות אחרי שישן, אינו צריך לעשות תנאי לגבי שתייה (משנ"ב סימן תקס"ד סק"ו).

ה. מצוי שאדם ישן בתחילת הלילה, לפני שאכל ארוחת ערב ואח"כ קם ואוכל ארוחת ערב, בציוור זה מותר לאכול גם בלי תנאי, דכיון שרגיל לאכול אחרי שקם, לא סילק את עצמו מהאכילה ע"י השינה (שער הציון סימן תקס"ד סק"ג).

תנאי בפה

ו. יש אומרים שבתענית ציבור צריך לעשות תנאי דוקא בפה, שיאכל אחרי שיקום לפני עלות השחר, ולא מועיל תנאי בלב, וכן צריך לעשות תנאי בכל תענית בפני עצמה, ואי אפשר לעשות תנאי פעם אחת בשביל כמה תעניות⁷.

לאכול סמוך לעלות השחר

ז. אסור בכל יום לאכול חצי שעה לפני עלות השחר, אכילת קבע, דהיינו פת או מזונות יותר מכביצה, משום שאסור לקבוע סעודה סמוך לזמן ק"ש דאורייתא, שמא ימשך באכילתו ולא יקרא ק"ש (משנ"ב סימן פט סקכ"ז). יש אומרים שגם ביום תענית, אסור להתחיל לאכול סעודה בתוך חצי שעה שלפני עלות השחר, ויש אומרים שביום תענית מותר לאכול עד עלות השחר. גם לפי השיטות שאסור להתחיל לאכול סעודה בתוך חצי שעה לפני עלות השחר, מותר לאכול

לחם בשיעור ביצה, אלא שאסור לאכול יותר משיעור ביצה, ולכו"ע מותר לאכול הרבה פירות, וכן אם מעמיד שומר, מותר לאכול יותר מכביצה^ה.

ח. שיטת הזוהר שאדם שישן בלילה שינת קבע וקם אחרי חצות, אסור לטעום לפני שיתפלל שחרית, ואפשר דשתיה מותר גם לפי הזוהר, אבל מעיקר הדין מותר לאכול ולשתות, מ"מ לכתחילה נכון להזהר לא לטעום אחרי שישן, אם אינו מוכרח, ויש אומרים שגם לפי הזוהר, אדם שחלש ליבו מותר לאכול ולשתות איזה דבר לחזק את גופו, והזוהר לא אסר, אלא באופן שאוכל למלאות את תאוותו (משנ"ב סימן פט סק"ח).

ליל התענית

ט. אפילו שאיסור אכילה מתחיל רק בעלות השחר, מכל מקום שם תענית מתחיל כבר בליל התענית ויש בזה כמה נ"מ. א. שיטת רוב הראשונים שאומרים עננו בערבית בליל התענית. ב. אם ישן לפני עלות השחר ולא עשה

שעה לפני עלות השחר משום חשש שמא ימשך, א"כ מבואר שיש חשש שמא ימשך ויעבור על איסור אכילה לפני שחרית, ולפי"ז גם באופן שאסור לאכול מחמת התענית, יש חשש שמא ימשך, ולכאורה נראה שאיסור אכילה לפני שחרית יותר חמור מאיסור אכילה בג' תעניות, משום שבזמן הזה אין חיוב להתענות מדברי קבלה, כמבואר בשו"ע (סימן תקנ, א) שחייבים להתענות ואסור לפרוץ גדר, ועיין מג"א סק"א שכתב שחייבים להתענות משום מנהג שכל ישראל קבלו עליהם, ולפי"ז קשה על שו"ת שבט הלוי דכמו שבכל יום אסור לאכול חצי שעה לפני עלות השחר אפילו שאסור לאכול לפני שחרית, מ"מ חוששים שיעבור על איסור אכילה לפני שחרית, ה"ה ביום תענית נחשוש שמא ימשך לאכול ביום תענית, וצ"ע.

ה. יש להסתפק האם יש איסור ביום תענית לאכול חצי שעה סמוך לעלות השחר, משום חשש שמא ימשך באכילתו ולא יתפלל שחרית, או כיון שאסור לאכול מחמת התענית אין חשש שמא ימשך. מרן הגר"ק שליט"א (הובא באשי ישראל בסוף הספר תשובה פו) הורה שגם ביום תענית אסור לאכול חצי שעה לפני עלות השחר. אכן עיין בשו"ת שבט הלוי (חי"א סימן קלח) שפסק שביום תענית ציבור, מותר להתחיל לאכול סעודה סמוך לעלות השחר, דכיון שאסור לאכול מעלות השחר ואילך מחמת התענית, אין חשש שמא ימשך עכ"ד.

אכן יש לדון בזה שהלא גם ביום רגיל אסור לאכול אחרי עלות השחר משום איסור אכילה לפני שחרית, דהוי איסור מהתורה ונלמד מהפסוק לא תאכלו על הדם, ואפ"ה אסור לאכול חצי

תנאי, אסור לאכול, כיון דשם תענית מתחיל מהלילה^ג. ג. בעל נפש ראוי שיחמיר להתחיל לצום בליל התענית, כדי שיתענה תענית שלם לילה ויום^ד. ד. אנשי מעשה נוהגים לא לאכול בשר ולא לשתות יין בליל תענית^ה. ה. עיקר חיוב התענית לשוב בתשובה, החיוב לשוב בתשובה מתחיל כבר בליל התענית.

שטיפת הפה

י. אדם שרגיל לרחוץ את פיו כל בוקר, ראוי לא לרחוץ את הפה בתענית ציבור (שו"ע סימן תקס"ו, ג). ואם מצטער, מותר לרחוץ את הפה בתענית ציבור, אלא שיזהר מאד לכופף את ראשו ויטה את פיו למטה, שלא יכנסו המים לתוך הגרון, ובתענית ת"ב מותר רק במקום צער גדול^ט.

בירך ונזכר

יא. בד' תעניות ציבור הקבועות, אם טעה ובירך על כוס מים ונזכר לפני ששתה, לא ישתה כלום, אלא יאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד^י.

בליעת כדור

יב. אסור לשתות בצום אפילו טיפת מים (משנ"ב סימן תקס"ו סק"ג). הרוצה לבלוע כדור אקמול, האם מותר לשתות קצת מים לבלוע את הכדור, תלוי, אם הוא בגדר חולה שאין בו סכנה, מותר לשתות מים אפילו אם מחמיר על עצמו לצום, אבל בריא שיש לו קצת מיחוש, אסור לשתות מים אפילו בשביל לבלוע כדור,

תהי חסיד הרבה ויזהר לשמור נפשו, כדכתיב ושמור נפשך מאוד, אבל יש בידו למעט אכילתו ושתיתו ולא יאכל כ"א שוב נפשו ולקיים גופו בלבד, והעושה כן יש בידו זכות עכ"ל.

ט. משנ"ב (סימן תקסז, יא). ועיין שו"ת מנחת יצחק (ח"ד סימן קט).

י. שערי תשובה (סימן תקס"ח סק"א בסוגריים); מועד לכל חי (סימן כט אות ג); אור לציון (ח"ג פרק לא, ה); מרן הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פס"ז אות ב).

ו. ר"ן (תענית דף ד מדפי הרי"ף), הובא בשער הציון (סימן תקסה סק"ח).

ז. של"ה (מסכת תענית פרק נר מצוה אות ו) הובא במשנ"ב (סימן תקנ, שער הציון ט).

ח. כתב בספר סדר היום (ענין יז בתמוז) ז"ל, "ואנשי מעשה נוהגין שלא לאכול בשר ולא לשתות יין בליל התענית כדי להתענות ולהתאנח על הצרות וראוי לעשות כן אם לא יראה עצמו חלוש או זקן וצריך כח לסבול התענית שבדבר זה אסור לענות נפשו יותר מן הראוי כיון שכחו לאו בר הכי הוא ועז"נ אל

אלא יבלע את הכדור עם מים מרים, והעצה שיפורר את הכדור בתוך המים, או שישים כמה שקיות תה במים^א.

יג. כל השרוי בתענית, הרי זה לא ינהוג עידונין בעצמו ולא יקל ראשו, ולא יהיה שמח וטוב לב, אלא דואג ואונן, כענין שנאמר (איכה ג) מה יתאונו אדם חי גבר על חטאיו^ב.

רחיצה

יד. מותר להתרחץ בג' צומות (צום גדליה; עשרה בטבת; י"ז בתמוז), מלבד בת"ב, אבל בזמן הזה נהגו לא להתרחץ גם בשלש צומות ואסור להורות היתר, המנהג לא לרחוץ כל הגוף במים חמים, אבל מותר לרחוץ את כל הגוף במים קרים, וכן מותר לרחוץ "פנים ידים ורגלים", במים חמים^ג.

עכשיו אין נוהגים לרחוץ בשלושה צומות ואסור להורות היתר^ד עכ"ל. ומקור דבריו מהב"ח בסוף הסימן שכתב ז"ל, "אמנם עכשיו לא ראינו מי שנהג לרחוץ בשלושה צומות ואסור להורות היתר משום אל תטוש וגו' ואף על גב דבהגהות אשרי" (תענית פ"א סימן ט) כתב וכן הוא המנהג שרוחצין באלו התעניות, עכשיו אין המנהג כן" עכ"ל. מבואר מדברי הב"ח ועטרת זקנים שבזמן הזה אסור להתרחץ, והובא להלכה בשער הציון (סימן תקנ סק"ח).

וקשה דעיין במג"א (סימן תקנ סק"ג) שכתב שבעל נפש יחמיר בכולם, משמע שרק בעל נפש צריך להחמיר אבל אדם רגיל אינו אסור להתרחץ, וכ"כ משנ"ב (תקנ סק"ו), ואילו בב"ח ובעטרת זקנים מבואר שאסור להתרחץ מדין מנהג, ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שיש מנהג לא להתרחץ במים חמים דוקא ביום התענית, אבל בליל התענית אין מנהג לא להתרחץ, אלא שבעל נפש מחמיר לא להתרחץ גם בליל התענית.

יא. שמעתי מהגרמ"מ ש קליין שליט"א שאסור לשנות קצת מים בשביל לבלוע כדור, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א. ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"י סימן פג) ז"ל, "שאלה מי שצריך לשנות מים בתשעה באב כדי לקחת כדור, האם מברך עליו "שהכל", דסו"ס בודאי גם נהנה ממנו או לא. תשובה היות כי השותה רק לשנות לבלוע הכדור אינו מברך, כל זמן שאין הוא רוצה להינות, אין צריך לברך" עכ"ל. והנה יש שלמדו מדבריו שמותר לשנות מים לבלוע כדור. אכן יש מקום לומר דאיירי בחולה שאין בו סכנה שאינו חייב כלל לצום, ועיקר הנידון בדבריו האם יברך שהכל או לא, אכן עיין עוד בשבט הלוי (ח"י סימן פד סק"ו) דמשמע מדבריו שמותר לבלוע כדור עם קצת מים, וצ"ע.

יב. רמב"ם (פ"א מתענית ה"ד).

יג. כתב עטרת זקנים (סימן תק"ג, ב) ז"ל, "צומות הללו חוץ מתשעה באב מותרים ברחיצה, אמנם

בעל נפש

טו. אפילו שמעיקר הדין מותר לאכול עד עלות השחר, מ"מ ראוי לאדם בעל נפש להחמיר להפסיק לאכול משקיעת החמה בכניסת ליל התענית, וכן לא יתרחץ ולא ישמש מיטתו בליל תענית, אם חל ליל טבילה בליל התענית, ישמש מיטתו. בנעילת הסנדל לא נהגו להחמיר, משום חוכא ואיטלולא (משנ"ב סימן תקנ סק"ו; שער הציון ט). בזמננו לא נהגו להחמיר להפסיק לאכול בשקיעת החמה, ויש מקום לומר שאדם שאוכל בליל התענית, אין צריך להחמיר לא לשמש מיטתו בליל התענית, ראה בהערה ז'.

מאשתנו" עכ"ל. מבואר מדבריו שראוי לפרוש גם מתשמיש המטה.

יש להסתפק האם הדין שבעל נפש ראוי לא לשמש מיטתו, נאמר דוקא באופן שמחמיר בכל החמשה עיניו והיינו שמפסיק לאכול מבעוד יום, אבל אדם שאוכל בליל התענית עד עלות השחר, אין ענין שיפרוש מתשמיש המטה, או שראוי להחמיר עכ"פ כלפי חלק מהעיניים שמסוגל להחמיר. **ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א** שאדם שאוכל עד עלות השחר אין צריך להחמיר לא לשמש מיטתו בליל התענית, דכיון שאינו נוהג את כל החמשה עיניו, אין ענין לנהוג רק חלק מהעיניים עכ"ד.

ונראה שכן מוכח מדברי השל"ה שבתחילת דבריו העמיד את הענין של בעל נפש רק לגבי להפסיק לאכול מבעוד יום ואח"כ הוסיף בהגהה שיפרוש גם מתשמיש המטה, ולפי"ז אדם שלא מפסיק לאכול מבעוד יום, אין ענין שלא ישמש מיטתו בליל התענית. אכן עיין בסדר היום (ענין יז בתמוז) שכתב ז"ל, "ואנשי מעשה נוהגין שלא לאכול בשר ולא לשתות יין בליל התענית כדי להתענות ולהתאנח על הצרות, וראוי לעשות כן אם לא יראה עצמו חלוש או זקן וצריך כח לסבול התענית, שבדבר זה אסור לענות נפשו

יד. כתב השל"ה (מסכת תענית פרק נר מצוה אות ו) ז"ל, "מן הראוי היה להחמיר בשלשה צומות, צום גדליה, ועשרה בטבת, ושבעה עשר בתמוז כמו בתשעה באב, שכולם הם משום החורבן. אבל אין גוזרין גזירה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולין לעמוד בה (בבא קמא עט ב), על כן לא החמירו אלא בתשעה באב בעצמו. ומבואר מדברי הפרדס שנתחבר בשם רש"י ז"ל, שעל כן איזה יחיד שמרגיש בעצמו שיוכל לעמוד בזה, טוב לו בכל ארבעה צומות שיחמיר על עצמו, **לפסוק האכילה מבעוד יום**, עד כאן. ונראה בעיני, דדוקא באכילה ושתיה להפסיק מבעוד יום יחמיר, כדי שיהיה תענית שלם יום ולילו, אבל בשאר דברים אין צריך להחמיר, מכל מקום אם מחמיר בהן גם כן, בינו לבין עצמו שלא יהא נראה כיוהרא, תבא עליו ברכה" עכ"ל.

מבואר מדברי השל"ה שראוי שבעל נפש יחמיר שלא יאכל לילה ויום, והובא במשנ"ב (סימן תק"נ שער הציון סק"ט). עוד כתב השל"ה (פרק נר מצוה אות ח בהגהה) ז"ל, "נשמע מזה מי שפוסק מבעוד יום, כדעת הפרדס, דלעולם יזהר גם כן מתשמיש המטה, אף שבשאר ענינים אינו פורש, זהו בשביל הרואים. אמנם כשאירע לאשתו טבילת מצוה, נראה שלא יפרוש

מוזיקה

טז. יש אומרים שראוי לא לשמוע מוזיקה, בליל התענית וכן ביום התענית, מ"מ מותר להסתפר, להתגלח ולכבס בתענית ציבור, וכן מותר לקנות בגדים חדשים שלא מברכים עליהם שהחיינו טי.

שו"ע (סימן קכב א) ז"ל, "מותר לנגן בבית גוי בכדי פרנסתו עד ר"ח, אבל מר"ח עד אחר התענית אסור, ויום י"ז בתמוז עצמו אסור, וכן עשרה בטבת" עכ"ל. מבואר מדברי בא"ח וכן מדברי קיצור שו"ע שדין זה נאמר עכ"פ לגבי ריקודים ומחולות ומוזיקה. ועיין גם בהליכות שלמה (תעניות פרק יג דבר הלכה אות א) שכתבו בשם הגרשז"א שלא ראוי לעשות סעודת שבע ברכות בליל תענית, ואף העושים ימעטו קצת מרגילותם, וכן פסק בשו"ת אבן ישראל (ח"ז סימן כח) מסברא דנפשיה שאסור לעשות ריקודים ומחולות ביום תענית ציבור.

ועיין בדעת תורה (סימן תקנ"א; עמוד פז) שכתב שמקור דברי הפמ"ג מאליה רבה (סימן תקנ"א סק"א) וניכר שיש ט"ס באליה רבה ונפלה שורה מסוף דבריו בסימן תק"נ סק"ה, וכ"כ בשונה הלכות (סימן תקנ"א, לח) שיש טעות סופר באליה רבה ואין מקור לדין זה.

ועיין תוס' (עירובין דף מ ב) שכתבו ז"ל, "ומעשה היה בחופה בעשרה בטבת, נתנו הכוס לתינוק לשותות" עכ"ל. מבואר מדברי תוס' שמוותר לעשות חופה ביום תענית ציבור, ועיין מג"א (סימן תק"נ, ו) שהביא את דברי תוס' להלכה, וכן מבואר ברמ"א (סימן תקנ, ג) שמוותר לעשות חופה ביום תענית ציבור. ועיין בדעת תורה שם שהוכיח מדברי תוס' בעירובין שלא נוהג בתענית ציבור דין תשעת הימים, דאם נאמר דהוי כמו תשעת הימים מדוע מותר לעשות חופה ביום תענית ציבור, ועיין בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סימן מט פרק יא) שכתב מכתב להגר"ש דביליצקי זצ"ל והוכיח

יותר מן הראוי כיון שכחו לאו בר הכי הוא ועז"נ אל תהי חסיד הרבה כו', והעושה כן יש בידו זכות ועושה מצוה אקרי" עכ"ל. מבואר מדברי סדר היום שראוי לא לאכול בשר ולא לשותות יין בליל התענית כדי להתאנח על הצרות, ולפי"ז ה"ה ראוי לא לשמש מיטתו כדי להתאנח על הצרות.

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שלמעשה אין צריך להחמיר לא לשמש מיטתו בליל התענית משום ב' סיבות. א. יסוד הדין להחמיר נאמר בעיקר כלפי זמן שיש צרות, שיש חיוב תענית מדברי קבלה, אבל בזמן שאין צרות אין צריך להחמיר. ב. לא כל אדם יכול לתפוס הנהגת בעל נפש, רק אדם שנמצא בדרגה גבוהה ראוי שיעשה הנהגת בעל נפש עכ"ד.

טז. כתב פמ"ג (סימן תקנ"א א"א סק"י) ז"ל, "וי"ז בתמוז ועשרה בטבת, יש להחמיר באפשר כמו מראש חודש עד התענית, ועיין אליה רבה א', וצ"ע" עכ"ל, והובא בביתור הלכה (סימן תקנ"א, ב) ז"ל, "מר"ח עד התענית וכו', ואפשר דיש להחמיר בי"ז בתמוז ועשרה בטבת כמו מר"ח עד התענית (א"ר ופמ"ג) עכ"ל. מבואר מדברי א"ר ופמ"ג שראוי להחמיר בתענית ציבור כמו בתשעת הימים, ולא נתבאר להדיא בדבריהם לגבי איזה דברים ראוי להחמיר שיש לתענית ציבור דין תשעת הימים.

כתב בן איש חי (פרשת דברים אות ז) ז"ל, "וכן צריך להזהר בעשרה בטבת בלילה וביום, שלא לעשות ריקודים ומחולות, ועיין אליה רבא סק"א ואשל אברהם סוף ס"ק יו"ד ושאר אחרונים" עכ"ל. וכן כתב בקיצור

ג"כ מדברי התוס' בעירובין שלא נוהג בתענית ציבור דין תשעת הימים, ונעתיק את לשונו בקצרה.

כתב בשו"ת צ"ץ אליעזר (ח"ז סימן מט פרק יא סק"ז) ז"ל, "ראית גם בזה השלחן (ח"א חאו"ח לסימן תקנ"א) שכותב וז"ל: ביאור הלכה ד"ה מר"ח כתב בשם הא"ר והפמ"ג דאפשר דיש להחמיר ב"ז בתמוז ובי' בטבת כמו מר"ח עד התענית. וצ"ע מנא להו דבר זה שלא נזכר בשום מקום, ועכ"פ לצורך מצוה כגון לגלח בי' בטבת שחל להיות בער"ש אין להחמיר כלל עכ"ל. והנה לא ידעתי מאין לקח כת"ר לומר שהדברים המובאים בביאור הלכה בשם הא"ר והפמ"ג מכוונים בכלל לענין לאסור גם גילוח, הרי הביאור הלכה מביא דבריהם על דינא דשו"ע שם (או"ח ס' תקנ"א) בסעיף ב' שמדובר על למעט במז"מ ובנין של שמחה ושלא לישא נשים, וא"כ י"ל דרק לענין זה הוא דבאים הפוסקים הנ"ל להחמיר גם ב"ז בתמוז ובי' בטבת, באשר יש בהם שמחה יתירה, אבל בלגלח לא עלה על דעתם בכלל להחמיר, וא"כ יש להתיר הגילוח בי' בטבת אפילו שלא לצורך מצוה.

ועיינתי בגוף דבריהם של הא"ר והפמ"ג, וראיתי שהא"ר בסק"א מדבר רק מענין הדין של בר ישראל דאית ליה דינא בהדי כותי לישתמיט מיניה דריע מזליה, שבסעיף א' בשו"ע, ואולי כוונתו גם לענין למעט בכלל בשמחה ע"ש (ויש שם קצת עירובי בדבריו כאשר יזכר המעיין שם), ורק הפרמ"ג בא"א סק"י שמדבר על הדין של סעיף ב' הנזכר שבשו"ע, נטה קו לצדד להחמיר עפ"י ד"ה הא"ר הנזכר גם לענין נישואין שלא לעשות באפשר גם ב"ז בתמוז וי' בטבת, אבל אין כל גילוי בדבריהם שדעתם להחמיר גם לענין גילוח שאין בזה משום חשש של ריע מזליה וכדומה, וא"כ אין לך בזה אלא חידושו בלבד, ואין בכלל להחמיר לענין גילוח, וכנ"ל.

ולדברי הפרמ"ג להחמיר בי' בטבת אפילו לענין נישואין, יש לכאורה סתירה מפורשת לכך מדברי

התוס' (עירובין דף מ' ע"ב) שמביאים בפשיטות בדבריהם ממעשה שהיה בחופה בעשרה בטבת ונתנו הכוס לתינוק ע"ש. אך השבט שמעון שם מסביר טעם ההיתר מפני עיקר שמחה בסעודה ולא בנשואין כו', ובהדיא משמע בגמ' (יבמות דף מ"ג ע"א וברש"י) דאיסור הנשואין שמר"ח ועד התענית הוא אפילו בלי כל סעודה, דבנשואין בלבד איכא שמחה, וכ"כ במג"א בסימן תקנ"א סק"ט, ובמ"ב סקט"ו ושעה"צ סק"י ט" עכ"ל צ"א בקיצור.

ונראה לענ"ד ליישב את שאלת הדעת תורה והצי"א מדברי התוס' בעירובין, דעיינ בב"י סימן תקנ"א שכתב שבחור שלא קיים פו"ר, מעיקר הדין מותר לישא אשה בתשעת הימים, משום דהוי נישואין של מצוה, אלא שנהגו לא לעשות כלל נישואין משום דלא מסמנא מילתא, והובא להלכה במג"א (סימן תקנ"א סק"ח) ובמשנ"ב (סימן תקנ"א, יד). ולפי"ז נראה דמה שכתבו תוס' בעירובין שמוותר לעשות חופה ביום תענית, נראה שתוס' איירי בבחור שלא קיים פו"ר דהוי נישואין של מצוה, ולכן מותר לעשות נישואין בתענית ציבור, משום שגם בתשעת הימים מותר לבחור לעשות נישואין, אלא רק שלמעשה לא עושים נישואין משום דלא מסמנא מילתא, ונראה שבתענית ציבור אין חסרון במסמנא מילתא לכן מותר לעשות נישואין ביום תענית ציבור, אבל לגבי שאר דברים יש מקום לומר שיש לתענית ציבור דין שוה כמו תשעת הימים.

כיבוס ותספורת

יש להסתפק לפי המבואר בביאור הלכה (סימן תקנ"א, ב) שראוי להחמיר שיש לתענית ציבור דין כמו תשעת הימים, האם ראוי לכתחילה לא לכבס ולא להסתפר בתענית ציבור, כמו שאסור בתשעת הימים. ועיינ בספר זה השולחן (דביליצקי; סימן תקנ"א) שנקט שלפי הביאור הלכה אסור להתגלח בתענית ציבור. אולם אח"כ חזר בו וכתב (קונטרס דיני תענית ציבור תשע"ב)

שהחיינו

יז. יש אומרים שמותר לומר ברכת שהחיינו ביום תענית ציבור, ונ"מ לחולה שאין בו סכנה, שמותר לברך שהחיינו על פרי חדש, וכן נ"מ לבריא, שמותר לקנות בגד חדש שמברכים עליו שהחיינו, ויש אומרים לא לברך שהחיינו ביום תענית ציבור^ז.

חופה

יח. מותר לעשות חופה ביום עשרה בטבת, ויעשו סעודת נישואין בלילה, ולא יעשו ריקודים ומוזיקה בחופה^ז.

שכתבו בשם מרן הגרשז"א זצ"ל שמותר לקנות בגד חדש בתענית ציבור.

ועיין באור לציון (ח"ג פרק כה הערה א) שכתב שאפילו שמעיקר הדין מותר להסתפר ביום תענית ציבור, מ"מ ראוי לא להסתפר וציין לטורי אבן ר"ה דף י"ח ע"ב וכן לרוח חיים להגר"ח פלאג"י סימן תקס"ו אות ד'.

טז. כתב פמ"ג (סימן תקנ"א א"א מב) ז"ל "ומשמע בצום גדליה או י בטבת למי שאין מתענה, כבסימן תק"נ, אומר שהחיינו" עכ"ל, מבואר מדברי פמ"ג שמותר לברך שהחיינו בתענית ציבור. אכן עיין בסידור הגר"י עמדין (דיני חודש תמוז) שכתב ז"ל, "נראה לי שאין לברך זמן בד' תעניות, אם אינה מצוה עוברת כמו פדיון הבן" עכ"ל, ועיין בהליכות שלמה (פי"ג אורחות הלכה הערה 7) בשם הגרשז"א זצ"ל שראוי לא לקנות בתענית ציבור בגד שמברכים עליו שהחיינו.

יז. עיין תוס' (עירובין דף מ ב) שכתבו ז"ל, "ומעשה היה בחופה בעשרה בטבת נתנו הכוס לתינוק לשותות" עכ"ל. מבואר מדברי תוס' שמותר לעשות

שמותר להתגלח ולכבס בתענית ציבור, וציין לדברי שו"ת ציץ אליעזר הנ"ל.

ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שגם לפי הפמ"ג וביאור הלכה מותר להסתפר ולכבס בתענית ציבור, משום שכונת פמ"ג וביאור הלכה שראוי לנהוג בתענית ציבור דין תשעת הימים רק כלפי דברים שאסורים מעיקר הדין בתשעת הימים כמבואר בברייתא ביבמות, והיינו נישואין ומשא ומתן של שמחה שאסורים מעיקר הדין כל תשעת הימים, משא"כ כיבוס ותספורת כיון שאסורים מעיקר הדין רק בשבוע שחל בו ת"ב אלא שאסורים כל תשעת הימים רק משום מנהג, לגבי דברים שאסורים בתשעת הימים משום מנהג לא מחמירים בתענית ציבור עכ"ד. (אכן צ"ע הלא מותר לעשות חופה בתענית ציבור כמבואר בתוס' בעירובין, וצ"ל כמו שביארנו שדוקא בחור שלא קיים מצות פרו ורבו מותר לעשות חופה, כיון שמעיקר הדין מותר לעשות חופה גם בתשעת הימים). וכן פסק בחוט שני (שבת ח"ד עמוד שפא) שמותר לספר ולכבס בתענית ציבור גם לפי הביאור הלכה, ועיין גם בהליכות שלמה (תעניות פרק יג דבר הלכה אות ג)

עליה לתורה

יט. חולה שאין בו סכנה כיון שפטור מלצום, לא יעלה לתורה בקריאת התורה של ד' תעניות (עיין שו"ע סימן תקס"ו, ה). חולה שאכל פחות מכזית, לא איבד את התענית ונחשב שצם (שו"ע סימן תקס"ח, א). חולה שאכל כמה פעמים פחות פחות מכשיעור, מותר לעלות לתורה, כיון שלא איבד את התענית (שו"ת מרחשת ח"א סימן יד אות ד) יח.

אכל בטעות אסור להמשיך

כ. אדם ששכח ואכל כזית בד' תעניות הקבועות, או שכח ושתה כוס מים, חייב לצום עד סוף היום, ומעיקר הדין אינו חייב לצום יום אחר, אולם ראוי שיצום

שבהמשך היום אסור להמשיך לאכול, הרי הוא שייך בתענית כיון שאסור לאכול מחמת התענית וחייב בקריאת התורה, ונראה להביא ראיה מדברי משנ"ב (סימן תקסח סק"ג) שאם אכל יכול לומר עננו בתענית ציבור, ונראה דכמו שיכול לומר עננו ה"ה מותר לעלות לתורה. ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שאם אכל בשיעור כותבת שלא יעלה לתורה.

ונראה לענ"ד שיש להסתפק האם עליה לתורה תלוי בקיום חיובי של מצות התענית, או שתלוי באיסור אכילה מחמת התענית, דהיינו שבשלמא חולה שאוכל אסור לעלות לתורה, כיון שחולה פטור ממצות התענית, שבמקום חולי לא גזרו רבנן, וכיון שחולה פטור לגמרי ממצות התענית, אינו מחוייב בקריאת התורה של יום התענית, אבל אדם בריא שאכל בטעות, נהי שלמעשה לא התענה, מ"מ כיון שאסור להמשיך לאכול מחמת התענית, אינו מופקע מיום התענית, א"כ חייב בקריאת התורה.

חופה ביום תענית ציבור, וכן מבואר ברמ"א (סימן תקנ). ועיין בדעת תורה (סימן תקנ"א) שכתב שאפילו שמותר לעשות חופה ביום תענית ציבור, מ"מ לא יעשו ריקודים ומחולות בחופה. ועיין בשו"ת פרי השדה (ח"ד סימן סב) שפסק שלא לעשות חופה ביום תענית ציבור, ועיין בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סימן מט פרק יא) שהשיג עליו ופסק שמותר לעשות חופה ביום תענית ציבור כמבואר להדיא בתוס' בעירובין וברמ"א סימן תקנ, ומסיים שם דמ"מ לא יעשו ריקודים ומחולות בחופה ויעשו בלילה את הסעודה עכ"ד, וכן פסק בשו"ת אבן ישראל (ח"ז סימן כח) שמותר לעשות חופה ביום תענית ציבור ולא יעשו ריקודים ומחולות.

יח. יש להסתפק בכהן בריא שטעה ואכל ארוחת בוקר ביום תענית ציבור, ואח"כ נזכר שהיום צום, והפסיק לאכול עד סוף היום, האם מותר לעלות לתורה בקריאת התורה של מנחה. ולכאורה נראה לומר שמותר לעלות לתורה, דנהי שאכל, מ"מ כיון

עוד יום נוסף לכפר על החטא שאכל בצום י"ט, אם קשה לו לצום עוד יום נוסף, יכול לפדות את הצום ע"י שיתן כסף לצדקה².

כזית או כותבת

כא. יש ספק מה השיעור שגורם לאדם שאוכל ביטול התענית, האם אכילת כזית או כותבת. והנה בריא שטעה ואכל בד' תעניות אפילו אכל בשיעור כותבת, אסור לאכול עד סוף היום, אולם יש ג' נ"מ מהו השיעור שגורם ביטול התענית. א. חולה שאכל פחות מהשיעור יכול לעלות לתורה, ואם אכל כשיעור אינו יכול לעלות לתורה, יש להסתפק בחולה שאכל כזית בכדי אכילת פרס ולא אכל שיעור כותבת, האם מותר לעלות לתורה. ב. בריא שטעה ואכל בתענית ציבור, חייב להתענות יום נוסף לכפר על החטא שאכל בצום, או שיתן צדקה לכפר על החטא שאכל (משנ"ב סימן תקס"ח סק"ח). יש להסתפק אם אכל כזית ולא אכל כותבת, האם צריך לצום לכפר על החטא, או רק אם אכל כותבת חייב כפרה. ג. יחיד שקיבל תענית, אם טעה ואכל, הפסיד את תעניתו וחייב להשלים ולצום יום אחר, ומבואר בשו"ע (סימן תקסח, א) שאם אכל כזית, הפסיד את תעניתו³.

הלכה, ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן נו) שהקשה סתירה זו.

ונראה לכאורה ליישב את הסתירה שלגבי ד' תעניות שיעור ביטול התענית הוא כותבת, כמבואר בביאור הלכה, ומה שמבואר בשו"ע שאם אכל כזית הפסיד תעניתו, איירי לגבי יחיד שקיבל עליו תענית, דבלשון בני אדם כיון שקיבל שלא יאכל, אכילה הוי בכזית, ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן קכח) שכתב הגרש"א שטרן שליט"א תירוצו זה.

יש להסתפק בדין בריא שאכל בטעות שצריך לצום יום נוסף לכפרה, אם אכל כזית ולא אכל כותבת, האם צריך כפרה. ועיין בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סימן ק) שכתב שאדם שאכל במזיד בד' תעניות, אם

יט. תרומת הדשן (סימן קנו); משנ"ב (סימן תקמ"ט סק"ג; סימן תקס"ח סק"ח).

כ. מטה אפרים (סימן תרב סכ"ג); כף החיים (סימן תקמ"ט סק"ז).

כא. יש להסתפק מה השיעור שגורם ביטול התענית, האם כזית או כותבת. ועיין בביאור הלכה (סימן תקנד, ו) שכתב לגבי מחלת חולרע בת"ב שיאכל פחות מכותבת בכדי אכילת פרס שבוה לא נעקר התענית, מבואר מדברי הביאור הלכה שאם אכל כזית לא נעקר התענית עד שיאכל כותבת. אכן עיין בשו"ע (סימן תקסח, א) שכתב לגבי יחיד שקיבל עליו תענית, שאם אכל כזית הפסיד תעניתו, מבואר דהשיעור כזית, ולכאורה דברי שו"ע סותרים לדברי הביאור

הפטרה

כב. מנהג הספרדים שלא קוראים הפטרה בג' תעניות, רק בצום ת"ב מפטירים בשחרית ומנחה, מנהג אשכנזים להפטיר במנחה בד' תעניות ציבור, ובצום

ת"ב מפטירים גם בשחרית (עיין רמ"א סימן תקסו, א).

כג. ספרדי שהתפלל במנין אשכנזי, מותר לעלות לתורה בעליית שלישי ולקרוא הפטרה עם ברכותיה, אשכנזי שהתפלל במנין ספרדי, אם קיבל עליית שלישי, אסור לאשכנזי לקרוא הפטרה עם ברכותיה כב.

כד. מעשה שהיה (עשרה בטבת תשע"ט) בספרדי שהתפלל במנין אשכנזי וקיבל עליית שלישי, אחרי שעלה לתורה ביקשו מהעולה שיקרא הפטרה, הספרדי לא

אכל כותבת הגסה מלקים אותו מכת מרדות, דכעין דאורייתא תקון, אבל אם אכל כזית לא מלקים אותו, וצ"ב מדוע לא מלקים את האוכל כזית. ונראה דס"ל שהאוכל כזית לא ביטל את התענית כיון שהוא עדיין מעונה ולכן מלקים מכת מרדות רק אם אכל כותבת, משום דשיעור כותבת מיישב את דעת האדם. ועיין בתרומת הדשן (סימן קנו) שכתב שאם אכל כזית בצום צריך כפרה ומשמע מדבריו שחולק על ההלכות קטנות וס"ל דשיעור ביטול התענית באכילת כזית.

ונראה לבאר את יסוד השאלה האם שיעור ביטול התענית באכילת כזית או בכותבת, דהנה ביארנו לעיל שיש ב' דינים בתענית. א. איסור אכילה. ב. מצוה להיות במצב של מעונה. ונראה שאוכל כזית הרי הוא עבר על איסור אכילה, משום דשיעור אכילה הוא בכזית, אכן מ"מ אכילת כזית אינה מיישבת את דעת האדם, נמצא שהאוכל כזית עדיין הוא במצב של מעונה, ונראה שמצד החלק של איסור אכילה, האוכל כזית עבר על איסור אכילה אבל לא ביטל את מצב העינוי.

כב. יש להסתפק האם ספרדי מותר לעלות לתורה

במנין אשכנזי ולקרוא הפטרה עם ברכותיה, או"ד כיון שהספרדי נוהג לא לקרוא הפטרה א"כ כלפיו הוי ברכה לבטלה. ועיין בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן צט) שדן באדם שנוהג לא לומר ברכה בהלל של ר"ח והיה ש"צ במנין שאומרים הלל האם יכול להוציא את הציבור בברכה, והביא ראיה מהגמ' (פסחים דף קו א) דרב אשי איקלע למחוזא ועשה קידוש ורב אשי הסתפק האם עושים ביום ברכת קידוש כמו בלילה ורצה לברך כמנהגם, מבואר שאפילו שרב אשי נהג לברך רק בורא פרי הגפן אפ"ה היה מותר לברך כמנהגם, ולפ"ז ה"ה הנוהג לא לברך בהלל מותר להיות ש"צ ולהוציא ציבור שנוהג לברך עכ"ד, ולפ"ז ה"ה מותר לספרדי לקרוא הפטרה במנין אשכנזי, כיון שנוהגים לברך מותר לברך כמנהגם, וכן פסקו בשו"ת דברי יציב (או"ח סימן רמח) ובחזו"ע (תענית עמוד קג) לפי הגמ' בפסחים הנ"ל, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א. ונראה דמ"מ אשכנזי שמתפלל במנין ספרדי וקיבל שלישי, אסור לקרוא הפטרה עם ברכות, דכיון שקריאת ההפטרה הוי חיוב שמוטל על הציבור, כיון שהציבור נוהג לא לקרוא הפטרה, העולה אינו יכול לקרוא.

רצה לקרוא הפטרה ויצא מיד מבית הכנסת. ונראה שבציור זה הכהן או הלוי שעלו לתורה יקראו הפטרה, כיון שהם עלו לתורה, אם אינם רוצים, יעמוד אחד מהקהל ויקרא הפטרה עם ברכותיה אפילו שלא עלה לתורה^{כג}.

נוסע לחו"ל

כה. הנוסע מישראל לאמריקה ביום תענית ציבור אחרי צהרים, לכתחילה חייב לצום עד סוף יום התענית לפי אופק המקום שנמצא מעליו, אפילו שכבר היה צאת הכוכבים במקום שיצא ממנו, דהיינו בארץ ישראל, וכן הנוסע מאמריקה לארץ ישראל, מותר לאכול לפי זמן צאת הכוכבים באר"י, אפילו שעדיין לא היה צאת הכוכבים במקום שיצא ממנו^{כד}.

כל תענית שלא שקעה עליה חמה אינו תענית כמבואר בתענית י"ב, ובשו"ע או"ח סימן תקס"ב, אבל כתבתי במק"א דנהי דמצד זה היינו צריכים לחייב להתענות עד ציה"כ במקום שהוא עכשיו שם, אבל לאידך כיון שתענית סתם שחייבו אינו ארוך כל כך ושיעור דסתם תענית במקום שהוא שם הוא גזרה שרוב הצבור יכולים לעמוד, משא"כ להאריך התענית בעוד שבע או עשר שעות ולפעמים יותר מביא חולשה על האדם שהוא כבר בגדר פטור מן התענית, ע"כ לענ"ד דמותר לו להפסיק תעניתו בדרך כה"ג בזמן המשווע שיצא מא"י שבמקום שיצא משם הוא כבר ציה"כ" עכ"ל. מבואר מדברי שבט הלוי דכיון שמתענה הרבה שעות פטור, וצ"ב כיון שחייב תענית תלוי בדין יום י"ז ועדיין לא נגמר יום י"ז, מדוע מותר לאכול אחרי שעבר הרבה שעות.

(ועיין בשו"ת שבט הלוי ח"ז סימן ע"ז שנראה מדבריו שיכול לאכול רק מדין חולה, אכן לפי"ז אינו מובן מדוע כתב שיאכל אחרי השעה שיצא הצום באר"י, הלא ממנו"פ אם אינו חש בטוב, מותר לאכול גם לפני שיצא הצום באר"י, ואם מרגיש טוב, חייב להמשיך לצום). ועיין בשו"ת אגרות משה

כג. עיין שו"ת נודע ביהודה (תניא סימן קי) שכתב שאם העולה השלישי לא בקי לקרוא הפטרה, יקרא הפטרה הכהן או הלוי כיון שהם עלו לתורה, ואם אינם בקיאים, יקרא הפטרה אחד מהציבור, והובא בשערי תשובה (סימן תקסו סק"א). ולפי"ז בציור שהעולה הספרדי יצא מבית הכנסת לכתחילה הכהן או הלוי יקראו את הפטרה, ואם לא יקרא אחד מהציבור בלי לעלות לתורה. שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א.

כד. יש להסתפק בנוסע מישראל לאמריקה באמצע יום עשרה בטבת, או י"ז בתמוז, ובאמצע הדרך כבר היה צאת הכוכבים בישראל, ועדיין לא היה צאת הכוכבים לפי אופק המקום שנמצא מעליו, האם חייב להמשיך לצום.

כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן רסא) ז"ל, "ואשר שאל במי שנוסע לאמריקה ביום תענית וכמו בי"ז בתמוז, האם הוא חייב לצום עוד עשר שעות עד שהוא צאת הכוכבים באמריקה, או שמוא אזלינן תר תחילת התענית שהתחיל בא"י. הנה ודאי יסוד גדול

כו. הנוסע מצרפת לאמריקה ביום תענית ציבור בבוקר מוקדם, בזמן עלות השחר של יום התענית היה בצרפת וחל עליו חיוב לצום, אם הספיק להגיע לאמריקה, או שהספיק בהמשך הטיסה להיות מעל מדינה שלפי האופק שלה עדיין לא היה עלות השחר של יום התענית, מותר לאכול במטוס, עד שיגיע למקום שכבר הגיע זמן עלות השחר של יום התענית, לפי אופק המקום שנמצא מעליו^{כה}.

כז. מותר לאכול בשר ולשתות יין במוצאי תענית ציבור, ורק במוצאי ת"ב מחמירים לא לאכול בשר (משנ"ב סימן תקנ"ח סק"ה).

ונראה שאפילו שחל עליו חיוב לצום כאשר היה בצרפת, מ"מ כיון שהספיק להיות מעל אופק של מדינה אחרת שלא היה עלות השחר, פוקע ממנו החיוב לצום עד שיהיה עלות השחר באמריקה. ולכאורה יש צד לומר שיהיה אסור לאכול, דעיינ בשו"ע (סימן תקס"ה) שאם ישן שינת קבע וקם לפני עלות השחר אסור לאכול, אם לא התנה, ולפי"ז יש מקום לומר דכיון שהיה בעלות של יום י בצרפת וחל עליו חיוב לצום, הוי כמו שישן שינת קבע, א"כ יהיה אסור לאכול, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א דהוי כמו ישן שינת קבע.

ונראה לענ"ד שמוותר לאכול, שיסוד הדין שישן שינת קבע אסור לאכול, דכיון שישן נחשב כמו שקיבל עליו את התענית, משא"כ בציור זה שהיה בצרפת בזמן עלות השחר, נהי שחל עליו חיוב לצום, מ"מ לא התכוין לקבל עליו את הצום, (ויש להוסיף שיכול להתנות מפורש שכאשר יגיע לאמריקה רוצה להמשיך לאכול), ולכן כאשר הגיע לאמריקה לפני עלות השחר יהיה מותר לאכול, וכן שמעתי מהגרמ"מ ש קליין שליט"א שאחרי שיגיע לאמריקה מותר לאכול, ואינו דומה לישן שינת קבע לפני עלות השחר.

(או"ח ח"ג, צו) שפסק שחייב להתענות לפי המקום שנמצא מעליו בין לקולא בין לחומרא, וכן פסק בספר חוט שני (שבת ח"ד פרק צג).

ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שמעיקר הדין חייב להמשיך להתענות עד סוף היום, אולם כיון שבג' תעניות אפילו מקצת חולה פטור מלצום, כמו שמעוברות ומינקות פטורות לצום, לפי"ז אם מרגיש באמצע הדרך חולשה מחמת טורח הדרך, מותר לאכול מדין מקצת חולה. (ועיינ במשנ"ב סימן תרפ"ו סק"ו שאדם שהולך בדרך אפילו אם קשה עליו התענית, יתענה, מ"מ אם מרגיש סחורות מחמת הדרך מותר לאכול). **ושמעתי מהגרמ"מ ש קליין שליט"א** שמעיקר הדין אסור לאכול עד צאת הכוכבים לפי אופק המקום שנמצא מעליו, ואם אינו חש בטוב ואוכל מדין חולה, יאכל בשירותים, שלא יהיה חילול השם שאוכל בצום עכ"ד.

כה. יש להסתפק באדם שנוסע מצרפת לאמריקה והיה בזמן עלות השחר של יום י טבת בצרפת (או שהיה במטוס מעל מדינות שלפי האופק שלהם כבר היה עלות השחר של יום י טבת) וחל עליו חיוב לצום, והספיק להגיע לאמריקה לפני עלות השחר של יום י טבת לפי אופק אמריקה, (או שהספיק להיות מעל מדינות שלפי האופק שלהם לא היה עלות השחר), האם יהיה מותר לאכול.

פרק ב דיני עננו

ליל התענית

א. יש ג' מנהגים באיזה תפילות יחיד אומר עננו בתענית ציבור. א. מנהג אשכנזים שיחיד אומר עננו רק במנחה, בשומע תפילה (רמ"א סימן תקס"ה, ג). ב. מנהג המרוקאים ותימנים שיחיד אומר עננו בכל ג' התפילות, דהיינו בערבית של ליל התענית, שחרית ומנחה, בשומע תפילה (שו"ע סימן תקס"ה, ג). ג. יש ספרדים שנהגו שיחיד אומר עננו בלחש בשחרית ובמנחה, ולא אומר עננו בערבית של ליל התענית (כף החיים סימן תקס"ה, יז).^N

הלילה אף על פי שגמור וסלק וישן, אלא היה אוכל והולך עד שיעלה עמוד השחר כשם שאוכל כל היום בתעניות שמפסיק בהן מבעו"י, אלא ודאי התענית מתחיל מתחילת הלילה ומש"ה אמרין שצריך לקבל אפילו תענית יחיד מבעוד יום, ואם אינו מתחיל עד למחר למה הוא מקבלו עליו עד הלילה כו', אלא ודאי משמע שהתענית מבערב הוא מתחיל, ולפיכך מתפלל ערבית תפילת תענית" עכ"ל.

מבואר מדברי הר"ן דשם התענית מתחיל מבערב ולכן אומר עננו בליל התענית. וצ"ב איך שייך לומר דשם התענית מתחיל מבערב, הלא עדיין אוכל בערב. ושמעתי לבאר בזה דיום של תענית הוא יום שונה במהותו, והיינו משום שיש חיוב לשוב בתשובה ביום התענית וכן למעט בעידונים, ולכן אפילו שמותר לאכול לפני עלות השחר, מ"מ מתחיל שם התענית משקיעת החמה כלפי חיוב תשובה ומיעוט עידונים.

ועיין שו"ע (סימן תקס"ה, ג) שפסק שיחיד יאמר עננו בערבית בליל התענית בד' תעניות ציבור הקבועות, ועיין בספר נהגו העם שהעיד שכן היה המנהג במרוקו לומר עננו בערבית של ליל התענית, וכן שמעתי

א. שיטת הרי"ף (תענית דף ד, א מדפיו) והרמב"ם (פ"א מהלכות תענית ה"ט) והרא"ש (שבת פ"ב סימן טו; תענית פ"א סימן י) שיחיד אומר עננו בערבית בליל התענית, אפילו בתענית יחיד, וכן פסק בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן שפז). שיטת בעל המאור שלא אומרים עננו בערבית בליל תענית כיון שעתיד לאכול כל הלילה, וצ"ב שיטת הרי"ף והרמב"ם מדוע אומרים עננו בליל התענית, הלא עדיין עתיד לאכול עד עלות השחר.

ועיין בר"ן (תענית דף ד מדפי הרי"ף) שמבאר ז"ל, "ושמא תאמר והיאך יתפלל בערבית תפלת תענית והרי הוא אינו מעונה עדיין ועתיד לאכול ולשתות כל הלילה, איכא למימר דהיינו מפני הקבלה שקבל התענית על עצמו מבערב, שיום של תורה לכל דבר מבערב עד ערב, וכן בכל תענית שגוזרין ב"ד בגזרה חמורה כט' באב ותעניות אחרונות מבערב מבעוד יום מפסיקין בהן, אלא שבתענית יחיד הקילו עליו שדיו שיהא נמנע מאכילה בשעה שבני אדם אוכלין דהיינו ב"ב שעות של יום, מ"מ התענית מתחיל מתחלת הלילה, שאם לא היה כן לא היה נאסר לאכול ולשתות כל

מהג"ר יצחק ועקנין שליט"א שכן נהגו בטנגיר במרוקו, שהיו אומרים עננו בערבית של ליל התענית, ולפי"ז נראה שראוי למעשה לומר עננו בערבית בד' תעניות ציבור, והנה הרבה העירו על דברינו שמנהג רוב ספרדים לא נהגו לומר עננו בליל תענית, ונראה לבאר את המנהג.

כתב הטור סימן תקסה ז"ל, "יש מהגאונים שכתבו שאין לומר אלא במנחה, שמא יאחזנו בולמוס שיצטרך לאכול ונמצא שקרן בתפלתו וכן נוהגים באשכנז, ובספרד נוהגין לומר אותו **ערבית** שחרית ומנחה, וכן היה נוהג א"א הרא"ש זצ"ל" עכ"ל. מבואר שהמנהג המקורי בספרד שיחיד אומר עננו בערבית בליל תענית, אפילו בתענית יחיד.

כתב בית יוסף סימן תקסה ז"ל, "וכתב הכל בו (סימן סא) ועכשיו נהגו שלא להתפלל יחיד עננו אפילו בתפילת שחרית אלא בארבעה צומות בלבד, ונראין דבריו דאפילו לדעת הגאונים בארבעה צומות אומרו **בכל תפילותיו**, דאפילו יאחזנו בולמוס ויאכל, כיון שתיקנו חכמים להתענות בו, שייך שפיר למימר עננו ביום צום התענית הזה" עכ"ל. מבואר מדברי בית יוסף שבד' תעניות ציבור יחיד יאמר עננו בכל התפילות, ועיין בשיירי כנסת הגדולה (סימן תקסה הגהות ב"י סק"ו) שהביא את הב"י וכתב **וכן אנו נוהגים** עכ"ל, מבואר שבעל כנה"ג נהג לומר עננו בערבית בליל תענית ציבור.

כתב רמ"א (סימן תקסה, א) ונהגו בכל הצומות שלא לאומרו כי אם במנחה, וכתב מאמר מרדכי (סימן תקסה"ה סק"ז) ז"ל, "רצה לומר אפילו בד' צומות אין אומרים אותו הקהל אלא במנחה, **וכן הוא מנהג מקומותינו**, ואינו נכון לענ"ד, אלא ראוי לנהוג לאומרו וכדברי מרן ז"ל שהוא העיקר, וכתב הרב השיירי ז"ל שכן הוא מנהגם, ובפרט לפי הנוסח שלנו בענינו שאין אומרים ביום תעניתנו אלא ביום התענית הזה, דליכא קפיда כל כך כו', **וגם בלילה שלפני התענית**

נראה דשפיר דמי להתפלל ענינו, אלא דכיון שהמנהג פשוט שלא לאומרו אף בשחרית, יש לסמוך בזה על סברת הרז"ה דס"ל שאין לאומרו בערבית מעיקר דינא דגמרא, ומיהו בת"ב יש לאומרו גם בערבית, וכן נראה לי לנהוג, ואין בזה משום שינוי מנהג מכמה טעמים, ומכל מקום אין לנו כח להנהיג לאומרו כיון שיש לו למנהג על מה לסמוך" עכ"ל.

מבואר מדברי מאמר מרדכי שהמנהג במקומו היה לומר ענינו רק במנחה בלבד כמו שיטת הרמ"א, אולם מבואר מדברי המאמר מרדכי שאינו מסכים עם המנהג וכתב להדיא דשפיר דמי לומר ענינו בליל התענית, אלא שמלמד זכות על מנהג מקומו דסמכו על שיטת הרז"ה. ועיין בכף החיים (סימן תקסה"ה סק"ז) שכתב בשם המאמר מרדכי שמנהג בני ספרד לא לומר עננו בערבית כיון שחוששים לשיטת הרז"ה אלא אומרים רק בשחרית ומנחה עכ"ד.

סיכום ד' מנהגים

יש אצל הספרדים ד' מנהגים. א. מנהג ספרד המקורי שהובא בטור לומר עננו בכל ג' התפילות, אפילו בתענית שיחיד מקבל על עצמו. ב. שיטת שו"ע (סימן תקסה, ג) שבד' תעניות הקבועות צריך לומר עננו בכל ג' התפילות, ואילו בתענית יחיד, יאמר עננו רק במנחה, שמא יאחזנו בולמוס, וכן נהג בעל שיירי כנסת הגדולה כמו השו"ע לומר בד' תעניות עננו, גם בערבית של ליל התענית. ג. יש ספרדים שנהגו לגמרי כמו שיטת רמ"א לומר עננו רק במנחה, אפילו בד' תעניות ציבור הקבועות, וכן היה המנהג במקומו של המאמר מרדכי, (מנהג זה מיוסד על שיטת הגאונים שהביא רש"י בשבת דף כד, א). ד. יש נוהגים בד' תעניות ציבור הקבועות לומר עננו בשחרית ומנחה, ואילו בערבית בליל התענית לא אומרים עננו, כיון דסומכים על שיטת הרז"ה, ואילו בשחרית גם יחיד אומר עננו בלחש, משום דס"ל כדעת הכל בו ושו"ע שבד' תעניות הקבועות

אפילו אם יאחזנו בולמוס ויאכל לא יחשב שקרן כיון שכל הציבור מתענים (שולחן גבוה תקס"ה סק"ג; כף החיים סימן תקסה סק"ז).

מנהג הספרדים בזמננו

מנהג רוב הספרדים בזמננו שיחיד לא אומר עננו בליל התענית, אבל בשחרית של יום התענית אומרים עננו, כפי המנהג שכתבו שולחן גבוה (סימן תקס"ה סק"ג) כף החיים (סימן תקס"ה סק"ז) וכן פסק בספר חזו"ע (ד' תעניות עמוד עא). ביאור הדברים שבשחרית יחיד אומר עננו משום דסומכים על שיטת הכל בו ושו"ע שלגבי ד' תעניות ציבור הקבועות, גם אם יאחזנו בולמוס ויאכל, מודים הגאונים דלא יחשב שקרן, כיון דהוי יום של תענית לגבי כל הציבור, אבל בערבית של ליל התענית יחיד לא אומר עננו, משום דנהגים כמו שיטת בעל המאור דכיון שעדיין אוכל בליל התענית, לא שייך לומר עננו ביום צום התענית, כיון שבערב עדיין לא התחיל התענית.

אכן כבר הבאנו דשיטת הרי"ף (תענית דף ד א מדפיו) והרמב"ם (פ"א מהלכות תענית ה"ט) והרא"ש (שבת פ"ב סימן טו; תענית פ"א סימן י) שאומרים עננו בליל התענית אפילו בתענית יחיד, וכן פסק בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן שפז) וכן שיטת הר"ן. ונראה דשיטת בעל המאור שלא לומר עננו בליל תענית כיון שעתיד לאכול, היא שיטת יחיד נגד ג' עמודי ההוראה, ונראה דאין הלכה כמו בעל המאור, א"כ מנהג זה לכאורה תמוה, מדוע פסקו הלכה כמו שיטת בעל המאור נגד ג' עמודי ההוראה ועוד ראשונים.

והנה שיטת הרמ"א שיחיד אומר עננו רק במנחה, ונראה שהרמ"א גם מודה שאין הלכה כמו בעל המאור, אלא ס"ל כמו שיטת הגאונים שהביא רש"י (שבת דף כד) שבדורות האחרונים לא אומרים עננו שמא יאחזנו בולמוס ויהיה שקרן בתפילתו, וס"ל להרמ"א שגם בד' תעניות הקבועות אם יאכל יחשב

שקר בתפילתו, אבל לפי המנהג שפסקו שולחן גבוה וכף החיים לומר עננו בשחרית בד' תעניות, בהכרח דס"ל שבד' תעניות ציבור הקבועות אם יאכל באמצע היום, לא יחשב שקרן, אלא שבערבית של ליל התענית לא אומרים עננו משום שיטת הרז"ה, ונראה דכיון שהרז"ה היא שיטת יחיד נגד ג' עמודי ההוראה, אין הלכה כמו הרז"ה, א"כ עד כמה שפסקו לומר עננו בשחרית, דלא כהגאונים והרמ"א, מימלא לכאורה ראוי לומר עננו גם בערבית בליל התענית, דלא מסתבר לפסוק כמו שיטת רז"ה נגד כל הראשונים. (אכן עיין בשו"ת הרשב"א ח"א סימן קמב שכתב כמו סברת הרז"ה, אולם בח"א סימן שפז פסק שיחיד יאמר עננו בליל התענית, וצע"ג בסתירת דבריו).

ועיין בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח או"ח סימן כה) שכתב ז"ל, "ובכן לדינא ודאי שאנו שקבלנו הוראות מרן, עלינו לא לזוז ממה שפסק בשו"ע בפירושא איתמר, ובפרט לפי אסדהותיה דהטור שכן נהגו בספרד ושגם הרא"ש נהג כן, ודאי דעלינו לא לזוז ממנהג אבותינו ואבות אבותינו חכמי ספרד, והדברים ברורים" עכ"ל.

סיכום הדברים

א. בעל שיירי כנסת הגדולה מעיד שנהג כמו שפסק שו"ע לומר ערבית בליל תענית ציבור, וגם המאמר מרדכי כתב שבליל התענית שפיר דמי לומר עננו, וכן מנהג תימן, וכן מנהג מרוקו לומר עננו בליל תענית ציבור בד' תעניות, וידוע שהרבה ממגורשי ספרד באו למרוקו ונראה שלכן נהגו במרוקו לומר עננו, שהחזיקו במנהג ספרד שהובא בטור, גם בעל ישכיל עבדי נהג לומר עננו אפילו שלא היה גר במרוקו. ב. השולחן גבוה וכף החיים פסקו שיחיד לא יאמר עננו בליל התענית בגלל שיטת הרז"ה ואילו בשחרית יאמר עננו. ג. נראה לענ"ד שראוי בכל עוז להחזיק במנהג לומר עננו בליל התענית, כדעת רוב הראשונים מלבד שיטת בעל המאור. ומי שנוהג לומר עננו בשחרית, כיון שמודה שאין הלכה כמו הגאונים

שליח ציבור

ב. ש"צ אומר "עננו" בחזרת התפילה, בשחרית ומנחה בברכה בפני עצמה, אחרי גואל ישראל לפני רפאנו. ש"צ ששכח לומר עננו והתחיל ברכת רפאנו, אם אוחד באמצע ברכת רפאנו, יחזור ויאמר עננו עם חתימה ואח"כ יאמר רפאנו, אבל אם אמר ברוך אתה ה', של ברכת רפאנו, או אם סיים את ברכת רפאנו, אסור לחזור ולומר עננו, אלא יאמר עננו בתוך ברכת שומע תפילה, בלי חתימה (שו"ע סימן קיט ד; משנ"ב טז).

ג. יחיד שאומר עננו בתוך שומע תפילה, אם סיים ואמר שומע תפילה ונזכר שלא אמר עננו, אפילו אם לא התחיל ברכת רצה, לא יאמר שם עננו, אלא יאמר עננו בסוף התפילה, לפני יהיו לרצון (משנ"ב סימן קיט טז; סימן תקסה סק"ו).

מנין מצומצם

ד. בית הכנסת שיש בו מנין מצומצם של עשרה אנשים ומתוכם יש זקנים וחולים שלא מתענים, אם יש שבעה מתענים, ש"צ יאמר עננו בברכה בפני עצמה (ודוקא בד' תעניות ציבור הקבועות), אבל אם אין שבעה מתענים, לא יאמר עננו בברכה בפני עצמה (משנ"ב סימן תקסו, יד), אבל בתפילת לחש, כל יחיד שמתענה, יאמר עננו בשומע תפילה, אפילו אם אין עשרה מתענים.

בריא שאכל

ה. חולה שאין בו סכנה כיון שפטור לגמרי מלצום, לא יאמר עננו בתפילת לחש. אבל בריא ששכח ואכל בצום כזית ואח"כ נזכר והמשיך לצום, נחלקו הפוסקים יש אומרים שיאמר עננו ויאמר "ביום צום התענית הזה", ואם אכל פחות מכזית, לכו"ע יאמר עננו².

עד סוף היום עכ"ד, והובא להלכה במשנ"ב (סימן תקסה סק"ג). ועיין בביאור הלכה (סימן תקס"ה, א) שפסק בשם מאמר מרדכי שיחיד שלא מתענה עם הציבור לא יאמר עננו בשום פנים, ולכאורה פסקי משנ"ב סתרי אהדדי.

ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סימן ס) שמיישב את הסתירה וז"ל: "בביאור הלכה או"ח סימן תקס"ה ס"א

לגבי ד' תעניות ציבור הקבועות, מימלא ראוי שיאמר גם בערבית של ליל התענית.

ב. עיין נהר שלום (סימן תקסה א) שפסק שבתענית ציבור אפילו אם אכל יכול לומר עננו, כמבואר בשו"ע סימן תקס"ה דשייך לומר "עננו ביום צום התענית הזה", כיון שחכמים תקנו להתענות, אבל בתענית יחיד, אם אכל לא יאמר עננו, אפילו שאסור לאכול

קטן

ו. ילד קטן שאוכל כרגיל, פשוט שלא יאמר עננו בתפילת מנחה. ילד שמתענה חצי יום, עד מנחה גדולה ואוכל אחרי מנחה, למנהג בני אשכנז יכול לומר עננו, ולמנהג בני ספרד לא יאמר עננו.¹

תרומת הדשן שיש איסור אכילה ביום תענית. ונראה שיש ב' דינים בתענית ציבור. א. איסור אכילה במשך כל רגע ביום תענית. ב. מצוה להתענות, והיינו שיש מצוה באופן חיובי להיות במצב של מעונה. ונראה שאדם שטעה ואכל כזית או כותבת לא קיים את מצות התענית, כיון שלמעשה לא מעונה, אכן מ"מ אסור לאכול עוד, כיון שיש איסור אכילה ביום תענית, (ועיין בשו"ת ארץ צבי ח"א סימן עט שכתב ג"כ יסוד זה).

ונראה דנהר שלום סובר שאדם שטעה ואכל כזית יאמר עננו בתפילה, דכיון שאסור להמשיך לאכול עד סוף היום, נמצא שנוהג את דיני התענית כלפי איסור אכילה, לכן יכול לומר עננו, אכן זרע אמת סובר שלא יאמר עננו, משום שתקנו את הזכרת עננו רק לאדם שמקיים את מצות התענית באופן חיובי, אבל אדם שאכל כזית בפועל אינו מעונה וכיון שלא קיים את מצות התענית באופן חיובי לכן לא יאמר עננו.

ג. כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן קלא) ז"ל, "לענין קטן אם שייך בזה חינוך, כשאינו מתענה כלל, פשיטא לי דלא שייך חינוך, כיון דכן הדין גם בגדלותו כשאינו מתענה כלל דלא אומר עננו, ואם מתענה דרך חינוך פשיטא דאומר עננו, וכשהוא מתענה לשעות ומתפלל מנחה לפני האכילה, יראה דאפשר לחנכו בזה" עכ"ל. ועיין בשו"ע (סימן תקס"א, א) שפסק שהמתענה חצי יום לא יאמר עננו והרמ"א פסק שיאמר עננו, ולפי השו"ע נראה שקטן שמתענה חצי יום לא יאמר עננו ולפי הרמ"א יאמר עננו.

בא"ד כתב החי"א יחיד שאינו מתענה ומתפלל עם הצבור יאמר עננו בש"ת וכו' ובביאור הלכה השיג ע"ז דיחיד שאינו מתענה לא יאמר עננו בשום פנים, ובסימן תקס"ח סק"ג כתב המ"ב בעצמו בת"צ אף על פי שאכל יכול לומר עננו בתפלתו דשייך לומר עננו ביום התענית הזה כמו שתקנו חכמים וה"ז סתירה למש"כ למעלה סימן תקס"ה הנ"ל, ולהלכה נראה לחלק דבסימן תקס"ח מיירי ששכח ואכל, אבל עיקר התענית עדיין רובו עליו כדאיתא שם ובסימן תקס"ה איירי במי שאוכל מאיזה סבה ואינו מתענה כלל" עכ"ל. ועיין עוד בשו"ת שבה"ל ח"ח סי' קל"א. מבואר מדבריו שיש חילוק שחולה שלא מתענה כלל לא יאמר עננו, אבל בריא שמתענה, אלא דשכח ואכל בצום, כיון שחייב להמשיך לצום כל היום, לכן יאמר עננו בתפילה.

ועיין בשו"ת זרע אמת (ח"ג סימן סב) שפסק שיחיד דשכח ואכל בתענית ציבור, נהי דחייב להמשיך לצום עד סוף היום כמבואר בתרומת הדשן סימן קנו, מ"מ לא יאמר עננו כיון שלא צם במשך כל היום.

ונראה לבאר את מחלוקת הפוסקים ונקדים, כתב תרומת הדשן (סימן קנו) ז"ל, "אמנם בתענית צבור קבוע מגזירת חכמים וחובה להתענות, אם שכח ואכל צריך להשלים על כרחו, דמי שאכל שום וריחו נודף אינו אוכל עוד שום ויהא ריחו נודף יותר, שהרי יום זה אסור באכילה מדרבנן, ואין צריך לפרוע אחר תחתיו דדוקא יום זה חובה ולא אחר, ואי אפשר לתקן את אשר עוות אם לא שכוונתו להתענות לכפרה על עוונתו ושגגתו" עכ"ל. מבואר מדברי

פרק ג חולה בצום

חולה שאין בו סכנה

א. יש ד' דרגות בדין חולה שאין בו סכנה בתענית, ונבאר את דרגות הדינים בס"ד. חולה שאין בו סכנה, פטור מלצום בכל ד' תעניות (צום גדליה; עשרה בטבת; י"ז בתמוז; ת"ב), משום שבמקום חולי לא גזרו רבנן (שו"ע תקנ"ד, ו). אסור לחולה שאין בו סכנה להחמיר על עצמו לצום בג' תעניות (משנ"ב סימן תקנ, ד). אדם שיש לו 38 מעלות חום ושוכב במטה, או שיש לו דלקת, נחשב חולה שאין בו סכנה ופטור מלצום. בפשטות גדר חולה שאין בו סכנה, כמו חולה שמותר לקחת תרופות בשבת, דהיינו שאינו יכול לתפקד ונפל למשכב, או שיש לו מיחוש ומצטער וחלה ממנו כל גופו, אפילו שהולך, כמו שנפל למשכב (רמ"א סימן שכח, יז) ^א.

יולדת

ב. יולדת בתוך שלושים יום ללידה, אפילו אם אינה מניקה כלום, פטורה מלצום, משום שהיא בגדר חולה שאין בו סכנה (שו"ע סימן תקנ"ד, ו), וכן אשה שהפילה, במשך כל שלושים יום, פטורה מלצום, משום שהיא בגדר חולה שאין בו סכנה ^ב.

מעוברת ומניקה

ג. אשה בהריון וכן מינקת, אינה חייבת להתענות בג' תעניות (צום גדליה; עשרה בטבת; י"ז בתמוז) וחייבת לצום בת"ב, ודוקא אם מניקה את התינוק בפועל, אפילו מניקה באופן חלקי, אבל אם לא מניקה כלל, אפילו שלא עבר עשרים וארבע חודשים מהלידה, חייבת לצום ^ג.

שלוקח את התרופה ואח"כ אינו בגדר חולה עכ"ד.

ב. ביאור הלכה (סימן תרי"ז, ד בשם שדי חמד).

ג. שו"ע (סימן תקנ"ד, ו). ועיין רמ"א (תק"נ, א) שכתב שנהגו להחמיר במעוברות ומניקות שאינם צמות רק אם הם מצטערות הרבה, וכתב משנ"ב סק"ד שאם

א. שאלה: אדם שיש לו דלקת בגרון והרופא נתן לו אנטיביוטיקה עשרה ימים, וביום הצום עברו כבר שמונה ימים מאז שהתחיל לקחת את התרופה, האם פטור מלצום מדין חולה שאין בו סכנה. תשובה: שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שפטור מלצום רק בשבע ימים הראשונים, וביאר ששמע מרופאים שעיקר הרפואה במשך ז' ימים

מקצת חולה

ד. יש דרגה שניה, "מקצת חולה", דהיינו איש שמרגיש חולשה או סחרורת, ולא נפל למשכב, הרי הוא פטור לצום בג' תעניות, שהרי הוא שוה בדרגה למעוברות ומניקות, וכמו ש"מעוברות ומניקות" פטורות לצום בג' תעניות, וחייבות לצום בת"ב, ה"ה איש שהוא מקצת חולה, פטור לצום בג' תעניות וחייב לצום בת"ב¹.

לצום ב' תעניות וחייב לצום רק בת"ב. ושמעתי מג"א שליט"א שאין ראייה מדברי ביאור הלכה שיתכן דאיש שהוא מקצת חולה אינו מתענה דוקא בצום נדחה, משום שצום נדחה יותר קל מג' תעניות (שהרי בצום נדחה בעל ברית אינו משלים את תעניתו, ואילו בג' תעניות בעל ברית משלים את תעניתו), אבל בג' תעניות איש שהוא מקצת חולה יהיה חייב לצום עכ"ד.

אכן נראה דכיון שמעוברות ומניקות אינם מתענות בג' תעניות, ה"ה איש שהוא מקצת חולה הרי הוא באותה דרגה כמו מעוברות ומניקות ואינו מתענה בג' תעניות, וכן משמע מדברי שבות יעקב שהשוה את מקצת חולי כמו מעוברת, וכן כתב בגליון מהר"ם בנעט (סימן תק"ג; נדפס בסוף שו"ע פרידמן בקובץ מפרשים מכת"י) ז"ל, "וחולי קצת קיל טפי מעוברות ומניקות, עיין במג"א עכ"ל.

כתב ערוך השולחן (תק"ג, א) ז"ל, "הכל חייבין להתענות ד' צומות הללו, ועוברות ומניקות לא יתענו בכל הג' צומות לבד מט"ב, וכן החלוש בגופו, לא יחמיר עליו להתענות, לבד ט"ב" עכ"ל. מבואר מדברי ערוך השולחן שחלוש בגופו פטור מלהתענות בג' תעניות וחייב להתענות בט"ב, וצ"ב הלא חולה שאין בו סכנה פטור מלהתענות גם בת"ב (וכן פסק ערוך השולחן גופיה בסימן תקנ"ד, ז), ונראה בהכרח שכונתו לומר שיש דרגה נוספת של מקצת חולה, דהוי כמו מעוברות ומניקות שפטור בג' תעניות וחייב לצום בת"ב.

הם חלושות אינם צריכות לצום. ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שבזמננו מעוברות ומניקות אינם צומות כלל בג' תעניות כיון שהנשים חלשות. ועיין דעת תורה (סימן תק"ג) שמחדש שאשה שילדה בתוך כד חודש, אפילו אם אינה מניקה כלל, אינה חייבת לצום, ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שלמעשה מורים שאשה שלא מניקה כלום, חייבת לצום, דלא כדעת תורה.

יש להסתפק במניקה באופן חלקי והתינוק שותה גם מטרנה, האם נחשבת מינקת. ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שאם מניקה פעמיים ביום הרי היא בגדר מינקת, אבל אם מניקה פעם אחת ביום אינה בגדר מינקת עכ"ד. ועיין בחוט שני (שבת ח"ד פרק צג) שפסק שאפילו אם מניקה פעם אחת ביום אינה חייבת לצום, כיון שיש לצרף את שיטת דעת תורה שגם אם לא מניקה כלל פטורה מלצום במשך כל כ"ד חודש עכ"ד.

ד. עיין שו"ע (תקנ"ד, ה) שמעוברות ומניקות פטורות מלהתענות בג' תעניות אבל בת"ב חייבות להתענות. ועיין ביאור הלכה (סימן תקנ"ט, ט) שכתב בשם שו"ת שבות יעקב שמעוברת וכן איש שיש לו מקצת חולי אינו משלים תעניתו בת"ב שחל בשבת ונדחה, אלא רק עד חצי היום עכ"ד, מבואר מדברי שבות יעקב שמשווה את איש שהוא מקצת חולה דהוי כמו מעוברות ומניקות, ונראה לפ"ז שכמו שמעוברות ומניקות פטורות בג' תעניות ה"ה מקצת חולה פטור

(ועיין כף החיים סימן תק"נ סק"ו שכתב בשם רוח חיים שאיש זקן או תשוש כח שמצטער מהצום, פטור לצום, דהוי כמו מעוברות ומניקות, אכן כתב שם דאיירי באופן שהרופא אומר שהצום יזיק לו, וצ"ע דאם איירי שהצום יזיק לו, א"כ פטור מלצום גם בת"ב, ואין צריך להיות פטור מדין מעוברות ומניקות).

וכן **שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א** שאיש שהוא מקצת חולה לא מתענה בג' תעניות, והוסיף שלפעמים שואלים את הרב המורה על אדם שלא חש בטוב האם פטור לצום מדין חולה שאין בו סכנה, והמורה מסופק האם השואל בגדר חולה, ויש מקום להקל, משום שגם אם השואל אינו בגדר חולה, עכ"פ גם אם השואל מקצת חולה כבר פטור לצום בג' תעניות, ואפילו חולה שלא נפל למשכב ואסור לקחת תרופות בשבת, אם הוא מקצת חולה, פטור לצום בג' תעניות עכ"ד.

איתא בגמ' (פסחים נד, ב) דרש רבא עוברות ומניקות מתענות ומשלימות בו כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים, וכתב מ"מ (פ"ה מתעניות ה"י) ז"ל, "וכתב הרמב"ן ז"ל אלא מיהו חיה כל ל' וכן חולה שהוא צריך מאכילין אותן ואין צריך אומד דבמקום חולי לא גזור רבנן עכ"ל. ודבר פשוט הוא שאם תמצא לומר שאין מאכילין אלא במקום סכנה, למה להו למימור עוברות ומניקות מתענות **השתא חולה שאין בו סכנה מתענה, אלו לא כ"ש**, אלא ודאי לא החמירו במקום חולי. וכן נ"ל לדקדק מכאן שעוברות ומניקות פטורות מלהתענות בג' צומות אחרים, שלא החמירו עליהן, אלא בט' באב בלבד" עכ"ל. מבואר מדברי מ"מ שמעוברות ומניקות הרי הם פחות מחולה שאין בו סכנה, וכיון שרבה אמר לגבי ת"ב שמעוברות ומניקות מתענות, מוכח שחולה שאין בו סכנה לא מתענה.

ונראה שמעוברות ומניקות שפטורות לצום, אי"ז פטור מיוחד בנשים, אלא זהו דרגה של מקצת חולה, א"כ ה"ה איש שהוא מקצת חולה פטור מלצום בג' תעניות וחייב לצום בת"ב. (יש לחקור מדוע מעוברות ומניקות פטורות לצום, האם משום הצער של המעוברות ומניקות, או משום הצער של העובר והיונק, והיינו שאם יצומו יהיה פחות אוכל לעובר וליונק. ועיין בדעת תורה למהרש"ם (סימן תק"נ) שהביא מדברי רש"י (עירובין דף ק, ב, ד"ה צער העיבור), שעוברות חולות הן, וכ"כ רש"י (יומא דף מז, א), דסתם נשים מעוברות חולות הן. ונראה שכונת רש"י שמעוברת היא מקצת חולה, דאם היא בגדר חולה שאין בו סכנה היתה פטורה לצום גם בת"ב, כמו שחולה שאין בו סכנה פטור.

איתא בתוספתא (תענית פ"ב ה"ב) ז"ל, "העוברות והמניקות מתענים בת"ב וביום הכיפורים, ובג' תעניות של ציבור ושאר תעניות לא היו מתענות, ולא שיענגו את עצמן בתפנוקין, **אלא שאוכלות ושותות כדי קיום הולד**" עכ"ל. וכן כתב הרמב"ם (פ"ג מתעניות ה"ה) ז"ל, "אבל בשאר התעניות אין עוברות ומניקות מתענות, ואף על פי שאין מתענות אין מענגות עצמן בתפנוקים, אלא אוכלות ושותות **כדי קיום הולד**" עכ"ל. וכן לשון השו"ע (תקנ"ד, ה) עוברות ומניקות מתענות בט' באב כדרך שמתענות ומשלימות ביום כפור; אבל בג' צומות אחרים פטורים מלהתענות, ואף על פי כן ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ובמשתה, **אלא כדי קיום הולד**" עכ"ל. מבואר מלשון התוספתא ולשון הרמב"ם ושו"ע שמעוברות ומניקות אינם מתענות כדי קיום הולד, והיינו שהולד והעובר לא יצטער.

ונראה שאם נאמר שמעוברות ומניקות אינם מתענות בשביל שלא יהיה צער לעובר, לפי"ז אין מקור לומר שגם איש שהוא מקצת חולה יהיה פטור מלצום בג'

כואבי עיניים

ה. יש דרגה שלישית, אדם שכואב לו העיניים ומצטער, או שמרגיש כאבי ראש קלים, הרי הוא פטור לצום בתענית אסתר, וכן פטור מלצום בתענית בכורות בערב פסח, אבל בכל ד' תעניות חייב לצום, ויש דרגה רביעית, אדם שהולך בדרך ומצטער קצת (פחות מדרגת צער של כואבי עיניים), הולך בדרך חייב לצום גם בתענית אסתר.

שלא להתענות" עכ"ל, ומרן הגר"ק שליט"א חתם על המכתב.

ה. כתב רמ"א (תרפ"ו, ב) "ותענית זה אינו חובה, לכן יש להקל בו לעת הצורך, כגון: מעוברות או מניקות או לחולה שאין בו סכנה, ואפילו רק כואבי עינים, שאם מצטערים הרבה, לא יתענו ויפרעו אח"כ, אבל שאר בריאים לא יפרשו מן הצבור" עכ"ל. ועיין ביאור הלכה (סימן תקנ"ג, א) שצידד לומר שכואבי עיניים הוי פטור מיוחד רק בתענית אסתר, אבל בג' תעניות חייב לצום, ואח"כ הביא בשם הר"ז עמריך להקל שפטור לצום גם בג' תעניות עכ"ד.

ונראה להוכיח שדעת משנ"ב שחולה עיניים חייב להתענות בכל ד' תעניות ופטור רק בתענית אסתר בלבד, דכתב משנ"ב (תרפ"ו, ה) ז"ל, "ויפרעו אח"כ, להישועות יעקב הנ"ל מסתברא דלא קאי דבר זה רק על כואבי עינים שבעצם יש עליו חיוב שלא לפרוש מן הצבור ורק עכשיו משום דכאיב ליה עיניו, ולהכי לבתר שיסולק כאבו יפרע התענית, משא"כ מעוברת ומניקה דפטורות בעצם אפילו אינן מצטערות, אכן מדברי הב"ח לכאורה לא משמע כן" עכ"ל. ונראה שאם נאמר שכואבי עיניים פטורים לצום בכל ג' תעניות, א"כ אין חילוק בין כואבי עיניים למעוברות ושניהם לא היו צריכים להשלים, אלא מוכח שחייבים להתענות בג' תעניות ופטורים רק בתענית אסתר ולכן חייבים להשלים, (ונראה שאין

תעניות, אכן מדברי המ"מ מוכח שיסוד הפטור של מעוברות ומניקות משום דהוי בגדר מקצת חולה ולא משום צער הולד, ועיין במשנ"ב סימן תקע"ה סק"ז שמעוברות ומניקות אינם מתענות משום צער לולד).

שו"ע (תקנ"ד, כה) "כל האוכל ושותה בת"ב, אינו רואה בשמחת ירושלים", וכתב משנ"ב סקנ"א ז"ל, "אפילו מעוברת או מניקה, או שארי אנשים שהם חלושים בטבען ומצטערים מהתענית, [אם לא מי שהוא חולה באמת, וכדלעיל בס"ו וע"ש בהג"ה]" עכ"ל. מבואר מדברי משנ"ב חידוש גדול שגם מעוברות ומניקות שפטורות לצום בג' תעניות, כיון שחייבות לצום בת"ב, אם אוכלות בצום ת"ב אינם ראות בשמחת ירושלים, וזהו עיקר החידוש של המשנ"ב, ומוסיף עוד גם איש חלש בטבעו, והיינו שמושה איש חלש בטבעו למעוברת ומניקה, משמע קצת שבג' תעניות איש חלש בטבעו פטור לצום, דהוי כמו מעוברת ומניקה ולכן מחדש המשנ"ב שאפילו שפטור בג' תעניות, אם אוכל בת"ב, אינו רואה בשמחת ירושלים.

וראיתי מכתב של הגרמ"מ לובין שליט"א (י"ל ע"י בית הוראה שע"י ביהמ"ד הליגמן, טו תמוז תש"ע) וכתב שם הוראות והנחיות לרבנים לגבי צום י"ז בתמוז, ז"ל, "חולה שנפל למשכב פשיטא שאין צריך להתענות, ואף בפחות מזה, אמנם צער וקושי לא מיקרי חולי", עוד כתב, "נערות בנות י"ב, אם ידועות כחלושות וסובלות מסחרחורת, יש להקל

גדה

ו. יש נשים שמרגישות כאבים חזקים בימים הראשונים של ראיית הדם, אשה שראתה דם ואינה יכולה לתפקד ומוכרחת לשכב במיטה, הרי היא בגדר

כואבי עיניים בד' תעניות

עיין שדי חמד (מערכת בין המצרים סימן א אות יג) שכתב דכיון שפסק הרמ"א שכואב בעיניו פטור מלהתענות בתענית אסתר, ה"ה פטור בד' תעניות שנדחו, כיון שד' תעניות שנדחו יותר קלים מתענית אסתר עכ"ד. אכן זה חידוש גדול, כיון שיש מקום לומר שד' תעניות שנדחו יותר חמורים מתענית אסתר, משום שתענית אסתר הוי מנהג בעלמא ואי"ז דינא דגמרא.

הולך בדרך

עיין מג"א (סימן תרפ"ו, ד) שכתב שאדם שהולך בדרך וקשה עליו התענית, חייב להתענות גם בתענית אסתר, וכן פסק משנ"ב (תרפ"ו, סק"ד). וקשה כיון שכואבי עיניים אינם חייבים לצום בתענית אסתר, מדוע הולך בדרך חייב לצום. וצריך לומר שהולך בדרך הרי הוא מצטער פחות מכואבי עיניים.

והנה מקור הדין שהולך בדרך חייב לצום מבואר בשיבולי הלקט (סימן קצד; הובא בב"י סימן תרפ"ו) וכתב שם ז"ל "מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל מעשה ואירעו פורים באחד בשבת, וקידמו הקהל להתענות בחמישי בשבת כמנהג הקהלות, ובאה אשה אחת שהיתה צריכה לרכוב אצל השלטון ושאלה לרבינו אם היא יכולה להתענות למחר ותאכל היום מפני טורח הדרך" עכ"ל, מבואר דאיירי באשה שהיתה רוכבת על חמור, ונראה שיש מקום לומר שאדם שחייב ללכת ברגליו בצום דרך ארוכה, הרי הוא מצטער יותר ויתכן שאינו צריך לצום.

(ונראה להוסיף עוד שרש"י היה גר בצרפת, ובזמן של ערב פורים יש בצרפת קור גדול ויורד שלג, א"כ אדם שרוכב על חמור במזג אויר של קור, אי"ז

ראיה מהב"ח שחולק על נקודה זו, אלא סובר שגם מי שפטור לצום בכל ג' תעניות, חייב להשלים).

ועיין ערוך השולחן (תק"נ, א) שפסק שכואבי עיניים חייבים לצום בג' תעניות, וכן מבואר בשדי חמד (מערכת בין המצרים סימן א אות יג), ועיין בדעת תורה (תק"נ, ב) שנקט בשיטת הרמ"א שכואבי עיניים חייבים לצום בג' תעניות ופטורים בתענית אסתר בלבד, אכן מ"מ הוסיף דמי שנחלה בכיהוי מאור עיניו יש להקל שלא יתענה גם בשאר צומות, משום דהוי סכנת אבר, וכן אם יש חשש סכנה לעין לא יתענה עכ"ד.

ועיין במשנ"ב (סימן ת"ע, ב) שכתב ז"ל, "ונראה דאם חש בראשו או בעיניו, אין צריך להתענות" עכ"ל. ועיין בשער הציון סק"ה שציין לדברי הרמ"א בסימן תרפ"ו. ונראה מדבריו שחש בראשו הוי אותה דרגה כמו כואבי עיניים, ולפ"ז חש בראשו הוי פטור מיוחד בתענית אסתר ותענית בכורים, אבל בג' תעניות חייב להתענות.

ולכאורה קשה לפי מה שכתבנו לעיל שמקצת חולה פטור מלצום בכל ג' תעניות, דהוי כמו מעוברות ומניקות, א"כ מדוע כואבי עיניים וחש בראשו חייבים לצום בכל ג' תעניות. ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שצריך לומר שכואבי עיניים הוי דרגה פחות ממעוברות ומניקות. ונראה להוסיף שמעוברות ומניקות יש להם חולשה גופנית, אבל כואבי עיניים יש להם צער אבל אין להם חולשה גופנית. ונראה שיסוד הדברים מבואר להדיא בערוך השולחן (תק"נ, א) שכתב שכואבי עיניים חייבים לצום בג' תעניות, ואילו איש שיש לו חולשה פטור לצום בג' תעניות וחייב לצום בת"ב, והיינו משום דהוי ב' דרגות.

חולה שאין בו סכנה, ופטורה לצום לפחות בג' תעניות, אשה שראתה דם ויכולה לתפקד אלא שמרגישה כאבים, חייבת לצום בד' תעניות ופטורה לצום בתענית אסתר¹.

קטן

ז. קטן אין מחנכים אותו לצום בג' תעניות, ואפילו תענית שעות, מכל מקום קטנים שהגיעו לגיל חינוך להתאבל על ירושלים, ראוי לחנכם שיאכלו כדי קיום הגוף, ולא יאכלו ממתקים ביום הצום².

זה שלא לאכול בשר הוא רק מצד המנהג, א"כ במקום חולה אפילו חולה קצת אין לנהוג איסור. ומה"ט התרתי כמה פעמים למניקות שמותרת לאכול מאכל בשר בימים אלו, אבע"א משום תקנתא דידה כדאיתא בש"ס סוף פרק אף על פי דסתם מינקת חולת ניהו, אבע"א משום תקנת הולד ומה"ט מקילין הרבה דברים במעוברת ומניקת אפילו לענין ד' צומות, וכל הבא לשאול בימים אלו שאין יכול לסבול לאכול מאכל חלב משום איזה מיחוש וחולי קצת אני מורה לו להיתר" עכ"ל.

מבואר מדברי שבות יעקב שמתיר לנדה לאכול בשר, כיון שאיסור אכילת בשר רק מצד מנהג, ולפי"ז נראה שאשה שקיבלה מחזור ומרגישה כאבים, חייבת לצום בג' תעניות, משום שיש חיוב לצום ואי"ז בגדר מנהג כמו איסור אכילת בשר דהוי מנהג בעלמא שלא מוזכר בגמ', אכן מ"מ יש מקום לומר שפטורה לצום בתענית אסתר, משום דתענית אסתר הוי מנהג.

ז. משנ"ב (תק"נ, ה) וכן בביאור הלכה שם. ועיין בהליכות שלמה (תענית פרק יג דבר הלכה אות ו) שאפילו קטן סמוך לגיל בר מצוה, לא יתענה כל היום.

צער כל כך גדול, אבל אם חייב לרכוב על חמור בי"ז בתמוז באר"י, שיש מזג אויר חם, יתכן שאינו חייב לצום).

ו. עיין ברמ"א (תקנ"א, ט) שאסור לאכול בשר מר"ח אב, ומצניעין את הסכין ואין שוחטים אלא לצורך מצוה, כגון חולה. ועיין בשו"ת שבות יעקב (ח"א סימן כז) שכתב שאשה נדה בשבעה ימים ראשונים הרי היא בגדר מקצת חולה, כמבואר בתוס' (כתובות דף סג, ב) והרי היא כמו מעוברת ומניקה, לכן מותרת לאכול בשר עוף (הובא בשערי תשובה סימן תקנ"א סקכ"ח; גליון רעק"א לשו"ע תקנ"א, ט, וכן פסק משנ"ב (תקנ"א, סא) שחולה קצת מותר לאכול בשר, אלא שלא כתב שנדה היא חולה קצת).

יש להסתפק לפי מה שביארנו שחולה קצת אינו חייב לצום בג' תעניות, האם בימים הראשונים שאשה מקבלת מחזור תהיה פטורה לצום בג' תעניות. ונראה לדייק מלשון שבות יעקב שכתב ז"ל, "אכן מצאתי קצת סמך להתיר מהתוספות (כתובות דף ס"ג ע"ב) וכתבו התוספות שם בד"ה אלא וי"ל דהוי רבותא משום דסתם נדות חולת קצת ע"כ, הרי דכל שבעה ימי נדתה היא בחזקת חולת קצת, וכיון דעיקר דין

צום שחל בשבת ונדחה

ה. צום שחל בשבת ונדחה ליום א, קטן שהגדיל בליל מוצאי שבת, חייב להתענות ביום ראשון, אפילו שבשבת לא היה חייב לצום^ה.

ט. צום שחל בשבת ונדחה ליום א, אדם שהיה חולה שאין בו סכנה בשבת, אם התרפא במוצאי שבת, חייב לצום ביום ראשון, אפילו שבשבת היה פטור לצום^ט.

י. בעל ברית (דהיינו אבי הבן, אמו, הסנדק, המוהל), חייב לצום בכל ד' צומות עד סוף היום, ודוקא אם הצום חל בזמנו, אבל אם הצום חל בשבת ונדחה, בעל הברית יצום עד חצות היום ואח"כ יתפלל מנחה גדולה ומותר לאכול, כיון שיום הברית הוא יום טוב שלו (שו"ע סימן תקנ"ט, ט).

יא. חתן וכלה שהתחתנו לפני הצום, וביום הצום עומדים באמצע ימי שבע ברכות, אם הצום חל בזמנו, חייב לצום עד סוף היום. אם הצום חל בשבת ונדחה ליום ראשון, יש אומרים שאחרי שהתפלל מנחה גדולה, מותר לאכול, דכיון שהצום נדחה אינו חייב להשלימו, משום שהוא יום טוב שלו, ויש אומרים שחייב לצום עד סוף היום^י.

רק שאינו יכול לצום והוא אנוס, לכן עד כמה שהבריא במוצאי שבת, חייב לצום. אכן יש לעיין מלשון שו"ע שבמקום חולי לא גזרו רבנן, משמע שלא תקנו כלל לחולה לצום, ולפי"ז נמצא שחולה היה פטור לגמרי בשבת, ועיין.

י. עיין ביאור הלכה (סימן תקמ"ט, א) שכתב שחתן שעומד באמצע השבע ברכות, אינו חייב להשלים את התענית אם הצום נדחה, ועיין בשער הציון (תקנ"ט, לד) שהביא מחלוקת הפוסקים לגבי חתן בצום נדחה, האם ישלים תעניתו, ועיין בביאור הלכה (תקנ"ט, ט) שסתם שחתן יתענה עד סוף היום. ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן ע סק"ג)

ח. אפילו שדוחים את הצום, מ"מ מתחדש חלות חיוב ביום ראשון, וכיון שביום ראשון הרי הוא גדול, חל עליו חיוב לצום, כמו שהחיוב חל על כל כלל ישראל, וכן פסק בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן עב; ח"ו סימן עא).

ט. יד אפרים (סימן תקנ"ד, ו). ועיין בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן תכו) שמצדד לגבי ת"ב נדחה שאם היה קטן ביום שבת והגדיל ביום ראשון, פטור מלצום ביום ראשון, כיון שהיה פטור בשבת, שעיקר זמן החיוב בשבת עכ"ד. ונראה שאם היה חולה בשבת והבריא במוצאי שבת, מודה אבני נזר שחייב לצום ביום ראשון, משום שחולה בעצם חייב לצום אלא

פרק ד הלכות י"ז בתמוז

א. כל דיני בין המצרים מתחילים מליל י"ז בתמוז ולא מעלות השחר של יום י"ז בתמוז, לכן אסור להתחתן, להסתפר, לשמוע מוזיקה, לברך שהחיינו, מיד בצאת הכוכבים שנכנס ליל י"ז בתמוז^א.

ציציון ופרהים

בתמוז אחרי צאת הכוכבים. ועיין בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סימן קס"ח) שמתיר לעשות נישואין בליל י"ז בתמוז, וכן כתב עוד (שו"ת אגרו"מ ח"ד סימן קיב) שמותר בשעת צורך גדול להסתפר בליל י"ז בתמוז עד עלות השחר.

ועיין בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן כד) שכתב שאין לברך שהחיינו בליל י"ז בתמוז, מבואר שנקט שחלות ימי בין המצרים מתחיל בליל י"ז בתמוז. ועיין בהליכות שלמה (תענית פרק יג, אורחות הלכה הערה 1) שפסק שאסור לעשות נישואין בליל י"ז בתמוז אחרי שקיעת החמה, וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"י סימן פא סק"ב) ז"ל, "מש"כ בתשובת אגרות משה או"ח סי' קס"ח, להקל לעשות נישואין בליל י"ז בתמוז דאפשר לענין זה לפסוק כבעל המאור דאין אומרים עננו בליל י"ז בתמוז דלא כשאר רוב ראשנים, וכ' דלענין נישואין דהוא מנהגא בעלמא משום דלא מסמנא מילתא אפשר להקל, אינו נראה להקל כלל, וכ"ה המנהג להחמיר, ומש"כ דספק מנהג להקל לענ"ד אין כאן ספק" עכ"ל.

ונראה בביאור הדברים דהנה יש לחקור האם חלות ימי בין המצרים תלויים בצום י"ז בתמוז, או שתלויים בתאריך י"ז בתמוז. ונראה שיש מקום לומר שימי בין המצרים קשורים לתאריך י"ז בתמוז לכן אפילו לפי שיטת בעל המאור שלא אומרים עננו בלילה, מ"מ בליל י"ז בתמוז מתחיל ימי בין המצרים.

שכתב שסוגיא דעלמא כמו המג"א שחתן ישלים תעניתו עד סוף היום.

ושמעתיה מהגרמ"ש קליין שליט"א דכיון שנחלקו הפוסקים, יש להורות למעשה לחתן וכלה שיתחילו לצום ואם מרגישים חולשה יפסיקו לצום בחצות היום. **אכן שמעתיה מהגרמ"מ לובין שליט"א** שלכתחילה חתן וכלה יצומו עד חצות היום בלבד, אפילו אם לא מרגישים חולשה, דכמו שבעל ברית מתענה עד חצות בלבד בצום נדחה, משום שיום הברית הוא יום טוב שלו, ק"ו שחתן בז' ימי המשתה יתענה עד חצות בלבד ולא יתענה עד הערב, משום שז' ימי המשתה הם יו"ט ממש לחתן ודוחה אבילות.

חתונה ביום חמישי

מעשה בחתן וכלה שהתחתנו ביום חמישי (טו תמוז תשע"ח), וצום י"ז בתמוז חל בשבת ונדחה ליום ראשון יח תמוז, ושאלו בבית ההוראה האם יצומו ב' צומות בסמיכות. **ושמעתיה מהגרמ"ש קליין שליט"א** שהורה שיצומו ביום חמישי שהוא יום החופה, ויתחילו לצום גם ביום ראשון י"ח תמוז, ואם יהיה להם קשה, יפסיקו לצום בחצות כיון שהצום נדחה עכ"ד.

א. נחלקו הפוסקים בכל שנה מתי חלים ימי בין המצרים, האם ביום י"ז בתמוז בבוקר, או בליל י"ז בתמוז, ונ"מ האם מותר להסתפר ולהתחתן בליל י"ז

ב. י"ז בתמוז שחל בשבת ונדחה הצום ליום ראשון, לפי כל הפוסקים כל דיני בין המצרים חלים בליל מוצאי שבת, לכן בשנה זו (תשע"ט), אסור לעשות נישואין, להסתפר, לשמוע מוזיקה, לברך שהחיינו, מליל מוצאי שבת, ליל י"ח תמוז, עד מוצאי ת"ב.²

לפי הרמ"א שלא אומרים עננו, היינו רק משום חשש שמא יאחזנו בולמוס, אבל מעיקר הדין מודה הרמ"א שצריך לומר עננו, ועיין בר"ן בתענית שכתב שדורות ראשונים היו אומרים עננו, וכן מי שמובטח שיכול לצום, יכול לומר עננו. ונראה דכיון שאיסור תספורת רק מדין מנהג לכן בשעת הדחק סמך על בעל המאור. ונראה שיש לבאר ב' דרכים לבאר מדוע ההליכות שלמה ושבט הלוי חולקים על האגרות משה. א. כיון דשו"ע פסק כמו הרי"ף והרא"ש שאומרים עננו בליל התענית, מוכח שחל שם תענית בלילה, לכן דיני בין המצרים חלים בליל י"ז בתמוז. ב. גם לפי שיטת בעל המאור שמעיקר הדין לא אומרים עננו בליל התענית, יש מקום לומר שדיני בין המצרים חלים בליל י"ז בתמוז, משום שיש מקום לומר שדיני בין המצרים אינם תלויים בחלות תענית י"ז בתמוז, אלא קשורים לתאריך הזמן של י"ז בתמוז, וכבר מהלילה התחיל תאריך יום י"ז בתמוז. ונראה שמדברי המג"א שפסק שאם י"ז בתמוז חל בשבת, מותר לומר שהחיינו בשבת, מבואר שנקט שחלות ימי בין המצרים תלויים בדין התענית, ולכן צריך לבאר את שיטתם כמו הדרך הראשונה.

ב. כתב שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סימן ק) ז"ל, "ובדבר תענית י"ז בתמוז שחל בשבת ונדחה, יש לאסור להתגלח גם במוצאי שבת כדכתבתי וכל דיני בין המצרים, כדכתבתי באגרות משה חאו"ח סימן קס"ח ואם חל במוצאי שבת הוא תלוי במחלוקת הראשונים שכתבתי שם ואם אינו צורך גדול יש להחמיר. וספר חיים שאל שאוסר לומר שהחיינו גם

ועיין מג"א (תקנ"א, מב) שפסק שאם י"ז בתמוז חל בשבת ונדחה, מותר לברך שהחיינו בשבת גם לפי שיטת האר"י, לכאורה מבואר מדבריו כמו שיטת אגרו"מ, שחלות ימי בין המצרים תלוי בדין התענית, וכיון שלא צמים בשבת, נדחה חלות ימי בין המצרים, אבל אם נאמר שחלות ימי בין המצרים תלוי בתאריך י"ז בתמוז, א"כ אפילו שלא צמים בשבת, היה צריך להיות שאסור לברך שהחיינו בשבת.

נחלקו הראשונים האם אומרים עננו בליל תענית, ויש ג' שיטות. א. יש אומרים שאומרים עננו בערבית בליל התענית (רי"ף תענית דף ד, א מדפו; רא"ש תענית פ"א סימן י; טור ושו"ע סימן תקס"ה, ג). ב. יש אומרים שלא אומרים עננו בליל התענית, כיון שאוכל בלילה (בעל המאור בתענית). ג. יש אומרים שמעיקר הדין צריך לומר עננו בערבית, אבל למעשה לא אומרים בערבית וגם לא בשחרית, שמא יאחזנו בולמוס ויאכל, וימצא שקרן בתפילתו (רש"י שבת דף כד, א, בשם הגאונים; רמ"א תקס"ה, ג). ועיין בר"ן (תענית דף ד, א, מדפי הרי"ף) שמבאר שגם בלילה נחשב יום התענית ולכן אם ישן בלילה וקם לפני עלות השחר אסור לאכול אם לא עשה תנאי, ולכן אומר עננו בלילה.

ונראה שלפי שיטת הרי"ף והרא"ש ושו"ע שאומרים עננו בליל התענית, ודאי שדיני בין המצרים חלים כבר בליל י"ז בתמוז. ומה שפסק בשו"ת אגרות משה שבשעת הדחק מותר להסתפר בליל י"ז בתמוז, מבואר להדיא בדבריו שבשעת הדחק סמך על שיטת בעל המאור. וקשה דכיון דשו"ע פסק לומר עננו בליל התענית, א"כ כיצד סמך על בעל המאור (וגם

בלילה שהביא כתר"ה אין אצלי, ובי"ז בתמוז נדחה יש להחמיר כיון שהוא בין המצרים ממש" עכ"ל, וכ"כ בשו"ת אגרו"מ (או"ח ח"א סימן קסח).

ולכאורה צ"ע כיון שהגרמ"פ זצ"ל סובר שחלות ימי בין המצרים תלויים בצום, ולכן מצדד להקל להסתפר בליל י"ז בתמוז, דכיון שבליל י"ז אין חיוב לצום, לא התחיל בלילה חלות ימי בין המצרים, א"כ באופן שי"ז בתמוז חל בשבת ונדחה הצום ליום ראשון, מדוע אסור להסתפר ולעשות נישואין במוצאי שבת, הלא כיון שנדחה הצום ליום ראשון בבוקר, א"כ לכאורה בשבת ביום עדיין לא חל ימי בין המצרים, וה"ה בליל מוצאי שבת, לא התחיל חלות ימי בין המצרים כיון שחיוב תענית חל בעלות השחר של יום א.

ונראה לבאר שהאגרות משה סובר שחלות ימי בין המצרים תלויים בצום י"ז בתמוז, אלא שאם י"ז בתמוז חל בשבת אסור להסתפר במוצ"ש, אפילו שנדחה הצום ליום ראשון, משום שחיוב הצום חל בעלות השחר של יום י"ז, וגם באופן שי"ז חל בשבת, חל בשבת חיוב לצום, אלא כיון שבפועל אסור לצום בשבת, לכן צמים ביום ראשון, מדין תשלומין לחיוב הצום שחל בשבת בי"ז בתמוז, לכן אסור להסתפר בליל מוצאי שבת, כיון שחיוב הצום חל בעלות השחר בשבת בבוקר.

(אכן שיטת המג"א שאם י"ז בתמוז חל בשבת ונדחה ליום ראשון, מודה האר"י שמוותר לברך שהחיינו בשבת, ונראה להוכיח מדברי מג"א דסובר שחלות ימי בין המצרים קשור עם דין הצום, וסובר שכאשר י"ז בתמוז חל בשבת ונדחה ליום א, נעקר חיוב הצום מיום י"ז וחל חיוב הצום רק ביום י"ח, לכן סובר המג"א שבשבת בבוקר עדיין לא חל תקופת ימי בין המצרים, ונראה מ"מ שגם לפי המג"א אסור להסתפר בליל מוצ"ש, כיון שלפי רוב הראשונים

אומרים עננו בליל התענית, א"כ מוכח דחל שם התענית בליל מוצ"ש).

סיכום:

יש ג' צדדים מתי חלים ימי בין המצרים. א. חלים מתי שמתחיל יום י"ז בתמוז, לפי דרך זו אסור להסתפר בליל י"ז בתמוז, כיון שמצאת הכוכבים בליל י"ז, כבר התחיל יום י"ז בתמוז. ב. חלים מתי שמתחיל צום י"ז בתמוז, אלא שחלות הצום מתחיל בליל י"ז (לפי שיטת הרי"ף והרמב"ם שאומרים עננו). לפי דרך זו אסור להסתפר בליל י"ז, כיון שמצאת הכוכבים בליל י"ז כבר התחיל חלות התענית. ג. חלים מתי שמתחיל צום י"ז בתמוז, אלא שחלות הצום חל רק ביום י"ז אחרי עלות השחר (לפי שיטת בעל המאור), ולפי"ז מותר להסתפר בליל י"ז בתמוז.

יש להסתפק באופן שיום י"ז בתמוז חל בשבת ונדחה הצום ליום ראשון, האם ימי בין המצרים חלים בשבת, או שחלים רק ביום ראשון. ויש ג' דרכים. א. לפי הדרך שימי בין המצרים חלים מתי שמתחיל יום י"ז בתמוז, לפי"ז ודאי שכל דיני בין המצרים חלים בשבת, ולפי"ז אסור לברך שהחיינו בשבת (שיטת מור וקציעה). ב. לפי הדרך שכתבנו שחלות ימי המצרים קשורים עם צום י"ז בתמוז, יש אומרים שמוותר לברך שהחיינו בשבת (מג"א סימן תקנ"א, מב). וצ"ל דסובר שנעקר חיוב הצום מיום י"ז, ונעתיק חיוב הצום ליום י"ח תמוז, לכן בשבת לא חל חלות ימי בין המצרים. ג. יש מקום לומר שימי בין המצרים חלים מתי שמתחיל צום י"ז בתמוז, ואפ"ה אם צום י"ז בתמוז חל בשבת, אסור לברך שהחיינו בשבת, משום שאפילו שנדחה הצום ליום ראשון, מ"מ חלות חיוב הצום חל בעלות השחר של י"ז בבוקר, אלא כיון שאסור לצום בשבת, מדין תשלומין צמים ביום א, מ"מ כיון שעיקר חיוב הצום חל בשבת, לכן ימי בין המצרים מתחילים בשבת בבוקר.

נישואין

ג. מנהג אשכנזים שלא נושאים נשים מי"ז בתמוז ואילך, עד אחרי ת"ב (רמ"א תקנ"א, ב). יש ב' מנהגים אצל הספרדים, יש נוהגים לא לעשות נישואין מי"ז בתמוז, ויש נוהגים לא לעשות נישואין מר"ח אב, ולמעשה היום מנהג רוב הספרדים בארץ ישראל, לא לעשות נישואין מליל י"ז בתמוז.

שאין חוששין ונושאים עד ר"ח אב, מותר גם לבני המחמירים לנהוג להקל" עכ"ל. ולכאורה דבריו תמוהים מדוע קהילות שבאו מחו"ל יעזבו את מנהג אבותיהם שלא לעשות נישואין מי"ז בתמוז, הלא בהרבה קהילות יש מנהג ברור לא לעשות נישואין מי"ז בתמוז. והנה בזמננו כבר פשט המנהג בכל המקומות בארץ ישראל שגם ספרדים לא עושים נישואין אחרי י"ז בתמוז, ונראה לבאר כיון שכך נהגו בחו"ל לא לעשות נישואין כמבואר בבן איש חי שכך היה המנהג בבגדד וכן היה המנהג במרוקו, לכן גם אחרי שעלו ובאו לארץ ישראל מחזיקים במנהג אבותינו, ולכן פשט המנהג גם בארץ ישראל לא לעשות נישואין אחרי י"ז בתמוז.

ונראה שגם מי שנוהג לעשות נישואין אחרי י"ז בתמוז, ראוי לא לעשות נישואין אחרי כ"ג תמוז, כדי לסיים את כל השבע ברכות לפני שיכנס חודש אב. ונראה שאם עשו נישואין סמוך לר"ח אב, אחרי ר"ח אב אסור לעשות סעודת שבע ברכות עם מוזיקה אחרי ר"ח אב, ועיין כפ החיים (תקנ"א, לג) שהביא מחלוקת הפוסקים האם מותר לעשות שמחה אפילו לצורך מצוה. ונראה שזהו גם סיבה להמנע מלעשות נישואין סמוך לר"ח אב, דא"כ נמצא שעושים את השבע ברכות בתוך חודש אב וגם בשבוע שחל בו ת"ב.

ג. עיין שו"ע (סימן תקנא, ב) שכתב שלא נושאים נשים מר"ח אב, והרמ"א כתב שלא נושאים מי"ז בתמוז, אבל השו"ע לא הזכיר מנהג זה. ועיין בשיירי כנסת הגדולה (הגהות טור תקנ"א, ה; כפ החיים תקנ"א, מד) שכתב שמנהגו שלא לארס ולא לשדך מי"ז בתמוז עכ"ד, ונראה כיון שנהגו לא לעשות אירוסים מי"ז בתמוז, ק"ו שנהגו לא עשו נישואין מי"ז בתמוז. ועיין בבן איש חי (פרשת דברים אות ד) שכתב ז"ל, "אף על גב דמדינא אין אסור בנשואין אלא מר"ח עד ט"ב, עם כל זה נהגו לאסור מן י"ז בתמוז" עכ"ל. ועיין בקיצור שו"ע (הרב טולידנו; סימן תצח, יז) שכתב ז"ל, "נוהגין להחמיר שאין נושאים מי"ז בתמוז עד אחר תשעה באב, ויש נוהגין שלא לארס ולא לשדך, וכן אנו נוהגים" עכ"ל. (ועיין בסידור קינות אבותינו שכתב שכן המנהג במרוקו לא לעשות נישואין מי"ז בתמוז).

ועיין אור לציון (ח"ג פרק כה, א) שכתב שמנהג הספרדים בארץ ישראל לעשות נישואין עד ר"ח אב ומותר לעשות נישואין אחרי י"ז בתמוז עם מוזיקה וריקודים עכ"ד. ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"ו סימן מג) שכתב ג"כ שמנהג הספרדים בארץ ישראל לעשות נישואין עד ר"ח אב ולא עד בכלל, והוסיף שם עוד ז"ל, "ועכ"פ בא"י מנהגינו כמין לעשות נישואין עד ר"ח אב, ולכן גם עדות שבאו מחו"ל לא"י להשתקע, ינהגו כמנהג א"י. ומכ"ש הבאים ממקום שלא נודע מנהגם בזה, או שיש מקפידים בזה מי"ז בתמוז, ויש

ד. אפילו שאסור לעשות חופה בליל י"ז בתמוז, מותר לעשות חופה ביום ט"ז בתמוז לפני שקיעת החמה, ולעשות בליל י"ז בתמוז ריקודים ומוזיקה לשמח חתן וכלה.^ד

תספורת

ה. מנהג אשכנזים שאסור להסתפר מיום י"ז בתמוז עד מוצאי ת"ב (רמ"א תקנ"א, ד). יש ג' מנהגים אצל הספרדים. א. יש נוהגים לא להסתפר רק בשבוע שחל בו ת"ב (שו"ע תקנ"א, יב). ב. יש נוהגים לא להסתפר מר"ח אב. ג. יש נוהגים לא להסתפר מי"ז בתמוז.^ה

ו. לפי מנהג אשכנזים לא מסתפרים ולא מתגלחים אחרי י"ז בתמוז, גם לכבוד שבת, לפי מנהג הספרדים מותר להסתפר ולהתגלח לכבוד שבת, מי"ז בתמוז עד ר"ח אב, אבל אחרי ר"ח אב לא מסתפרים ולא מתגלחים, גם לכבוד שבת.^ו ז. ספר אשכנזי שנוהג איסור תספורת מי"ז בתמוז, מעיקר הדין מותר לפתוח את המספרה, לספר לקוחות ספרדים שנוהגים להסתפר עד ר"ח אב, או עד שבוע שחל בו ת"ב.^ז

ו. מנהג אשכנזים לא להסתפר אחרי י"ז בתמוז, גם בערב שבת (משנ"ב תקנ"א, לב). ועיין בביאור הלכה שם שמצדד להתיר להסתפר לכבוד שבת, אבל למעשה מנהג אשכנזים לא להסתפר ולא להתגלח לכבוד שבת, וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"י סימן פא) ז"ל, "מנהג שלנו דגם שערות הזקן לאלו שמגלחים זקנם כל ימים ספורים, לא מגלחים מי"ז בתמוז" עכ"ל. אכן לפי מנהג הספרדים, גם מי שמחמיר לא להסתפר מי"ז בתמוז, נוהגים להקל להסתפר ולהתגלח לכבוד שבת, עד ר"ח אב, וכן מבואר בכף החיים (סימן תקנ"א, פא) וכן בקיצור שו"ע (הרב טולידנו; סימן תצח, כה).

ז. ביאור הדברים שאין איסור לעשות מעשה תספורת, אלא יש מצוה לנהוג אבילות לא להסתפר, ולכן אשכנזי שמספר ספרדי אינו עושה בזה שום

ד. ביאור הדברים שאפילו שחלות בין המצרים חל בליל י"ז, מותר לרקוד לכבוד שמחת חתן וכלה משום שהיו"ט של החתן דוחה את ניהוג האבילות, וכן הורה מרן הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש פרק סח, ב).

ה. עיין בקיצור שו"ע (הרב טולידאנו; סימן תצח, יח) שנוהגים להחמיר לא להסתפר מי"ז בתמוז, ועיין שו"ת שמש ומגן (ח"ג סימן נד) שכתב שבמרוקו רוב החכמים לא היו מסתפרים מי"ז בתמוז ואילך, אמנם אף פשוטי העם, כולם נזהרו לא להסתפר אחרי ר"ח אב, כמו באכילת בשר עכ"ד. וכ"כ בספר נהגו העם (הלכות צומות ותעניות סק"ז) ז"ל, "נוהגים להמנע מתספורת מר"ח, והיו יחידים שנהגו להחמיר מי"ז בתמוז" עכ"ל. ועיין בספר אור לציון (פרק כז, ו) שכתב שהמנהג לא להסתפר רק בשבוע שחל בו ת"ב בלבד כמו שמבואר בשו"ע.

ה. מותר לגלח את שיער השפם שמפריע לאכילה^ח.

מוזיקה

ט. אסור לעשות ריקודים ומחולות מי"ז בתמוז עד מוצאי ת"ב^ט, וכן אסור לשמוע מוזיקה, ואפילו מוזיקה וקאלית, אסור לשמוע, כיון שבזמננו עושים עיבודים, ונשמע כמו מוזיקה רגילה^י. גם לספרדים שנוהגים כמו שיטת שו"ע שמותר לעשות נישואין עד ר"ח אב, אסור לשמוע מוזיקה מיום י"ז בתמוז, שלא לצורך מצוה^{יא}.

לספר אשכנזי לספר לקוחות ספרדים בחנות, אחרי י"ז בתמוז עכ"ד.

ח. כתב שו"ע (תקנ"א, יג) "ובזקן, כל שמעכב את האכילה מותר" עכ"ל. ועיין בשו"ע (יור"ד סימן ש"ז, א) שפסק שבתוך ז' אסור לספר גם שער שמעכב את האכילה ולאחר ז' בתוך ל' מותר, ועיין בב"ח שהקשה שפסקי שו"ע סתרי אהדדי, דכיון שפסק שאבל בתוך ז' אסור לספר את השיער שמעכב את האכילה, מדוע מתיר בשבוע שחל בו. ועיין במאמר מרדכי (סימן תקנ"א, יב) שתירץ שאין להחמיר באבילות בשבוע שחל בו ת"ב, אלא רק כמו אבילות שלושים ולא כמו אבילות בתוך ז' עכ"ד, והובא בשער הציון (תקנ"א, ז).

ט. מג"א (תקנ"א, י); משנ"ב (שם, יד).

י. שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א.

יא. יש להסתפק לפי שיטת שו"ע (תקנ"א, ב) שמותר לעשות נישואין אחרי י"ז בתמוז עד ר"ח אב, האם מותר לשמוע מוזיקה מי"ז בתמוז עד ר"ח אב. ונראה שיסוד הספק לפי שיטת שו"ע שמותר לעשות נישואין עד ר"ח אב, האם השו"ע גם מודה שימי בין

איסור כלל, וגם לא שייך בזה איסור משום מראית עין, כיון שרואים שהמסתפר ספרדי.

ועיין הליכות שלמה (פרק יד, דבר הלכה ח) שכתב שמעיקר הדין מותר לספר אשכנזי לספר ספרדי כיון שהמסתפר מותר בכך, אך לכתחילה אין נכון לעשות כן, דכיון דסו"ס לאשכנזים אסור הדבר והספרדי יכול למצוא אדם אחר שיספרנו, אין נכון שיספרנו אשכנזי לכתחילה עכ"ד. ולענ"ד לא הבנתי דכיון שאין מחלוקת האם מותר להסתפר מדינא דגמ', אלא רק שנחלקו במנהגים, וכיון שהספרדים נוהגים להסתפר עד ר"ח אב או עד שבוע שחל בו ולא קיבלו עליהם איסור להסתפר מי"ז בתמוז, א"כ כאשר אשכנזי מספר ספרדי, אינו מכשיל את הספרדי באיסור, גם לפי שיטתו של המספר. ועיין בספר מבית לוי (עמוד ז) שכתב שאשכנזי יספר ספרדי בצינעא עכ"ד, וצ"ב מדוע צריך לספר בצינעא, הלא הספרדי מסתפר בהיתר לפי מנהג אבותיו, ועיין בספר קרא עלי מועד (עמוד כג) שכתב בשם מרן הגרמ"ק שליט"א שמותר לכתחילה לבחור אשכנזי לספר בחור ספרדי אחרי י"ז בתמוז, כיון שמסתפר בהיתר עכ"ד, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמעיקר הדין מותר

י. חתן וכלה שהתחתנו לפני יז בתמוז, יש אומרים שמותר לעשות אחרי י"ז בתמוז שבע ברכות עם ריקודים, ומי שרגיל לעשות שבע ברכות עם מוזיקה, מותר לעשות גם מוזיקה, משום דהוי שמחה של מצוה, ויש אוסרים², ומותר לחתן לגלח את הזקן כל שבעה ימים, אפילו אחרי י"ז בתמוז³.

קניית בגדים חדשים

יא. מי"ז בתמוז עד ר"ח אב, מותר לקנות בגדים חדשים שלא מברכים עליהם שהחיינו, כגון חולצה, מכנסיים, נעליים, אבל ראוי לא לקנות כובע או חליפה,

על משמירתי אעמודה שאסור לעשות רקודין וכלי זמור בכה"ג, רק שירי פה שירי מצוה כנהוג" עכ"ל, (וכ"כ בח"י סימן פא). אכן מרן הגריש"א זצ"ל הורה שמותר לעשות ריקודים בשבע ברכות, אבל מוזיקה אסור, כיון שלא רגילים בזמנונו לעשות מוזיקה בשבע ברכות (מובא בשו"ת אבני ישפה ח"א סימן קיג), ונראה מדבריו שבמקומות שרגילים לעשות מוזיקה בשבע ברכות כל השנה, מותר לעשות שבע ברכות עם מוזיקה, וכן הורה הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה פרק יג דבר הלכה אות א). **ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א** שמורה למעשה לעשות שבע ברכות בלי מוזיקה.

יג. עיין אליה רבה (סימן תקנ"א, כח) שמותר לבעל ברית להסתפר לפני שבע שחל בו ת"ב, דכיון שאיסור תספורת רק מדין מנהג היו"ט של בעל הברית דוחה את המנהג, וכן פסק שו"ת נודע ביהודה (קמא או"ח סימן כח) וכן פסק רעק"א (גליון שו"ע סימן תקנ"א, א). ולפי"ז נראה שמותר לחתן לגלח זקנו אחרי י"ז בתמוז, משום דהיו"ט של החתן דוחה את המנהג לא להתגלח, וכן **הסכים הגרמ"ש קליין שליט"א**.

המצרים מתחילים מי"ז בתמוז, או דשו"ע סובר שימי בין המצרים מתחילים רק מר"ח אב.

והנה מצינו בשו"ע ד' הלכות שמתחילים מיום י"ז בתמוז. א. יש נוהגים לא לאכול בשר מי"ז בתמוז (תקנ"א, ט). ב. יש נוהגים להתענות כל יום מי"ז בתמוז עד ת"ב (תקנ"א, טז). ג. טוב לא לברך שהחיינו מי"ז בתמוז (תקנ"א, יז). ד. לא ילך יחידי מד' שעות עד ט' שעות, ולא יכו את התלמידים (תקנ"א, יח). ונראה דמכל זה מוכח שהשו"ע מודה שחלות ימי בין המצרים מתחילים מי"ז בתמוז וימי בין המצרים הם זמן פרענות, ולכן לא מברכים שהחיינו, ולכן יש נוהגים לא לאכול בשר, ולפי"ז נראה דודאי שגם לפי שיטת שו"ע אסור לעשות ריקודים ומחולות מי"ז בתמוז וכן אסור לשמוע מוזיקה שלא לצורך מצוה, אלא דשו"ע מתיר לעשות נישואין אחרי י"ז בתמוז, משום דהוי שמחה של מצוה ודוחה את האבילות, אבל אסור לשמוע מוזיקה שלא לצורך מצוה, וכן פסק אור לציון (ח"ג פרק כה, א בהערות).

יב. כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סימן קנז) ז"ל, "בענין מי שנשא לפני י"ז בתמוז אם מותר לעשות רקודין וכלי שיר בשבע ברכות אחרי י"ז בתמוז,

שהם בגדים חשובים שמברכים עליהם שהחיינו, כיון שראוי לא לברך שהחיינו בימי בין המצרים. אם קנה כובע או חליפה לפני י"ז בתמוז ובירך שהחיינו בשעת הקניה, מותר לחדש את הכובע או החליפה אחרי י"ז בתמוז, עד ר"ח אב"ז.

תקון חצות

יב. ראוי להתאבל בימי בין המצרים אחרי חצות היום, ויבכה כמו חצי שעה^{טו}, ראוי לומר סדר תיקון רחל בכל יום חול אחרי חצות, בימי בין המצרים, וכן נהגו בארץ ישראל^{טז}. בבין המצרים יזהר מאוד במיעוט שחוק, במיעוט תענוג, ויאמר תיקון חצות בבכיה, כי כל העולמות מצטערים בחורבן הבית, והכל תלוי בתשובה, ובעונותינו הרבים כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו, כאילו נחרב בית המקדש בימיו".

יג. צריך להזהר לא להכות את התלמידים מי"ז בתמוז עד מוצאי ת"ב"ח.

יד. עיין משנ"ב (סימן תקנא, מה).

טו. משנ"ב (תקנ"א, קג).

טז. מורה באצבע (סימן ח אות ל).

יז. מורה באצבע (סימן ח אות רכט).

ונראה לבאר ונקדים דכתיב בקרא (דברים טו, ח) פִּי פֶתַח תִּפְתָּח אֶת יָדְךָ לֹא וְהֶעֱבַט תִּעֲבִיטֶנּוּ דִּי מְחִסְרוֹ אֲשֶׁר יִחְסֹר לוֹ, וצ"ב כפל הלשון פתוח תפתח. ועיין באור החיים שם שכתב ז"ל, "ואולי שנתכוון לומר לו על דרך אומרו (משלי י"א) יש מפזר ונוסף עוד, כי על ידי שפותח הוא ידו, פותחים לו שערי שפע, והוא אומרו כי פירוש טעם שאני אומר לך שלא תאמץ וגו', כי פתוח, פירוש אוצר הנעלם, אם אתה תפתח את ידך" עכ"ל. מבואר מדברי אור החיים שמבאר את הפסוק "פתוח תפתח", שע"י שאדם פותח את ידו למטה, הרי הוא פותח שפע מלמעלה, ביאור הדברים דע"י שמשפיע ונותן צדקה לעני בעולם הזה, מעורר ומחזק למעלה כח השפע משום שבמדה שאדם מודד כך מודדים לו.

ולפי"ז נראה לבאר את המדרש שאסור להכות התלמידים אפילו ברצועה, ביאור הדברים דכיון

יח. שו"ע (סימן תקנ"א, יח). ועיין בט"ז שכתב שמבואר במדרש שלא להכות אפילו ברצועה, וכ"כ משנ"ב (סימן תקנ"א סק"ג). וצ"ב מדוע אסור להכות אפילו ברצועה, הלא אין בזה סכנה. ועיין א"א (בוטאטש) שכתב וכן בהרמת הרצועה נראה גם כן שהקפידא דוקא בהכאה במקום סכנה נגד איברים הפנימים ממש עכ"ד. ונראה שדבריו תמוהים דאסור להכות כנגד איברים פנימים כל השנה דהוי סכנה, אלא בהכרח איירי שמכה רק ביד או ברגל, ולפי"ז שוב צ"ב מדוע יש להזהר לא להכות בימים אלו.

סיכום מנהגי האבילות:

יד. לפי דעת שו"ע יש כמה מנהגי אבילות שמתחילים מי"ז בתמוז. א. טוב לא לומר שהחיינו. ב. אסור לעשות ריקודים ומחולות וכן אסור לשמוע מוזיקה. ג. ראוי לומר תיקון חצות חצי שעה כל יום. ד. לפי הרמ"א מנהגי האבילות מתחילים בי"ז בתמוז כמו שו"ע, ונוסף עוד שלא עושים נישואין ולא מסתפרים, וכן מנהג הספרדים היום לא לעשות נישואין מי"ז בתמוז.

אף, על התלמידים וגם על המכה בעצמו, דכיון שמתנהג עם התלמיד בהנהגת מידת הדין, מעורר את כח מידת הדין.

שמדת הדין מתוחה בימי בין המצרים, אם המלמד נותן לתלמיד מכה, אפילו ברצועה קלה, הרי הוא מפעיל ומעורר את מידת הדין מלמעלה לגרום חרון

פרק ה
סיכום מנהגי האבילות

מנהג	נישואין	שהחיינו בשבת ובר"ח	תספורת	בשר ויין	רחיצה	כיבוס	ציפורניים	לסרק שערות במסרק
מנהג אשכנזים	נוהגים לא לעשות מיום י"ז בתמוז (רמ"א תקנ"א, ב).	מותר לברך בשבת וכן בר"ח אב (משנ"ב תקנ"א, צח).	אסור מ"ז בתמוז (רמ"א תקנ"א, ד).	אסור מיום א אב (משנ"ב תקנ"א, נח).	אסור מיום א אב (רמ"א תקנ"א, טז).	אסור מיום א אב (רמ"א תקנ"א, ד).	י"א שאסור בשבוע שחל בו (ט"ז תקנ"א, ג). וי"א בשבוע שחל בו. (מג"א תקנ"א, יא; ועיין משנ"ב סק"כ).	מותר גם בשבוע שחל בו ת"ב (משנ"ב תקנ"א, כ).
שו"ע	נוהגים לא לעשות מיום א אב (שו"ע תקנ"א, ב).	י"א שמשמע מסתימת דבריו שלא מברכים גם בשבת (בית דוד).	אסור בשבוע שחל בו ת"ב (שו"ע תקנ"א, יב).	ג' מנהגים (שו"ע תקנ"א, ט).	י"א שאסור מר"ח וי"א משבוע שחל בו (תקנ"א, טז).	אסור בשבוע שחל בו (שו"ע תקנ"א, ד).		
בן איש חי	נוהגים לא לעשות מיום יז בתמוז (פרשת דברים אות ד).		שבוע שחל בו ת"ב (פרשת דברים אות ד).	אסור מיום אב, אבל בר"ח מותר לאכול בשר (פרשת דברים אות טו).	א אב (פרשת דברים אות טז).	שבוע שחל בו ת"ב (פרשת דברים אות ו).	שבוע שחל בו, ואם הציפורן עודפת על הבשר מותר (פרשת דברים אות ג).	לאשה מותר להסתרק גם בשבוע שחל בו, אבל לאיש נכון להחמיר (דברים אות יד).
מנהג מרוקו	נוהגים לא לעשות מיום י"ז בתמוז (קיצור שו"ע טולידאנו).	לא מברכים בשבת וכן לא בר"ח. א	יש נהגו לאסור מר"ח אב, ויש נהגו מ"ז בתמוז. ב	אסור מיום ב' אב, אבל בר"ח מותר לאכול בשר. ג	יש נוהגים לאסור מיום אב, ויש נוהגים רק בשבוע שחל בו. ד	שבוע שחל בו ת"ב (קניות אבותינו אות ח).		
אור לציון	נוהגים לא לעשות נישואין רק מר"ח אב.	לא מברכים גם בשבת.	שבוע שחל בו ת"ב.	ב' אב.	שבוע שחל בו ת"ב.	שבוע שחל בו ת"ב.	אסור בשבוע שחל בו ת"ב, ומותר לקצוץ בשיניו.	

א. שיטת האר"י (שער הכוונות דף פט) שלא מברכים גם בשבת וכן לא מברכים בר"ח אב; עמודי שמים; ברכי יוסף (תקנ"א, י); שו"ת חיים שאל (ח"א סימן כד); מועד לכל חי (סימן ט, כב); נהגו העם (הלכות צומות ותעניות ח).

ב. עיין בקיצור שו"ע (הרב טולידאנו; סימן תצח, יח) שנוהגים להחמיר לא להסתפר מ"ז בתמוז, ועיין שו"ת שמש ומגן (ח"ג סימן נד) שכתב שבמרוקו רוב החכמים לא היו מסתפרים מ"ז בתמוז ואילך, אמנם אף פשוטי העם, כולם נזהרו לא להסתפר אחרי ר"ח אב, כמו באכילת בשר עכ"ד. וכ"כ בספר נהגו העם (הלכות צומות ותעניות סק"ז ז), "נוהגים להמנע מתספורת מר"ח, והיו יחידים שנהגו להחמיר מ"ז בתמוז" עכ"ל.

ג. מורה באצבע (סימן ח, רלג); מועד לכל חי (סימן י, ז); בן איש חי (פרשת דברים אות טו); שו"ת שמש ומגן (ח"ג סימן נד); נהגו העם (הלכות צומות ותעניות סק"ה).

ד. עיין שולחן גבוה (תקנ"א, מט) שמנהג סאלוניקי לא להתרחץ רק בשבוע שחל בו ת"ב. ועיין בקיצור שו"ע (הרב טולידאנו; סימן תצח, מוח) שכתב שאסור להתרחץ רק בשבוע שחל בו ת"ב ורק במים חמים. ועיין בקניית אבותינו שכתב שהמנהג לא להתרחץ מר"ח אב. ונראה שהיה במרוקו ב' מנהגים שונים, יש נהגו לא להתרחץ מר"ח ויש נהגו לא להתרחץ רק בשבוע שחל בו ת"ב.

פרק ו שהחיינו

א. טוב להזהר לא לברך שהחיינו בימי בין המצרים על פרי או על בגד חדש (שו"ע תקנ"א, יז), לכן אדם שהזדמן לו פרי חדש, לא יאכל את הפרי החדש, משום שיש אומרים שאסור לאכול פרי חדש בלי לברך עליו שהחיינו, אלא ישמור את הפרי עד שיעברו ימי בין המצרים^א.

במשנ"ב (סימן רכה סק"ט) שכתב שברכת שהחיינו היא רשות אלא שנכון להזהר לא לבטל את ברכת שהחיינו.

יש להסתפק לפי המבואר בשו"ע שלא לברך שהחיינו בבין המצרים, האם כונת שו"ע דכיון שראוי להזהר לא לברך שהחיינו לכן יאכל פרי חדש בלי לברך על הפרי שהחיינו משום שברכת שהחיינו היא רשות, או כונת שו"ע דכיון שטוב לא לברך שהחיינו, לכן לא יאכל כלל פרי חדש, אלא ישמור את הפרי עד אחרי בין המצרים. ועיין בשו"ת באר מים חיים (רבי חיים מוצרי; או"ח סימן ז) שפסק דכיון שברכת שהחיינו היא רשות, לכן יכול לאכול פרי חדש בבין המצרים אלא העיקר שלא יברך שהחיינו. ועיין בשו"ת יוסף אומץ (הרב חיד"א סימן נו) שהשיג על הבאר מים חיים ופסק שלא יאכל את הפרי, משום שהאוכל פרי חדש חייב לברך שהחיינו, וכונת הגמ' בעירובין שברכת שהחיינו היא רשות כיון שאדם לא חייב לאכול פרי חדש, אבל עד כמה שאוכל פרי חדש חייב לברך, וכן פסק מאמור מרדכי (סימן תקנ"א, טו) וכן כתב להדיא במשנ"ב (סימן תקנא, צט) דכיון שלא מברכים שהחיינו, לא יאכל פרי חדש ולא ילבש בגד חדש.

ועיין בשו"ת כנסת הגדולה (סימן לה) שכתב שאם שכח וברך על פרי חדש בורא פרי העץ, כיון שחייב לאכול קצת מהפרי שלא יהיה ברכה לבטלה, יברך

א. איתא בגמ' (עירובין דף מ, ב) "כי אתאי בי רב יהודה אמר אנא אקרא חדתא נמי אמינא זמן, אמר ליה רשות לא קא מיבעיא לי, כי קא מיבעיא לי חובה מאי", ועיין בב"י סימן רכה שכתב שמבואר מסוגיית הגמ' שברכת שהחיינו על פרי חדש היא רשות, ולפי"ז מותר לאכול פרי חדש בלי לברך שהחיינו, וכ"כ מג"א (סימן רכה סק"ו) שברכת שהחיינו היא רשות.

אכן עיין בכנסת הגדולה (סימן רכה; הגהות ב"י סק"א) שכתב ז"ל, "בס"פ בכל מערבין, אנא אקרא חדתא נמי אמינא זמן וכו'. נ"ב: אמר המאסף: ושם אמרינן א"ל רשות לא קא מיבעיא לי, כי קא מיבעיא לי חובה. וכתב שם בעל שלטי הגבורים דנראה מלשון זה דאין חיוב שהחיינו על פירות המתחדשות משנה לשנה, מדקאמר רשות לא קא מיבעיא, וכיון שהוא רשות אין שם עונש למי שלא בירך. ע"כ. ויראה שהוא מפרש "רשות" על הברכה, ולי נראה ד"רשות" קאי אקרא חדתא, והכי קאמר רשות לא קא מיבעיא לן, כלומר דבר שאינו מוכרח לעשותו ולאכול קרא חדתא והוא רוצה לאכול, לא קא מיבעיא לי. כי קא מיבעיא לן חובה, כלומר דבר שאינו יכול לישמט ממנו לעשותו" עכ"ל. ועיין באליה רבה (סימן רכה סק"ו) שכתב שיש בזה מחלוקת ראשונים האם מותר לאכול פרי חדש בלי לברך שהחיינו שלפי הסמ"ק אסור לאכול פרי חדש בלי לברך שהחיינו, ועיין

ב. אם הזדמן לאדם פרי חדש ואינו יכול לשמור את הפרי עד אחרי ת"ב, יברך שהחיינו ויאכל את הפרי (רמ"א סימן תקנ"א, יז)², וכן אם טעה וברך על פרי חדש בורא פרי העץ, ונזכר שלא מברכים שהחיינו בימי בין המצרים, כיון שחייב לאכול מהפרי, שלא יהיה ברכה לבטלה, יברך שהחיינו ויאכל מהפרי³.

שבת ור"ח

ג. נחלקו הפוסקים יש אומרים שמותר לכתחילה לברך שהחיינו בשבתות של ימי בין המצרים, וכן מותר לברך שהחיינו בר"ח אב, משום דר"ח חשוב כמו שבת, ויש אומרים שטוב להזהר לא לברך שהחיינו בשבתות של ימי בין המצרים, וכן טוב להזהר לא לברך שהחיינו בר"ח אב (שיטת האר"י ותלמידיו)⁷.

אותו, כר' יהודא כשראה קרא חדתא, ואלו אמרו לא כי אלא כשאכלו" עכ"ל. מבואר מדברי ספר חסידים שמותר לברך שהחיינו בשבתות של ימי בין המצרים.

ומצינו שנחלקו הפוסקים שיטת לבוש (תקנ"א, יז); מג"א (תקנ"א, מב); משנ"ב (תקנ"א, צח) שמותר לברך שהחיינו בשבת, אכן שיטת האר"י (שער הכוונות דף פט) שלא לברך שהחיינו בשבת, וכן פסקו עמודי שמים; ברכי יוסף (תקנ"א, י); שו"ת חיים שאל (ח"א סימן כד); מועד לכל חי (סימן ט, כב); אור לציון (ח"ג פרק כח, ג).

ועיין גליון רעק"א לשו"ע שכתב בשם בית יהודה (מנהגים אות סא) שלפי השיטות שמותר לברך בשבת, ה"ה מותר לברך שהחיינו בר"ח אב, והובא בשער הציון (סימן תקנא, צט). ועיין ברכי יוסף (סימן תקנ"א סק"י) שכתב בשם ספר טור ברקת (סימן תקנא) לא לברך שהחיינו לא בשבת ולא בר"ח אב, וכ"כ בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן כד).

כתב הלבוש (תקנ"א, יז) ז"ל, "יש אומרים שיש ליזהר מלברך שהחיינו בין המצרים על פרי חדש או על מלבוס דבר שיכול לדחותו עד אחר ט' באב, ונ"ל

גם שהחיינו, וז"ל, "ועוד דאין זה מן הדין אלא מילי דחסידותא ואם אתה אומר דאף על פי שכבר בירך ברכת הפרי, לא יברך שהחיינו אלא יאכלנו בלא ברכה, בהאי מלתא שבקיה לחסידותיה, ואדרבה עבירה היא בידו שהניח מלברך ברכה שכבר נתחייב בה מפני החסידות שלא לברך שהחיינו בין המצרים, אלא ודאי לא כתב ספר חסידים להתחסד שלא לברך שהחיינו בין המצרים, אלא בדלית שם שום איסור" עכ"ל. מבואר מדברי כנה"ג שאם אוכל פרי חדש חייב לברך שהחיינו, ונחשב עבירה לאכול פרי חדש בלי לברך שהחיינו.

ב. רמ"א (סימן תקנ"א, יז).

ג. שו"ת כנסת הגדולה (או"ח סימן לד לה); ברכי יוסף (סימן תקנ"א, יב).

ד. כתב בספר חסידים (סימן תתמ) ז"ל, "יש חסידים מחסידים הראשונים שלא היו אוכלים שום פרי חדש בין י"ז בתמוז לט' באב, כי אמרו איך נברך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, ויש מברכים על פרי חדש כשנודמנו להם בשבתות שבין י"ז בתמוז לט' באב, א"ל החכמים היה לכם לברך שהחיינו כשראייתם

ד. יש אומרים שלפי שיטת האר"י שלא מברכים שהחיינו גם בשבת, אם מתאווה לאכול בשבת פרי חדש, מותר לאכול את הפרי בלי ברכת שהחיינו, שמצות עונג שבת דוחה את מצות ברכת שהחיינו, וצ"ע האם מותר לנהוג כן.^ה

שהחיינו על בגד

ה. יש אומרים שגם לפי השיטות שמותר לברך שהחיינו בשבת, דוקא על פרי חדש, אבל על בגד חדש לא יברך שהחיינו בשבת, כיון שלבישת בגד חדש גורם לאדם שמחה גדולה ואסור גם בשבת, ויש אומרים שעד ר"ח אב מותר לחדש בגד חשוב ויברך שהחיינו בשבת.^ו

מג"א שלא מברכים שהחיינו משום דהוי זמן פרענות, ולא משום שיש שמחה באמירת הברכה, ועיין במג"א שם שהביא להלכה את דברי הלבוש שמותר לברך בשבת, וקשה כיון דהוי זמן פרענות מדוע מותר בשבת.

ה. עיין שו"ת אבני נזר (או"ח סימן תכה) שכתב שלפי האר"י מותר לאכול את הפרי בלי לברך עליו שהחיינו.

ו. שיטת מג"א (סימן תקנ"א, כא) שאם קנה בגד חדש לפני י"ז בתמוז ויברך שהחיינו מותר לחדש את הבגד לפני ר"ח אב. ועיין אליה רבה (סימן תקנ"א, יז) שכתב שאפילו שמותר לברך שהחיינו בשבת דוקא על פרי חדש, אבל על בגד חדש לא יברך שהחיינו כיון שזהו גורם לאדם שמחה יתירה. וכ"כ ערוך השולחן (סימן תקנ"א, יח) ז"ל, "ולדידן מר"ח דכל בגד או מנעל חדש אף שאין בזה חשיבות מ"מ יש בזה קצת שמחה ואסור אבל מ"ז בתמוז עד ר"ח מותר ללבוש בגד חדש אך אם הוא בגד חשוב שצריך לברך עליו שהחיינו לא ילבשונו לפי המנהג שאין מברכין שהחיינו בין המצרים, ולכן בשבת שמברכין שהחיינו כמו שיתבאר מותר ללבוש [שם סק"א] אמנם אנחנו מונעים עצמינו מללבוש בגד חדש חשוב מ"ז בתמוז

דבשבתות שבינתיים מותר לברך שהחיינו על פרי חדש, דהא מעלה על שלחנו כסעודת שלמה ואינו מחסר דבר" עכ"ל. מבואר מדברי הלבוש שיסוד הדין שמותר לברך בשבת כיון שמעלה על שולחנו כסעודת שלמה, וקשה הלא יסוד הדין שמעלה על שולחנו ואינו מחסר משום מצות עונג שבת, אבל מדוע הוי סיבה שיכול לומר שהחיינו הלא סו"ס הוי זמן פרענות.

והנה יש ב' טעמים שונים מדוע לא מברכים שהחיינו בימי בין המצרים. כתב מהרי"ל (הלכות ת"ב אות ח) ז"ל, "אמר מהר"י סגל טוב למנוע מלברך זמן על שום פרי חדש כל בין המצרים, כדי למעט בשמחה" עכ"ל. מבואר מדברי מהרי"ל שיסוד הדין שלא מברכים שהחיינו בשביל למעט בשמחה, ולפי"ז יש לבאר את שיטת הלכות קטנות שלא לברך הטוב והמטיב, אפילו שלא אומר לזמן הזה. ולפי"ז יש לבאר את הלבוש שבשבת מותר לברך שהחיינו, משום שמותר להרבות בשמחה בשבת.

כתב מג"א (תקנ"א, מב) ז"ל, "וטעם האיסור נ"ל כיון דהזמן ההוא זמן פורעניות, אין לברך שהחיינו לזמן הזה, אבל אין הטעם משום אבילות, דהא לא מצינו שאבל אסור לברך שהחיינו" עכ"ל. מבואר מדברי

י"ז בתמוז שחל בשבת ונדחה

ו. נחלקו הפוסקים לפי שיטת האר"י שלא מברכים שהחיינו גם בשבתות של ימי בין המצרים, האם מותר לברך שהחיינו בשבת, באופן שיום י"ז בתמוז חל בשבת ונדחה הצום ליום ראשון, יש אומרים שמותר לברך שהחיינו בשבת, ויש אומרים שלא יברך שהחיינו בשבת, ויש אומרים שמותר לברך שהחיינו רק ב"ליל שבת", ולא יברך בשבת ביום^ז.

שהחיינו בשבת כו', אמנם עכשיו אני רואה שהעיקר שלא יברך גם בשבת זו שהחיינו דמאי שנה שבת זו משבת אחרת, ואי משום שלא התחיל עדיין לנהוג דיני בין המצרים מה בכך כיון דהיום הוא בין המצרים והזמן גורם ואם עדיין לא התחיל לנהוג דין בין המצרים הוא להיותו שבת ואינו יכול להתענות בשבת, אבל לשאר דיני בין המצרים שנוהגים בשבתות אחרות למה לא ינהגו ג"כ בשבת זו מק"ו, ולהיותו שבת, אינו מצילינו אלא מן התענית, לא לשהחיינו שנוהג ג"כ בשבתות אחרות" עכ"ל.

כתב בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן כד) ז"ל, "דהכא הטעם שלא לומר בזמן פורענות שהחיינו והגיענו לזמן הזה כיון דהוא זמן מר, ואפילו בשבת אין לומר כן כאשר הדבר יצא מפ"ה המלך רבינו האר"י זצ"ל דבשבת בין המצרים אין לומר שהחיינו דמילתא דתליא באבילות אין אבילות בשבת, אבל דבר התלוי מצד עצם הזמן גם שבת זמניה הוא ובכלל ימי הרעה הוא, מ"מ הסברה תכריע לפי טעמו של דבר דה"ה ב"ז שחל בשבת דהזמן רע ומר" עכ"ל. וצ"ב שיטת מג"א.

ונראה לבאר את שיטת מג"א דכיון שהעמידו חכמים את צום י"ז בתמוז בתחילת ימי בין המצרים, כך תקנו חכמים שצום י"ז בתמוז הוא הפתיחה לתקופת בין המצרים, ומימלא כיון שנדחה הצום, נדחה חלות ימי בין המצרים, ואי"ז נחשב כמו שעומד בשבת

ואפילו בשבת" עכ"ל. ועיין משנ"ב (סימן תקנ"א שער הציון סקמ"ח) שפסק שמותר לחדש בגד חשוב לפני ר"ח אב אם בירך שהחיינו בשבת.

כתב בספר סדר היום (ענין יז בתמוז) ז"ל, "וראוי לכל ת"ח לנהוג כך אם בידו לעשות שאינו חלוש כל כך כיון שהם ימי הרעה ובין המצרים כבדים לנו בעונות דאיתרע מזלנו ראוי לנו שנחלה עצמנו על כך ולפחד מן הדין כאלו חרב מונחת בקרן זוית וכן אז"ל ששולט בהם קטב מרירי וא"כ אין ראוי להשוות אלו הימים לשאר ימי השנה להקל בהם אלא להחמיר ולצער עצמו בכל דבר ואין להכנס למרחץ ולא לגלח ראשו, ולא לחדש בהם שום דבר חדש כגון מלבושים וכיוצא לחתוך וכ"ש ללבוש" עכ"ל. מבואר מדברי סדר היום שראוי לא לחדש בגדים אחרי י"ז בתמוז, אכן כתב גם לא להתרחץ אחרי י"ז בתמוז ולא נוהגים כן.

ז. עיין מג"א (תקנ"א, מב) שכתב שגם לפי שיטת האר"י שלא מברכים שהחיינו בשבת, מ"מ אם חל צום י"ז בתמוז בשבת ונדחה ליום א, מותר לברך שהחיינו בשבת. ועיין במור וקציעה (סו"ס תקנ"א) שחולק על המג"א ופסק שלפי האר"י לא יברך שהחיינו ב"ז בתמוז שחל בשבת, וכן פסק בסידורו עמודי שמים.

כתב בשו"ת כנסת הגדולה (סימן ע) ז"ל, "שאלה ילמדנו הנוהגים שלא לברך שהחיינו בין המצרים אפילו בשבת ונפל י"ז בתמוז בשבת יכול לברך ברכת

שהחיינו בברית

ז. על ברית מילה או פדיון הבן יברך שהחיינו גם בבין המצרים, שלא יפסיד את הברכה, ואפילו אם עושים ברית מילה ביום ת"ב, אבי הבן מברך שהחיינו, על מצות מילה, וכן אם פגש את חבירו ששמח בראייתו, או שמצא מציאה, יברך שהחיינו, משום שאם לא יברך, יפסיד את ברכת שהחיינו^ח.

ויש לומר שימי בין המצרים קשורים עם צום י"ז בתמוז. ב. את"ל שהלכה כמו הרי"ף שאומרים עננו בליל התענית, לפי"ז אסור לומר שהחיינו בליל יז בתמוז שחל ביום חול, כיון דנחשב שהצום מתחיל מתחילת ליל י"ז בתמוז, מ"מ בי"ז בתמוז שחל בשבת, יש צד נוסף שמותר לומר שהחיינו, דכיון שהצום נדחה ליום א, יש מקום לומר שלא חל כלל חיוב תענית בשבת ונדחה עיקר חיוב הצום ליום ראשון, ולפי צד זה מותר לברך שהחיינו גם בשבת בבוקר, ולכן מותר לברך שהחיינו בליל שבת מדין ס"ס.

אכן בשבת בבוקר לא יברך שהחיינו, כיון שיש לפקפק בצד השני בפנ"ע, משום שאפשר לומר שגם באופן שי"ז בתמוז חל בשבת, עיקר חיוב התענית חל בשבת, אלא כיון שבפועל אי אפשר לצום בשבת, נדחה הצום ליום ראשון, וכיון שעיקר חיוב הצום חל בשבת, לכן חלות ימי בין המצרים מתחיל בעלות השחר בשבת בבוקר, אבל בליל שבת יש ב' צדדים שמותר לברך שהחיינו, לכן יש להקל לברך שהחיינו עכ"פ בליל שבת.

ח. שו"ע (סימן תקנ"א, יז) טוב ליזהר מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש, אבל על פדיון הבן אומר, ולא יחמיץ המצוה עכ"ל. ועיין במאמר מרדכי (סימן תקנ"א, טז) שכתב דפשוט שגם בברית מילה אבי הבן מברך שהחיינו, ועיין בסידור עמודי שמים וכן במועד לכל חי (סימן ט, כג) שכתבו שגם

חזון שלא מברך שהחיינו, אפילו שלא צם בשבת, והיינו משום שכך היה התקנה שהצום הוא פתיחת ימי בין המצרים.

ועיין בשדי חמד (מערכת בין המצרים סימן א אות א) שכתב בשם ספר יקהיל שלמה (סימן תקנ"א) שאם י"ז בתמוז חל בשבת ונדחה הצום ליום ראשון, מותר לברך שהחיינו בליל שבת מדין ס"ס, אבל בשבת ביום, לא יברך שהחיינו עכ"ד. וכ"כ בספר פני מבין (רבי בכור יצחק נאבארו; עמ"ס סנהדרין ח"ב, דף מח ב) וז"ל, "ונראה לי דאם חל י"ז בתמוז בשבת, דיכול לברך שהחיינו בליל שבת, והיינו משום דנצרף תרי קולי, חדא דהרב מטה אפרים בסופו כתב דבליל י"ז בתמוז יכול לברך שהחיינו, אף שהרב מהרח"א בספר חיים שאל בסימן כד בסימן כד כתב דאינו יכול, מ"מ נצרף מחלוקת אחר, דהרב מג"א בסימן תקנא דכשחל י"ז בתמוז בשבת דיכול לברך אליבא דכו"ע, והברכ"י ס"ל דאסור, מ"מ בליל שבת דיש לנו היתר משני צדדין, נראה פשוט שיכול לברך, וכן עשינו מעשה במסיבה אחת דכולם היו ת"ח גדולים ועצומים ה", וברכנו שהחיינו בליל י"ז התמוז שחל בשבת עכ"ל.

ונראה בביאור הדברים שיש ב' צדדים שמותר לברך בליל שבת. א. יש צד לומר שגם באופן שי"ז בתמוז חל ביום חול, שמותר לברך שהחיינו בליל י"ז בתמוז, שמא הלכה כמו בעל המאור שלא אומרים עננו בליל התענית, א"כ התענית מתחילה רק בעלות השחר,

ה. כאשר אבי הבן מברך שהחיינו על מצות מילה, יכול להתכוין לברך גם על פרי חדש, ויאכל את הפרי החדש, אבל אין ראוי שאבי הבן יוציא את כל הציבור בברכת שהחיינו, בשביל שגם הציבור יאכלו פרי חדש^ט.

המצרים, לא יצא ידי חובה מחבירו שמברך שהחיינו, משום דשומע כעונה ונחשה שגם השומע מברך עכ"ד.

כתב משנ"ב (סימן תקנ"א, צט) ז"ל, "וכתבו האחרונים דאשה מעוברת מותרת לאכול פרי בלא שהחיינו, דשמא תתאווה ויגרום נזק לה ולולד, וכן חולה ג"כ מותר, שהפירות פותחין לו תאותו לאכול דברים טובים ובמקום חולי לא קבלינן עלן" עכ"ל. ביאור הדברים שאפילו שפסק שו"ע לא לברך שהחיינו בימי בין המצרים, מ"מ לגבי חולה לא קיבלו את התקנה לא לברך שהחיינו.

אכן צ"ע מדוע כתב שבמקום חולי לא קיבלו עליהם, הלא כיון שהמשנ"ב פסק שחולה יאכל פרי חדש בלי לברך שהחיינו, א"כ עד כמה שהחולה לא מברך שהחיינו, אינו עובר כלל על התקנה. (והנה מקור דברי משנ"ב נובע מדברי ברכי יוסף סימן תקנא סק"ג בשם מהר"י צמח, אכן יש לומר דס"ל למהר"י צמח שהחולה יאכל את הפרי החדש ומותר לחולה לברך שהחיינו, לכן כתב במקום חולי לא קבלינן עלן), אבל לפי מה שפסק משנ"ב שיאכל בלי ברכה, צ"ע מדוע כתב שבמקום חולי לא קיבלו.

ונראה ללמוד מלשון משנ"ב שיש ב' חלקים בתקנה לא לברך שהחיינו. א. לא לומר ברכת שהחיינו. ב. לא לאכול פרי חדש, כיון שאכילת הפרי מביא לידי שמחה. ולכן חולה שאוכל פרי חדש אפילו שלא מברך שהחיינו, נחשב שהחולה עובר על התקנה, לכן כתב משנ"ב שבמקום חולי לא קיבלו עליהם. ולפי"ז נראה שלפי שיטת משנ"ב בעל ברית שמברך שהחיינו על הברית, אין ראוי שיכוין לברך גם על פרי חדש

אם פגש את חבירו יברך שהחיינו. ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"י סימן פד סק"ג) שכתב שגם אם עושים ברית ביום ת"ב, אבי הבן מברך שהחיינו עכ"ד.

ט. יש להסתפק מה יסוד הדין שלא מברכים שהחיינו בבין המצרים, האם משום שלא ראוי לומר והגיענו לזמן הזה, או משום שאכילת פרי חדש גורם לאדם שמחה ולא ראוי לשמוח בימים אלו. ועיין בשו"ת צפית בדבש (סימן לג; הובא להלכה בספר רוח חיים סימן תקנ"א סק"ט) שכאשר אבי הבן מברך שהחיינו על המילה יכול להתכוין לברך על פרי חדש ומותר לאבי הבן לאכול את הפרי עכ"ד. ביאור הדברים דסובר שיסוד הדין שלא מברכים שהחיינו משום שאין ראוי לומר בזמן הזה, דהוי זמן פרענות, ולכן כיון דבלא"ה אבי הבן מברך על מצות מילה יכול לברך גם על פרי חדש.

ועיין בשדי חמד (מערכת בין המצרים סימן א סק"ד) שהביא את דברי שו"ת צפית בדבש וכתב ז"ל, "ונראה לענ"ד דבפדיון הבן דהמנהג הוא שיושבים בסעודה ובתוך הסעודה עושים הפדיון, יכול אבי הבן לכיון בברכת שהחיינו על הפרי לפטור עצמו, וגם לפטור את השומעים, והם ג"כ יכוננו ויוצאים ידי חובה, ואח"כ יברך כל אחד ברכת הפרי ואוכל" עכ"ל. מבואר מדבריו שאבי הבן יכול לפטור את כל הציבור בברכת שהחיינו ויאכלו פרי חדש. ולכאורה אינו מובן הלא כיון דשומע כעונה נמצא שכל הציבור מברכים שהחיינו, ועד כמה שראוי לא לברך שהחיינו בבין המצרים, א"כ ראוי גם לא לצאת ידי חובה מדין שומע כעונה, וכן פסק בשו"ת פלא יועץ (ח"ב סימן כט) וכתב שאדם שנזהר לא לברך שהחיינו בבין

עשירי באב

ט. ביום עשירי באב ג"כ לא מברכים שהחיינו, כיון שבית המקדש נשרף ביום עשירי, ת"ב שחל בשבת ונדחה הצום ליום א, מותר לברך שהחיינו מיד במוצאי הצום, בליל יא אב"א.

הטוב והמטיב

י. מותר לברך הטוב והמטיב, בימי בין המצרים². בחור שקונה מכונית מברך שהחיינו, לכן לא יקנה מכונית אחרי י"ז בתמוז, אדם נשוי שקונה מכונית מברך הטוב והמטיב, לכן מותר לנשוי לקנות מכונית מי"ז בתמוז עד ר"ח אב"א.

שריפת ההיכל ואיך נאמר שהחיינו והגיענו לזמן הזה והיה יום מר מאד בעצמו וגמר החרבן ואם בכל בין המוצרים ואפילו בשבת תקון רבנו שלא נאמר שהחיינו שהזמן היה רע ומר לישראל. יותר יש לימנע מלומר שהחיינו בגמר החרבן ושריפת המקדש עכ"ל, וכ"כ במחזיק ברכה (סימן תקנח סק"ג) שראוי לא לומר שהחיינו בליל ויום עשירי. ועיין במאמר מרדכי (סימן תקנ"א סקט"ו) שכתב שבמוצאי ת"ב ראוי לא לומר שהחיינו, אלא שאין להקפיד כל כך.

יא. מועד לכל חי (סימן י, צב) בשם זכור לאברהם; שו"ת מהרש"ם (ח"ד סו"ס קמח); שו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן ע סק"י).

יב. סידור עמודי שמים; מחזיק ברכה (סימן תקנ"א, י); שערי תשובה (תקנ"א, י) מועד לכל חי (סימן ט, כד). כתב בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סימן קעה) ז"ל, "ונראה דבין המצרים הנוהגים שלא לומר שהחיינו, גם יש למנעם שלא ישנו בין, כדי שלא יברכו ברכת הטוב ומטיב, דבמקום שהחיינו הוא, אלא שזה ליחיד וזה לרבים ובתוס' דאם אין אחרים עמו בשינוי יין לא יברך הטוב ומטיב" עכ"ל, מבואר מדברי שו"ת הל"ק ט שראוי לא לברך הטוב והמטיב, והובא בכף

ויאכל פרי חדש, דנהי שבלא"ה מברך שהחיינו על הברית, מ"מ כיון שיש דין נוסף בתקנה לא לאכול פרי חדש, כיון שאכילת הפרי מביא לידי שמחה, לפי"ז ראוי שגם בעל ברית לא יאכל פרי חדש.

אכן צ"ע מדברי משנ"ב (סימן תקנא, מה) שכתב שאם קנה בגד חדש לפני יז בתמוז, אם בירך שהחיינו בשעת הקניה לפני יז בתמוז, מותר לחדש את הבגד עד ר"ח אב, ועיין בשער הציון סקמ"ה שחולק על האליה רבה. וקשה מדוע מתיר לחדש את הבגד, הלא כיון דהוי בגד חשוב שמברכים עליו שהחיינו א"כ נאמר שיהיה אסור לחדש את הבגד משום שלבישת הבגד גורם לאדם שמחה, כמו שסובר משנ"ב שאסור לאכול פרי חדש גם באופן שלא מברך שהחיינו, וצע"ג.

י. כתב בשו"ת יוסף אומץ (סימן נו) ז"ל, "אנא זעירא נהגתי תדיר שלא לומר שהחיינו ביום עשירי באב, דכיון שבו נשרף ההיכל איך יאמר שהחיינו וכו' וכבר פסק מרן סימן תקנ"ח דמנהג כשר שלא לאכול בשר ולא לשותות יין בליל עשירי ויום עשירי מטעם זה. וכבר ידוע דאמר רבי יוחנן אלו הואי התם קבעתיו בעשירי כו', מ"מ לכל הדברות בכל יום עשירי היה

פרק ז תשעת הימים

ממעטים בשמחה

א. משנכנס אב ממעטים בשמחה, גם ביום ר"ח אב, ממעטים בשמחה^א, כל מי שנזהר לא לשמוח בעשרה ימים אלו, יזכה לעשרה דברים, שהקב"ה עתיד לחדש לעתיד לבא^ב, יש אומרים שממעטים בשמחה עד אחרי מוצאי ת"ב, יש אומרים עד אחרי יום עשירי באב, אחרי יום עשירי באב לכו"ע אין צריך למעט בשמחה^ג. משנכנס אב ראוי לא לשיר אפילו בפה, אלא רק בסעודת מצוה, וכן בסעודות שבת^ד.

שאני ר"ח זהו שהוא ראש לחדש הפורענות, וגם בו נסתלק אהרן הכהן ע"ה וכן כתוב במגילת תענית שמת צדיק זה וא"כ אין לגדלו על שאר הימים מפני שנצטרף עמו האבל הזה נוסף על פורענות החדש וא"כ מי שקבל עליו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין משנכנס אב אפילו יום הר"ח עצמו הוי בכלל, וכן משמע לשון המשנה דכתב משנכנס אב, נראה מתחלת ההכנסה דהיינו ר"ח עכ"ל.

ב. כף החיים (סימן תקנ"א סק"א) בשם ספר יפה ללב.

ג. יש להסתפק האם ממעטים בשמחה עד אחרי ת"ב, או גם ביום עשירי. ועיין קרבן נתנאל (תענית פ"ד סימן לב אות ה; הובא בשער הציון סימן תקנ"א סק"א) שכתב שממעטים בשמחה עד לאחר ט"ב. אכן בכף החיים (סימן תקנ"א סק"א) כתב בשם ספר יפה ללב שממעטים בשמחה עד יום עשירי באב.

ד. כתב מקור חיים (סימן תקנ"א) ז"ל, "ממעטין בשמחה ואסור לשמוע קול זמרא דמנא ודפומא, אם לא בסעודת מצוה" עכ"ל.

החיים (תקנ"א, יא, קב). וצ"ב מה הצד לומר שלא לברך הטוב והמטיב, הלא אינו אומר לזמן הזה. ונראה להוכיח מדברי הלק"ט דסובר שיסוד הדין שלא מברכים שהחיינו לא משום שאומרים לזמן הזה, אלא משום שיש שמחה לאדם שאוכל פרי חדש, או שלובש בגד חדש ואין ראוי לשמוח בימי בין המצרים, לכן סובר שלא ראוי לברך הטוב והמטיב דהוי במקום שהחיינו.

סיכום השיטות:

א. יש אומרים שמותר לברך שהחיינו בבין המצרים, כמו שאבל מברך שהחיינו (ביאור הגר"א). ב. יש אומרים שראוי לא לברך שהחיינו, אבל ברכת הטוב והמטיב מותר לברך (עמודי שמים). ג. יש אומרים שראוי לא לברך שהחיינו ולא הטוב והמטיב (הלכות קטנות).

יג. שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סימן פ).

א. כתב בספר סדר היום (ענין י"ז בתמוז) ז"ל, "ואפילו ביום ר"ח עצמו עם היות שהוא ר"ח והוא יום שמחה

דין עם גוי

ב. ישראל שיש לו דין עם גוי ישתמט ממנו, כיון שיש לישראל מזל רע בחודש אב. נחלקו הפוסקים עד מתי ראוי להשתמט מהגוי, ויש ד' שיטות, יש אומרים עד אחרי יום ת"ב, יש אומרים עד אחרי יום י אב, יש אומרים עד יום טו אב, יש אומרים עד ר"ח אלול. ישראל שיש לו דין עם ישראל אחר, אינו צריך להשתמט מלדון עם חבירו בימים אלו, משום שמזל שניהם שוה (פשוט)^ה.

דין ממעטים במשא ומתן של שמחה, דוקא מר"ח אב ממש עכ"ד, ביאור הדברים שדין ממעטים בשמחה מדין אבילות ודין אבילות מתחיל רק בר"ח אב.

כתב מטה יהודה (סימן תקנ"א סק"ב) ז"ל, "לישתמיט מיניה, נראה דמדכילי הטור והשו"ע האי דלישתמיט בהדי חך דמשנכנס אב, משמע דהויא כוונה, דלאחר התענית דאין ממעטין, הה"נ דאין צריך לישמט, אבל מלשון רבינו ירוחם משמע דכל החודש ריע מזליהו דישאל לענין זה דלישתמיט מדינא דעכו"ם, יעיין שם, וכן מטין דברי רב פפא בגמרא דקאמר לישתמיט מיניה באב ולא קאמר משנכנס אב כלשון המשנה, משמע דכל החודש הוא עלול לגריעות המזל, וכן כל חודש אדר הוא מסוגל דבריא מזליה, וכן כתב המג"א עכ"ל. מבואר מדברי מטה יהודה שנקט בפשיטות שדין ממעטין בשמחה עד אחרי התענית ואילו דין לישתמיט מיניה עד ר"ח אלול, וכן כתב להדיא המחזיק ברכה (סימן תקנ"א סק"א) ז"ל, "והגם דאחר ט"ב ליכא משום ממעטין, מכל מקום כשנתחדש החודש, היה על תכונה זו" עכ"ל.

דברי קרבן נתנאל

כתב קרבן נתנאל (תענית פ"ד סימן לב אות ה) וז"ל, "זה לשון מג"א (סימן תקנ"א סק"ב) לישתמיט מיניה עד ר"ח אלול. ר"ו וכ"מ בגמרא. ואני אומר מלישנא דגמרא אדרבה משמע עד לאחר ט"ב בלחוד, דהא

ה. איתא בגמ' (תענית דף כט, א) משנכנס אב ממעטין בשמחה וכו' אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה כך משנכנס אדר מרבין בשמחה. אמר רב פפא: הלכך, בר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי לישתמיט מיניה באב דריע מזליה, ולימצי נפשיה באדר דבריא מזליה. וכן פסק שו"ע (סימן תקנ"א, א).

וכתב מג"א (סימן תקנ"א סק"ב) ז"ל, "לישתמיט מיניה, עד ר"ח אלול (רבינו ירוחם, וכן משמע בגמרא) עכ"ל. יש לעיין מדוע המג"א קבע דבריו על הסיפא של ההלכה על דין לישתמיט מיניה, ולא קבע דבריו על תחילת ההלכה שממעטים בשמחה עד ר"ח אלול. ונראה ללמוד מדברי המג"א שיש ב' דינים נפרדים. א. ממעטים בשמחה, דין ממעטים בשמחה נוהג עד ת"ב או עד יום עשירי בלבד. ב. יש לישראל מזל רע בימים אלו, ודין זה נוהג כל חודש אב. ביאור הדברים שיסוד דין "ממעטים בשמחה" מדין אבילות, ודין אבילות נוהג עד יום עשירי בלבד, ואילו דין לישתמיט מיניה אינו קשור כלל לדין אבילות, אלא מחמת גריעות מזל ישראל בחודש אב, ובזה מחדש רבינו ירוחם שכל חודש אב יש לישראל מזל רע.

ונראה שיש עוד נ"מ דעיין בפמ"ג (סימן תקנ"א א"א סק"ב; כף החיים סימן תקנ"א סק"ה) שכתב שדין לישתמיט מיניה לאו דוקא מר"ח אב אלא מזמן המולד של חודש אב, משום דריע מזליה, משא"כ

חגה חודשה ושבתה וכל מועדה" (הושע ב יג), ורבי יהודה דורש מחודשה שנוהג אבילות כל חודש אב. והנה להלכה נקטינן כמו רשב"ג שנוהג אבילות רק בשבוע שחל בו ט"ב. ונראה שלפי רבי יהודה רואים ברור שחורבן ביהמ"ק קשור לכל חודש אב, ונראה שגם לדידן אנו מודים לרבי יהודה בנקודה זו שמאורע החורבן קשור לכל החודש, אלא דס"ל שאין חיובי אבילות לאחר ט"ב, אבל עכ"פ כלפי ריע מזליה נקטינן כמו רבי יהודה.

עיי' במחזיק ברכה (סימן תקנ"א סק"א) שהביא את שאלת הק"נ על רבינו ירוחם מלשון הגמ' "הילכך", וכתב ליישב ז"ל, "ואין זה ראייה, ויותר מכריע דקדוק הלשון דקאמר לישתמיט מיניה באב, דמשמע כל החודש, אטו רב פפא חסריה לישנא לאשמועינן דדוקא בהני יומי, והגם דאחר ט"ב ליכא משום ממעטין, מכל מקום כשנתחדש החודש היה על תכונה זו" עכ"ל. ונראה שכונתו ליישב כמו שביארנו.

דברי חתם סופר

כתב בגליון חת"ס (סימן תקנ"א על מג"א סק"ב) ז"ל, "וכן משמע בגמרא. נ"ב, דומיא דאדר. ולי נראה דאין ראייה, דהתם הימים שבין פורים לפסח מוטלים בין שני ימים טובים כו', אבל הכא כיון שעברו ימי צער עברו, ומכל שכן אחר ט"ו באב, דלא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב, ואתיא יום טוב ואפסקיה ונסו יגון ואנחה וששון ושמחה ישיגו" עכ"ל. מבואר מדברי חת"ס שאחרי ט"ו באב, אין צריך להשתמט מהגוי. ועיי' בכף החיים (סימן תקנ"א סק"ג) שכתב בשם ספר יפה ללב (ח"ב אות ג) דישתמיט עד ט"ו באב, אבל מכאן ואילך לא לישתמיט, דמזל טוב לישראל, כדתנן סוף פ"ד דתענית לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב עכ"ד.

סיכום:

א. שיטת רבינו ירוחם ומג"א דישאל שיש לו דין עם גוי ישתמט מהגוי עד ר"ח אלול. ונראה שרבינו

רב פפא אמר הלכך דקתני ממעטין בשמחה לישתמיט מיניה, ואיסורא דאין משמחין, אינו נוהג אלא עד אחר ט"ב. וז"ל הזוהר (בפרשת יתרו דף ע"ח ע"ב) עשו נטל ברזא דיליה תרין ירחין תמוז אב כו' ואפילו אב לאו דיליה אלא ט' יומין אינון דיליה ולא יתיר, ואתאביד ולא אשתכח ע"כ. משי"ה לישתמיט מיניה דעובד כוכבים עד ט"ב דרזא דעשו, ולא צריך יותר, וכן עמא דבר" עכ"ל. ועיי' בשער הציון סק"ב שהביא דבריו. מבואר מדברי הק"נ שנקט פשוט שגם לפי המג"א דין "ממעטין בשמחה", נוהג רק עד ט"ב בלבד, ורק דין לישתמיט נוהג כל חודש אב.

והנה הק"נ הקשה על המג"א מלשון הגמ' "הלכך", משמע דלישתמיט מיניה כיון שממעטין בשמחה, וקשה אם נאמר שדין ממעטין בשמחה עד ת"ב ואילו דין לישתמיט עד ר"ח אלול, א"כ מדוע רב פפא אמר הילכך. ונראה ליישב שמבואר במשנה משנכנס אב ממעטין בשמחה, ונראה שיסוד החידוש של המשנה שמאורע ת"ב אינו קשור דוקא ליום ת"ב אלא קשור לכלליות חודש אב, וכן רב יהודה שאמר משנכנס אדר מרבין בשמחה, מחדש שמאורע פורים אינו קשור ליום יד בלבד, אלא קשור לכלליות חודש אדר כדילפינן מקרא דהחודש אשר נהפך להם. ונראה שזה היה פשוט לגמרא שביום ת"ב יש לישראל מזל רע, אבל רב פפא בא לחדש כיון שלמדנו במשנה שמאורע ת"ב קשור לכלליות כל החודש, א"כ יש מזל רע כל החודש, וכן בפורים יש מזל טוב לישראל כל החודש. ונראה שאפילו שדין ממעטין בשמחה רק עד יום ת"ב, אפ"ה יש מזל רע כל החודש, והיינו משום שדין ממעטין בשמחה נובע מדין חיובי אבילות, ונראה דאין חיוב אבילות אחרי יום ת"ב, אבל מ"מ יש מזל רע כל החודש משום שענין החורבן קשור לכלליות חודש אב.

ונראה להוסיף עוד דהנה שיטת רבי יהודה (תענית דף כט ב) שיש איסור כיבוס ותספורת כל חודש אב, ומבואר בגמ' דילפינן לה מקרא "והשבתי כל משושה

ג. ישראל שיש לו דין עם גוי, ראוי שימנע לדון עם הגוי, מזמן המולד של חודש
אב, כיון שמהמולד כבר ריע מזל ישראל, אבל דין ממעטים בשמחה וכן
ממעטים במשא ומתן, מתחיל רק בר"ח אב ולא מזמן המולד של חודש אב¹.

ד. יש להמנע מללכת למקומות מסוכנים בימים אלו, הואיל וריע מזל ישראל²,
ותלוי במחלוקת הפוסקים שהבאנו (לעיל אות ב), עד מתי ראוי להשטט מהגוי,
וראוי לחוש ולהחמיר כל חודש אב, לא ללכת למקומות מסוכנים.

קניית בגדים

ה. אסור לקנות בגדים בתשעת הימים, ואפילו בגדים שאינם חשובים, כגון גרביים,
גופיה, אסור לקנות³.

שקניה הוי בכלל עשיית בגדים, וגם משום איסור
כיבוס, והיינו כמו שאסור לכבס משום שמשמח ה"ה
אסור לקנות.

להזמין בגדים

שאלה: האם מותר להזמין בגדים באתר אינטרנט
ויקבל את הבגדים אחרי ת"ב, ועיין בהליכות שלמה
שכתב שמותר להזמין רהיטים בתשעת הימים אם
יקבל אחרי ת"ב, אכן קניית בגדים חמור יותר משום
שאסור מדין כיבוס. תשובה: מותר להזמין.

מבואר ברמ"א שאסור לקנות בגדים, אבל יתכן שכל
דברי הרמ"א נאמרו באופן שהקונה לוקח את הבגדים
לביתו מיד אחרי הקניה והרי הוא שמח בקנית
הבגדים, אבל כאן שלא מקבל את הבגדים עד אחרי
ת"ב, אינו שמח בקנייתם, וכן **שמעתי מהגרמ"מ**
לובין שליט"א שמותר להזמין בגדים, ואפילו אם
משלם מיד בכרטיס אשראי, מותר להזמין כיון
שהלקוח אינו זוכה בבגדים עד שיבואו לביתו, ואפילו
אם נאמר שיש קנין סיטומטא, מ"מ כיון שאם ישרפו
הבגדים יקבל אחרים, אינו זוכה בהם, ואינו שמח
בקניית הבגדים עד שיבואו לביתו, אלא שיש לדון

ירוחם ומג"א מודים שדין ממעטים בשמחה נוהג רק
עד יום י' אב בלבד, אלא דס"ל דריע מזל ישראל
כל חודש אב, וכן מבואר להדיא במטה יהודה, מחזיק
ברכה, קרבן נתנאל, חתם סופר.

ב. נחלקו הפוסקים עד מתי צריך להשתטט מהגוי
ויש ד' שיטות: יש אומרים עד אחרי ט"ב (קרבן נתנאל).
יש אומרים עד אחרי יום עשירי (בן איש חי פרשת
דברים אות א). יש אומרים עד טו אב (גליון חת"ס; יפה
ללב). יש אומרים עד ר"ח אלול (מג"א בשם רבינו ירוחם;
מטה יהודה; מחזיק ברכה).

ו. פמ"ג (סימן תקנ"א א"א סק"ב).

ז. כתב מקור חיים (סימן תקנא, יד) ז"ל, "ראיתי נמנעין
מלרחוץ בנהרות מפני הסכנה, והעת מסוגל לרעה"
עכ"ל, וכ"כ הליכות שלמה (פי"ד בין המצרים דבר הלכה
ז).

ח. שו"ע (תקנ"א, ז) ז"ל, "יש אומרים שאסור לתקן
בגדים חדשים ומנעלים חדשים בשבת זה, ויש
להחמיר בזה מראש חודש. הגה: וה"ה דאסור לקנות"
עכ"ל. מבואר שאסור לקנות בגדים, והיינו משום

בשר ויין

ו. אסור לאכול בשר ולשתות יין בתשעת הימים, אם טעה ובירך שהכל על חתיכת בשר, יאכל משהו בשר, שלא יעבור על איסור ברכה לבטלה^ט, לפי מנהג הספרדים מותר לאכול בשר ביום ר"ח אב לכבוד ר"ח, לפי מנהג אשכנזים אסור לאכול בשר גם בר"ח^י.

ז. בשבת חזון מותר לאכול בשר, וכן בסעודה שלישית מותר לאכול בשר, אפילו אם ממשיך לאכול את סעודה שלישית אחרי צאת הכוכבים, כל זמן שלא בירך ברכת המזון, מותר לאכול בשר ולשתות יין. במוצאי שבת חזון אסור לאכול בשר, ויש מקילים לאכול במוצאי שבת חזון, בשר שנשאר מסעודת שבת^{יא}.

כתב בספר סדר היום (ענין יז בתמוז) ז"ל, "אפילו מי שאינו מדקדק בשאר הימים שמי"ז בתמוז עד ר"ח משנכנס אב צריך למעט בשמחה ולהרחיק כל דבר המביא לידי שמחה כאכילת בשר ויין למדקדקים ורחיצת גופו בין בחמין בין בצונן אם הכוונה לתענוג כו', וכן ראוי לנהוג כי ראוי היא בית תפארתנו להצטער על חורבנה תמיד ובפרט באלו הימים המיוחדים לצרותינו בעונות ואפילו ביום ר"ח עצמו, עם היות שהוא ר"ח והוא יום שמחה שאני ר"ח זהו שהוא ראש לחדש הפורענות" עכ"ל. מבואר מדברי סדר היום שלא לאכול בשר בר"ח.

יא. עיין מג"א (סימן תקנ"א, כו) שכתב נ"ל דמיד שהתפללו הקהל ערבית במוצאי שבת אף על פי שהיחיד לא התפלל עדיין אסור בבשר ויין, ועיין באלוה רבה (סימן תקנ"א, כג) שכתב דכיון שעדיין צריך לומר רצה שייך עדיין לשבת לכן מותר לאכול בשר, ועיין משנ"ב (סימן תקנ"א, נו) שפסק שכל זמן שלא בירך ברכת המזון מותר לאכול בשר כיון שאומר רצה בברכת המזון נחשב עדיין שבת, מבואר שלכו"ע במוצאי שבת אחרי שבירך ברכת המזון, אסור לאכול בשר.

רק משום איסור משא ומתן, ויש מקום להקל לפי הצורך עכ"ד.

ט. פשוט, וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"י סימן פא סק"ט).

י. כתב שיירי כנה"ג (סימן תקנ"א הגהות ב"י אות כ"ו) ז"ל, "אמר המאסף לא נתבאר בדברי הפוסקים אם ר"ח בכלל האיסור, או אם בר"ח מותר. ומכאן הסברא נראה, דאין ראוי לנהוג בר"ח מילי דאבילותא, וכן מנהג פשוט בקושטא לאכול בשר ולשתות יין בר"ח, אף על פי שנמנעים מר"ח ואילך. ויראה לי דאפילו לנמנעים מלאכול בשר ולשתות יין מ"ז בתמוז ואילך, דמוותרים לאכול בשר בר"ח ולשתות יין, מידי דהוי אשבתות דמוותרים לאכול בשר, ודומיא דתספורת דעומר שנוהגין להסתפר בר"ח לרוב העולם, אף על פי שרבינו המחבר אינו סובר כן. ואני מהנהגים שלא לאכול בשר ולשתות יין מ"ז בתמוז ואילך, ובשבת ור"ח אני אוכל בשר ושותה יין. אבל בדרשות מהרי"ל בהגהה מצאתי, ור"ח גופיה אסור" עכ"ל, מבואר מדברי כנה"ג שמוותר לאכול בשר בר"ח אב, וכן נהג הרב חיד"א (מורה באצבע סימן ח, רלג). ועיין משנ"ב (סימן תקנ"א, נח) שפסק שאסור לאכול בשר בר"ח.

ח. בישל ירקות בסיר בשרי בן יומו, אם ניקה את הסיר, מותר לאכול את הירקות, אבל אם בישל ירקות עם ממשות של בשר, תלוי אם יש בירקות שישים כנגד הבשר, מותר לאכול את הירקות, אם אין שישים כנגד הבשר, אסור לאכול את הירקות. אם אין בירקות שישים כנגד הבשר, מ"מ אם מומחה טעם את הירקות ואומר שאין בירקות טעם בשר, מותר לאכול את הירקות².

ט. איש שהוא קצת חולה מותר לאכול בשר³.

התבשיל של שבת, כיון שנעשה לצורך שבת וסעודת מלוה מלכה היא סעודת דוד המלך עכ"ד.

יב. משנ"ב סימן תקנ"א סקס"ג ושער הציון סקס"ח.

יג. משנ"ב (סימן תקנ"א סא).

אכן עיין במועד לכל חי (סימן י אות כ) שפסק שבסעודה רביעית יש להקל לאכול בשר משאריות של שבת, אך בזאת לא ישנה מהרגלו כדי שישאר לסעודה רביעית. ועיין בכף החיים (סימן תקנא, קמד) שהביא שכ"כ בספר אורחות יושר פרק יד שמותר לאכול במוצאי שבת שאריות

פרק ח פתיחה לאיסור רחיצה

מדין הגמרא אסור להתרחץ רק ביום תשעה באב בלבד, אבל בשבוע שחל בו ת"ב מותר להתרחץ. אכן מנהג ישראל להקדים את איסור רחיצה. מצינו ב' מחלוקות בראשונים לגבי איסור רחיצה מדין מנהג.

א. יש אומרים שהמנהג לא להתרחץ רק בשבוע שחל בו תשעה באב (רמב"ם; רמב"ן; ר"ן תענית). יש אומרים שהמנהג לא להתרחץ מר"ח אב (ראב"ה; מרדכי; טור סימן תקנ"א; רמ"א).

ב. יש אומרים שהמנהג לא להתרחץ במים חמים, אבל במים קרים מותר להתרחץ גם בשבוע שחל בו ת"ב (רמב"ם; רמב"ן). יש אומרים שהמנהג לא להתרחץ גם במים קרים (תרומת הדשן סימן קג).

כתב שו"ע (סימן תקנ"א, טז) ז"ל, "יש נוהגים שלא לרחוץ מראש חדר, ויש שאין נמנעין אלא בשבת זו" עכ"ל. השו"ע מביא את ב' השיטות האם נהגו לאסור רחיצה רק בשבוע שחל בו, או מר"ח אב ולא הכריע^א.

א. כתב הרמב"ם (פ"ה מתענית ה"ו) ז"ל, "וכבר נהגו ישראל שלא לאכול בשר בשבת זו, ולא יכנסו למרחץ עד שיעבור התענית" עכ"ל. כתב הר"ן (תענית דף ט ב מדפי הרי"ף) ז"ל, "ודוקא כבוס בגדים, אבל רחיצת גופו מותר בין בחמין בין בצונן ואפילו כל גופו, שלא אסרוה אלא בט' באב בעצמו, אלא שהצנועין נוהגין איסור בעצמם שלא לרחוץ כל אותה שבת" עכ"ל. מבואר מדברי הרמב"ם והר"ן שנהגו לא להתרחץ רק בשבוע שחל בו תשעה באב.

א. כתב הרמב"ם (פ"ה מתענית ה"ו) ז"ל, "וכבר נהגו ישראל שלא לאכול בשר בשבת זו, ולא יכנסו למרחץ עד שיעבור התענית" עכ"ל. כתב הר"ן (תענית דף ט ב מדפי הרי"ף) ז"ל, "ודוקא כבוס בגדים, אבל רחיצת גופו מותר בין בחמין בין בצונן ואפילו כל גופו, שלא אסרוה אלא בט' באב בעצמו, אלא שהצנועין נוהגין איסור בעצמם שלא לרחוץ כל אותה שבת" עכ"ל. מבואר מדברי הרמב"ם והר"ן שנהגו לא להתרחץ רק בשבוע שחל בו תשעה באב.

ועיין בתרומת הדשן סימן קג שהביא את שיטת המרדכי שנהגו לא לרחוץ מר"ח אב, דלא כהרמב"ם. עוד כתב לדייק מדברי הרמב"ם שאיסור רחיצה רק במים חמים, משום שהרמב"ם כתב ולא יכנסו למרחץ,

כתב ראב"ה (הלכות תענית סימן תתפב) ז"ל, "נהגו אבותינו שלא לרחוץ מראש חודש ועלינו לקיים משום

אכן לפי תרומת הדשן יסוד המנהג לא להתרחץ בתשעת הימים, להקדים את דין אבילות שיש ביום ט"ב, לכן סובר שאסור להתרחץ כל גופו במים קרים, דכמו שאבל אסור להתרחץ במים קרים ה"ה בתשעת הימים אסור לרחוץ במים קרים משום אבילות על חורבן בית המקדש.

דברי ישועות יעקב

כתב בספר ישועות יעקב (סימן תקנ"א סק"ג) ז"ל, "יש נוהגין שלא לרחוץ בשבת זו, הרב אוסר כל רחיצה בין בחמין ובין בצונן, ולהיות כי לבבי לא כן ידמה, לזאת אבאר מקור הדברים, הנה הרמב"ם ז"ל כתב שנהגו שלא לכנוס לבית מרחץ בשבת זו, ולשון לכנוס לבית מרחץ מורה על רחיצת חמין, כמו שכתב תרומת הדשן בסימן קנ, אמנם הרב כתב דבלשון המרדכי מבואר דאף בצונן אסור לרחוץ, שכתב אהא דקאמר הש"ס במסכת תענית (דף ל.) "כל מצות הנוהגין באבל נוהג בתשעה באב ואסור ברחיצה", מיהו נהגו שלא לרחוץ מראש חודש, והיינו דקשיא ליה דמשמע דוקא ט"ב אסור ברחיצה ומר"ח עד התענית מותר ברחיצה, והא אף מר"ח אסור, וכתב דזה הוא מנהג, ומשמע דמה שנוהגין איסור מראש חודש, הוא דומה למה שאסור בט"ב, ובט"ב אסור רחיצה אף בצונן, ה"ה מראש חודש עד התענית אסור אף בצונן, על כן החליט שהמרדכי חולק על הרמב"ם בזה ואוסר אף רחיצה בצונן" עכ"ל. מבואר מדברי ישועות יעקב שמבאר בדברי המרדכי שיסוד איסור רחיצה בתשעת הימים הוא הרחבה של איסור רחיצה ביום ט"ב, ולכן כמו שביום ט"ב אסור לרחוץ במים קרים ה"ה בתשעת הימים אסור לרחוץ במים קרים. כתב בשו"ת מהר"י ברונא סימן יב ז"ל, "אבל מוהר"י מהרפור"ק יצ"ו אוסר אפילו בצונן, וכן משמע כל סתם רחיצה, וכיון דתניא (תענית א) כל שהוא משום ט"ב אסור לאכול בשר ולשתות יין ולרחוץ, וההיא ט"ב בין בחמין בין בצונן. וכיון דאנו מחמירים בשלשתן

ולשון מרחץ משמע רחיצה בחמין (כדאיתא בגמ' תענית דף יג, ובתוס' שם ד"ה ונועלין). אכן כתב לדייק מלשון המרדכי שאיסור רחיצה גם במים קרים, והוסיף כמו שהמרדכי חולק על הרמב"ם וסובר שאיסור רחיצה מתחיל מר"ח אב, ה"ה חולק וסובר שאיסור רחיצה גם בצונן עכ"ד.

נראה לבאר את מחלוקת הראשונים דהנה יש ב' דיני איסור רחיצה ביום ט"ב. א. מדין אבילות, דכמו שאבל אסור ברחיצה, גם בט"ב יש איסור רחיצה מדין אבילות. ב. איסור רחיצה מדין עינוי, כמו שבתענית ציבור יש איסור רחיצה מדין עינוי. ועיין בחידושי מרן רי"ז הלוי שהאריך ביסוד זה.

והנה מצינו ג' דרגות איסור ברחיצה. א. בתענית ציבור אסור לרחוץ את כל הגוף במים חמים, ומותר לרחוץ את כל הגוף במים קרים, וכן מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים חמים (שו"ע סימן תקעה, ב). ב. אבל אסור לרחוץ את כל גופו במים קרים וכן אסור לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים חמים, ומותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים קרים (שו"ע יו"ד סימן שפא, א). ג. ביום כיפור וכן בט"ב אסור להושיט אצבעו למים קרים (שו"ע סימן תקנ"ז; תריג א).

ונראה שיסוד המנהג לא להתרחץ בשבוע שחל בו ת"ב, להקדים ולהרחיב את איסור רחיצה שיש בת"ב. ונראה שלפי הרמב"ם שאסור בשבוע שחל בו להתרחץ רק במים חמים, ביאור הדברים שיסוד המנהג להקדים את איסור רחיצה שיש ביום ט"ב משום דין עינוי, כמו בכל תענית ציבור שיש איסור רחיצה מדין עינוי, לכן אסור להתרחץ במים חמים ומותר להתרחץ במים קרים כל גופו, כמו שבתענית ציבור מותר לרחוץ את כל הגוף במים קרים, כמבואר בשו"ע סימן תקעה ב, (אלא שביום ט"ב יש דין נוסף שאסור להושיט אצבעו למים, וזהו דרגה נוספת של עינוי, ולא נהגו דרגה זו בשבוע שחל בו, אלא נהגו רק איסור רחיצה מדין עינוי שיש בכל תענית ציבור).

מנהג ספרדים

א. יש אומרים שהספרדים נוהגים ב' קולות. א. איסור רחיצה נוהג רק בשבוע שחל בו ת"ב בלבד, מר"ח אב עד שבוע שחל בו ת"ב אין איסור רחיצה כלל. ב. בשבוע שחל בו ת"ב אסור לרחוץ את כל הגוף במים חמים, אבל מותר לרחוץ את כל הגוף במים קרים, יש מקומות שהספרדים נהגו להחמיר יותר, ראה הערה³.

מנהג אור לציון

בספר אור לציון (ח"ג פרק כז, ה) כתב שמנהג המקובל אצל הספרדים להקל לרחוץ מר"ח אב עד שבוע שחל בו כמו שיטת הרמב"ם, ולכן בערב שבת חזון מותר להתרחץ כרגיל במים חמים עם סבון, אכן בשבוע שחל בו תשעה באב נוהגים לא להתרחץ גם במים קרים, וכתב לדייק כן מלשון השו"ע שכתב שלא לרחוץ ולא כתב לא להכנס למרחץ כמו שכתב הרמב"ם, משמע מלשון השו"ע שעכ"פ בשבוע שחל בו ט"ב המנהג לא להתרחץ גם במים קרים עכ"ד. נמצא לפי אור לציון שנוהגים ב' חומרות בשבוע שחל בו ת"ב. א. אסור לרחוץ את כל הגוף אפילו במים קרים. ב. אסור לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים חמים. מותר לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים קרים.

מנהג בן איש חי

כתב בן איש חי (פרשת דברים אות טז ז"ל, "נוהגין שלא לרחוץ כל גופו מר"ח עד ט"ב אפילו בצונן, והרגיל לטבול בכל ערב שבת יטבול גם בערב שבת חזון, וכן מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת חזון מי שרגיל בזה בכל ערב שבת" עכ"ל.

כתב בשו"ת רב פעלים (ח"ד או"ח סימן כט) ז"ל, "מיהו פה עירנו בגדאד יע"א נוהגים איסור גם בצונן וכמ"ש מור"ם בהג"ה, דהא מצוי בכמה בתים בארות מים חיים שדרך בעלי בתים להכנס בהם בקיץ לטבול שם כדי להקר מרוב החום ונמנעים בזה מר"ח ואילך, וזה מנהג ברור וקדמון פה עירנו" עכ"ל.

מר"ח, לא מחלקין ביניהם" עכ"ל. מבואר מדברי מהר"י ברונא שיסוד המנהג לא לרחוץ כל תשעת הימים, להרחיב ולהקדים את איסור רחיצה שיש ביום ט"ב לכל תשעת הימים, ולכן אסור לרחוץ בצונן כמו שביים ט"ב אסור לרחוץ בצונן.

ב. מצינו ד' שיטות בפוסקים לגבי מנהג הספרדים באיסור רחיצה בתשעת הימים, ונבאר את שיטות הפוסקים בס"ד.

יש אומרים שהספרדים נוהגים כמו שיטת הרמב"ם והרמב"ן ויש ב' קולות. א. איסור רחיצה נוהג בשבוע שחל בו ת"ב בלבד, אבל מר"ח אב לא נוהג איסור רחיצה כלל. ב. גם בשבוע שחל בו ת"ב נהגו לאסור רחיצת כל הגוף במים חמים, אבל מותר לרחוץ את כל הגוף במים קרים.

ועיין בספר שולחן גבוה (סימן תקנ"א סקמ"ח) שכתב שמנהג סלוניקי שהולכים לשוט בים בערב ט"ב, והיינו משום דרחיצה בים היא רחיצה בצונן ונהגו לרחוץ את כל הגוף בצונן בשבוע שחל בו ט"ב. וכן פסק בשו"ת יביע אומר (ח"ה או"ח סימן מא) שלפי מנהג הספרדים איסור רחיצה מתחיל רק בשבוע שחל בו ורק במים חמים, ולכן מותר לרחוץ את כל הגוף במים קרים בשבוע שחל בו ט"ב עכ"ד. וכן כתב בקיצור שו"ע (הרב טולידאנו; סימן תצ"ח, מח) ז"ל, "שבוע שחל בו ת"ב, אסור לרחוץ כל גופו בחמין, אבל בצונן מותר, אפילו כל גופו" עכ"ל.

בשבוע שחל בו, משמע שנהגו לאסור אפילו בצונן בשבוע שחל בו ט"ב.

כתב בספר מועד לכל חי (סימן י אות כו) ז"ל, "מי שרגיל לילך למרחץ ולטבול בכל ערב שבת יכול לטבול גם בשבת חזון, אך מי שאינו רגיל כי אם באקראי לא ילך משנכנס ר"ח אב, ועיין בית חדש, ובאר היטב, ושולחן גבוה שחילק בין מים צוננים למים חמים" עכ"ל. מבואר מדברי מועד לכל חי שאדם שאינו רגיל לטבול בערב שבת, לא יטבול בערב שבת חזון.

ולכאורה יש להקשות שדברי הגר"ח פלאגי סתרי אהדדי, דכיון שכתב ברוח חיים שמנהג איזמיר לאסור רחיצה בשבוע שחל בו ט"ב בלבד, א"כ מדוע כתב בספר מועד לכל חי שאדם שלא מקפיד לטבול כל שבת, לא יטבול בערב שבת חזון, הלא בערב שבת חזון עדיין לא התחיל שבוע שחל בו ולא נוהג כלל איסור רחיצה. ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"ה או"ח סימן מא) שעמד בסתירה זו.

ונראה ליישב דכיון שיש מחלוקת ראשונים האם אסור להתרחץ רק במים חמים או שנהגו לאסור גם במים קרים, נראה שנהגו באיזמיר לעשות פשרה, מר"ח אב עד שבוע שחל בו ת"ב נהגו איסור רחיצה רק במים חמים והתירו לרחוץ את כל גופו במים קרים, אבל בשבוע שחל בו ת"ב נהגו להחמיר יותר לאסור רחיצת כל הגוף במים קרים, והתירו רק את פניו ידיו ורגליו במים קרים. לכן כתב במועד לכל חי שאדם שמקפיד כל ערב שבת לטבול יכול לטבול בערב שבת חזון, אבל אדם שאינו מקפיד לא יטבול, ונראה כונתו שלא יטבול במקוה חם אבל במקוה קר מותר לטבול, לכן כתב בהמשך דבריו ועיין בשולחן גבוה שחילק בין מים צוננים למים חמים, היינו שמוותר לטבול בערב שבת חזון במקוה של מים צוננים. משא"כ בשבוע שחל בו נהגו להחמיר יותר לא לרחוץ

ועיין בסידור קינות אבותינו שכתב את מנהג מרוקו ז"ל, "אבל רוב העם נהגו שלא להתרחץ מר"ח אב עד אחר התענית, חוץ מערב שבת חזון שנהגו לשפוך עליהם מים קרים בלבד, אבל לכבס נהגו לאסור רק בשבוע שחל בו ת"ב" עכ"ל.

ונראה שלפי בא"ח נוהגים ג' חומרות. א. איסור רחיצה מתחיל מר"ח אב. ב. אסור לרחוץ את כל גופו מר"ח אב אפילו במים קרים. ג. אסור לרחוץ במים חמים אפילו את פניו ידיו ורגליו בלבד. בערב שבת חזון מותר לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים חמים לכבוד שבת.

ונראה שהבן איש נהג להלכה כמו שיטת תרומת הדשן ורמ"א אלא שבדבר אחד מיקל יותר מהרמ"א, שלפי הרמ"א בערב שבת חזון מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בצונן ואילו בא"ח מתיר לרחוץ פ"ו בחמין לכבוד שבת.

מנהג הגר"ח פלאגי

כתב בספר רוח חיים (סימן תקנ"א סק"ז) ז"ל, "יש נוהגים שלא לרחוץ מר"ח, ויש שאינן נמנעין אלא בשבת זו. ומנהגנו פה איזמיר שלא לרחוץ ולא להכנס למרחץ לרחוץ כל גופו בשבוע שחל תשעה באב בתוכה, זולת אשה שיש לה טבילת מצוה. ולענין אם אירע קרי לאדם, נראה שאם דרכו לטבול בשאר ימות השנה שלא יבטלנה, גם בשבוע זאת יטבול, הלא"ה לא, ויעשה טבילת ידים" עכ"ל. מבואר מדברי רוח חיים שמנהג איזמיר שלא להתרחץ בשבוע שחל בו, אבל מר"ח עד שבוע שחל בו ת"ב נהגו להתרחץ.

יש להסתפק האם נהגו לא לרחוץ בשבוע שחל בו רק במים חמים, או שנהגו לא לרחוץ גם במי קרים. ונראה להביא ראיה מסוף דבריו שכתב שאדם שראה קרי אם לא מקפיד על טבילת עזרא לא יטבול גם

פניו ידיו ורגליו

ב. לפי מנהג ספרדים מותר לרחוץ את "פניו ידיו ורגליו", במים חמים בשבוע שחל בו תשעה באב^ג.

ג. לפי מנהג ספרדים שמותר לרחוץ את כל הגוף בשבוע שחל בו ת"ב במים קרים, מותר לרחוץ את כל הגוף דוקא במים בלבד בלי סבון, ואילו את "פניו

בו ת"ב אסור לרחוץ במים חמים אפילו פניו ידיו ורגליו בלבד.

כתב מטה יהודה (סימן תקנ"א סקל"א) ז"ל, "היינו כדין אבל דכל גופו אסור בין בחמין בין בצונן, ופניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר, אבל הרמב"ם חולק וס"ל דוקא לרחוץ כל גופו בחמין הוא דאסור, ובשבוע של ט"ב" עכ"ל. מבואר מדברי מטה יהודה שלפי שיטת הרמב"ם מותר לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים חמים בשבוע שחל בו ט"ב וכל האיסור רק לרחוץ את כל גופו במים חמים.

ונראה בביאור הדברים דעיין שו"ע (סימן תקע"ה, ג) לגבי תענית ציבור שאסור לרחוץ את כל הגוף במים חמים אבל מותר פניו ידיו ורגליו במים חמים. ונראה שלפי שיטת הרמב"ם והרמב"ן יסוד המנהג שלא להתרחץ בשבוע שחל בו הוא מדין עינוי כמו דין עינוי שיש בתענית ציבור, ולכן כמו שבתענית ציבור נוהג איסור רחיצת כל גופו בחמין אבל מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין, ה"ה בשבוע שחל בו ט"ב מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין.

נמצא שלפי מנהג הספרדים יש ג' קולות. א. מר"ח אב עד שבוע שחל בו אין איסור רחיצה כלל. ב. בשבוע שחל בו ט"ב נוהגים איסור לא לרחוץ את כל הגוף במים חמים, מותר לרחוץ את כל הגוף במים קרים. ג. מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים חמים בשבוע שחל בו ט"ב.

את כל הגוף במים צוננים כמו שיטת תרומת הדשן והרמ"א, ולכן כתב ברוח חיים שאדם שראה קרי אם לא מקפיד כל השנה לטבול, לא יטבול, היינו שלא יטבול אפילו במים קרים, משום שבשבוע שחל בו נהגו להחמיר לא לרחוץ אפילו במים קרים.

סיכום ד' מנהגים:

א. יש נוהגים איסור רחיצה בשבוע שחל בו ת"ב בלבד, ורק במים חמים כל גופו, ומותר לרחוץ כל גופו בצונן גם בשבוע שחל בו ת"ב (שיטת הרמב"ם וכן פסק למעשה בשו"ת יביע אומר ח"ה או"ח סימן מא).

ב. יש נוהגים איסור רחיצה בשבוע שחל בו ת"ב בלבד, ונוהגים איסור לרחוץ את כל הגוף במים קרים, אלא מותר רק פניו ידיו ורגליו בצונן (אור לציון).

ג. יש נוהגים איסור רחיצה מר"ח אב וגם איסור רחיצה במים קרים, אלא מותר רק פניו ידיו ורגליו במים קרים (בן איש חי).

ד. יש נוהגים איסור רחיצה מר"ח אב במים חמים כל גופו, ומותר לרחוץ כל גופו במים קרים, בשבוע שחל בו ת"ב נוהגים להחמיר יותר לאסור רחיצה של כל הגוף גם במים קרים (הג"ח פלאגי').

ג. יש להסתפק לפי שיטת הרמב"ם שאסור לרחוץ בשבוע שחל בו ת"ב רק במים חמים, האם איסור רק לרחוץ כל גופו במים חמים, אבל מותר לרחוץ את "פניו ידיו ורגליו" במים חמים, או שבשבוע שחל

ידיו ורגליו" (או את "מקצת הגוף", באיברים אחרים), מותר לרחוץ במים חמים עם סבון ושמפו.⁷

במים חמים, משום דהוי רחיצה של תענוג, אלא התירו רק לכבוד שבת, יש הגבלה בהיתר שמוותר רק מים חמים בלי סבון, משום שמים חמים עם סבון הוי תענוג טפי.

ומעתה נראה שלפי מנהג הספרדים שמוותר בשבוע שחל בו לרחוץ את כל הגוף במים קרים בלבד ואסור במים חמים, משום דמים חמים הוי רחיצת תענוג, נראה דה"ה שאסור לרחוץ את הגוף במים קרים עם סבון, משום שרחיצה עם סבון הוי תענוג, כמבואר בלבוש ובמג"א, משא"כ "פניו ידיו ורגליו", כיון שמעיקר הדין מותר לרחוץ במים חמים, אפילו שרחיצה במים חמים היא רחיצת תענוג, נראה דה"ה שמוותר לרחוץ עם סבון דכמו שמוותר רחיצה במים חמים, ה"ה מותר לרחוץ בסבון. ואפילו שמבואר בלבוש ובמג"א שבערב שבת מותר לחפוף את הראש במים חמים ואסור עם סבון, נראה שדבריהם נאמרו רק לפי מנהג האשכנזים שמעיקר הדין אסור לחפוף את הראש במים חמים והתירו רק לכבוד שבת חזון, לכן פסקו שאסור לחפוף את הראש במים חמים עם סבון, משום שמים חמים עם סבון הוי תענוג טפי, אבל לפי מנהג הספרדים שמעיקר הדין מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים חמים, נראה שמוותר לרחוץ במים חמים עם סבון.

והנה כל דברינו דוקא באדם שגופו אינו מלוכלך, אבל אדם שגופו מלוכלך ואינו יכול להסיר את הלכלוך בלי סבון, וכן אדם שמזיע ונוסף ממנו ריח רע ואינו יכול להסיר את הריח בלי סבון, מותר להתרחץ עם סבון כמו שפסק בשו"ת שבט הלוי ח"ח סימן קכז.

בריכה

יש להסתפק לפי המנהג לאסור רחיצה רק במים חמים, האם מותר בשבוע שחל בו ט"ב להתרחץ

ד. יש להסתפק לפי מנהג ספרדים שמוותר לרחוץ את כל הגוף במים קרים בשבוע שחל בו ט"ב, האם מותר להתרחץ עם סבון ושמפו, או שמוותר רק במים בלבד בלי סבון. ועיין רמ"א (סימן תקנ"א, טז) שפסק שבערב שבת חזון מותר לחפוף את הראש במים חמים. ועיין בלבוש ומג"א שכתבו שמוותר לחפוף את הראש במים חמים בלבד בלי סבון, וכן פסק משנה ברורה סקצ"ז. וצ"ב מדוע אסרו לרחוץ עם סבון. ונראה לבאר שרחיצה עם סבון ושמפו יש בזה תוספת עונג מרחיצה בלי סבון, לכן אסרו רחיצה עם סבון, משום שאסור להתרחץ רחיצת תענוג.

ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סימן עז סק"א) שכתב דה"ה לפי מנהג אשכנזים שמוותר כל תשעת הימים לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים קרים, שמוותר רק במים בלבד בלי סבון עכ"ד. ונראה בביאור הדברים דכיון שהתירו לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים קרים בלבד, ואסור לרחוץ במים חמים, משום שרחיצה במים חמים היא רחיצת תענוג, ה"ה רחיצה במים קרים עם סבון היא רחיצת תענוג.

והנה החזו"א הורה שבערב שבת חזון מותר לחפוף את הראש וכן לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים חמים עם סבון ושמפו, דלא כמו שפסק המשנה ברורה בשם הלבוש. ונראה לומר דס"ל להחזו"א דכיון שמוותר לכבוד שבת לחפוף את הראש במים חמים, וכן מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים חמים, ומים חמים הוי רחיצה של תענוג, לכן ה"ה מותר לרחוץ עם סבון, אפילו שרחיצה עם סבון הוי רחיצה של תענוג, דכמו שמוותר תענוג של מים חמים ה"ה מותר תענוג של סבון. ונראה שהלבוש ומג"א ס"ל דכיון שבאמצע תשעת הימים אסור לחפוף את הראש במים חמים, וכן אסור לרחוץ פניו ידיו ורגליו

מנהג אשכנזים

ד. נוהגים ג' חומרות. א. איסור רחיצה מתחיל מר"ח אב. ב. אסור לרחוץ את כל הגוף במים קרים. ג. אסור לרחוץ את "פניו ידיו ורגליו", במים חמים (רמ"א תקנ"א, טז). וכן אסור אפילו ליטול ידיים בלבד במים חמים, אלא רק במים קרים^ה.

פניו ידיו ורגליו במים קרים

ה. לפי מנהג אשכנזים מותר לרחוץ את "פניו ידיו ורגליו", במים קרים, בכל תשעת הימים (מלבד יום ת"ב), ולא רק בערב שבת חזון, ונראה שמותר לרחוץ את "פניו ידיו ורגליו", במים בלבד בלי סבון^ו.

בתשעת הימים. ועיין בשו"ת מגידות (לבעל פמ"ג; סימן נ) שהסתפק בדין שאכל אסור לרחוץ "פניו ידיו ורגליו" במים חמים, האם האיסור דוקא באופן שרוחץ את שלושתם ביחד, או שאסור לרחוץ גם אחד מהם.

ועיין באשל אברהם (בוטשאטש; סימן תקנא, טז) שכתב ז"ל, "שהרי בסימן שפ"א ביו"ד בטור ז"ל ריש הסימן משמע שפניו ידיו ורגליו בחמין אסור היינו גם אחד מהם, ומשמע שהראש בחמין גם כן אסור ורק משום דערבוביתא דרישא כו' התיר שם למאן דאית ליה ערבוביתא ברישא" עכ"ל.

ועיין במשנה ברורה (סימן תקנ"ד סק"ט) שבת"ב שחל בשבת אסור לרחוץ ידיו במים חמים. **ושמעתיה מהגרמ"מ לובין שליט"א** להוכיח מדברי משנ"ב שאסור ליטול ידיו בלבד במים חמים, ולפי"ז אסור ליטול ידיים בלבד במים חמים כל תשעת הימים, כיון שאסור לרחוץ אפילו אבר אחד במים חמים, (אכן צ"ע לפי"ז מדוע המשנ"ב כתב חידוש מיוחד שבת"ב שחל בשבת אסור לרחוץ ידיו במים חמים, הלא כל תשעת הימים אסור לרחוץ ידיו במים חמים, ועיין להלן מש"כ בזה).

ו. כתב רמ"א (סימן תקנ"א טז) ז"ל, "ונוהגין שלא לרחוץ, אפילו בצונן, מראש חודש ואילך. ואפילו בערב שבת של חזון אסור לרחוץ, כי אם ראשו, ופניו

בברכה או בים במים קרים או פושרים. כתב בספר שולחן גבוה סימן תקנ"א סקמ"ח ז"ל, "אבל מדברי הרמב"ם והרמב"ן שאכתוב בסמוך נראה דוקא בחמין אסור בצונן מותר, וכן נוהגים פה שאלוניקי יע"א, שהולכים לשוט עפ"י המים בים הגדול אפילו בערב ט"ב, ואין פוצה פה להם" עכ"ל. מבואר מדברי שולחן גבוה שמותר להתרחץ בים בשבוע שחל בו ט"ב, והיינו משום שמתרחצים בים במים קרים. וכן פסק בשו"ת יביע אומר (ח"ה או"ח סימן מא) שמותר להתרחץ בים ובברכה בשבוע שחל בו ת"ב, כיון שהמנהג לאסור רחיצה רק במים חמים עכ"ד.

ונראה לענ"ד שיש מקום לדון דכיון שמצינו שיש אצל הספרדים כמה מנהגים, כמבואר בשו"ת רב פעלים (ח"ד או"ח סימן כט) שיש מנהג קדמון וברור בבגדאד לא להתרחץ במים קרים, ואילו מנהג שאלוניקי לאסור רחיצה רק במים חמים, כמו שכתב בשולחן גבוה, ואין אנו יודעים ברור מה היה המנהג הקדום בארץ ישראל, לכן גם מי שמקיל להתרחץ בשבוע שחל בו ט"ב במים קרים, דיינו להקל לרחוץ בבית את כל הגוף במים קרים, אבל אין ראוי להתרחץ בים ובברכה, כיון שלהתרחץ בים או בברכה זהו יותר רחיצת תענוג.

ה. יש להסתפק האם מותר ליטול ידיים במים חמים

מר"ח, לא מחלקין ביניהם" עכ"ל. מבואר מדברי מהר"י ברונא שיסוד המנהג לא לרחוץ כל תשעת הימים, להרחיב ולהקדים את איסור רחיצה שיש ביום ט"ב לכל תשעת הימים, ועיין לעיל שהבאנו שכן מבואר גם בישועות יעקב, ולפי"ז יש מקום לומר דכמו שבימים ט"ב אסור לרחוץ אפילו את פניו ידיו ורגליו בלבד במים קרים, ה"ה אסור כל תשעת הימים, אכן דין זה הוא חידוש גדול, דא"כ יהיה אסור להושיט אצבעו למים כל תשעת הימים, ולא שמענו מי שיחמיר בזה.

רחיצת פניו ידיו ורגליו עם סבון

עיין מג"א (סימן תקנ"א סקמ"א) שכתב שמותר לחפוף את הראש בערב שבת במים חמים בלי סבון. ויש להסתפק לגבי רחיצת פניו ידיו ורגליו האם מותר עם סבון או לא. ועיין שו"ת שבט הלוי (ח"ז סימן עז, א) שכתב דה"ה לגבי היתר לרחוץ פניו ידיו ורגליו מותר דוקא בלי סבון עכ"ד.

ועיין באור לציון (ח"ג פרק כז, ה) שפסק שמותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים קרים עם סבון עכ"ד. וקשה דכיון שמבואר בלבוש ובמג"א שאפילו בערב שבת שמותר לחפוף את הראש במים חמים, אסור לחפוף עם סבון, א"כ מדוע פסק האור לציון שמותר לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים קרים עם סבון אפילו באמצע שבוע שחל בו ט"ב, ולכאורה דברי אור לציון דלא כהלבוש ומג"א.

מה נחשב "ידיו" ו"רגליו"

יש להסתפק מה נחשב "רגליו", ויש ג' צדדים. א. כל הרגל עד למעלה. ב. עד הברך. ג. כף הרגל בלבד. בגמ' בשבת מבואר שאסור להתרחץ בשבת במים חמים אפילו שהוחמו בערב שבת אלא מותר לרחוץ רק את פניו ידיו ורגליו בלבד. ועיין ברשב"א (שבת דף לט ב) ז"ל, "והתם בירושלמי התירו רחיצת כל גופו אבר אבר, ולפי דברי רבותינו הצרפתים ז"ל

ידיו ורגליו בצונן" עכ"ל. יש להסתפק בדברי הרמ"א שמותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בצונן, האם הוא היתר מיוחד בערב שבת לכבוד שבת, או שגם באמצע השבוע מותר לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים קרים.

ועיין במשנ"ב (סימן תקנ"א, צ"ד) שכתב להדיא שגם באמצע השבוע מותר לרחוץ פניו בצונן, וכן כתב דרך החיים ז"ל, "אסור לרחוץ כל גופו אפילו בצונן מר"ח ואילך, אבל ראשו פניו ידיו ורגליו מותר לרחוץ בצונן" עכ"ל. וכן כתב מטה יהודה (סימן תקנא סקל"א) ז"ל, "היינו כדין אבל דכל גופו אסור בין בחמין בין בצונן ופניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר כו', ואפילו להמחמירין מותר להם לרחוץ אפילו בחול פניו ידיו ורגליו בצונן" עכ"ל.

כתב חיי אדם (כלל קלג, יט) ז"ל, "ונראה לי דהוא הדין ברחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין מי שרגיל בכל ע"ש. ובצונן, מותר לכולי עלמא בערב שבת חזון לרחוץ פניו ידיו ורגליו" עכ"ל. משמע קצת מלשונו שמותר רק בערב שבת לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים קרים או במים חמים, אבל באמצע השבוע אסור לרחוץ אפילו במים קרים. ולכאורה תמוה הלא אבל אסור לרחוץ כל גופו בצונן, ומותר לרחוץ את פניו ידיו ורגליו בצונן (שו"ע יו"ד סימן שפ"א, א), ולפי"ז מסתבר שגם באמצע שבוע שחל בו ט"ב מותר לרחוץ פניו בצונן, משום שאיסור רחיצה מדין מנהג לא יהיה יותר חמור מאיסור רחיצה של אבל שאסור מעיקר הדין לרחוץ את כל גופו במים קרים, ואפ"ה מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים קרים, וצ"ל שחיי אדם כתב לאו דוקא, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שצריך לדחוק את לשון חיי אדם.

כתב בשו"ת מהר"י ברונא סימן יב ז"ל, "אבל מוהר"י מהרפור"ק יצ"ו אוסר אפילו בצונן, וכן משמע כל סתם רחיצה, וכיון דתניא (תענית ל א) כל שהוא משום ט"ב אסור לאכול בשר ולשתות יין ולרחוץ, וההיא ט"ב בין בחמין בין בצונן. וכיון דאנו מחמירים בשלשתן

ו. כמו שמותר לרחוץ את "פניו ידיו ורגליו" במים קרים, מותר ג"כ לרחוץ אברים אחרים במים קרים, בתנאי שירחץ חצי גוף, אבל אסור לרחוץ את רוב הגוף.¹

דוקא לרחוץ את פניו ידיו ורגליו בלבד, ולא התירו אברים אחרים.

ועיין בשו"ע (סימן שכו א) שאסור לרחוץ כל גופו במים חמים שהוחמו בערב שבת אלא מותר לרחוץ רק את פניו ידיו ורגליו. ועיין בב"י שם שכתב בשם הרא"ש שמותר לרחוץ שאר אברים אם רוחץ מקצת גופו, וכן פסק הרמ"א שם. ויש להסתפק האם נדמה את הגדרים שכמו לגבי איסור רחיצה בשבת במים חמים, שהתירו לרחוץ את פניו ידיו ורגליו והתירו לרחוץ גם אברים אחרים, אם רוחץ מקצת גופו, האם ה"ה באבל כמו שהתירו לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים קרים, מותר לרחוץ מקצת גופו במים קרים. ועיין בלשון הריטב"א (תענית דף יג ב) שכתב שאבל שרי לרחוץ בצונן במקצת הגוף, ולכאורה מוכח מדברי הריטב"א שאבל מותר לרחוץ גם אברים אחרים במים קרים ולא דוקא פ"ו.

רחיצה להפסק טהרה

עיין ברמ"א (סימן תקנ"א טז) שכתב שאסור לרחוץ רק רחיצה של תענוג, לכן אשה שלובשת לבנים, יכולה לרחוץ מעט, הואיל ואינה עושה לתענוג רק לשם מצוה. ולכאורה קשה מדוע הרמ"א היה צריך להגיע לסברא מיוחדת שרוחצת לשם מצוה, הלא אשה שלובשת לבנים רוחצת רק מקצת איברים ונכלל בהיתר של רחיצת פניו ידיו ורגליו. ולכאורה מוכח מדברי הרמ"א שאסור לרחוץ מקצת איברים אלא רק פניו ידיו ורגליו בלבד, לכן כתב היתר מיוחד לרחוץ לשם מצוה.

ונראה לדחות את הראיה, דעיין בביאור הלכה שכתב שכוונת הרמ"א שמותרת לרחוץ במים חמים. והנה לפי שיטת הרמ"א אסור בתשעת הימים לרחוץ פניו

נצטרך לומר דרחיצת כל גופו בפעם אחת, מפני שאינה שווה לכל נפש אסורה דבר תורה, אבל רחיצת כל גופו אבר אבר מותר דבר תורה, משום דכיון דרחיצת אבר אחד צורך כל נפש ומותר, לא חלקנו באיברים שנאמר רגליו בלבד מותר, אבל זרועו או שוקו אסור" עכ"ל. מבואר מדברי הרשב"א שהזרוע והשוק אינם חלק מהרגל. ועיין בספר חוט שני (הלכות יו"ט עמוד שמז) שכתב ש"רגליו", הוא עד הברך.

ועיין בספר שש"כ (פרק יד הערה כג) שהביא בשם הגרשז"א זצ"ל שהסתפק לגבי רחיצה בערב שבת שיש מצוה לרחוץ פניו ידיו ורגליו, והסתפק מהו "ידיו", האם רק כף היד בלבד או עד המרפק. ועיין בשש"כ (פרק מב הערה קפב) שכתב דה"ה לגבי היתר רחיצה בשבת חזון עכ"ד. ועיין בספר קרא עלי מועד שכתב בשם הגרנ"ק שליט"א שידי היינו עד המרפק ורגליו עד הברך.

ז. יש להסתפק לפי מנהג אשכנזים שמותר לרחוץ בתשעת הימים רק את "פניו ידיו ורגליו" במים קרים, האם הו' היתר מיוחד לרחוץ את "פניו ידיו ורגליו" בלבד, או שמותר לרחוץ גם איברים אחרים במים קרים, באופן שרוחץ את מקצת גופו העיקר שלא ירחוץ את כל גופו ולא את רוב גופו.

והנה באופן שיש לכלוך על אברי גופו, ודאי מותר לרחוץ אפילו את כל גופו, כמבואר בשו"ע (סימן תריג, א), אלא שיש להסתפק באופן שאין לכלוך האם מותר לרחוץ את מקצת גופו לשם תענוג. וכן יש להסתפק לגבי אבל שמותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים קרים (שו"ע יו"ד סימן שפא א), האם אבל מותר לרחוץ מקצת גופו במים קרים, או שחכמים התירו

חפיפת הראש

ז. יש אומרים שמותר לחפוף את הראש במים קרים בכל תשעת הימים (מלבד ביום ת"ב), במים בלבד בלי סבון, ויש אומרים שאסור לחפוף את הראש בכל תשעת הימים, אלא מותר רק בערב שבת חזון בלבד, לכבוד שבת^ז.

"פניו", לכאורה היינו דוקא הפנים בלבד, א"כ מדוע מתיר לחפוף את הראש.

ונראה לבאר את דברי דרך החיים בב' דרכים. א. סובר שפניו היינו כל הראש. ב. סובר שהדין שאבל מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו, אינו דין מיוחד בפ"ו אלא מותר לרחוץ מקצת גופו במים קרים, לכן מתיר לחפוף את הראש גם באמצע ימי השבוע, משום שגם באופן שחופף את הראש עדיין הוא מקצת גופו, ומה שכתב דוקא את הראש משום שלפעמים יש חטטים בראש ויש צורך מיוחד לחפוף את הראש.

חפיפת הראש בקטנים

כתב הלבוש (תקנ"א, טז) ז"ל, "וכן קטנים שיש להן חטטין בראשן נוהגין לרחצן בראשן" עכ"ל. מבואר מדברי הלבוש שקטן שיש לו חטטין מותר לחפוף, משמע שאם אין חטטין אסור לחפוף את ראשו. ולכאורה קשה שיהיה מותר לחפוף את הראש מדין היתר פניו ידיו ורגליו, ולכאורה מוכח מדברי הלבוש ד"פניו" היינו דוקא הפנים בלבד, משא"כ שערות הראש אינם בכלל הפנים ולכן אסור לחפוף את השערות.

ונראה לדחות את הראיה, דיתכן שכונת הלבוש שקטנים שיש להם חטטים מותר לחפוף את ראשם במים חמים, אבל במים קרים יש מקום לומר שגם גדול מותר לחפוף את ראשו, ועיין שו"ע (סימן שפא ג) ז"ל, "וכן מאן דאית ליה ערבוביא ברישיה, מותר לחוף ראשו בחמין, דלא גרע מאסטטניס" עכ"ל. מבואר מדברי השו"ע שאדם שיש לו חטטין צריך לחפוף

ידיו ורגליו במים חמים אלא מותר רק במים קרים, ונראה דה"ה שאסור לרחוץ אבר אחד במים חמים, ולכן הרמ"א כתב סברא מיוחדת שאשה מותרת לרחוץ במים חמים בין רגליה כיון שמתכונת לשם מצוה, אבל אה"נ אם רוצה לרחוץ במים קרים, מותרת לרחוץ מקצת איברי הגוף גם שלא לשם מצוה.

ועיין ברמ"א (יור"ד סימן שפ"א ה) שנדה לא תרחוץ בשביל ללבוש לבנים. ולכאורה קשה הלא אשה שלובשת לבנים צריכה לרחוץ רק מקצת גופה, א"כ שיהיה מותר לרחוץ בין רגליה במים קרים משום היתר רחיצת פניו ידיו ורגליו, וראיתי בספר דברי סופרים סימן שפא שכתב להוכיח מדברי הרמ"א שאבל מותר לרחוץ במים קרים רק את פניו ידיו ורגליו בלבד ואסור לרחוץ מקצת גופו.

אכן יש מקום לדחות שכונת הרמ"א שאסורה לרחוץ במים חמים אבל מותרת לרחוץ במים קרים, ולפ"ז יש מקום לומר שכמו שאבל מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים קרים ה"ה מותר לרחוץ מקצת גופו במים קרים, ודברי הרמ"א נאמרו רק לגבי מים חמים.

ח. יש להסתפק האם מותר לחפוף את הראש בתשעת הימים, או שמותר רק בערב שבת לכבוד שבת. כתב דרך החיים סימן קל ז"ל, "אסור לרחוץ כל גופו אפילו בצונן מר"ח ואילך, אבל ראשו פניו ידיו ורגליו, מותר לרחוץ בצונן" עכ"ל. מבואר מדברי דרך החיים שמותר לחפוף את ראשו במים קרים גם באמצע תשעת הימים ולא רק בערב שבת חזון. ולכאורה תמוה מדוע התיר לחפוף את ראשו, הלא

את ראשו דוקא במים חמים, ולפי"ז נראה שכונת הלבוש שמוותר לחפוף את ראש הקטנים במים חמים.

חפיפת הראש באבל

כתב הרמ"א (יור"ד סימן שפא, א) ז"ל, "וכל זה מדינא אינו אסור רק שבעה, אבל אח"כ מותר ברחיצה, אלא שנהגו האידנא לאסור רחיצה כל ל' יום, ואפילו לחוף הראש אסור" עכ"ל. מבואר מדברי הרמ"א שנהגו לאסור רחיצה במשך כל ל' יום, לכן אבל לא יחפוף את ראשו. ולכאורה קשה הלא מותר לאבל לרחוץ פי"ו ורגליו במים קרים, א"כ מדוע הרמ"א אוסר לחפוף את הראש הלא חפיפת הראש הוי מקצת איברים.

ולכאורה מוכח מדברי הרמ"א שאסור לחפוף את הראש, והיינו משום דפניו היינו רק הפנים בלבד, ודלא כדרך החיים. אכן עיין בערוך השולחן שם שכתב שכונת הרמ"א שאסור לחפוף את הראש במים חמים אבל מותר בקרים, ולפי"ז אין ראייה מדברי הרמ"א שאסור לחפוף את הראש במים קרים.

חפיפת הראש בערב שבת

כתב בית יוסף סימן תקנא ז"ל, "מצאתי כתוב בשם מהר"י מולין (שו"ת מהר"ל סי' טו) לחוף הראש בערב שבת של חזון ישעיהו, הורו רבותי, ועל הרגלים לא שאלתים, ולכאורה נראה דהקילו בראש מהא דאמרינן (תענית יג:) אבל פניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר, ואף הכא לא שנא" עכ"ל.

מבואר מדברי מהר"ל בשם מהר"י מולין שמוותר לחפוף את הראש בערב שבת חזון כמו שאבל רוחץ פניו ידיו ורגליו בצונן. יש להסתפק האם הוי היתר מיוחד לחפוף את הראש לכבוד שבת, או שגם באמצע שבוע תשעת הימים מותר לחפוף את הראש. והנה המהר"י מולין לומד את הדין שמוותר לחפוף את הראש, ממהדין הכללי שאבל מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו, ונראה מדבריו שמוותר לחפוף את ראש

במשך כל תשעת הימים, מלבד ביום ט"ב, ולא רק בערב שבת חזון. ולכאורה מוכח מדבריו כמו דרך החיים שאבל מותר לחפוף את ראשו במים קרים.

אכן עיין דרכי משה (סימן תקנא סק"ז) שכתב ז"ל, "וכן הוא במהרי"ל (סימן ט) בשבת של חזון מותר לרחוץ ראשו במים צוננים אבל לא בחמין: וב"י כתב בשם מהר"י מולין דמותר לרחוץ ראשו בחמין אבל לא פניו ידיו ורגליו אלא בצונן" עכ"ל. מבואר מדברי הדרכי משה שהיה לו גירסה אחרת בדברי המהר"י מולין שמתיר לחפוף את הראש במים חמים, ולפי"ז הוי היתר מיוחד לכבוד שבת, ולפי"ז אין ראייה שמוותר לחפוף את הראש באמצע השבוע במים קרים.

בספר מהרי"ל (מנהגים) הלכות תשעה באב אות ט כתב ז"ל, "אמר מהר"י סג"ל מותר לחפוף הראש בערב שבת דחזון ישעיהו, ודוקא במימי חפיפת הראש צוננין ולא חמין, ובקושי מותר גם כה"ג. וכן הנהיג לבחורים וגם הוא בעצמו עשה כן, דאמר מאחר דהוא רגיל לחוף ראשו בכל ערב שבת מתקרי חולי אצלו" עכ"ל.

מבואר מדברי מהר"י סג"ל שמוותר לחפוף את הראש בערב שבת חזון רק במים קרים, ומבאר שיסוד ההיתר משום שאדם שרגיל לחפוף את ראשו כל שבת, אם לא יחפוף הרי הוא בגדר חולה, מבואר מדבריו שאדם שאינו רגיל לחפוף את ראשו בקביעות, אסור לחפוף את ראשו גם בערב שבת חזון. ויש להביא ראייה מדברי מהר"י סג"ל שאסור לחפוף את הראש באמצע תשעת הימים, דלא כמו דרך החיים.

סיכום השיטות:

א. הב"י מביא שו"ת מהרי"ל בשם מהר"י מולין שמוותר לחפוף את הראש בערב שבת חזון. ונראה מדברי הב"י שגרס בדברי מהר"י מולין שמוותר לחפוף את הראש רק במים קרים, ונראה מדבריו עוד דאין

מים פושרים

ח. כמו שמותר לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים קרים, מותר לרחוץ במים קצת פושרים, בשביל להפיג את קרירות המים, אבל אסור לרחוץ במים פושרים שיש בהם הנאת חמימות^ט.

ציצין ופרחים

שכתב שאבל אסור לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים פושרים שהם חמי האור, משום שאין דרך לרחוץ בחמין יותר מדאי וכשאסרו רחיצה במים חמים אסרו גם בצונן עכ"ד, והובא בפתחי תשובה שם. ונראה כמו שאבל אסור לרחוץ במים פושרים, ה"ה בתשעת הימים אסור לרחוץ במים פושרים.

כתב אשל אברהם (סימן תקנ"א, טז) ז"ל, "ובפרט כשאין חמין כל כך ויש קוראים פושרים. ואולי השיעור כשחם כל כך שאילו היה נרתח על האש להעלות רתיחות וערבו בו צונן והיו החמים מרובים מהצוננים היה חם כל כך הרי זה סגנון חמין להא מלתא וכדומה. אך יותר נראה שהוא כפי מה שהוא בלשון בני אדם חמין ולא פושרין, ופושרין קיל בזה לכולי עלמא" עכ"ל. ועיין בספר אשרי האיש (פרק סט אות מג) שמותר לערב מים להפיג את הצינה ובלבד שלא יהנה מחום המים.

זה היתר מיוחד לכבוד שבת חזון, אלא גם באמצע תשעת הימים מותר לחפוף את הראש במים קרים.

ב. הדרכי משה מביא בשם מהר"י מולין שמותר לחפוף את הראש רק בערב שבת חזון במים חמים והוא היתר מיוחד לכבוד שבת, ולפי"ז יתכן שבאמצע השבוע אסור לחפוף את הראש אפילו במים קרים.

ג. בספר מנהגי מהרי"ל מביא את שיטת מהר"י סגל שמותר לחפוף את הראש בערב שבת חזון רק במים קרים ומבואר מדבריו שישוד ההיתר דכיון שרגיל לחפוף בקביעות הוי חולה. מבואר מדברי שאסור לחפוף את הראש במים קרים באמצע תשעת הימים אלא רק בערב שבת בלבד.

ט. יש להסתפק האם מותר לרחוץ בתשעת הימים את פניו ידיו ורגליו במים פושרים, או שמותר דוקא במים קרים. ועיין בתפארת למשה (סימן שפא סק"א)

פרק ט אופני רחיצה המותרת

להסיר לכלכוך

א. אדם שמלוכלך בגופו, כגון צבעי, פועל בנין וכדומה, מותר לרחוץ את המקום המלוכלך בגופו במים קרים להסיר את הלכלוך, בשבוע שחל בו ת"ב, ואפילו ביום ת"ב^א, אם אינו יכול להוריד את הלכלוך בלי סבון, מותר לרחוץ במים קרים עם סבון^ב. וכן אם עשה צרכיו, מותר לנקות את פי הטבעת במים קרים במכשיר "בידן", אפילו ביום ת"ב^ג.

איסטניס

ב. אדם שהוא איסטניס ואם לא יתרחץ יצטער הרבה ויבוא לידי מיחוש, מותר להתרחץ, ולא כל מי שאומר שהוא איסטניס מתירים לו להתרחץ, אלא רק מי שידוע שהוא איסטניס^ד.

א. שו"ע סימן תקנד ט; שו"ע סימן תריג א. ועיין משנה ברורה סק"א שירחץ רק במקום המטונף ואם גופו מלוכלך בכמה מקומות, מותר לרחוץ את כל גופו במים קרים להסיר את הלכלוך ויכין שאינו רוחץ להנאת רחיצה אלא רק להסיר לכלכוך עכ"ד. וכן פסק אור לציון (ח"ג פרק כז, ה).

ב. שו"ת שבט הלוי ח"ח סימן קכז.

ג. עיין שו"ע סימן תקנד ט; סימן תריג א.

ד. תנן (ברכות דף טז ב) רחץ לילה הראשון שמתה אשתו, אמרו לו תלמידיו: למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ! אמר להם: איני כשאר בני אדם, אסטניס אני. ובגמרא מאי טעמא דרשב"ג קסבר אנינות לילה דרבנן, דכתיב: ואחריה כיום מר, ובמקום איסטניס לא גזרו ביה רבנן. וכתבו תוס' ד"ה איסטניס ז"ל, "ואיכא צער אם לא היה רוחץ דאינו אסור לרחוץ

בימי אבלו אלא משום תענוג, וגם לחוף ראשו אי אית ליה ערבוביא ברישיה שרי אפילו תוך שבעה, וכן התיר רבינו שמואל לילדת אבלה לרחוץ תוך שבעה ולרחוץ נמי בתשעה באב. וכן משמע נמי במס' יומא (דף עז:). מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ביום הכפורים ואינו חושש, אף על גב דסיכה כשתיה ביוה"כ, וכן משמע בירושלמי אבל אסור ברחיצה, הדא דתימא ברחיצה של תענוג אבל ברחיצה שאינה של תענוג מותר כהדא דאיתמר מי שיש לו חטטין ברישיה וכו' עכ"ל.

מחלוקת רה"ג ורמב"ן

כתב הטור יור"ד סימן שפא ז"ל, "כתב עוד רב האי לאו כל דאמר אסטניס אני שומעין לו אבל ודאי אי מגליא מילתא מעיקרא דאית ביה האי מילתא ואם אינו רוחץ בא לידי סכנה רוחץ דדמי לסכנה ורפואה, משום דאסטניס כחולה גדול הוא ממדה זו, ולא כל

רחיצה להסיר זיעה

ג. יש אומרים שבמקומות שחם מאוד, מותר בתשעת הימים, וכן בשבוע שחל בו ת"ב לרחוץ את כל גופו במים קרים להסיר את הזיעה, דהוי כמו רחיצה להסיר לכלוך, והדבר מסור ללב ירא ה' מתי להקל בזה, ומותר לרחוץ אפילו עם סבון באופן שאינו יכול להסיר את הזיעה בלי סבון. ויש אומרים שגם אדם שמזיע הרבה לא יתרחץ, אלא רק אדם שנודף ממנו ריח רע מחמת הזיעה.^ה

האי כתב לא כל האומר איסטניס אני שומעין כו', מ"מ מפרש הרמב"ן שאם לא ירחץ יבוא לידי צער הרבה ויש מיחוש, וה"ה כהאי גוונא, אף על גב דלא דמי ממש" עכ"ל.

כתב בספר חוט שני (הלכות יו"ט עמוד שמו) ז"ל, "וכן מי שמזיע הרבה, אם זה כה"ג שנעשה גופו מלוכלך ממש מהזיעה, מותר לו לרחוץ את הזיעה כו'. מי שמזיע, אם סובל הרבה מאוד מהזיעה, דינו כאיסטניס שמותר לו לרחוץ" עכ"ל.

ה. נחלקו פוסקי זמננו האם מותר להתרחץ במים קרים במקומות שמזיעים הרבה, ויש כמה שיטות. כתב בשו"ת אגרות משה (אבהע"ז ח"ד סימן פד) ז"ל, "ולגבי שאלת בני הישיבה אם ביום חום מותר לרחוץ אחר ר"ח אב, עד ערב ת"ב, מאחר שמכונים להסיר הזיעה, ולא מחמת תענוג, באמת יש להקל" עכ"ל. וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סימן ע"ז) ז"ל, "בענין הרחיצה, לפי מנהג שלנו כל תשעת הימים אין לרחוץ רק פניו וידי ורגליו בצונן, ובלי סבון, כמבואר במג"א בשם הלבוש, ובשאר אחרונים. מכל מקום פה אה"ק שלפעמים החום גובר ומזיעים הרבה, מותר לרחוץ גם כל גופו בצונן, ויעשה זה דרך אברים אברים לא בבת אחת, והדבר מסור ללב ירא ה' מתי להקל בזה" עכ"ל. מבואר מדברי שבט הלוי שאדם שמזיע הרבה מותר לרחוץ את כל גופו במים קרים אבר אבר. וצ"ב מה המקור להקל לרחוץ אבר אבר.

מי שנוהג בשרו בנקיות אסטניס הוא אלא מי שבא לידי סכנה אם אינו רוחץ ע"כ. כתב הרמב"ן מה שכתב שלא כל מי שאומר אסטניס אני ומתנהג בנקיות מתירין לו יפה כיון, אבל מה שכתב שאם אינו רוחץ בא לידי סכנה, לאו סכנה ממש, אלא מצטער הרבה ובא לידי מיחוש בכך" עכ"ל. מבואר שנחלקו הראשונים ביסוד ההיתר של איסטניס להתרחץ באבילות, שיטת רה"ג דאירי באופן שאם לא יתרחץ יבוא לידי סכנה, שיטת הרמב"ן שאם לא יתרחץ יצטער הרבה.

כתב שו"ע (יור"ד סימן שפא, ג) ז"ל, "יולדת אבלה שצריכה לרחוץ, מותר. וכן מאן דאית ליה ערבוביא ברישיה, מותר לחוף ראשו בחמין, דלא גרע מאסטניס (פי' קר הגוף ומצונן), שמותר לרחוץ כל גופו. ולא כל מי שאמר: אסטניס אני, מתירין לו, אלא דוקא שהוא ידוע שהוא אסטניס ומתנהג בנקיות, ואם לא ירחץ יצטער הרבה ויבא לידי מיחוש" עכ"ל. מבואר מדברי השו"ע שפוסק כמו שיטת הרמב"ן שאדם שאם לא מתרחץ מצטער הרבה מותר להתרחץ.

כתב בשו"ת מהר"י ברונא סימן יב ז"ל, "ולענין רחיצת כל גופו בצונן רבים מקילין ליכנס לנהרות, ונ"ל דדייקי מן המיימוני פ"ה דתעניות ונהגו שלא ליכנס במרחץ עכ"ל, משמע דוקא בבית המרחץ זהו בחמין. ונ"ל ה"ט לפי שמפני רוב החום שבא באב מתמלאים זיעה והוה להו לאינשי כאיסטניס. ואף על גב שרב

ונראה שמקור הדברים נובע מהסוגיא (שבת דף מ, א) שאסור לרחוץ את כל גופו בשבת במים חמים שהוחמו בערב שבת, ולפי שיטת רב מותר לרחוץ את כל גופו אבר אבר, ביאור הדברים דכיון שאינו רוחץ את כל גופו בבת אחת, אלא אבר אבר הרי הוא משנה מצורת הרחיצה הרגילה ולא אסרו חכמים בכך"ג. ועיין בשו"ע (סימן שכו, א) שפסק להלכה כמו שיטת שמואל שאסור לרחוץ את כל גופו במים חמים, אפילו אם רוחץ אבר אבר.

אכן יעויין ברשב"א ובר"ן בשבת דף מ שכתבו שאפילו שלפי שיטת תוס', (וכן פסק הרמ"א סימן תקיא) שאסור לרחוץ את כל גופו ביום טוב במים חמים שהוחמו בערב יום טוב, מכל מקום מותר לרחוץ את כל גופו אבר אבר, ולגבי איסור רחיצה ביום טוב גם שמואל מודה לרב שמוותר לרחוץ אבר אבר, וכן פסק משנה ברורה (סימן תקיא סק"ח). מבואר שאפילו שחכמים אסרו לרחוץ ביום טוב את כל גופו במים חמים, מכל מקום רחיצה של אבר אבר אינה בכלל הגזירה, דכיון שרוחץ את כל אבר בפני עצמו אינו נחשב שרוחץ את כל גופו.

ולפי"ז יש מקום לומר שגם לגבי איסור רחיצה בתשעת הימים כיון דהו איסור רחיצה רק משום מנהג, יש מקום להקל באופן שרוחץ אבר אבר, כיון שמשנה מצורת הרחיצה הרגילה. אכן בדברי הפוסקים הקדומים לא נזכר היתר זה, אלא שהשט הלוי כתב סברא זו בתור סניף להקל לאדם שמזיע הרבה.

יש לחקור בגדר איסור רחיצה בתשעת הימים, האם האיסור לעשות מעשה רחיצה, או האיסור הוא התוצאה שהאדם יהיה רחוק ונקי. ונראה מסברא שיסוד האיסור שיהיה לאדם את התוצאה של הרחיצה, ולפי"ז נראה לומר מסברא שאין קולא לרחוץ כל אבר ואבר בפני עצמו, דנראה שרק לגבי איסור רחיצה ביו"ט במים שהוחמו לפני יו"ט, יש

היתר לרחוץ אבר אבר, כיון שיסוד איסור רחיצה ביו"ט, לעשות מעשה רחיצה, גזירה שמא יבואו לחמם מים ביו"ט לרחוץ את כל גופו, לכן מותר לרחוץ אבר אבר, כיון שכאשר רוחץ את כל אבר בפני עצמו לא עושה מעשה רגיל של רחיצה, משא"כ לגבי איסור רחיצה מדין אבילות וכן איסור רחיצה בתשעת הימים, יסוד האיסור שלא יהיה לאדם את התוצאה של הרחיצה, דהיינו את התענוג והנקיות שיש ע"י הרחיצה, א"כ מה מהני שרוחץ אבר אבר בפני עצמו, הלא בסיום הרחיצה האדם מקבל את התענוג והנקיות של הרחיצה בכל גופו.

דעת מרן החזו"א זצ"ל

מצינו סתירה בדעת מרן החזו"א זצ"ל האם התיר להתרחץ בתשעת הימים לאדם שמזיע הרבה. בהקדמה לספר נחלת אליהו כתב מרן הגר"ק שליט"א ז"ל, "עוד רשום אצלי שהרר"א זצ"ל רצה להתיר לבני הישיבה שמזיעין ביותר לעשות מקלחת (שקורין טוש) בתשעת הימים, ומרן החזו"א זצ"ל לא הסכים" עכ"ל.

בשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סימן שט) כתב ז"ל, "וכעת כתב לי ידידי הרב חנוך הענין קרלנשטיין שליט"א וז"ל: שמעתי מאמור"ר שליט"א ששמע ממרן החזו"א זצ"ל דבני תורה אשר מצטערים מאוד ע"י זיעה כו', ומפריע ללהם ללימודם, מותרים להתרחץ בחודש אב בתשעת הימים, במים קרים ובלי סבון" עכ"ל.

דברי אור לציון

כתב בשו"ת אור לציון (ח"ג פרק כז הערה ה) ז"ל, "ואפילו אם מצטער בזיעה לא ירחץ אף בצונן, וכדאי הוא בית אלוקינו לאבד עליו רחיצה בשבוע זה. (ראה תענית דף י"ג ע"א). והרי אף האבל אינו רוחץ במשך שבוע אף בצונן, כמבואר בשו"ע יו"ד סימן שפ"א סעיף א', ואבלים אנו על חרבן בית מקדשינו. ורק

ד. מי שנוהג להקל לרחוץ את כל גופו מחמת זיעה, לא יתרחץ במקוה, שלא לפרוץ את גדר איסור רחיצה, אלא יתרחץ בביתו בצינעה¹.

רחיצה לרפואה

ה. מותר לרחוץ בתשעת הימים במים חמים לשם רפואה, כגון אדם חלש שהרופא אמר לו שצריך לרחוץ כל יום במים חמים, מותר להתרחץ במים חמים מלבד ביום ת"ב², וכן אדם שעלה חומו, מותר לעשות אמבטיה להוריד את החום, וכן מי שצריך לרחוץ רגליו כל יום, למנוע פצעים וגירויים, מותר לרחוץ אפילו עם סבון לפי הצורך³.

מצות עונה

ו. יש להקל להתרחץ לצורך קיום מצות עונה, אם מפריע מאוד⁴.

עונה ודומה קצת לאשה שלובשת לבנים שמותרת לרחוץ משום שרוחצת לשם מצוה.

יש להסתפק האם המנהג לא להתרחץ בתשעת הימים או בשבוע שחל בו, נאמר גם על אשה נשואה, או שאשה נשואה מותרת לרחוץ. ועיין ברמ"א (תקנ"א, טו) שאשה שלובשת לבנים מותרת לרחוץ כדרכה הואיל ואינה עושה לתענוג אלא לשם מצוה עכ"ד, ולכאורה מוכח מדברי רמ"א שהמנהג לא להתרחץ נאמר גם על אשה נשואה, ולכן מתיר דוקא בשביל ללבוש לבנים, אבל אשה שאינה לובשת לבנים אסורה להתרחץ. ועיין ברמ"א (שפ"א, ה) לגבי אשה אבלה שכתב שאפילו שנהגו איסור ברחיצה כל ל' יום, מותר לאשה לרחוץ בשביל לעשות הפסק טהרה רק שתשנה הרחיצה קצת. ועיין בחכמת אדם (כלל קסה, ה) שכתב שמוכח מדברי הרמ"א שנהגו איסור להתרחץ במים חמים כל ל' יום גם לאשה נשואה, שהרי מבואר ברמ"א שמותר לרחוץ במים חמים בשביל לעשות הפסק טהרה, משמע שבל"ה אסור לאשה נשואה להתרחץ במים חמים.

אם מצטער הרבה באופן שאינו יכול לסבול את ריח הזיעה, מותר לו לרחוץ. דהוי כדין אבל שהוא אסטניס שמותר לו לרחוץ, כמבואר בשו"ע שם סעיף ג'. (וראה גם במ"ב בסימן תרי"ג ס"ק ב', ע"ש). וכל אדם יאמוד עצמו שאם הוא בגדר זה, יוכל לרחוץ עכ"ל.

סיכום ג' שיטות:

א. יש אומרים שאדם שמזיע הרבה מותר לרחוץ את כל גופו בב"א במים קרים (אגרות משה). ב. יש אומרים שירחוץ את גופו אבר אבר, ולא ירחוץ את כל גופו בבת אחת (שו"ת שבט הלוי). ג. יש אומרים שלא יתרחץ אלא רק באופן שנודף ממנו ריח זיעה (מון החזו"א זצ"ל; אור לציון).

ו. שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א.

ז. משנ"ב (סימן תקנ"א שער הציון סקצ"ד).

ח. הוראת מון הגר"נ קרליץ, מובא בספר קרא עלי מועד (פרק ג הערה יג).

ט. שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א, ביאור הדברים שאינו רוחץ לשם תענוג אלא לקיים מצות

שחיה

ז. אסור לשחות בבריכה בתשעת הימים, וכן בשבוע שחל בו ת"ב לספרדים, אפילו מי ששוחה לצורך בריאות וחיזוק גופו.⁶¹

טבילת עזרא

ח. מותר לטבול בתשעת הימים וכן בשבוע שחל בו ת"ב, טבילת עזרא, יש אומרים שמותר לטבול דוקא אדם שמקפיד לטבול כל השנה, ויש אומרים שאפילו מי שאינו מקפיד ומבטלה לפעמים, מותר לטבול יא.

בספר רוח חיים (סימן תקנא סק"ז) ז"ל, "ולענין אם אירע קרי לאדם, נראה שאם דרכו לטבול בשאר ימות השנה שלא יבטלנה, גם בשבוע זאת יטבול, הא לאו הכי, לא, ויעשה טבילת ידים" עכ"ל. מבואר מדברי רוח חיים שאדם שלא רגיל לטבול כל השנה שלא יטבול.

כתב שו"ת רב פעלים (ח"ד או"ח סימן כט) ז"ל, "וכן מי שראה קרי טובל בו ביום בשבוע ז', וכמ"ש הרב ישועות יעקב והביאו מועד כל חי אות כ"ו, שבעל קרי טובל אפילו בערב ט"ב ע"ש, ועל כן הוא הדין אם הוא שמש מטתו ודרכו תמיד בכל השנה לטבול בו ביום עצמו בשביל טהרה ולא יעבור, אז גם עתה בשבוע ז' יטבול בו ביום ואפילו אם שמש ליל ערב ט"ב. אך טוב צריך להזהר לטבול בבוקר קודם תפלת שחרית שאין הטבילה כ"כ תענוג כמו בירידת היום שגובר החום, וזה ניכר מתוך מעשיו שאינו טובל בשביל תענוג, יען כי אין דרך לטבול בבוקר בבוקר בשביל תענוג הרוח עודנו קר" עכ"ל. מבואר מדברי רב פעלים שמותר לטבול טבילת עזרא רק מי שדרכו לטבול כל השנה ולא יעבור. ועיין בספר דינים והנהגות חזו"א (פרק כ ו) שכתב שמותר לטבול טבילת עזרא בתשעת הימים ולא הזכיר דוקא באדם שמקפיד לטבול כל השנה.

ועיין בחכמת אדם (כלל קסה, א) שכתב ז"ל, "וגם נראה לי באשת איש יש להתיר רחיצה בחמין לאחר שבעה, אם מצטער הרבה, או צורך אחר (ועיין סימן שפ"א סעיף ה') עכ"ל. מבואר מדברי חכמת אדם שמותר לאשת איש אבלה בתוך ל' יום, אם מצטער הרבה להתרחץ במים חמים, ונראה שלפי"ז יש להתיר לאשת איש להתרחץ גם בתשעת הימים אם מצטער הרבה, דנראה שאבילות של תשעת הימים בדרגת אבילות ל' יום. אכן ברמ"א מבואר להדיא שאיסור רחיצה נוהג גם באשת איש ומתיר רחיצה באשת איש רק לשם הפסק טהרה, (ויתכן לדחות שכונת הרמ"א שבשביל הפסק טהרה מותרת לרחוץ גם במים חמים, אבל גם בלי הפסק טהרה מותרת עכ"פ לרחוץ במים קרים), וצ"ע.

י. הליכות שלמה פרק יד, אורחות הלכה הערה 61.

יא. כתב ישועות יעקב (סימן תקנ"א סק"ג) ז"ל, "ואמנם לילך למקוה לצורך טבילת קרי, לאותן האנשים הרגילים בטבילה זו, כמו החסידים ואנשי מעשה ונוהגין לילך גם מר"ח עד ערב ט"ב, נלענ"ד דבזה לא שייך חשש זה, כיון דאינו עושה לצורך רחיצה והנאת הגוף" עכ"ל. מבואר מדברי ישועות יעקב שמותר לטבול טבילת עזרא בתשעת הימים. כתב

טבילה לתוספת קדושה

ט. מי שרגיל לטבול במקוה בבוקר לפני התפילה, לשם תוספת קדושה, מותר לטבול גם בתשעת הימים^ב. וכן אדם שחזר מבית קברות, מותר לטבול, אם רגיל לטבול^ג.

 צִיּוּן וּפְרָחִים

איסור לטבול בלי להתרחץ

יש מקוואות שכותבים שאסור לטבול בלי להתרחץ לפני הטבילה בשביל לשמור על נקיון המים של המקוה, ומי שטובל בלי להתרחץ עובר על איסור גזל. וראיתי מי שכתב שבאופן זה מותר להתרחץ כדי שיוכל לטבול עכ"ד. ונראה פשוט שגם באופן זה אסור להתרחץ, ונראה עוד שאין בזה איסור גזל כלל, אלא רק בימים שמותר להתרחץ וכולם יכולים להתרחץ, באופן זה אסור להכנס למים בלי להתרחץ, אבל בזמן שאסור להתרחץ וכולם אינם יכולים להתרחץ א"כ פשוט שמותר להכנס למקוה בלי להתרחץ מקודם, ואפילו אם נאמר שגם באופן זה

אסור לטבול בלי להתרחץ, אי"ז מתיר את האיסור להתרחץ, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א.

יב. ערוך השולחן סימן תקנ"א לה; שבט הלוי ח"ז סימן עג סק"ג; וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א. ועיין בחוט שני (הלכות יו"ט עמוד שמז) שכתב שרק בעל קרי מותר לטבול, אבל אין להקל לטבול לשם תוספת קדושה.

יג. כתב שו"ת רב פעלים (ח"ד או"ח סימן כט) ז"ל, "גם עוד אני אומר כי מי שנוהג כל השנה כולה לטבול קודם שילך לביה"ק ואחר שיחזור מבית הקברות ואפילו בחורף, גם עתה יוכל לטבול כמנהג" עכ"ל.

פרק י

רחיצה בערב שבת חזון

לפי מנהג הספרדים שאסור רחיצה רק בשבוע שחל בו ת"ב, מותר בערב שבת חזון לרחוץ את כל הגוף במים חמים עם סבון, וכן מותר לטבול במקוה חם, אפילו אדם שלא מקפיד לטבול כל שבת (כף החיים סימן תקנ"א, רב). אבל לפי מנהג האשכנזים שאסור רחיצה מתחיל מר"ח אב, יש לדון מה מותר לרחוץ בערב שבת חזון, ונבאר בפרק לפנינו את פרטי דיני רחיצה בערב שבת לפי מנהג אשכנזים.

ר"ח בערב שבת

א. ר"ח אב שחל בערב שבת, אדם שרגיל להתרחץ תמיד בערב שבת לכבוד שבת, מותר לרחוץ את כל גופו במים חמים עם סבון, וכן מותר לחפוף את ראשו במים חמים עם שמפוא.

ערב שבת חזון

ב. אדם שרגיל כל ערב שבת לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים חמים, מותר לרחוץ בערב שבת חזון את "פניו ידיו ורגליו", במים חמים בלי סבון, ויש אומרים שמותר עם סבון, אדם שאינו רגיל לרחוץ כל ערב שבת, ירחץ את "פניו ידיו ורגליו", במים קרים בלבד.

פניו ידיו ורגליו אסור במים חמים אלא רק במים קרים. ועיין בחיי אדם שכתב ז"ל, "ונראה לי שהוא הדין ברחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין, מי שרגיל בכל ערב שבת" עכ"ל. וכן פסק משנ"ב סקצ"ז.

ועיין משנה ברורה סקצ"ו שפסק בשם הלבוש ומג"א שבערב שבת מותר לחפוף את הראש במים חמים בלבד בלי סבון. ונראה שלפי המשנה ברורה ה"ה לגבי רחיצת פניו ידיו ורגליו, מותר במים חמים בלי

א. משנה ברורה סימן תקנ"א סקפ"ט; ועיין הליכות שלמה (פרק יד, יט) שהוסיף שמותר עם סבון.

ב. כתב רמ"א (סימן תקנ"א, טז) ז"ל, "ונוהגין שלא לרחוץ, אפילו בצונן, מראש חודש ואילך. ואפילו בערב שבת של חזון אסור לרחוץ כי אם ראשו ופניו ידיו ורגליו בצונן. ויש מקילים בחפיפת הראש בחמין למי שרגיל בכך כל שבת" עכ"ל. שיטת הרמ"א שמותר לחפוף את הראש בלבד במים חמים, אבל

סבון, וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סימן עז סק"א). אכן מרן החזו"א זצ"ל הורה שלכבוד שבת מותר לרחוץ עם סבון, ויבואר להלן בס"ד.

ועיין במשנה ברורה (סימן תקנ"א, צ"ז) שכתב בשם חיי אדם שמוותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים חמים רק לאדם שרגיל לרחוץ כל ערב שבת. וצ"ב מדוע התירו לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים חמים רק לאדם שרגיל לרחוץ כל ערב שבת, ויש בזה ד' דרכים.

א. יש אומרים שאדם שמקפיד לרחוץ כל ערב שבת, הרי"ז כמו שעשה נדר לרחוץ לכבוד שבת ולכן התירו לו לדחות את דין האבילות ולרחוץ גם בערב שבת חזון שלא יעבור על הנדר, משום שלא עדיף קיום מנהג האבילות מקיום קבלתו בתורת נדר, אבל אם מבטל את הרחיצה לפעמים מוכח שלא קיבל על עצמו לגמרי בתור נדר (הליכות שלמה פרק יד אורחות הלכה הערה 64).

ב. יש אומרים שאדם שמקפיד לרחוץ כל ערב שבת, אם לא ירחץ בערב שבת חזון הרי זה נראה שמזלזל בכבוד שבת, אבל אם לפעמים מבטל את הרחיצה משום טירדת עסקיו, א"כ אם לא ירחוץ את פניו ידיו ורגליו במים חמים, אי"ז זלזול בכבוד שבת, כיון שאפשר לתלות שאינו רוחץ משום שהוא טרוד, ואדרבה אם ירחוץ בערב שבת חזון הוי זלזול באבילות (ביאור הגרמ"ש קליין שליט"א).

ג. נראה לבאר שאדם שמקפיד לרחוץ כל ערב שבת, מוכח שמתכוין לרחוץ לשם מצוה, לכן מותר לרחוץ

בערב שבת חזון, אבל אדם שלא מקפיד לרחוץ ולפעמים מבטל את הרחיצה אסור לרחוץ, כיון שגם כעת יתכן שלא מתכוין לרחוץ לשם מצוה אלא לשם תענוג. ועיין בשל"ה (מסכת תענית פרק נר מצוה אות ז) ז"ל, "ונראה לי, דמי שנוהג בעצמו טבילה בכל ערב שבת לכבוד שבת, אזי לא יבטל טבילה זו אף בערב שבת דחזון, רק לא ירחוץ ביותר, כי אם כפי שיעור טבילה שטובל בכל ערב שבת וערב שבת, כן יעשה גם עתה. וכל מעשיך יהיו לשם שמים" עכ"ל. ונראה לדייק כדברינו מלשון השל"ה שכתב וכל מעשיך יהיו לשם שמים, היינו דכיון שרגיל לרחוץ לשם מצוה כל ערב שבת, א"כ גם בערב שבת חזון יטבול לשם שמים.

ד. נראה לבאר באופן אחר שאדם שמבטל לפעמים את הרחיצה אסור לרחוץ אפילו אם באמת מתכוין עכשיו לרחוץ לשם מצוה, ביאור הדברים שיסוד ההיתר לרחוץ משום שמצות רחיצה לכבוד שבת דוחה את מצות האבילות, והנה מצות רחיצה בערב שבת אינה מצוה גמורה, (עיין משנה ברורה סימן רס סק"א שאדם שרוחץ לכבוד שבת מקבל שכר ומי שלא רוחץ לא נענש ע"ז). אכן איסור רחיצה בתשעת הימים ג"כ אינו איסור מעיקר הדין אלא מדין מנהג, ולכן מצות רחיצה בערב שבת דוחה את איסור רחיצה מדין מנהג. ונראה שלגבי אדם שמקפיד לרחוץ כל ערב, לגביו מצות רחיצה בערב שבת היא מצוה גמורה ויש בכוחה לדחות את איסור רחיצה מדין מנהג. אבל לגבי אדם שמבטל לפעמים את הרחיצה, כלפיו מצות רחיצה בערב שבת אינה מצוה גמורה ואין בכוחה לדחות את המנהג לאסור רחיצה.

רחיצת כל הגוף

ג. בערב שבת חזון לא ירחוץ את כל הגוף, אפילו במים קרים, אפילו אדם שמקפיד לרחוץ את כל גופו, כל ערב שבת, ויש מקילין לרחוץ את כל הגוף, ראה הערה^א.

שיש מצוה לרחוץ את פניו ידיו ורגליו לכבוד שבת, אכן מצות רחיצת כל הגוף לא מוזכר בגמ'.^א

כתב ברכי יוסף (סימן רס סק"א) ז"ל, "והדבר ברור דדעת הטור דרחיצת הגוף היא מצוה מן המובחר, דאם עשאה מצוה גדולה ונוטלין עליה שכר, שעושה כבוד גדול לשבת. ואי לא עביד הכי אינו עובר על מצוה, ואין לו סרך עונש. וכן כתב מור"ם בדרכי משה גבי לחוף ראשו דמקבל עליה שכר אם מקיימה, אבל לא נענש עליה אם אינו מקיימה, משם אור זרוע. וכיוצא בזה הוא רחיצת הגוף לדעת הטור, ומדרגה אחרת הוא לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין, דבזה אין לו להתרשל" עכ"ל. מבואר מדברי הברכי יוסף שיש ב' דרגות נפרדות. א. רחיצת כל הגוף היא מצוה מן המובחר. ב. רחיצת פניו ידיו ורגליו אין להתרשל בזה.

ולפי"ז נראה לבאר את שיטת חיי אדם ומשנה ברורה שגם אדם שרגיל לרחוץ את כל גופו כל שבת, בערב שבת חזון מותר לרחוץ רק את פניו ידיו ורגליו במים חמים ואסור לרחוץ את כל גופו, כיון שמצות רחיצת פניו ידיו ורגליו היא מצוה יותר גמורה, והיא מדינא דגמרא, לכן מצוה זו דוחה את איסור רחיצה מדין מנהג, אבל מצות רחיצת כל הגוף היא בגדר הידור ופחות חיוב, לכן מצות רחיצת כל הגוף אינה דוחה את איסור רחיצה מדין מנהג.

טבילה בערב שבת

כתב מג"א סקמ"א ז"ל, "אבל לרחוץ כל גופו, נוהגים כל אדם איסור (ד"מ). ומי שטובל בכל ערב שבת

ג. שיטת חיי אדם ומשנה ברורה שאדם שרגיל לרחוץ גופו כל ערב שבת, בערב שבת חזון מותר לרחוץ את פניו ידיו ורגליו בלבד במים חמים, אבל אסור לרחוץ את כל גופו אפילו במים קרים. ועיין בשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סימן שו) שכתב ששמע ממרן האגרות משה זצ"ל שאדם שמקפיד לרחוץ את כל גופו בערב שבת במים חמים, מותר להתרחץ גם בערב שבת חזון במים חמים כל גופו עכ"ד. ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמצדד ג"כ להורות להקל לרחוץ בערב שבת חזון את כל הגוף במים חמים, כיון שבזמננו כל האנשים מקפידים להתרחץ בערב שבת, ובצירוף שמזיעים מאוד במקומינו עכ"ד.

מבאר את דעת חיי אדם ומשנה ברורה

כתב שו"ע (סימן רס, א) "מצוה לרחוץ הגה: כל גופו. ואם אי אפשר לו, ירחוץ (טור) פניו ידיו ורגליו בחמין בע"ש. ומצוה לחוף הראש ולגלח הצפרנים בערב שבת" עכ"ל. מבואר מדברי הרמ"א שיש מצוה לרחוץ את כל הגוף לכבוד שבת. וצ"ב א"כ מדוע בערב שבת חזון התירו חיי אדם ומשנה ברורה לרחוץ רק את פניו ידיו ורגליו בלבד ואסרו לרחוץ את כל הגוף.

ונראה לבאר דהנה איתא בגמ' (שבת דף כה, ב) דאמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי, ערב שבת מביאים לו עריבה מלאה חמין, ורוחץ פניו ידיו ורגליו, ומתעטף ויושב בסדינין המצויצין, ודומה למלאך ה' צבאות. מבואר מהגמ'

חפיפת הראש

ד. אדם שרגיל כל ערב שבת לחפוף את ראשו במים חמים, מותר בערב שבת חזון לחפוף את ראשו במים חמים בלבד, בלי שמפו, ויש אומרים שמותר לחפוף את הראש עם שמפו.

הרי היא מותרת משום שאינה סתירה לאבילות, כיון שטובל לשם קדושה ולא לשם תענוג כלל, משא"כ מצות רחיצה בערב שבת הרי היא סתירה לאבילות, כיון שמתרחץ בשביל לקבל את תענוג הרחיצה.

ד. רמ"א סימן תקנ"א טז. ועיין בלבוש, מג"א ומשנ"ב שפסקו שמותר לחפוף את הראש במים חמים בלי סבון. אכן הגר"ח קנייבסקי שליט"א מעיד בשם מרן החזו"א זצ"ל שהורה שמותר לחפוף את הראש עם סבון. וצ"ב הלא מקור דין זה שאסור לחפוף את הראש עם סבון נובע מדברי הלבוש ומג"א. ונראה שלא מסתבר שהחזו"א יחלוק על דברי הלבוש ומג"א, א"כ מדוע הורה החזו"א שמותר לחפוף את הראש עם סבון. שוב הראוני בלקט יושר שכתב ז"ל, "וזכורני שאמר מי שדרכו לרחוץ ראשו בכל ערב שבת, יכול לרחוץ ראשו גם בערב שבת של חזון **במים שקורין לוג**" עכ"ל. מבואר מדבריו שמותר לחפוף את הראש במי סבון. ונראה לבאר בס"ד ונקדים הקדמה אחת.

מבאר את שיטת הרמ"א

שיטת הרמ"א שמותר בערב שבת חזון לחפוף את הראש במים חמים ואילו את פניו ידיו ורגליו אסור לחפוף במים חמים. והחיי אדם הוסיף על דברי הרמ"א ומתיר לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים חמים. וצ"ב מדוע התיר הרמ"א לחפוף את הראש בלבד במים חמים, ולא התיר לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים חמים, הלא יש מצוה לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים חמים לכבוד שבת, כמבואר בשו"ע סימן רס.

לשם מצוה, מותר לטבול גם בשבת זו (של"ה). מיהו מי שמבטלה לפעמים מפני שטרוד בעסקיו או מפני הצינה, גם עכשיו אסור לטבול" עכ"ל. מבואר מדברי המג"א שמתיר לטבול במקוה בערב שבת ואוסר לרחוץ את כל גופו לכבוד שבת. ולכאורה קשה הלא מצות טבילה בערב שבת לא נזכר כלל בגמ' אלא בזוהר, ואילו מצות רחיצה בערב שבת נזכר בגמ' עכ"פ לגבי פניו ידיו ורגליו, א"כ מדוע המג"א מתיר לטבול לכבוד שבת ואוסר להתרחץ לכבוד שבת ומתיר רק לחפוף את הראש בלבד. ועוד יש להקשות דעיין בערוך השולחן שפסק שאדם שרגיל לטבול כל בוקר לפני התפילה לשם תוספת קדושה, מותר לטבול בתשעת הימים. וקשה הלא טבילה לשם תוספת קדושה היא טבילת רשות לגמרי, א"כ כיצד יתכן שמותר לטבול לשם תוספת קדושה ואסור לרחוץ את כל גופו לכבוד שבת, אפילו דהוי קצת מצוה.

ונראה ליישב שיסוד מצות רחיצה בערב שבת משום עונג שבת (רבינו ירוחם, הובא ברכי יוסף סימן רס), והיינו שיסוד מצות רחיצה בערב שבת שיהיה לאדם תענוג ונקיות מהרחיצה, והנה יסוד הדין שאבל אסור ברחיצה, לא להנות מתענוג רחיצה נמצא דהוי ב' דינים סותרים שהשבת מחייבת תענוג רחיצה והאבילות דורשת שלא יהיה תענוג, משא"כ יסוד מצות טבילה בערב שבת, אי"ז טבילה לשם תענוג כלל אלא רק לשם תוספת בקדושת שבת, וכן טבילה לפני תפילת שחרית אינה טבילה לשם תענוג כלל, לכן אפילו שמצות טבילה היא מצוה קלושה יותר,

כתב בספר מהרי"ל (מנהגים) הלכות תשעה באב אות ט ז"ל, "אמר מהר"י סג"ל מותר לחפוף הראש בערב שבת דחזון ישעיהו, ודוקא במימי חפפת הראש צוננין ולא חמין, ובקושי מותר גם כה"ג. וכן הנהיג לבחורים וגם הוא בעצמו עשה כן, דאמר מאחר דהוא רגיל לחוף ראשו בכל ערב שבת מתקרי חולי אצלו" עכ"ל. מבואר מדברי מהרי"ל שיסוד ההיתר לחפוף את הראש בערב שבת, משום שאדם שרגיל לחפוף את הראש כל שבוע, אם לא יחפוף הוי חולה.

כתב בשו"ת מהר"י ברונא סימן יב ז"ל, "ובשבת של חזון רבים מוחמרים לחוף ראשם בצונן משום דמדמו להו לאבל דאסור לרחוף פניו ידיו ורגליו בחמין ובצונן שרי. ונ"ל התר גמור ומצוה לחוף ראשו בחמין. שהרי אפילו כיבוס התירו (תענית כט ב) בערב ט"ב מפני כבוד השבת ולרוב ספרים אפילו סיפור מותר, כ"ש חפפת הראש דלא אשכחן ליה מנהג מפורש בספרים. ועוד כל הרגלים בכך בכל ערב שבת אי לא עבדי כן מצטערין הרבה ובודאי בא לידי מיחוש הראש, ועדיף טפי מהא דר"ג דרחץ בלילה הא' שמתה אשתו משום דאיסטניס הוה. לכן התר גמור הוא ואף מצוה הוא לחוף בחמין, כל זה נ"ל, ישראל מברונא" עכ"ל.

ונראה שיסוד הדין שכתב הרמ"א שמותר לחפוף את הראש במים חמים בערב שבת חזון, אי"ז היתר משום מצות רחיצה בערב שבת, אלא יסוד ההיתר הוא דכיון שאנשים רגלים לחפוף את הראש כל ערב שבת, מימלא הוו בגדר חולה או איסטניס אם לא יחפפו את הראש. ואפילו שהמהרי"ל התיר לחפוף את הראש רק במים קרים, הרמ"א התיר יותר לחפוף במים חמים, כיון שלפעמים יש בראש חטטים וצריך לחפוף דוקא במים חמים. ונראה שהרמ"א סובר שמצות רחיצה לכבוד שבת אינה דוחה את דין האבילות כלל אלא שמתיר לחפוף את הראש רק משום חולי. משא"כ החיי אדם חולק על שיטת

הרמ"א וסובר שמותר לרחוף את פניו ידיו ורגליו במים חמים, והיינו משום שמצות רחיצה בערב שבת דוחה את מצות אבילות, לכן מתיר לרחוף פניו ידיו ורגליו במים חמים אפילו דהוי רחיצה של תענוג. וצ"ב מדוע החיי אדם חולק על הרמ"א.

ושמעתי מאת הגרמ"ש קליין שליט"א לבאר שיסוד שיטת הרמ"א שאסור להתרחץ בערב שבת חזון, משום שהרמ"א אזיל לשיטתו שפסק (סימן תקנ"א, א) שלא לובשים בגדי שבת בשבת חזון, והיינו משום שהאבילות נוהגת גם בשבת, לכן פסק הרמ"א שאסור להתרחץ בערב שבת חזון. אבל לפי מה שפסק הגר"א שמותר ללבוש בגדי שבת בשבת חזון, וכן היה מנהג וילנא, והיינו משום שלא נוהג אבילות בשבת, לכן פסק החיי אדם שמותר לרחוף בערב שבת את פניו ידיו ורגליו במים חמים לכבוד שבת עכ"ד.

היוצא מדברינו שיש חילוק מהותי בין שיטת רמ"א לשיטת חיי אדם ומשנה ברורה, שלפי שיטת הרמ"א מצות רחיצה בערב שבת אינה דוחה כלל את דין האבילות, אלא שמותר לחפוף את הראש במים חמים משום חולי. אבל לפי שיטת חיי אדם ומשנ"ב מותר בערב שבת לרחוף את פניו ידיו ורגליו במים חמים, משום שמצות רחיצה בערב שבת דוחה את איסור רחיצה מדין האבילות.

והנה הלבוש ומג"א פסקו שמותר לחפוף את הראש בערב שבת דוקא בלי סבון. ונראה בביאור הדברים שחפפת הראש עם סבון יש בזה תוספת עונג לכן פסקו שיחפוף את הראש בלי סבון. ונראה לחדש דכל מה שפסקו הלבוש ומג"א שיחפוף את הראש בלי סבון, כל זה רק לפי שיטת הרמ"א שבעצם אסור להתרחץ בערב שבת חזון אלא מותר לחפוף את הראש משום חולי, לכן פסקו שיחפוף בלי סבון שיהיה פחות עונג. אבל לפי שיטת הגר"א וחיי אדם שמעיקר הדין מותר לרחוף את פניו ידיו ורגליו במים

טבילה בערב שבת

ה. אדם שמקפיד לטבול כל ערב שבת, מותר לטבול בערב שבת חזון במקוה של מים קרים, אם קשה לו לטבול במקוה של מים קרים, או שיש רק מקוה של מים חמים, מותר לטבול במקוה של מים חמים, בתנאי שלא מבטל את הטבילה בשום פעם, אבל אדם שלפעמים אינו טובל בערב שבת, אסור לטבול בערב שבת חזון אפילו במים קרים⁷.

סמוך לשבת

ו. ראוי להתרחץ דוקא סמוך לשבת¹.

טבילה בשבת בבוקר

ז. אדם שרגיל לטבול במקוה בכל שבת בבוקר, טבילה לשם תוספת קדושת שבת, מותר לטבול בשבת חזון בבוקר².

משה שם סק"ז. וצ"ב מהו יסוד דין זה. ונראה לבאר לפי הרמב"ן שרחיצה הוי הנאה שנמשכת לאחר זמן. לכן ראוי להתרחץ דוקא סמוך לשבת כדי שתענוג הרחיצה יהיה בעיקר בתוך שבת ופחות ביום שישי. וכן פסק בספר הליכות שלמה פרק יד אורחות הלכה הערה 63.

ז. המג"א כתב שמותר לטבול בערב שבת דוקא אדם שמקפיד לטבול כל ערב שבת. ועיין כף החיים (סימן תקנא סק"ב) ז"ל, "ונראה דה"ה דמי שדרכו לטבול בכל יום שבת בבוקר, כמו שכתבנו לעיל (סימן רס אות ו), דמותר לטבול גם בשבת חזון, ואפילו לנהוגין כסברא ראשונה הנזכרת, משום דלא גרע מבשר ויין דשרי" עכ"ל. מבואר מדברי כף החיים שמותר לטבול בשבת חזון בבוקר, דכיון שבשבת אין איסור לאכול בשר ולשתות יין, ה"ה לא נהג איסור רחיצה.

ועיין בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קו"א סימן ה אות סג) ז"ל, "ונסתפקתי לענין טבילה בתקנת עזרא אי שרי בשבוע זאת, ועכ"פ בשבת ודאי יש להקל" עכ"ל. מבואר מדברי המהריל"ד שמסתפק האם מותר לטבול

חמים לכבוד שבת, והיינו משום שמצות רחיצה דוחה את מצות אבילות, לפי"ז נראה שמוותר לרחוץ במים חמים עם סבון, לכן הורה מרן החזו"א זצ"ל שמותר לחפוף את הראש עם סבון.

ה. משנה ברורה סימן תקנא סקצ"ה. ועיין שער הציון סקצ"ח שכתב שמותר לטבול דוקא שלא בחמין, דבחמין ודאי רחיצה של תענוג היא עכ"ד. ועיין בכף החיים סק"ב שכתב בשם תוספות חיים על חיי אדם שאדם שקשה לו לטבול בצונן או שיש רק מקוה חם, מותר לטבול במים חמים.

ו. כתב ספר הפרנס סימן רעא ז"ל, "ר"ח אב שחל להיות בע"ש נהגו פה ברוטענבערג"ג לרחוץ במרחץ בו ביום מפני כבוד השבת וכן בשבת מחליפין בגדיהם, וביום ו' ח' באב אין בו רחיצה אבל רוחצין את הראש סמוך להכנסת כלה ואין מחליפין בגדיהם באותה שבת כ"א כתונת לבדה ואותה שבת שהוא ט' באב אסור בתשמיש המטה" עכ"ל.

מבואר מדברי ספר הפרנס שצריך להתרחץ דוקא סמוך לשבת, והובא בב"י סוף סימן תקנ"א, וכן בדרכי

רחיצה בשבת

ח. יש להסתפק האם מותר להתרחץ בשבת חזון, באופנים שמותר להתרחץ כל שבת, כגון "פניו ידיו ורגליו", במים חמים שהוחמו מערב שבת, או לרחוץ את כל הגוף במים קרים עם סבון נוזלי לגמרי, באופן שמזיע הרבה¹.

טבילת עזרא בתשעת הימים וכתב שבשבת יש להקל, והיינו כיון שבשבת מותר לאכול בשר ויין לכן גם יהיה מותר לטבול בשבת.

והנה יש להקשות על הכף החיים שכתב שאדם שדרכו לטבול כל שבת בבוקר, מותר לטבול בשבת חזון כיון שמותר לאכול בשר ויין. וצ"ב מדוע לא התיר גם לאדם שלא רגיל לטבול, דכיון שכתב דכמו שמותר לאכול בשבת בשר ויין לא נוהג כלל אבילות בשבת, א"כ יהיה מותר לטבול גם אדם שאין דרכו לטבול כל שבת.

טבילת מצוה, כיון דהוי טבילת רשות בעלמא, מכל מקום יש צד לומר שלא נוהג בשבת איסור רחיצה, אפילו שבאבל דעלמא אסור ברחיצה גם בשבת, היינו משום שאבל אסור ברחיצה מעיקר הדין לכן אסור גם בשבת, משא"כ בתשעת הימים, כיון שאיסור רחיצה מדין מנהג, יתכן שלא נהגו לאסור רחיצה בשבת. אבל לאדם שלא רגיל לטבול כל שבת, לא התיר לטבול בשבת חזון בלבד, דכיון שלא רגיל לטבול כל שבת, הרי הוא טובל לשם תענוג, ויש מקום לומר שאיסור רחיצה נוהג גם בשבת.

נראה שיש מקום לפקפק בעיקר דברי כף החיים, דהלא כל אבל בעלמא אסור לרחוץ גם בשבת, משום דאיסור רחיצה הוי אבילות שבצינעא, כמבואר בשו"ע יו"ד סימן ת, ולפי"ז יש מקום לומר שגם איסור רחיצה מדין אבילות בתשעת הימים נוהג גם בשבת משום דהוי דברים שבצינעא. ואפילו שבשבת מותר לאכול בשר ולשתות יין, נראה שאין הכרח לומר שכמו שהתירו לאכול בשר בשבת, דה"ה מותר ג"כ איסור רחיצה בשבת חזון, דיתכן שהתירו רק את איסור אכילת בשר משום מצות עונג שבת, כמו כל אבל בעלמא שמותר לאכול בשר ואסור ברחיצה, ונראה כמו שאבל בעלמא אסור ברחיצה גם בשבת, יש לומר שגם בשבת חזון נוהג איסור רחיצה משום דהוי דברים שבצינעא.

נראה שלכן כף החיים התיר רק לאדם שרגיל כל שבת לטבול, ונראה שמתיר משום ס"ס. א. יש צד לומר דכיון שטובל לשם תוספת קדושה, ליכא איסור משום דנחשב טבילת מצוה. ב. את"ל דלא נחשב

דברי אשל אברהם

כתב אשל אברהם (בוטשאטש; סימן תקנא) ז"ל, "אודות טבילה דתקנת עזרא ז"ל בשבת חזון, נראה דלכולי עלמא אין שום צד קפידא בזה על הנוהג כן בזמנים אחרים וטובל גם אז, כי בשבת קודש פשיטא דעדיף למעט באיבול וקיל מערב שבת קודש חזון שכתב לטבול דוקא מי שאינו מבטל בפעם אחרת. הגם שיש צד חומרא בשבת קודש חזון מצד שלפעמים חל בו תשעה באב כו', ומה אכילת בשר ויין שיש למנהגינו סמך להמפורש בש"ס הקדוש שיש זמן כל דהו לפני תשעה באב שאסור בו בשר ויין שלזה נתוסף על פי מנהג מראש חודש והלאה, מכל מקום בשבת קודש חלילה למנוע בשר ויין גם בסעודה המפסקת, כל שכן מנהג של מניעת רחיצה שלא מצאנו למונעה רק בתשעה באב גופיה בש"ס הקדוש, שאין להוסיף בזה שבת קודש, וערב שבת קודש לא דמי כלל לשבת קודש גופיה" עכ"ל.

ח. יש להסתפק האם מותר בשבת חזון לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים חמים שהוחמו בערב שבת, או

שאסור משום איסור רחיצה במים חמים בתשעת הימים. ועיין בספר שש"כ (פרק מב הערה קפח) שכתב דכיון שלא נוהג איסור דברים שבצינעא רק בט' באב שחל בשבת, כמבואר ברמ"א (סימן תקנ"ד, יט), אבל בשבת שבשאר תשעת הימים מותר דברים שבצינעא, לפי"ז יהיה מותר לרחוץ בשבת שבשאר תשעת הימים, פניו ידיו ורגליו במים חמים שהוחמו בערב שבת ואף בסבון עכ"ד.

ויש להעיר על דברי שש"כ שיסוד המנהג לא להתרחץ בתשעת הימים הוא מדין אבילות, דכמו שאבל אסור ברחיצה, התחדש מנהג להקדים את דין האבילות לכל תשעת הימים. ועיין שו"ע יו"ד סימן ת שאבל אסור ברחיצה בשבת, משום דאיסור רחיצה הוא דברים שבצינעא. ולפי"ז יש מקום לומר דה"ה שאסור לרחוץ בשבת חזון משום שאיסור רחיצה הוא דברים שבצינעא. ואפילו שמותר לשמש מיטתו בשבת חזון, היינו משום שאיסור רחיצה הוא אבילות מדין מנהג, וקיבלו את מנהג האבילות רק לגבי איסור רחיצה ולא לגבי איסור תשמיש המטה, וכמו שמותר לשמש מיטתו כל תשעת הימים ביום חול, ה"ה מותר לשמש מיטתו בשבת, אבל לגבי איסור רחיצה שנוהג ביום חול, יש מקום לומר שנוהג גם בשבת. ויש לדייק גם מדברי כף החיים ואשל אברהם שהבאנו בהערה הקודמת שהתירו רק לגבי טבילה ולא התירו סתם רחיצה. שוב שאלתי את מרן הגר"ק שליט"א האם מותר להתרחץ בשבת חזון והשיב "לא כדאי".

ושמעתי להביא ראיה חזקה שמותר להתרחץ בשבת חזון, מדברי הט"ז (סימן תקנ"ד סק"ט) שכתב שלפי שיטת רמ"א שבת"ב שחל בשבת נוהג דברים שבצינעא, לפי"ז אסור ליטול ידיו בשבת במים חמים, וכ"כ משנ"ב (סימן תקנ"ד סק"ט). ולכאורה קשה מדוע הט"ז ומשנ"ב כתבו שיש חידוש מיוחד שאסור לרחוץ את ידיו במים חמים בת"ב שחל בשבת, הלא בכל תשעת הימים ג"כ אסור לרחוץ את ידיו במים חמים, דכמו שאבל אסור לרחוץ את כל גופו במים קרים

וכן אסור לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים חמים, ה"ה בכל תשעת הימים אסור לרחוץ ידים במים חמים, וכן בכל שבת חזון אסור לרחוץ את ידיו במים חמים ולא רק באופן שת"ב חל בשבת. ולכאורה מוכח מדברי הט"ז ומשנ"ב שבשבת חזון בעלמא מותר לרחוץ את כל גופו במים קרים, וכן מותר לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים חמים, משום שלא נוהג אבילות בשבת, ולכן מחדשים הט"ז ומשנ"ב שאם ת"ב חל בשבת אסור ליטול ידיו במים חמים משום דברים שבצינעא (ראיה זו מהרה"ג ר"א עמר שליט"א).

ונראה שיש מקום קצת לדחות את הראיה דיתכן שבשבת חזון רגילה אסור מדין מנהג להתרחץ, אבל מדינא דגמרא מותר להתרחץ בתשעת הימים, ואילו הט"ז ומשנ"ב באו לחדש שבת"ב שחל בשבת אסור מדינא דגמרא ליטול ידיו במים חמים, דכמו שאסור בת"ב להתרחץ מדינא דגמרא, ה"ה אסור להתרחץ בת"ב שחל בשבת מדינא דגמרא.

ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שהלא מבואר ברמ"א שלא לובשים בגדי שבת בשבת חזון א"כ רואים שנוהגים דיני אבילות גם בשבת, ואפילו שלמעשה נוהגים ללבוש בגדי שבת על פי מנהג הגר"א, היינו משום דהוי אבילות בפרהסיא לא ללבוש בגדי שבת, אבל איסור רחיצה הוא אבילות בצינעא, ולפי"ז יש לומר שנוהג איסור רחיצה גם בשבת עכ"ד.

ונראה לענ"ד להביא ראיה שנוהג אבילות גם בשבת מדברי משנ"ב (סימן תקנ"א, לג) שכתב שבשבת חזון נהגו לא לפרוס על המיטות סדינים מכוסים, ביאור הדברים דכיון שיש איסור לבישת מכוסים כל תשעת הימים ה"ה בשבת אסור לגבי סדינים, משום דהוי אבילות בצינעא (ועיין במשנ"ב תקנ"א סק"ו שמתיר ללבוש כותונת לשבת, אכן הוי היתר מיוחד משום שהיה בגדי זיעה). ונראה דכיון שמבואר במשנ"ב שנוהג איסור כיבוס גם בשבת לגבי סדינים, א"כ ה"ה נהג איסור אבילות בשבת לגבי רחיצה, דכמו שאסור להתרחץ ביום חול ה"ה אסור בשבת דהוי דברים שבצינעא.

פרק יא כיבוס

א. יש ב' איסורים נפרדים בכיבוס. א. אסור ללבוש בגדים מכובסים, וכן אסור להציע על המטה סדינים מכובסים, ומגבות מכובסות. ב. אסור לכבס בגדים אפילו בשביל להשתמש בבגדים אחרי ת"ב, כיון שהמכבס מסיח דעתו מהאבילות. לפי מנהג הספרדים אסור לכבס רק בשבוע שחל בו ת"ב, ולפי מנהג אשכנזים איסור כיבוס מתחיל מר"ח אב.

הכנת בגדים

ב. אסור ללבוש בגדים מכובסים, אבל אם לבש את הבגדים כבר פעם אחת לפני תשעת הימים, או לפני שבוע שחל בו, מותר ללבוש אחר כך, וילבש את הבגד במשך שעה או חצי שעה, ולא ילבש ב' בגדים אחד על השני^א.

בו, כיון שבשבוע שחל בו אסור מדינא דגמרא ללבוש מכובס לכן צריך ללבוש את הבגד חצי יום.

ועיין בשו"ת אבני ישפה (ח"ג סימן נח) שכתב בשם הגרשז"א זצ"ל שדין אבילות בשבוע שחל בו כמו דין אבילות בתוך שלושים, וכיון שבתוך שלושים מספיק שאדם אחר לובש שעה אחת, ה"ה בשבוע שחל בו מספיק ללבוש שעה אחת קודם עכ"ד. ועיין בישועות יעקב (תקנ"א סק"ג) שכתב ז"ל, "דבאמת הני דברים דאסורים מר"ח עד התענית משום אבילות, היינו אבילות שלושים ולא משום אבילות שבעה, דהרי מותר בנעילת הסנדל ובתשמיש המטה וכל הדברים שאבל אסור כל שבעה, ואינו רק לגלח ולספר וכהנה דברים שאסורים משום אבילות כל שלושים, והחמירו מר"ח ועד התענית לנהוג בהם דין אבילות כל השלושים" עכ"ל.

כתב בשו"ת רב פעלים (ח"ד או"ח סימן כט) ועל שאלה הה' בני אדם שמוכרחים להחליף הכתונת אחר ג' ימים מחמת הזיעה הנה ודאי שגם אלו אין להתיר להם להחליף אך יש להם תקנה שילבשו קודם שבת

א. עיין שו"ע (סימן שפט) שאבל אסור ללבוש מכובסים וכתב רמ"א שלאחר שבעה נוהגים שאדם אחר לובש את הבגדים שעה אחת ואח"כ האבל לובש, ועיין ש"ך סק"ד שכתב שאין צריך שעה זמנית אלא זמן מזה. ויש להסתפק האם יש ראייה מדברי הש"ך שגם בשבוע שחל בו מספיק ללבוש את הבגד שעה אחת, או"ד שדוקא בתוך שלושים מספיק ללבוש שעה אחת, אבל בשבוע שחל בו לא מספיק ללבוש שעה אחת כמו שבאבל עצמו בתוך שבעה לא מספיק שאדם אחר לובש את הבגד שעה אחת.

ועיין בתוס' (מועד קטן דף כד ב ד"ה ברכת אבלים) שכתבו ז"ל, "ומיהו זהו המנהג עתה שמלבישין אותו לאדם אחר, יום או חצי יום, ואין זה קרוי בגד מכובס לדידיה" עכ"ל. מבואר מדברי תוס' שהמנהג באבל להלביש את הבגד לאדם אחר במשך יום או חצי יום, ועיין בחוט שני (הלכות יום טוב, עמוד שמה) שהביא את דברי התוס' וכתב שאם מכין בגדים ללבוש מר"ח אב עד שבוע שחל בו, מספיק ללבוש את הבגד שעה אחת, אבל אם מכין בגד ללבוש בשבוע שחל

ג. האיסור ללבוש בגדים מכובסים נוהג מדין המשנה, ואילו האיסור להתרחץ בשבוע שחל בו ת"ב רק מדין מנהג, ולכן אדם שסובל מזיעה מאוד, ויכול או להתרחץ או להחליף בגדים, עדיף שיתרחץ ולא ילבש בגדים מכובסים.

להכין בגדים בשבת

ד. לפי מנהג ספרדים שאיסור כיבוס נוהג רק בשבוע שחל בו ת"ב, מותר להכין בגדים בשבת חזון בשביל ללבוש בשבוע שחל בו ת"ב, אבל לפי מנהג אשכנזים שאיסור כיבוס מתחיל מר"ח אב, לכתחילה יכין את כל הבגדים לפני ר"ח אב, אם לא הכין בגדים, נחלקו הפוסקים האם מותר להכין בשבת חזון.²

בגדי זיעה

ה. האיסור ללבוש בגדים מכובסים נאמר גם על בגדי זיעה פנימיים, אבל אם בגדי הזיעה התלכלכו ממש, מותר לכבסם, או להחליף וללבוש בגדי זיעה אחרים מכובסים. אדם שרגיל להחליף בגדי זיעה וללבוש כל יום בגדי זיעה

אחת על השניה. וראיתי בספר אור לציון (ח"ג פרק כז, א) שכתב שיכול ללבוש כמה בגדים ביחד עכ"ד. ולענ"ד לא הבנתי שהלא יסוד הדין שמותר ללבוש בגד שמכין, שע"י שלובש את הבגד שעה או חצי שעה הבגד סופג קצת זיעה ואינו בגדר מכובס, אבל אם לובש ב' בגדים אחד על השני, א"כ הבגד העליון אינו מונח על הגוף א"כ הרי הוא נשאר מכובס לגמרי. **ושמעותי מהגרמ"ש קליין שליט"א** שאם לובש ב' בגדים ומתפשט הזיעה גם על הבגד העליון (כגון שהולך ברחוב ביום חם ומזיע ומתפשט הזיעה על ב' הבגדים) יכול ללבוש את שניהם, אבל אם לא מתפשט הזיעה על הבגד העליון, לא מהני עכ"ד.

ב. עיין שו"ת בצל החכמה (ח"ד סימן קלח) שפסק שאם לא הכין בגדים לפני שבת מותר להכין בשבת, וכן מבואר בספר אורחות רבנו שמותר להכין בגדים בשבת, וכן הורה מרן הגריש"א זצ"ל,

זו כתונת המכובס ב' וג' שעות ויפשטו אח"ך ויצניעה לשבת זו ללבוש בתוך השבוע זה היום שירצו ואף על פי שהיא עודנה נקייה עכ"ז כיון שלבשו אותה קודם שבוע זו אין זו חשיבה מכובסת חדשה אך צריך שילבשו אותה מקודם ב' וג' שעות לפחות כדי שתקבל מקצת זיעה מן הגוף ותתרכך מעט מקשוי הכבוס וכנזכר באחרונים" עכ"ל. ועיין בבן איש חי (פרשת דברים אות ו) שכתב שמספיק ללבוש את הבגד שעה אחת. ועיין בשו"ת אור לציון (ח"ג פרק כז, א בהערות) שמספיק ללבוש את הבגד חצי שעה או שעה. ועיין בהליכות שלמה (פרק יד, יד) שכתב שאם לבש את הבגד לפני תשעת הימים אין להתיר ללבוש בתשעת הימים אא"כ היה לבוש בבגד זמן ניכר שאינו נראה מכובס. ועיין שם (אורחות הלכה הערה 45) שהוסיף שאין ראייה מדברי הש"ך שמספיק שעה אחת, כיון שהש"ך איירי באופן שאדם אחר לבש את הבגד.

יש להסתפק האם אפשר ללבוש ב' חולצות

מכובסים, אפילו אם בגדי הזיעה של אתמול נקיים, אינו יכול להחליף כל יום בתשעת הימים ללבוש בגדי זיעה מכובסים, אלא יכין בגדי זיעה לפני תשעת הימים, שילבש אותם קצת זמן¹.

גוי לכבס לישראל

ו. לפי מנהג אשכנזים שאיסור כיבוס מר"ח אב, אסור לישראל למסור בגדים לגוי מיום ר"ח אב ואילך, שיכבס את הבגדים, אפילו אם בעל הבגד מתכוין ללבוש את הבגדים רק אחרי ת"ב, אבל מותר לישראל למסור לגוי לפני ר"ח, אפילו שהגוי יכבס את הבגדים אחרי ר"ח, או שיכבס בשבוע שחל בו ת"ב², ומותר למסור לגוי אפילו באופן שהישראל אומר מפורש לגוי שיכבס לפני ת"ב³.

ז. ישראל שמסר בגד למכבסה של גויים לפני ר"ח אב, על מנת שהגוי יכבס אחרי ר"ח אב, לא יקח את הבגד מהמכבסה אחרי הכיבוס לביתו באמצע תשעת הימים, אלא רק אחרי ת"ב⁴, אבל אם מסר בגדים למכבסה לפני ר"ח

בלבד, ועיין במג"א סק"ד שכתב שמחליפים את הכותונת שהיא לבוש מפני הזיעה, וכן כתב משנ"ב בסק"ו וכתב שלכן מותר להחליף גרביים לכבוד שבת. ולכאורה מוכח מדברי מג"א ומשנ"ב שמותר להחליף בגדי זיעה רק לכבוד שבת אבל ביום חול אסור להחליף, אפילו שמלכלכים מזיעה, וקשה מדוע אסור להחליף גם ביום חול. ונראה ליישב שהמג"א ומשנ"ב איירי באופן שלא התלכלכו לגמרי, אלא שרוצה להחליף בשביל שיהיה הרגשה נעימה ותענוג של נקיות, אבל באופן שהתלכלכו לגמרי מותר להחליף גם ביום חול, וכן שמעתי ליישב מהגרמ"ש קליין שליט"א.

ד. רמ"א (תקנ"א, א, ג; משנ"ב סקל"ה).

ה. שו"ת זרע אמת סימן עז.

ו. כתב ערוך השולחן (תקנ"א, טו) ז"ל, "אך אם מסרו להכובסת קודם ר"ח א"צ למחות בידה שלא תכבסם

אכן מרן הגרנ"ק שליט"א הורה שאסור להכין בגדים בשבת, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שאסור להכין בשבת, ועיין להלן בפרק יד שביארנו בהרחבה.

ג. כתב פתחי תשובה (יור"ד סימן שפט סק"ב) ז"ל, "עיין בשו"ת לחמי תודה סימן ל' שהעלה דהא דלא התירו אלא לאחר ז' היינו דוקא במחליף לתענוג, אבל אם מחליף לצורך, כגון שהחלוק מלוכלך או משום עירוביאי שרי אפילו בחול תוך שבעה ע"י כך כמו ברחיצה דלא אסור אלא של תענוג, כמש"ל סימן שפ"א ע"ש, ומה שלא בא הדבר הזה מפורש בפוסקים אין זה אלא לרוב פשיטותו שהוא דבר הלמד מדין רחיצה וסיכה ע"ש שהאריך בזה ועמש"ל סימן שפ"א סק"ב" עכ"ל. מבואר שמותר לאבל בתוך ז ללבוש בגד מכובס באופן שהחלוק שלובש מלוכלך.

ועיין ברמ"א (תקנ"א, א) שכתב שבשבת חזון לא מחליפים ללבוש בגדי שבת, אלא רק הכותונת

אב, וגם כיבסו את הבגדים לפני ר"ח אב, מותר לישראל לקחת את הבגדים מהמכבסה לביתו בתשעת הימים¹.

ח. אדם שיש בביתו משרתת גויה שעובדת בקביעות בניהול משק בית ומדיחה כלים ומכבסת בגדים, אם הגויה מכבסת בתשעת הימים, בעל הבית חייב למחות במשרתת שלא תכבס, אפילו שמכבסת מעצמה².

ישראל לכבס לגוי

ט. אסור ליהודי לכבס בגדי גויים, בשבוע שחל בו ת"ב, משום חשד, שיבואו לומר שמכבס בגדי ישראל. יש ג' אופנים שמותר ליהודי לכבס בגדי גויים. א. אם ניכר שהם בגדי גויים, יש להקל (משנ"ב תקנא, מב). ב. באופן שלא ניכר שהם

בימים אלו, אך יזהירה שלא תביאם עד אחר ת"ב" עכ"ל.

ברשות האומן, אין לבעלים שמחה, וזהו סברת הערוך השולחן, וכן הסכים הגרמ"ש קליין שליט"א.

ניקוי יבש

אסור למסור חליפה לניקוי יבש, אפילו באופן שלא מכבסים במים, וכ"כ בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סימן עט) ז"ל, "מסתבר שהוא ככבוס ממש, כהא דבמדינה זו נותנים את הבגדים לחנויות של קלינערס בעת שצריכים לילך לאיזו שמחה וכדומה שהוא ודאי כדין כבוס אף שאינו במעשה כבוס במים אלא מנקין אותן בשאר דברים" עכ"ל.

ח. יש להסתפק האם יש חיוב למחות במשרתת גוי שמכבס מעצמו, ועיין בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סימן שסח) שדן בשאלה זו. ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שאם הגויה מכבסת בבית ישראל, חייב למחות בה, דנחשב שמכבסת בשליחות בעל הבית כמבואר בהלכות שבת עכ"ד. ועיין בהגהות מרדכי (שבת סימן תנב) שכתב ז"ל, "ועל המדורה שהשפחה עושה בבית אדוניהם בשבת, לא התירו חכמים בשבת כו', ולענין מכבה שייך לומר נכרי אדעתא דנפשיה עביד, אבל להעביר מעצי ישראל, צריך ליטול רשות מבעל העצים, ואם ראה ישראל

ז. נראה שכל דברי ערוך השולחן נאמרו רק באופן שהגוי מכבס בתשעת הימים, אבל אם הגוי כיבס לפני תשעת הימים מותר לקחת מהגוי באמצע תשעת הימים, ביאור הדברים שיסוד ההיתר למסור לגוי לפני תשעת הימים, דכיון שהישראל מסר לגוי לפני תשעת הימים, הרי הוא סילק דעתו לגמרי מכיבוס הבגד לפני תשעת הימים ואינו שמח בכיבוס שיעשה הגוי, אבל אם הגוי יחזיר את הבגד לישראל בתוך תשעת הימים, יש איסור בעצם הכיבוס, כיון שיהיה לישראל שמחה מכיבוס הבגד בתוך תשעת הימים, והיינו דהוי הגבלה בהיתר למסור לגוי לכבס לפני ר"ח, דוקא אם הגוי לא יחזיר לפני ת"ב, אבל אם נגמר הכיבוס לפני תשעת הימים, אין איסור על קבלת הבגד בפני עצמו, ועיין בלבוש (תקנ"א, ח) ז"ל, "אבל נהגו לתת לאומן גוי לתקן בגדים וכלים חדשים תוך הזמן כדי שיהיו מוכנים לאחר התענית, שאין בנתינתם לאומן כל כך שמחה בעוד שהם ברשות האומן ואינו רואה אותן" עכ"ל, מבואר מדברי הלבוש שיסוד ההיתר לתת בגדים לאומן דכיון שהבגדים

בגדי גויים, אפשר שמותר אם מכבס בציענא (שער הציון סקמ"ד). ולכן ישראל שמכבס בביתו בגדי גויים, לא יתלה את הבגדים לייבוש בחלון, אלא ייבש את הבגדים במייבש כביסה. ג. אם ידוע לרבים שאדם זה מכבס בגדי גויים, מותר לכבס, אפילו שלא ניכר שהם בגדי גויים (ערוך השולחן תקנ"א, יז) ט.

י. דין זה שכתבנו שאסור לישראל לכבס בגדי גויים בפרהסיא, משום חשד, דוקא בשבוע שחל בו, אבל מר"ח אב עד שבוע שחל בו, מותר לישראל לכבס בגדי גויים. בשנה שלא נוהג דין שבוע שחל בו, מותר ליהודי לכבס בגדי גויים עד ערב ת"ב, אפילו באופן שאין את אחד מג' ההיתרים שנתבארו בסעיף הקודם.

גדר איסור כיבוש

יא. אסור לאדם לכבס בגדיו, אפילו אם רוצה להשתמש בבגדים רק אחרי ת"ב, משום היסח דעת מהאבילות, יש להדגיש שמותר לעשות מלאכות בתשעת הימים, עשיית מלאכה אינה גורמת היסח דעת, אלא כאשר אדם מכבס את בגדיו בשביל שיהיו נקיים, גורם שמחה לאדם, והשמחה בנקיון הבגדים היא גורמת שהמכבס מסיח דעתו מאבילות יא.

שישראל לא יכבס בגדי גויים, גם בג' האופנים הנ"ל שאין מראית עין.

י. שער הציון (תקנ"א, מה). ביאור הדברים כיון שמעיקר הדין מותר ליהודי לכבס בגדי גויים, אלא שאסור משום חשד בלבד, לכן בשבוע שחל בו שאסור מדינא לכבס, אסור לכבס בגדי גויים, משום שיחשדו את המכבס שעובר על דינא דגמרא, אבל מר"ח אב עד שבוע שחל בו, כיון שאסור רק משום מנהג, לא גזרו איסור מראית עין שיחשדו שעובר על מנהג.

יא. כתב רש"י (תענית דף כט, ב) ז"ל, "אפילו לכבס ולהניח, כדי שילבוש לאחר זמן לאחר תשעה באב, אסור, דנראה כמסיח דעתו, שעוסק בכיבוש בגדים" עכ"ל. וצ"ב בדברי רש"י הלא מותר לעשות מלאכה

ושתק, אדעתא דישאל קעביד, כיון שהעצים של ישראל, כמו האומנים שעושים מלאכה בבית ישראל שאסור אפילו בקיבולת" עכ"ל, ועיין במג"א שהביא את דברי הגהות מרדכי.

ט. והנה כל ג' היתרים אלו רק לפי שיטת מג"א (תקנ"א, יט) דס"ל שמעיקר הדין מותר לישראל לכבס בגדי גויים אלא שאסור לכבס משום מראית עין, לכן באופנים שאין מראית עין מותר, אכן עיין בב"י שהביא את דברי הירושלמי שאסור לכבס לעשות עבודתו, ולפי שיטת הבית יוסף אסור גם אם מכבס בציענא, וכן שיטת הגר"א ומטה יהודה שאסור לכבס גם בציענא. והנה מר"ח עד שבוע שחל בו, אסור לכבס רק מדין מנהג, ולכן יש יותר מקום להקל, אבל בשבוע שחל בו, לכתחילה ראוי להחמיר

יב. מותר לישראל לכבס בגדי גויים, (באופנים שנתבארו בסעיף ט), ואין בזה היסח דעת מאבילות, משום שבאופן שאדם מכבס בגד של אדם אחר בתור עבודה, הכיבוס אינו מביא שמחה למכבס ואינו מסיח דעתו מאבילות.

ישראל לכבס לישראל אחר

יג. אשכנזי שמסר לחבירו אשכנזי בגד לכיבוס לפני ר"ח אב, אסור למקבל לכבס את הבגד מיום ר"ח אב, דכיון שאסור לבעל הבגד לכבס בעצמו, אסור למקבל לכבס עבור בעל הבגד יב.

שיסברו שמכבס בגדי יהודים, וכן פסק שו"ע (תקנ"א, ה), ועיין במג"א סק"ט שפסק שאם יש לגויים בגדים מיוחדים, מותר לישראל לכבס בגדי גויים דלא שייך בזה מראית עין.

ולכאורה קשה הלא מבואר בגמ' ובשו"ע שאסור לכבס להניח משום שמסיח דעת מהאבילות, א"כ מדוע מותר לישראל לכבס בגדי גויים אם ניכר שהם בגדי גויים, הלא מסיח דעתו מהאבילות. ועיין במג"א סק"ט שכתב ז"ל, "אף על גב דמדינא שרי, דליכא שמחה כשמכבס לאחרים, מ"מ אסור מפני מראית העין שאין ניכר שהם של עכו"ם" עכ"ל. מבואר שאדם שמכבס לאחרים לא נחשב היסח דעת, ביאור הדברים דכיון שמכבס לפרנסה, אינו מסיח דעתו כלל ואינו שמח בכיבוס, ורק באופן שאדם מכבס לעצמו שבגדיו יהיו נקיים, הוי היסח דעת מאבילות כיון ששמח שבגדו נקי.

ולכאורה קשה א"כ מדוע אסור ליהודי לכבס ליהודי אחר בתשלום, הלא כיון שמכבס לצורך פרנסה א"כ המכבס אינו מסיח דעתו מהאבילות, ולכאורה היה מקום לצדד שבאמת מותר ליהודי לכבס בגדים ליהודי אחר. אכן יש להוכיח מדברי תרומת הדשן שאסור ליהודי לכבס בגדים ליהודי אחר, שהרי כתב שאסור ליהודי לכבס בגדי גויים משום מראית עין,

בשבוע שחל בו ת"ב, ועיין בתרומת הדשן (סימן קנב) שכתב ז"ל, "שהרי אין איסור כיבוס בשבת זו משום דאסור במלאכה, אלא שאסרו חכמים לספר ולכבס כדי למעט בשמחה ולהראות האבילות" עכ"ל. מבואר מדברי תרומת הדשן שכיבוס גורם שמחה, ונראה שזהו כונת רש"י דנראה שמסיח דעתו, כיון שעוסק בפעולה שמביאה לידי שמחה, אבל כאשר עושה סתם מלאכה לא נראה שמסיח דעתו. (ועיין בב"י סימן תקנ"א שכתב שמעיקר הדין מותר לכבס בגדי פשתן להניח, משום דהוי מלאכת ארעי, וצ"ב נהי דהוי מלאכת ארעי, מ"מ יש למכבס שמחה שבגדו נקי, ולכאורה משמע בב"י שיסוד האיסור משום שמלאכת כיבוס היא מלאכה חשובה, וצ"ע).

יב. כתב תרומת הדשן (סימן קנב) ז"ל, "שאלה: נשים המכבסות צעיפים לארמאיות, שרי להו לכבסם בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה או לאו. תשובה: יראה דמתוך הסברה נראה להתיר, שהרי אין איסור כיבוס בשבת זו משום דאסור במלאכה, אלא שאסרו חכמים לספר ולכבס כדי למעט בשמחה ולהראות האבילות, והא לא שייך בכיבוס בגדי הארמאיות. אמנם סובר אני להחמיר משום דלאו מוכח וניכר הוא דבגדי ארמאיות הן, ואיכא למיחש למראית העין" עכ"ל. מבואר מדברי תרומת הדשן שאסור ליהודי לכבס בגדי גויים משום מראית עין

שיסברו שמכבס בגדי יהודים, ואם נאמר שמותר ליהודי לכבס ליהודי אחר א"כ לא שייך מראית עין. ונראה שאסור ליהודי לכבס ליהודי אחר, משום שמכשיל את בעל הבגד, כיון שאסור לבעל הבגד למסור את בגדו מר"ח אב, או משבוע שחל בו, אפילו לגוי שיכבס לו, משום שליחות, או משום שיש שמחה לאדם שבגדיו מכובסים. ועיין במחצית השקל (על מג"א יט) שכתב ז"ל, "וצ"ל דגם היסח דעת מאבילות לא שייך בזה וכמ"ש מ"א ס"ק י"ב דבמלאכתו עוסק. אלא דלפ"ז לא ידעתי גם בשל ישראל אם אין הכתנות של המכבס אלא מכבס לאחרים בשכר מאי היסח הדעת שייך בזה. ודוחק לומר משום מראית עין שיסברו שהוא שלו. ואולי אפשר האיסור משום בעל הכתנות שנתנו לכבס נראה כמסיח דעת" עכ"ל. מבואר מדברי מחצית השקל שיסוד הדין שישראל אסור לכבס לישראל אחר, משום שמכשיל את בעל הבגד.

ולפי"ז יש לעיין באשכנזי שמסר את בגדו לאשכנזי אחר לפני ר"ח אב, האם מותר למקבל לכבס עבורו אפילו אחרי ר"ח אב, שמצד הנותן אין איסור, כיון שמסר את בגדו לפני ר"ח, ומצד המכבס אין איסור, דכיון שמכבס לאחרים אינו שמח בכיבוס, ועיין בספר פתחי תשובה שהקשה כן. (ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"י סימן פא סק"ד) שכתב ז"ל, "בענין מכבסה של יהודי אשכנזי, ואם נתנו למכבסה לפני ר"ח אב יש מקילים גם לצורך ישראל כיון שבכביסה לאחרים אין מנהג איסור, מיהו צריך לעיין בזה למעשה, עכ"פ לא יעשו בפרהסיא, וצ"ע" עכ"ל).

והנה יש להסתפק אולי נאמר שדברי תרומת הדשן נאמרו רק לגבי יהודי שמכבס לגוי, שבכה"ג אין שמחה למכבס, אבל יהודי שמכבס ליהודי אחר, אולי נאמר שיש שמחה למכבס. ועיין בלשון משנ"ב (תקנ"א, מב) שכתב ז"ל, "אף על גב דמדינא שרי, שהרי אין איסור כיבוס משום דאסור במלאכה אלא כדי למעט בשמחה ולהראות האבילות, והא לא שייך

בכיבוס בגדי נכרים, אפ"ה אסור מפני מראית העין" עכ"ל. משמע מלשון משנ"ב שיש היתר מיוחד לישראל לכבס בגדי גויים, אבל אסור מעיקר הדין לישראל לכבס לישראל שמכבס אחר. אכן עיין במג"א (תקנ"א, יט) שכתב ז"ל, "אף על גב דמדינא שרי דליכא שמחה כשמכבס לאחרים, מ"מ אסור מפני מראית העין שאין ניכר שהם של עכו"ם" עכ"ל. מבואר מלשון מג"א שגם באופן שישראל מכבס לישראל אחר אין למכבס שמחה ואין חילוק האם מכבס לישראל או לגוי.

ונראה שאסור לישראל לכבס בגד של ישראל אחר, אפילו שבעל הבגד מסר לחבירו לפני ר"ח, דכיון שאסור לבעל הבגד לכבס בעצמו, מימלא אסור למקבל לכבס, ואין זה משום שמכשיל את בעל הבגד באיסור, אלא כיון שיש על בעל הבגד חיוב ניהוג אבילות לא לכבס את בגדיו, מימלא גם ישראל אחר מחוייב לקיים את דין האבילות שמוטל על בעל הבגד, ואסור לכבס את בגדו, ונראה לדייק כן מלשון תרומת הדשן שכתב ז"ל, "שהרי אין איסור כיבוס בשבת זו משום דאסור במלאכה, אלא שאסרו חכמים לספר ולכבס כדי למעט בשמחה, ולהראות האבילות, והא לא שייך בכיבוס בגדי הארמאות" עכ"ל. מבואר מלשון תרומת הדשן שיש איסור לכבס בשביל להראות אבילות, אלא שמותר לכבס בגדי גויים, כיון שבעל הבגד גוי ואינו מחוייב להראות אבילות, אבל באופן שבעל הבגד בעצמו אסור לכבס, מימלא אסור גם לישראל אחר לכבס, בשביל להראות אבילות שלא מכבסים בגדי ישראל.

ונראה שכן מוכח להדיא מהמשך דברי תרומת הדשן שכתב ז"ל, "ונראה ג"כ להביא ראייה מהא דפסק מהר"ם בהלכות שמחות שלו, דאסר לכבס בגדי קטנים בשבת. והביא ראייה ועוד הא אמרינן תענית ל' ע"א תינוקות דבית רבן בטלים בתשעה באב משום פקודי ה' ישרים משמחי לב, ע"כ, משמע דווקא בגדי

ספרדי שמסר לאשכנזי

יד. מותר לספרדי למסור בגד לאשכנזי אחרי ר"ח אב, שיכבס עבורו, ומותר לאשכנזי לכבס את הבגד לפני שבוע שחל בו ת"ב, וכן מותר לכבס את הבגד בפרהסיא, ואין בזה חשש מראית עין, משום שלפני שבוע שחל בו, אין איסור מראית עין (עיין שער הציון תקנ"א, מה) יג.

מבואר מדברי שבט הלוי שבעל מכבסה אשכנזי לא יכבס לספרדים אחרי ר"ח אב לפני שבוע שחל בו, משום מראית עין שיאמרו שמכבס לאשכנזים. ולכאורה דבריו צ"ע, הלא מבואר במשנ"ב (סימן תקנ"א שער הציון סקמ"ה) שלפני שבוע שחל בו אין איסור מראית עין משום שאסור לכבס רק משום מנהג, ואמנם שיטת דרך החיים שיש איסור מראית עין גם מר"ח, אבל המשנ"ב הכריע שאין איסור מראית עין מר"ח. **ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א** שמותר לבעל מכבסה אשכנזי לכבס עבור לקוחות ספרדים אחרי ר"ח אב לפני שבוע שחל בו עכ"ד.

(אכן יש לעיין עוד האם מותר לאשכנזי לכבס לספרדי אחרי ר"ח, שהלא נתבאר לעיל שאסור לאשכנזי לכבס לאשכנזי אחר, אחרי ר"ח, אפילו שבעל הבגד מסר לחבירו לפני ר"ח, והוכחנו כן מדברי תרומת הדשן שכתב שאסור לכבס לקטנים משום שקטנים שייכים באבילות, ומותר לכבס דוקא בגדי גויים משום שגויים אינם שייכים כלל באבילות, ולפי"ז יש מקום לצדד שיהיה אסור לאשכנזי לכבס לספרדי, משום דספרדי שייך באבילות, וכמו שאסור לכבס בגדי קטנים משום דשייכים באבילות. ונראה שכל דברי תרומת הדשן נאמרו רק באופן שלגבי בעל הבגד עצמו נוהג דין אבילות, אבל מר"ח אב עד שבוע שחל בו, כיון שלגבי בעל הבגד הספרדי לא נוהג איסור כיבוס, יש להקל בזה).

קטנים דשייך בהו נמי אבילות, או משום חינוך או משום עגמת נפש, כדאמרינן קורעין לקטן משום עגמת נפש. ותו דיהיב מהר"ם נמי טעמא מדאמרינן תינוקות דבית רבן בטלים, וכל הני סברות לא שייכי בארמאות" עכ"ל. מבואר מדברי תרומת הדשן שאסור לכבס בגדי קטנים כיון דשייך אבילות בקטנים, ומותר לכבס דוקא בגדי גויים כיון שלא שייך אבילות בגויים, א"כ מוכח להדיא מדבריו שאסור לישראל לכבס לישראל אחר, וכן שמעתי הלכה למעשה מהגרמ"ש קליין שליט"א שאסור לאשכנזי לכבס לאשכנזי אחר, אפילו אם בעל הבגד מסר לחבירו לפני ר"ח אב.

יג. יש להסתפק האם מותר לספרדי למסור את בגדיו לאשכנזי, שיכבס את הבגדים אחרי ר"ח אב עד שבוע שחל בו ת"ב, כגון שיכבס עבורו בתשלום, או שיכבס בחנם. כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"י סימן פא סק"ד ז"ל, "בענין מכבסה של יהודי אשכנזי, מר"ח אב עד שבוע שחל ט"ב אם מותר לכבס לצורך ספרדים, יראה להחמיר, ואפילו לבעל ערוך השולחן דמקיל בכובסת ישראל לצורך נכרים, אם מפורסם שהיא כובסת שלהם, **משא"כ זה מכבס גם להאשכנזים דאיכא מראית עין**, וגם לאלו שמצדדים באחרונים להקל באיסור של מראית עין משום חשש אבוד פרנסה בשאלה דידן לא שייך זה, כי לפי מציאות עיר דידן גם כשלא יכבס ימים ספורים בין ר"ח לשבוע של ט"ב, לא יאבד כלל הקונים הספרדים שיודעים חומרת האשכנזים" עכ"ל.

טו. ספרדי שמסר בגד לאשכנזי אחרי ר"ח לפני שבוע שחל בו, אסור לאשכנזי לכבס את הבגד עבור הספרדי, בשבוע שחל בו ת"ב, אפילו על מנת שבעל הבגד ישתמש בבגד רק אחרי ת"ב, דכיון שאסור לבעל הבגד לכבס בעצמו, אסור לישראל אחר כבס עבורו.

טז. בעל מכבסה אשכנזי, אסור לקבל בגדים לכיבוס מלקוחות אשכנזים מיום ר"ח אב ואילך, אבל מותר לפתוח את החנות ולקבל בגדים מיום ר"ח אב מלקוחות ספרדים, ומותר לכבס בחנות (עבור לקוחות ספרדים), אפילו שמכבס בפרהסיא, וכל זה דוקא אם מכבס לפני שבוע שחל בו ת"ב, אבל בשבוע שחל בו ת"ב, אסור לבעל החנות לכבס בגדים שמסרו לו לקוחות ספרדים לפני שבוע שחל בו, דכיון שאסור לספרדים לכבס בשבוע שחל בו, אסור גם לישראל אחר לכבס עבורם.

אשכנזי שמסר לספרדי

יז. אסור לאשכנזי למסור בגדים לספרדי מיום ר"ח אב, שיכבס עבורו, אפילו אם בעל הבגד רוצה להשתמש בבגד רק אחרי ת"ב, ואפילו שמותר לספרדי לכבס לעצמו עד שבוע שחל בו ת"ב, מ"מ אסור לכבס עבור אשכנזים, כיון שמכשיל את בעל הבגד באיסור, ולכן אסור לאשכנזים למסור בגדים למכבסה, מיום ר"ח אב, אפילו אם בעל המכבסה ספרדי י"ד.

אבל קודם ר"ח מותר לתת, אף על פי שכובסת אחר ראש חודש" עכ"ל. מקור הדברים מדברי תוס' (תענית דף ל, ד"ה ותרוויחו), וצ"ב מדוע אסור לתת בגדים לכובסת גויה שתכבס את הבגדים להניח אחרי ת"ב.

ועיין בברכי יוסף (סימן תקנ"א סק"ד; הובא בשערי תשובה סק"י"ז) שכתב שיסוד האיסור למסור לגוי משום איסור אמירה לגוי, ואפילו שלגבי שאר איסורי תורה מותר לומר לגוי לעשות איסור דרבנן, מ"מ משום חומר ת"ב נהגו לאסור בזה עכ"ד. ולכאורה קשה הלא יסוד איסור אמירה לגוי משום שליחות, והלא יסוד האיסור

י"ד. שאלה: האם מותר לאשכנזי למסור בגדים לכיבוס אצל ספרדי, אחרי ר"ח אב עד שבוע שחל בו ת"ב, כיון שלפי מנהג הספרדים מותר לכבס עד שבוע שחל בו ת"ב. והנה זה ודאי שאסור לאשכנזי ללבוש את הבגדים אחרי הכיבוס, כיון שיש איסור נפרד ללבוש בגדים מכובסים, אבל יש להסתפק האם מותר לבקש מספרדי לכבס את הבגדים עכ"פ על מנת להניח אחרי ת"ב.

תשובה: כתב רמ"א (סימן תקנ"א, ג) ז"ל, "ואסור ליתן כלים לכובסת אינה יהודי לכבס מראש חודש ואילך,

יח. אשכנזי שמסר בגד למכבסה, אם בעל המכבסה ספרדי, אם בעל הבגד מסר את הבגד לכיבוס לפני ר"ח אב, מותר לספרדי לכבס עבורו, עד שבוע שחל בו ת"ב, ובשנה שלא נוהג שבוע שחל בו, מותר לכבס עד ערב שבת חזון טו.

עד ליל ר"ח אב, התקשר בחור אשכנזי לשאול האם יכול למסור את בגדיו לפני ר"ח אב, לחבירו הספרדי שיכבס עבורו בתשעת הימים (אכן יש להוסיף שגם אם הספרדי יכבס עבורו, אסור ללבוש את הבגדים המכובסים, כיון שיש איסור בפני עצמו ללבוש מכובסים, אמנם יש מתירים אם יניח את הבגדים על הרצפה וילכלך אותם).

תשובה: מותר לאשכנזי למסור לחבירו הספרדי ומותר לספרדי לכבס עבורו בתשעת הימים, ביאור הדברים שיסוד הדין שאשכנזי אינו יכול למסור לספרדי שיכבס עבורו, כמו שאסור למסור לגוי, ונראה שכמו שמותר למסור לגוי לפני תשעת הימים שיכבס עבורו בתשעת הימים, ה"ה מותר לאשכנזי למסור לספרדי לפני תשעת הימים שיכבס עבורו בתשעת הימים, וכן **שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א** שאשכנזי שמסר לספרדי לפני תשעת הימים, מותר לספרדי לכבס עבור האשכנזי. (ויש להוסיף שלפי המבואר בערוך השולחן מותר למסור לגוי לפני תשעת הימים דוקא אם יקח את הבגדים מהגוי רק אחרי ת"ב, לפי"ז הבחור לא הרויח כלום, כיון שצריך להשאיר את הבגדים אצל הספרדי, אכן דברי ערוך השולחן לא נזכרו בשאר הפוסקים).

ולכאורה יש להקשות הלא נתבאר לעיל שאסור לאשכנזי לכבס עבור אשכנזי אחרי ר"ח אב, אפילו אם בעל הבגד מסר לחבירו לפני ר"ח אב, וביארנו דכיון שבעל הבגד נוהג איסור כיבוס מדין אבילות, מימלא אסור לאחר לכבס את הבגד, כיון שחל דין אבילות בחפצא של הבגד, ויש חיוב לקיים בבגד את דין האבילות של בעל הבגד, א"כ מדוע מותר לספרדי

לכבס בגדים ע"מ להניח כתב רש"י (תענית דף כט ב) משום דנראה שמסיח דעתו שעוסק בכיבוס בגדים, א"כ כאשר מוסר לגוי לכבס אינו מסיח דעתו.

ונראה לבאר את יסוד האיסור למסור לגוי לכבס, שמלבד האיסור לכבס משום שמסיח דעתו מהאבילות, יש עוד איסור נוסף לכבס משום שהמציאות שהבגדים נקיים גורם לאדם שמחה, אפילו אם לא ישתמש בבגדים עד אחרי ת"ב, ועיין בפמ"ג (תקנ"א א"א יב) שכתב שאסור למסור לכוזב גוי משום שיש שמחה לאדם שמוסר את בגדיו לכוזב.

ונראה שכמו שאסור לישראל למסור לגוי לכבס עבורו, ה"ה אסור לאשכנזי למסור בגדים לספרדי שיכבס עבורו, ונראה שיש בזה את ב' הדרכים שכתבנו, לפי ברכי יוסף אסור לאשכנזי למסור לספרדי, משום שליחות דנחשב כאילו שהמשלח מכבס, לפי דרך ב שכתבנו אסור למסור, משום שיש איסור לעשות פעולות שהבגדים יהיו מכובסים, וכן פסק בקובץ תשובות (ח"א סימן נח) שאסור לאשכנזי למסור לספרדי לכבס כמו שאסור למסור לגוי. ונראה שאם אשכנזי מסר לספרדי אחרי ר"ח אב, יש גם איסור לספרדי לכבס לאשכנזי, משום שמכשיל את האשכנזי באיסור לפני עוור לא תתן מכשול.

טו. שאלה: מעשה שהיה (יום חמישי כט תמוז ער"ח אב תשע"ח), בבחורי ישיבה אשכנזים שכיבסו את בגדיהם במכונת כביסה של הישיבה, היה תור ארוך מאוד לכבס במכונה, כיון שזהו היום האחרון שמותר לכבס, והיו בחורים שלא הספיקו לכבס את הבגדים

התחיל לכבס לפני השקיעה

יט. יש אומרים שמותר להפעיל מכונת כביסה לפני שקיעת החמה בערב ר"ח אב, אפילו שהמכונה תסיים לכבס אחרי צאת הכוכבים שנכנס ליל ר"ח, ויש אומרים שאין ראוי לעשות כן, אבל אם המכונה תסיים לכבס בבין השמשות, יש להקל טז.

לכבס לאשכנזי, הלא כיון שבעל הבגד נוהג לא לכבס, א"כ שיהיה אסור לספרדי לכבס עבורו.

ונראה דכל זה דוקא באשכנזי שמוסר לאשכנזי, דכיון שחל על המכבס חיוב ניהוג אבילות לגבי הבגדים שלו, ה"ה מחוייב לנהוג אבילות בחפצא של הבגד של חברו, אבל אשכנזי שמסר לספרדי, כיון שהמכבס אינו נוהג כלל איסור כיבוס לפני שבוע שחל בו, לכן מותר לספרדי לכבס עבור האשכנזי, אלא שאם אשכנזי מסר לו אחרי ר"ח, אסור לספרדי לכבס עבורו כיון שמכשיל את בעל הבגד באיסור, אבל אם מסר את הבגד לפני ר"ח, מותר לספרדי לכבס עבורו אחרי ר"ח.

דינים העולים:

א. אשכנזי שמסר לאשכנזי בגד לכיבוס אחרי ר"ח אב, אסור למקבל לכבס את הבגד, משום שמכשיל באיסור את בעל הבגד (מחצית השקל). ב. אשכנזי שמסר לאשכנזי בגד לכיבוס לפני ר"ח, אסור למקבל לכבס עבורו אחרי ר"ח, (בציור זה אם המקבל מכבס את הבגד, אינו מכשיל באיסור את בעל הבגד, כיון שבעל הבגד מסר לו לפני ר"ח, אלא כיון שבעל הבגד אסור לכבס בעצמו, ה"ה אסור לאדם אחר לכבס עבורו, כיון שחייב לקיים את דין האבילות של בעל הבגד). ג. אסור לאשכנזי למסור לספרדי לכבס עבורו אחרי ר"ח, (כמו שאסור לישראל למסור לגוי). ד. אשכנזי שמסר לספרדי לפני ר"ח אב, מותר לספרדי לכבס עבורו אחרי ר"ח אב (דכיון שהספרדי אינו

נוהג כלל איסור כיבוס מר"ח, אינו חייב לקיים את דין האבילות של בעל הבגד). ה. ספרדי שמסר בגד לאשכנזי אחרי ר"ח אב, מותר לאשכנזי לכבס עבור הספרדי עד שבוע שחל בו ת"ב.

טז. שאלה: האם מותר להפעיל מכונת כביסה לפני שקיעת החמה בער"ח אב, והמכונה תגמור לכבס אחרי צאת הכוכבים. תשובה: בספר מבית לוי (עמוד יד) כתב בשם מרן הגר"ש ואזנר זצ"ל שהורה שלא יפעיל מכונה לפני השקיעה אם המכונה תגמור לכבס רק אחרי צאת הכוכבים, אבל אם תגמור בין השמשות, יש להקל עכ"ד. וצ"ב הלא יסוד האיסור לכבס משום שמוסיח דעתו מהאבילות, אבל בציור זה שגמר לגמרי את ההתעסקות עם הכביסה לפני השקיעה מדוע אסור. וכן הורה מרן הגריש"א זצ"ל שמותר להפעיל לפני השקיעה אפילו שתגמור אחרי צאת הכוכבים.

ושמעתיה מהגרמ"ש קליין שליט"א לצדד שמותר להפעיל מכונה סמוך לשקיעה אפילו שתגמור אחרי צאת הכוכבים, והוכיח דין זה מדברי הרמ"א (תקנ"א, ג) שמותר לתת לגוי לפני ר"ח אב אפילו שהגוי מכבס אחרי ר"ח, ביאור הדברים דכיון שמסר לגוי לפני ר"ח וסיים את ההתעסקות עם הבגד לפני ר"ח מותר, א"כ ה"ה יהיה מותר להפעיל מכונה לפני ר"ח, כיון שסיים את ההתעסקות עם הבגד לפני ר"ח אב עכ"ד. ונראה לבאר את הצד לאסור, דעיינ בערוך השולחן (תקנ"א, טו) שכתב שאם מסר לגוי לפני ר"ח, יזהיר

כ. מכוונה שסיימה לכבס לפני שקיעת החמה בליל ר"ח אב, מותר להכניס את הבגדים למייבש אחרי צאת הכוכבים^ז.

כא. אשכנזי שלא הספיק להכין בגדים לפני ר"ח אב, יכול לתת לחבירו הספרדי שילבש את הבגדים, אחרי ר"ח אב, ואח"כ ילבש את הבגדים^ח.

פאה

כב. אסור לחפוף פאה, דנחשב כיבוס^ט.

צאת הכוכבים, כיון שבעל הבגד צריך לייבש את הבגדים, עובר איסור על הכיבוס, משום פעולת הייבוש, דלא נחשב שסיים את ההתעסקות עם הבגד.

יז. פשוט, שייבוש בגדים בפני עצמו אינו מלאכת כיבוס ואינו גורם שמחה, אפילו שלמעשה אי אפשר ללבוש את הבגד בלי ייבוש.

יח. עיין שו"ע (סימן שפט) שאבל אסור ללבוש מכובסים, וכתב רמ"א שלאחר שבעה נוהגים שאדם אחר לובש את הבגדים שעה אחת ואח"כ האבל לובש, ועיין ש"ך סק"ד שכתב שאין צריך שעה זמנית אלא זמן מה, ונראה שכמו שבאבילות נותנים לאדם אחר ללבוש, ה"ה הכא אשכנזי יכול לתת לספרדי ללבוש, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א.

יט. עיין קובץ מבית לוי שכתב בשם מרן שבט הלוי זצ"ל שאסור לחפוף פאה דהוי כיבוס, אבל מותר לסרק פאה סירוק רגיל בבית, דהוי כמו סירוק שיער, ועיין בשו"ת רבבות אפרים (ח"ו סימן רצא אות ג) שכתב בשם מרן הגריש"א זצ"ל שאסור לחפוף פאה, והביא שם דעת הגר"ח פ"פ שינברג זצ"ל שמותר לחפוף פאה, משום שאין לפאה דין בגד עכ"ד.

ונראה לענ"ד שאסור לחפוף פאה, אפילו אם נאמר שפאה אינה בגד והחופף פאה בשבת אינו עובר על מלאכת מלבן, מ"מ איסור כיבוס בתשעת הימים אינו

את הגוי שלא יביא לביתו בחזרה עד אחרי ת"ב, ונראה לבאר את דברי ערוך השולחן שכאשר הגוי מחזיר לישראל יש לישראל שמחה שמקבל בגדים נקיים ולכן מותר רק באופן שהבגדים נשארים אצל הגוי, ונראה לבאר את דברי ערוך השולחן שכמו שאסור לישראל למסור לגוי אחרי ר"ח, כיון שיש שמחה לאדם שמוסר את בגדיו לנקיון, ה"ה יש לאדם שמחה שמקבל את בגדיו נקיים.

ולפי"ז נראה שכאשר המכונת כביסה מסיימת לכבס אחרי צאת הכוכבים, יש בזה איסור משום ב' סיבות. א. יש למכבס שמחה כאשר מקבל בגדים נקיים, והשמחה גורמת היסח דעת מאבילות, (ולכאורה יש מקום לומר דכיון שהפעיל את המכונה לפני השקיעה ואינו צריך להתעסק יותר, א"כ נגמרה שמחת המכבס לפני שקיעת החמה מיד שהפעיל את המכונה, אולם יש מקום לומר דכיון שלא נשלם ניקוי הבגד וממשיך מלאכת הכיבוס וניקוי הבגד גם אחרי השקיעה, א"כ לא נשלמה שמחת המכבס לפני שקיעת החמה).

ב. כיון שצריך להעביר את הבגדים למייבש כביסה, נחשב שלא גמר את ההתעסקות עם הכביסה. ונראה שאם המכונה סיימה לכבס לפני שקיעת החמה, מותר להכניס את הבגדים למייבש אפילו אחרי צאת הכוכבים, כיון שגמר את מלאכת הכיבוס לפני ר"ח ופעולת ייבוש הבגדים בפני עצמה אינה נקראת כיבוס, אבל באופן שהמכונה ממשיכה לכבס אחרי

צחצוח נעליים

כג. מותר להבריק נעליים לכבוד שבת.²

כיבוס בגדי ילדים

כד. מותר לכבס בגדי קטנים עד גיל שש, גם בשבוע שחל בו ת"ב, וכן מותר להלבישם בגדים מכובסים³, כאשר מכבס במכונת כביסה בגדי קטנים פחות מגיל שש, אסור להוסיף במכונה גם בגדי גדולים⁴.

להשחיר ולהבריק הנעלים, הנה לענין להבריק הנעלים מסתבר כמותו אף שלא שייך זה לכבוס דבגדים, אבל להשחירם בלא הברקה, אם כבר הוסר שחרותם, איני רואה בזה טעם לאיסור. ולצורך שבת לאלו שלובשין בגדי שבת יש להתיר אף להבריק⁵ עכ"ל.

כא. שו"ע (סימן תקנ"א, יד) אסור לגדולים לספר לקטנים ולכבס כסותם בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה. הגה: מיהו בגדים שמלפפין בהם הקטנים לגמרי, שמוציאים בהם ריעי ומשתנין בהם, הני ודאי משרא שרי; **ואפילו בגדי שאר קטנים נוהגים להקל** (בי"י) עכ"ל. מבואר מדבר הרמ"א שהמנהג להקל לכבס גם בגדי קטנים שלא מוציאים רעי.

משום איסור מלאכה, אלא שהכיבוס מביא לידי שמחה שהבגדים נקיים, ולפי"ז נראה שאסור לחפוף פאה, דכיון שמנקה את הפאה במים הוי כמו כיבוס ומביא לידי שמחה והיסח דעת מאבילות. ונראה להוסיף עוד שיש נשים שיש להם סינר לרחיצת כלים ואינו עשוי מבד, אלא משהם, וכן יש רגילים לשים על השולחן במטבח מפה שעוונית ואינה עשויה מבד, ונראה שיהיה אסור לכבס סינר או מפה בתשעת הימים משום דסו"ס גורם לאדם שמחה שמצעיו נקיים, א"כ מסתבר דה"ה שאסור לכבס פאה משום דהוי בגד, **וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א** שאסור לכבס סינר שאינו עשוי מבד, וה"ה אסור לחפוף פאה.

חפיפת פאה לכבוד ברית

מעשה היה באשה שעושה ברית לבנה בתשעת הימים ושאלה האם מותר למסור את הפאה לפאנית שתחפוף את הפאה ותסרק. ונראה שבתשעת הימים לפני שבוע שחל בו מותר, דכמו שמותר לאבי הבן להתגלח לכבוד הברית, ה"ה מותר לכבס את הבגדים לכבוד הברית, אבל בשבוע שחל בו ת"ב, אסור לאבי הבן להתגלח, וה"ה שאסור לכבס בגדים, אלא שמותר ללבוש בגדי שבת, אבל אסור לכבס בגדים.

כ. כתב בשו"ת אגרות משה (ח"ג סימן פ) ז"ל, "ומה שהביא כתר"ה מספר מועדים וזמנים שאסור

כב. הוראת מרן הגריש"א זצ"ל (הובא בספר שערי נחמה בין המצרים עמוד מד). ונראה לומר בביאור הדברים שיסוד איסור כיבוס בתשעת הימים אי"ז משום איסור עשיית מלאכה, שהרי מותר לעשות מלאכה, אלא שיש שמחה לאדם שבגדיו נקיים והשמחה גורמת היסח דעת מאבילות, ולפי"ז נראה שגם באופן שמפעיל מכונה עבור בגדי קטנים, אסור להכניס בגדי גדולים, משום ששמח בכיבוס בגדיו שיהיו נקיים, וצריך לדון על כל בגדי בפני עצמו האם מותר לכבסו.

פרק יב ת"ב שחל בשבת ונדחה, האם נוהג שבוע שחל בו

מנהג ספרדים

ב. ת"ב שחל ביום ראשון, לפי כל הפוסקים לא נוהג דין שבוע שחל בו ת"ב, בשבוע שלפניו^א. נחלקו הפוסקים בת"ב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, האם נוהג דין שבוע שחל בו ת"ב, בשבוע שלפניו, לפי מנהג הספרדים העיקר להלכה שלא נוהג דין שבוע שחל בו ת"ב, בכל השבוע שלפניו.

ג. בשנה זו (תשע"ט) כיון שת"ב חל בשבת, לפי מנהג הספרדים לא נוהג דין שבוע שחל בו, כל השבוע שלפני ת"ב, לכן מותר ללבוש בגדים מכובסים עד יום שבת ט' אב (כולל יום שבת), וכן מותר בכל השבוע לכבס בגדים בשביל ללבוש אחרי ת"ב, עד ערב שבת חזון ח' אב, אולם ראוי לא להסתפר ולא להתגלח בכל השבוע שלפני ת"ב, כדי שיכנס לת"ב כשהוא מנוול^ב.

ד. יש ב' מנהגים אצל הספרדים לגבי איסור רחיצה. א. יש נוהגים איסור רחיצה רק בשבוע שחל בו ת"ב, ורק במים חמים בלבד, ומותר לרחוץ את כל הגוף

א. מג"א סימן תקנ"א, יז; משנ"ב לח.

ב. כתב הרא"ש (תענית פ"ד, סימן לב) ז"ל, "ירושלמי (תענית פ"ד ה"ו) רבי בא בר כהן אמר קמיה דרבי יוסי בשם רבי אבהו תשעה באב שחל להיות בשבת, שני שבתות מותרין, כיון שנדחה התענית עד יום ראשון, לא הוי שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה" עכ"ל. מבואר מדברי הרא"ש בשם הירושלמי שת"ב שחל בשבת ונדחה ליום א, לא נוהג דין שבוע שחל בו. אכן כתב סמ"ג (עשין דרבנן ג) ז"ל, "ונהגו רבותינו לאסור כל אותה שבוע לספר ולכבס, אף על פי שנדחה לאחר השבת" עכ"ל. ועיין בשו"ע (סימן תקנ"א, ד) שהביא את מחלוקת הראשונים וכתב סתם שלא נוהג שבוע שחל בו ואח"כ הביא שיטת יש אומרים. ועיין באלוה רבה (תקנ"א, כח) שכתב שהעיקר להלכה

כדעת הפוסקים שבת"ב נדחה, אין דין שבוע שחל בו בשבוע שלפניו.

כתב בן איש חי (דברים אות יב) ז"ל, "ואם חל ט"ב יום ראשון או חל בשבת ונדחה, הנה מר"ן ז"ל סתם להתיר בשתי השבתות בין שקודם התענית בין אחריו, ואף על גב דכתב יש מי שאומר דנהגו לאסור כל שבוע שלפניו חוץ מיום חמישי וששי, קי"ל כסתם מר"ן ז"ל, ולכן מותר לכבס ולספר בשבוע שלפניו, וכן נוהגים פה עירנו לכבס בשבוע שלפניו, דאין כאן דין שבוע שחל בו ט"ב, מיהו לענין תספורת ראוי להורות לעם כמנהג הזקנים שכתב הכל בו שלא להסתפר כלל לפני אותה שבת כדי שיכנס ליום התענית כשהוא מנוול" עכ"ל. מבואר מדברי בן איש חי שבת"ב נדחה, לא נוהג דין שבוע שחל

בו, וכן פסק בספר שולחן גבוה (תקנ"א, כז) וכן פסק אור לציון (ח"ג פרק כז, ו) שלא נוהג דין שבוע שחל בו, אלא שראוי להחמיר לא להסתפר שיכנס לת"ב שהוא מנוול.

שיטת שו"ע (סימן תקנ"ד, יט) שת"ב שחל בשבת ונדחה, לא נוהג בשבת אבילות כלל אפילו לגבי דברים שבצינעא ומותר בתשמיש המטה, אכן שיטת רמ"א שאסור בשבת דברים שבצינעא. ונראה שלפי דעת השו"ע כיון שבשבת לא נוהג אבילות כלל, לכן כל השבוע שלפניו לא נחשב שבוע שחל בו ת"ב, אבל לפי שיטת רמ"א שיש בשבת דין אבילות עכ"פ לגבי דברים שבצינעא, א"כ לכאורה נראה מסברא שכל השבוע שלפניו נחשב שבוע שחל בו ת"ב. אכן צ"ב מדוע הרמ"א (סימן תקנ"א, ד) לא הגיה על דברי שו"ע שהעיקר להלכה כמו שיטת הפוסקים שנוהג דין שבוע שחל בו בכל השבוע שלפניו.

ועיין במהרי"ל (מנהגים; הלכות י"ז בתמוז אות ז) שכתב ז"ל, "ואשר שאלת היכא דנדחה ט' באב משבת לאחריו אותו שבוע שלפניו מותר לספר ולכבס או לא. כן נראה כיון שנדחה לאחד בשבת אין עליה דין ט' באב, אלא כאילו איקלע קביעותא באחד בשבת דמי, וכל הימים שלפניו מותר לספר ולכבס בהן" עכ"ל. מבואר מדברי מהרי"ל שלא נוהג שבוע שחל בו בת"ב נדחה. ועיין במהרי"ל באות ט שכתב שאם ת"ב חל בשבת, נוהג אבילות בדברים שבצינעא ואסור בתשמיש המטה עכ"ד. מבואר מדברי מהרי"ל שאפילו שנוהג אבילות בשבת בדברים שבצינעא, כל השבוע שלפניו לא נחשב שבוע שחל בו.

כתב בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן תכו סק"ו) ז"ל, "דהרי אנו רואין לשיטות הסוברים דבתשעה באב שחל להיות בשבת דברים שבצינעא נוהג, מכל מקום קאמור הירושלמי דלפניו מותר, אף שבשבת זה נוהג אבילות בדברים שבצינעא, מכל מקום כיון דלא נוהג בפרהסיא, לא אלים כולי האי למיסר שבוע

שלפניו" עכ"ל. מבואר מדברי אבנ"ז שגם לפי שיטת רמ"א שנוהג בשבת אבילות בדברים שבצינעא, לא חל דין שבוע שחל בו, משום דלא אלים למיסר שבוע שלפניו.

ונראה לומר בביאור הדברים שיסוד החיוב לנהוג אבילות בשבוע שחל בו ת"ב, דכיון שיחול דין אבילות ביום ת"ב, יש חיוב להקדים את האבילות של ת"ב מתחילת השבוע שחל בו ת"ב. ולפי"ז מבואר היטב דברי אבנ"ז שגם לפי שיטת רמ"א שיש בשבת חיוב לנהוג אבילות לגבי דברים שבצינעא, מ"מ אבילות לגבי דברים שבצינעא היא אבילות קלושה ואינה מחייבת מכחה להקדים את דין אבילות שבצינעא מתחילת השבוע, ורק באופן שחל ת"ב באמצע השבוע, יש חיוב לנהוג אבילות מתחילת השבוע, כיון שאם ת"ב חל ביום חול, חלה אבילות אלימה ומחייבת להקדימה ולנהוג אבילות כל השבוע שלפניה.

ונראה לבאר באופן אחר דעיין מג"א (תקנ"ד, כ) שכתב ז"ל, "ופסק בשל"ה דאם נזדמנה ליל טבילתה בליל שבת זו טובלת ומשמשת, דיש לסמוך על סברא הראשונה" עכ"ל. מבואר מדברי מג"א שמותר לשמש מיטתו אם חל ליל טבילה בשבת. ונראה דכיון שפסק שבלייל טבילה מותר לשמש מיטתו, א"כ מוכח דכל מה שנוהגים לאסור דברים שבצינעא רק בתור חומרא ולא מעיקר הדין. ויש להסתפק האם המג"א מיקל גם לפי שיטת הרמ"א, או משום שחולק על הרמ"א, ונראה לדיוק מלשונו שכתב דיש לסמוך על סברא ראשונה, משמע שלפי שיטת הרמ"א אסור לשמש גם בליל טבילה.

אכן עיין במשנ"ב (תקנ"ד, כז) שכתב ז"ל, "ועיין בח"א שכתב דכיון דבלייל טבילה הוא מצות עונה יש לסמוך בזה על המתירים, והרמ"א שכתב דנוהגין לאיסור, היינו במקום שאין כאן מצות עונה משא"כ בליל טבילה" עכ"ל. מבואר מדברי משנ"ב שהרמ"א מודה

ברית בשנה רגילה משלים תעניתו, אפילו דהוי יו"ט שלו, מ"מ מחמת חומר האבילות של החפצא של יום ט' אב חייב להשלים תעניתו, אבל אם ת"ב נדחה אינו משלים תעניתו, דכיון שעבר תאריך ט' אב, אלא רק שיש חיוב על הגברא להתאבל ולהתענות, כלפי החיוב על הגברא אמרין דכיון שיש לו יום טוב, היום טוב הפרטי דוחה את החיוב אבילות על הגברא.

ולפי"ז נראה לבאר את שיטת הסמ"ג שנהגו להחמיר בת"ב נדחה להתאבל כל שבוע שלפניו. ונראה דכיון שיש ב' דברים שמרכיבים את חומר האבילות של ת"ב. א. חיוב על הגברא. ב. חפצא של היום שאירע בו צרות. ולכן אם ת"ב נדחה יש בו קולות כיון שלא עומדים בחפצא של היום שאירע הצרות, לכן סובר הסמ"ג שגם בנדחה ראוי לנהוג שבוע שחל בו, כיון שבאותו שבוע יש חפצא של יום שאירע בו הצרות, ראוי לנהוג אבילות מתחילת ימי השבוע על החפצא של יום ט' באב שיהיה בסוף השבוע. אכן להלכה נקטינן דליכא דין שבוע שחל בו כמבואר בירושלמי וברא"ש, ביאור הדברים שדין שבוע שחל בו נאמר להקדים ולנהוג את חיוב האבילות על הגברא שיש ביום ת"ב, אבל בת"ב נדחה כיון שבאותו שבוע לא יחול יום שיש בו חיוב אבילות על הגברא, לכן כל השבוע לא נחשב שבוע שחל בו ת"ב.

איתא בגמ' (מגילה דף ה ב) רבי ביקש לעקור ת"ב ולא הודו לו, אמר לפניו רבי אבא בר זבדא רבי, לא כך היה מעשה אלא ת"ב שחל בשבת הוה ודחינהו לאחר השבת ואמר רבי הואיל ונדחה ידחה, ולא הודו לו חכמים. ונראה לבאר את שיטת רבי לפי מה שביארנו שיש ב' דינים ויש חומר מיוחד בעיצומו של יום ט' אב שהוכפלו בו צרות, ואם חל בשבת מתענים ביום א' לקיים את החיוב על הגברא, ולכן רבי רצה לבטל רק את ת"ב נדחה, כיון שרבי רצה לבטל את החיוב על הגברא, אבל בשאר שנים לא רצה לבטל, כיון שלא רצה לבטל את חומר החפצא של היום.

שמותר לשמש בליל טבילה, ולפי"ז מוכח דכל מה שפסק הרמ"א לאסור דברים שבצינעא רק בתורת חומרא בעלמא, ולפי"ז נראה שגם לפי הרמ"א ליכא דין שבוע שחל בו כיון שמעיקר הדין לא נוהג אבילות בשבת אלא רק בתורת חומרא, (ולפי"ז יתכן לומר שלפי שיטת אור זרוע שיש חיוב לנהוג בשבת אבילות לגבי דברים שבצינעא, לפי"ז יהיה בשבוע שלפניו דין שבוע שחל בו, אלא שהרמ"א לא פסק לגמרי כמו שיטת אור זרוע, אלא רק החמיר כשיטתו).

ביאור מחלוקת הראשונים

נראה לבאר את שיטת הרא"ש דשבוע ימים הוא יחידת זמן אחת, ויסוד החיוב לנהוג אבילות בשבוע שחל בו ת"ב, כיון שיחול אבילות של ת"ב באמצע ימי השבוע, יש להקדים ולנהוג את האבילות של ת"ב מתחילת ימי השבוע, אבל אם ת"ב חל בשבת ונדחה ליום א, כיון שכל שבוע הוא יחידת זמן בפני עצמו, נמצא שיום א של שבוע הבא אינו קשור כלל לשבוע שלפניו, לכן לא נוהג אבילות בשבוע שלפניו. ונראה לבאר את שיטת הסמ"ג ונקדים הקדמה אחת.

מצינו שיש קולות מיוחדות בת"ב נדחה. א. בעל ברית אינו משלים תעניתו משום דהוא יום טוב שלו (שו"ע תקנ"ט, ט). ב. נהגו ביולדת לאחר ז' ימים להחמיר להתענות כל זמן שאין לה צער גדול, אבל בת"ב נדחה אינה צריכה להתענות (מג"א תקנ"ד, ט; משנ"ב שם יד; ביאור הלכה תקנ"ט, ט). וצ"ב מדוע הקילו בת"ב נדחה.

ונראה לבאר שיש ב' דינים בצום ת"ב. א. יש חיוב על הגברא להתאבל יום אחד בשנה על חורבן ביהמ"ק, לכן אם חל ת"ב בשבת מתאבלים ביום א, אפילו שעבר התאריך, משום שיש חיוב על הגברא להתאבל יום אחד. ב. יש חומר מיוחד בעצם התאריך של ט' באב מחמת הצרות שארעו והוכפלו ביום התשיעי, וזהו דין על החפצא של היום. והנה בעל

במים קרים, בשבוע שחל בו ת"ב^ג. ב. יש נוהגים איסור רחיצה מר"ח אב, ואסור מר"ח אב לרחוץ את כל הגוף גם במים קרים, ומותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים קרים בלבד^ד.

ה. בשנה זו (תשע"ט) כיון שת"ב חל בשבת, לא נוהג דין שבוע שחל בו בכל השבוע שלפני ת"ב, לכן לפי המנהג הראשון, מותר לרחוץ את כל הגוף במים חמים, עם שמפו וסבון, עד יום שישי ח' אב, וכן מותר להתרחץ בשבת חזון (ביום ט' אב) עד שקיעת החמה (לפי האופנים שמותר להתרחץ בכל שבת רגילה), אבל לפי דעת בן איש חי שנהגו איסור רחיצה מר"ח אב, גם בשנה זו, נוהג איסור רחיצה מר"ח אב.

ו. אסור לאכול בשר ולשתות יין מר"ח אב (שו"ע תקנ"א, ט). ביום ר"ח עצמו לפי מנהג הספרדים נהגו לאכול בשר לכבוד ר"ח^ה, איסור אכילת בשר נוהג גם בשנה זו כל תשעת הימים, וכן אסור לקנות בגדים חדשים מר"ח אב.

מנהג אשכנזים

ז. אסור לכבס ולהתרחץ מר"ח אב (רמ"א תקנ"א, ג). יש להדגיש שבשבוע שחל בו ת"ב אסור מדינא דגמרא ללבוש בגדים מכובסים, ואילו מר"ח אב עד שבוע שחל בו, אסור משום מנהג ללבוש מכובסים, לכן אבילות מר"ח אב עד שבוע שחל בו יותר קלה. מצינו יג נ"מ להלכה, בין אבילות מר"ח אב, לאבילות בשבוע שחל בו ת"ב, ויתבארו בפרק הבא^י.

ח. בשנה זו שת"ב חל בשבת, נחלקו גדולי ההוראה שליט"א, יש מורים שגם לפי מנהג אשכנזים לא חל דין שבוע שחל בו בכל השבוע שלפני ת"ב, אלא שנוהגים אבילות מר"ח אב מדין מנהג. ויש מורים לנהוג שבוע שחל בו לגבי

ז; בן איש חי (פרשת דברים אות טו).

ו. עיין בשער הציזון (סימן תקנ"א, מ) שכתב שאם ת"ב חל בשבת ונדחה אין נ"מ האם חל דין שבוע שחל בו, כיון שלפי הרמ"א בלא"ה נוהגים לאסור כיבוס מר"ח אב עכ"ד. וקשה שמבואר במשנ"ב גופיה כמה נ"מ, ונראה שכונתו לומר שבאופן כללי אין נ"מ.

ג. שיטת הרמב"ם (פ"ה מתענית ה"ו); וכן פסק בקיצור שו"ע להרב טולידאנו; שו"ת יביע אומר (ח"ה סימן מא); חזו"ע (תענית עמוד רלח).

ד. בן איש חי (פרשת דברים אות טז).

ה. מורה באצבע (סימן ח, רלג); מועד לכל חי (סימן י,

כיבוס ותספורת, כיון שאסורים מדינא דגמרא, אבל לגבי דברים שאסורים מדין מנהג, לא נוהג דין שבוע שחל בו^ז.

וראיתי בספר מבית לוי שהוכיח מדברי מג"א ומשנ"ב שלא נוהג דין שבוע שחל בו רק לגבי דברים שאסורים מדין מנהג, אבל לגבי דברים שאסורים מעיקר הדין נוהג דין שבוע שחל בו עכ"ד. ונראה לדחות את ראיתו שכונת מג"א לומר שגם לפי שיטת הסמ"ג שבת"ב נדחה נוהג דין שבוע שחל בו, מ"מ לגבי דברים שאסורים מדין מנהג, מודה הסמ"ג שלא נוהג דין שבוע שחל בו. אבל אין ראיה מדברי מג"א שמורה למעשה שצריך להחמיר כמו שיטת הסמ"ג לגבי דברים שאסורים מעיקר הדין.

ועיין באליה רבה (תקנא, כח) שכתב שבעל ברית מותר להסתפר ביום הברית, אם הברית אחרי ר"ח אב לפני שבוע שחל בו, אבל בשבוע שחל בו אסור להסתפר, והוסיף שאם ת"ב חל בשבת ונדחה העיקר להלכה כמו שיטת הפוסקים דליכא דין שבוע שחל בו ומותר להסתפר כל השבוע עכ"ד. ונראה להוכיח מדברי אליה רבה שפסק להלכה דליכא דין שבוע שחל בו גם לגבי דברים שאסורים מעיקר הדין (כיון שמתיר לבעל ברית להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב, בת"ב נדחה, אפילו שאיסור תספורת נוהג מעיקר הדין). וכן מוכח מדברי בן איש חי (דברים אות יב) שפסק שבת"ב נדחה ליכא דין שבוע שחל בו ולכן מתיר לכבס בגדים בכל השבוע שלפניו, מבואר מדברי בא"ח דליכא דין שבוע שחל בו גם לגבי איסור כיבוס שנוהג מעיקר הדין.

ועיין בשו"ת זרע אמת (סימן עו) שפסק לגבי בעל ברית שמותר להסתפר מר"ח אב עד שבוע שחל בו, אבל בשבוע שחל בו אסור להסתפר, דכיון שבשבוע שחל בו יש איסור תספורת מעיקר הדין לכן גם בעל ברית אסור, וכתב ז"ל, "ואפילו בחל מילה בשבוע שקודם תשעה באב, בת"ב נדחה, מקום

ז. עיין בספר מבית לוי (חי"ג) שפסק שבת"ב חל בשבת, לא נוהג דין שבוע שחל בו רק לגבי דברים שאסורים מדין מנהג, אבל לגבי כיבוס ותספורת שאסורים מדינא דגמרא, יש להחמיר שנוהג דין שבוע שחל בו מעיקר הדין, וכן פסק בספר פסקי תשובות, וכן **שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א** שמורה למעשה. אכן **שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א** שגם לפי מנהג אשכנזים לא נוהג דין שבוע שחל בו גם לגבי דברים שאסורים מעיקר הדין, כיון שמבואר להדיא בירושלמי שלא נוהג דין שבוע שחל בו, אלא שמ"מ נהגו להחמיר לגבי דברים מסוימים לנהוג בתור חומרא דין שבוע שחל בו, ועיקר הנ"מ רק כלפי גזירת ציפורניים, שמבואר במשנ"ב שבת"ב שחל בשבת, לא לגזור ציפורניים כל השבוע שלפניו ומותר רק בערב שבת עכ"ד.

כתב מג"א (סימן תקנ"א, לה) ז"ל, "ות"ב שחל בשבת ונדחה, אין לו דין שבת שחל תשעה באב לענין זה, בזה כולי עלמא מודים, עמ"ש סעיף ד" עכ"ל. מבואר מדברי מג"א שלגבי אכילת בשר בסעודת מצוה שיש נ"מ, שמר"ח אב כל המוזמנים לסעודת מצוה מותרים לאכול בשר, ואילו בשבוע שחל בו רק עשרה מותרים לאכול בשר, אם ת"ב חל בשבת ונדחה, כל השבוע שלפניו לא נחשב שבוע שחל בו ולכן כל המוזמנים מותרים לאכול בשר, (וכן כתב משנ"ב סקע"ז). ועיין בפמ"ג (א"א סקל"ה) שמבאר שגם לפי היש אומרים (תקנ"א, ד) שבת"ב נדחה נוהג שבוע שחל בו, היינו רק לגבי כיבוס ותספורת שאסורים מעיקר הדין, אבל לגבי איסור אכילת בשר לכו"ע ליכא דין שבוע שחל בו, כיון שמעיקר הדין אין איסור לאכול בשר אלא שנהגו לאסור עכ"ד.

יש בראש לצדד להקל והמיקל בזה אין מזניחין אותו, כיון דבכה"ג במחלוקת שנויה אם יש בו דין שבוע, כמוש"כ בסימן תקנ"א ס"ד, אבל במילה שחל בשבוע של ת"ב בעצמו בהא ודאי בורכא היא להקל, וכעת ראיתי להרב אליה רבה בסימן תקנ"א סקכ"ח דגם הוא מסיק הכין להלכה ולמעשה" עכ"ל. ונראה מדברי זרע אמת דס"ל שלכתחילה ראוי להחמיר בת"ב נדחה שנוהג דין שבוע שחל בו, ולכן כתב שהמיקל בזה אין מזניחין אותו.

ועיין בשו"ת בנין ציון (סימן לא) שכתב ז"ל, "ולכן לענ"ד אין לזוז מפסק האליה רבה לאסור בשבוע שחל בו ט"ב באמצע השבוע, אבל בחל ט"ב בשבת מותר, שבכזה ודאי יש לסמוך על הך דעה שאין בזה דין שבוע שחל בו ט"ב, ולכן נראה שיש להתיר לספר אפילו בערב שבת, כשהמילה היא בתשעה באב בשבת" עכ"ל. מבואר מדברי שו"ת בנין ציון שבת"ב שחל בשבת לא חל דין שבוע שחל בו, ולכן מתיר לבעל ברית להסתפר אפילו ביום שיש, כאשר הברית בשבת.

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שלפי שיטת הרמ"א שנוהג בשבת אבילות לגבי דברים שבצינעא, לפי"ז ראוי להחמיר שיש דין שבוע שחל בו לגבי כיבוס ותספורת, ולפי"ז אמר שיש לדחות את הראיה מדברי בן איש חי, דכל מה שפסק בא"ח שאם ת"ב נדחה מותר לכבס כל השבוע שלפניו, משום שבא"ח פוסק כמו שיטת שו"ע שלא נוהג בשבת אבילות לגבי דברים שבצינעא, לכן פסק שמוותר לכבס כל השבוע שלפניו, אבל לפי דעת רמ"א שנוהג אבילות לגבי דברים שבצינעא, ראוי להחמיר שנוהג דין שבוע שחל בו. וכן יש מקום לדחות את הראיה מדברי אליה רבה, דמה שפסק א"ר שמוותר לבעל ברית להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב, בת"ב נדחה, יש לומר דנחשב שעת הדחק, שלפעמים אם לא יסתפר הוי סתירה ליום טוב של הברית, אבל בעלמא מודה א"ר

שיש לחשוש לשיטת יש אומרים שהביא השו"ע דהוי שבוע שחל בו, עכ"ד הגרמ"ש שליט"א.

ועיין בשו"ת כתב סופר (או"ח סימן קא) שכתב ז"ל, "והרמ"א כתב ויש אוסרים בתשמיש וכן נוהגים, נראה לא נהגו מפני ספק שמא הלכה כר"י מווינא פשיטא דהלכה כרבים וכ"ש במלתא דרבנן, אלא מפני שכתב הר"מ שראוי להחמיר יען יצאה הוראה זו מפי מורו וכל עדת ישראל יעשו אותו לנהוג כולם כן לכן נהגו להחמיר, ושפיר כתב של"ה בליל טבילה יש לסמוך על המקילים היינו כיון דעיקר להלכה כדעת המתירים" עכ"ל. מבואר מדברי כתב סופר שגם לפי הרמ"א העיקר להלכה שלא נוהג איסור בדברים שבצינעא אלא שנהגו להחמיר, ולפי"ז נראה שגם לפי הרמ"א כל השבוע שלפניו לא נחשב שבוע שחל בו.

סיכום שיטות הפוסקים

א. נחלקו הראשונים בת"ב נדחה, יש אומרים שלא נוהג דין שבוע שחל בו בשבוע שלפניו (ירושלמי וכן פסקו הרא"ש ושו"ת הרשב"א). ויש אומרים שנוהג שבוע שחל בו (סמ"ג). גם לפי השיטות שנוהג שבוע שחל בו הוי חומרא בעלמא, אבל מעיקר הדין לכו"ע לא נוהג שבוע שחל בו (טור סימן תקנ"א בשם סמ"ק).

ב. גם לפי שיטת הסמ"ג שנוהג דין שבוע שחל בו בשבוע שלפניו, כל זה דוקא לגבי דברים שאסורים בשבוע שחל בו מעיקר הדין, כגון כיבוס ותספורת, אבל לגבי דברים שאסורים בשבוע שחל בו מדין מנהג, מודה הסמ"ג שלא נוהג דין שבוע שחל בו (מג"א תקנ"א לה; משנ"ב עז).

ג. יש אומרים שהעיקר להלכה כמו שיטת הרא"ש שלא נוהג דין שבוע שחל בו גם לגבי דברים שאסורים מעיקר הדין (אליה רבה תקנ"א כח, לגבי תספורת בבעל ברית; שו"ת בנין ציון סימן לא; בן איש חי דברים אות יב לגבי כיבוס). ויש אומרים שלכתחילה ראוי להחמיר

פרק יג חילוקי דינים בין ר"ח אב לשבוע שחל בו

בשנה זו (תשע"ט) ת"ב חל בשבת, א"כ מעיקר הדין לא נוהג שבוע שחל בו כל השבוע שלפניו, לכן כתבנו את חילוקי הדינים בין ר"ח אב לשבוע שחל בו, שיש בוזה הרבה נ"מ, בפרט בשנה זו.

כיבוס בגדי ילדים

א. מותר לגדולים לכבס בגדים עבור ילדים קטנים עד גיל שש (כולל גיל שש), גם בשבוע שחל בו ת"ב, וכן מותר להלבישם בגדים מכובסים, אבל אסור לכבס בגדים עבור ילדים מעל גיל שש, בשבוע שחל בו ת"ב, וכן אסור להלבישם מכובסים, אבל מר"ח אב עד שבוע שחל בו, מותר להלביש מכובסים לילדים עד גיל בר מצוה.

שמוציאים בהם ריעי ומשתינין בהם, הני ודאי משרא שרי; ואפילו בגדי שאר קטנים נוהגים להקל (ב"י) עכ"ל. מבואר מדבר הרמ"א שהמנהג להקל לכבס גם בגדי קטנים שלא מוציאים רעי, ויל"ע עד איזה גיל מותר, ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שיש להקל לכבס בגדי קטנים עד גיל שש, כיון שעד גיל שש עדיין מלכלכים את בגדיהם יותר מגדולים, וילד שסובל מהרטבת לילה, מותר לכבס את בגדי לילה שלו גם אחרי גיל שש עכ"ד.

נחלקו הפוסקים האם מותר לכבס בגדי קטנים מר"ח אב עד שבוע שחל בו, יש אומרים שאסור לכבס בגדי קטנים מר"ח אב (אליה רבה תקנ"א, לא), ויש אומרים שדוקא בשבוע שחל בו אסור לכבס, אבל מר"ח אב עד שבוע שחל בו מותר לכבס (היי אדם כלל קלג, יח), ועיין במשנ"ב (תקנ"א, פב) שהביא את מחלוקת הפוסקים ולא הכריע.

כמו שיטת הסמ"ג שנוהג דין שבוע שחל בו עכ"פ לגבי דברים שאסורים מעיקר הדין, אלא שהמיקל אין מזניחין אותו (שו"ת זרע אמת סימן עו).

ד. יש אומרים שלפי דעת שו"ע שלא נוהג בשבת אבילות בדברים שבצינעא, לא נוהג דין שבוע שחל בו ת"ב, אבל לפי הרמ"א שנוהג אבילות בשבת בדברים שבצינעא, ראוי להחמיר שנוהג דין שבוע שחל בו, עכ"פ לגבי דברים שאסורים מעיקר הדין (הגרמ"ש קליין שליט"א). אכן בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן תכו סק"ו) מבואר שגם לפי הרמ"א שנוהג אבילות בשבת לגבי דברים שבצינעא, לא נוהג דין שבוע שחל בו, וכן משמע במהרי"ל כמו שהבאנו לעיל.

א. שו"ע (סימן תקנ"א, יד) אסור לגדולים לספר לקטנים ולכבס כסותם בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה. הנה: מיהו בגדים שמלפפין בהם הקטנים לגמרי,

ב. בשנה זו יש מקום להקל לפי הצורך, לילדים עד גיל בר מצוה, ללבוש בגדים מכובסים, וכן מותר לגדולים לכבס בגדים עד ערב ת"ב, בשביל ילדים עד גיל בר מצוה, (ונראה שראוי יותר שהילדים יפעילו בעצמם את המכונת כביסה לכבס את בגדיהם, ודוקא בילדים מעל גיל שש, אבל לקטנים מתחת שש, מותר לגדולים לכבס עבורם בידים)².

רחיצה לקטנים

ג. בשנה זו יש מקום להקל לילדים עד גיל בר מצוה, להתרחץ כרגיל במים חמים עם סבון, עד ערב שבת חזון (כולל ערב שבת)³.

אסור לגדולים לכבס עבורם. ונראה שעדיף להראות לילדים, והילדים יפעילו את המכונת כביסה.

ג. יש להסתפק האם יש איסור רחיצה לקטנים או לא. ועיין במשנ"ב (סימן תקנ"א, צג) שכתב בשם הלבוש ז"ל, "וכן קטנים שיש להם חטטין בראשן נוהגין לרחצן בראשן" עכ"ל. מבואר שקטנים שאין להם חטטין אסור לרוחצם. **ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א** שבעיר בני ברק שחם מאוד מתיר לילדים עד גיל בר מצוה להתרחץ כרגיל ויש למעט קצת, אבל בערים שפחות חם יש להחמיר יותר עכ"ד.

ונראה לענ"ד שבשנה זו יש עוד סיבה להקל לילדים עד גיל בר מצוה, דכיון שמבואר בחיי אדם שאין איסור כיבוס לקטנים מר"ח אב עד שבוע שחל בו, דכיון שאיסור כיבוס מר"ח עד שבוע שחל בו רק מדין מנהג לא מחמירים על קטנים, לפי"ז נראה דכל מה שמבואר בלבוש ובמשנ"ב שיש איסור רחיצה לקטנים, כל זה רק בשבוע שחל בו, שנוהג בו אבילות מדינא דגמרא, אבל מר"ח אב עד שבוע שחל בו אין איסור רחיצה לקטנים, (ואפילו שגם בשבוע שחל בו אין איסור רחיצה מעיקר הדין, מ"מ כיון שבשבוע שחל בו אסור מדינא דגמרא לכבס ולהסתפר, לכן

ב. נראה שבשנה זו לפי שיטת חיי אדם יש מקום להקל לפי הצורך לכבס בגדי ילדים עד גיל בר מצוה גם בשבוע שחל בו. אכן מ"מ ראוי לכבס רק מה שצריך לשימוש עד ת"ב, אבל אין לכבס בגדי קטנים בשביל אחרי ת"ב, כיון שלפי אליה רבה אסור לכבס בגדי קטנים מר"ח אב ואינו תלוי בדין שבוע שחל בו, וכן **שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א** שלפי חיי אדם מותר השנה להלביש לילדים עד גיל בר מצוה, בגדים מכובסים.

אכן יש להקשות שיש ב' איסורים נפרדים. א. איסור ללבוש מכובס. ב. איסור לכבס אפילו על מנת להניח. ועיין בלבוש (תקנ"א, יד) שכתב ז"ל, "אבל בגדי הקטנים המטנפים עצמם ומוציאין רעי ומשתנים אותן, הנהו משרי שרי לכבס, שאין בכיבוס זה משום שמחה" עכ"ל, וכ"כ משנ"ב (תקנ"א, פד). מבואר שיסוד ההיתר לכבס לקטנים משום דאין שמחה בכיבוס בגדיהם, ביאור הדברים כיון שהקטנים מלכלכים בגדיהם כל הזמן לכן אין שמחה בכיבוס בגדיהם, ולכאורה יש להקשות מדוע התיר החיי אדם לכבס לילדים עד גיל בר מצוה לפני שבוע שחל בו, נהי שאין איסור על הקטנים ללבוש מכובסים, מ"מ יהיה

בגד אחד

ד. אדם שיש לו רק בגד אחד, אסור לכבס את הבגד (שו"ע תקנ"א, ג). ודוקא בשבוע שחל בו ת"ב, אבל מר"ח אב עד שבוע שחל בו, מותר לכבס את הבגד⁷.

זמן הכנת בגדים

ה. נחלקו הפוסקים כמה זמן צריך ללבוש את הבגדים שמכינים ללבוש בשבוע שחל בו ת"ב, וכן את הבגדים שמכינים ללבוש מר"ח אב, יש אומרים שמספיק ללבוש כל בגד שעה או חצי שעה, ויש אומרים שיש חילוק שבגדים שמכין ללבוש מר"ח אב לפני שבוע שחל בו, מספיק ללבוש שעה אחת, אבל בגדים שמכין ללבוש בשבוע שחל בו, צריך ללבוש חצי יום, כיון שבשבוע שחל בו, אסור מעיקר הדין ללבוש מכובס⁸. בשנה זו כיון שלא נוהג דין שבוע שחל בו, גם לפי המחמירים, מספיק ללבוש את הבגדים שמכין, שעה או חצי שעה.

אשכנזי לכבס לספרדי

ו. בשבוע שחל בו ת"ב, אסור ליהודי לכבס בגדי גויים, משום מראית עין שיאמרו שמכבס בגדי יהודים (שו"ע תקנ"א, ה). מר"ח אב עד שבוע שחל בו, מותר ליהודי לכבס בגדי גויים⁹, בשנה זו מותר לבעל חנות אשכנזי לכבס בגדים עבור לקוחות ספרדים, עד ערב שבת חזון ח' אב¹⁰.

במשך יום או חצי יום, ועיין בחוט שני (הלכות יום טוב, עמוד שמה) שהביא את דברי התוס' וכתב שאם מכין בגדים ללבוש מר"ח אב עד שבוע שחל בו, מספיק ללבוש את הבגד שעה אחת, אבל אם מכין בגד ללבוש בשבוע שחל בו, כיון שבשבוע שחל בו אסור מדינא דגמרא ללבוש מכובס לכן צריך ללבוש את הבגד חצי יום.

ו. חיי אדם (כלל קלג, יב); משנ"ב (תקנ"א, מג). ביאור הדברים דכיון שלפני שבוע שחל בו אסור לכבס מדין מנהג, לגבי מנהג אין איסור מראית עין.

ז. ביאור הדברים שאדם שמכבס לאחרים אין בזה שמחה והיסח דעת מאבילות, משום דהוי מלאכה

החמירו גם ברחיצה על קטנים), ולכן בשנה זו שלא נוהג שבוע שחל בו, יש להקל לקטנים להתרחץ כרגיל עד ערב ת"ב.

ד. אליה רבה תקנא יב; משנ"ב כט.

ה. עיין בבן איש חי (פרשת דברים אות ו) שכתב שמספיק ללבוש את הבגד שעה אחת. ועיין בשו"ת אור לציון (ח"ג פרק כז, א בהערות) שמספיק ללבוש את הבגד חצי שעה או שעה. ועיין בתוס' (מוע"ק דף כד ב ד"ה ברכת אבלים) שכתבו ז"ל, "ומיהו זהו המנהג עתה שמלבישין אותו לאדם אחר, יום או חצי יום, ואין זה קרוי בגד מכובס לדידיה" עכ"ל. מבואר מדברי תוס' שהמנהג באבל להלביש את הבגד לאדם אחר

בגדי שבת לפגישה

ז. בחור שנפגש לצורך שידוך, מותר ללבוש בגדי שבת בשבוע שחל בו ת"ב, אבל לכתחילה לא ילבש בגדים מכובסים, אלא דוקא בגדי שבת, אם צריך ללבוש מכובסים יעשה שאלת חכם, אבל מר"ח אב עד שבוע שחל בו יש להקל ללבוש בגדים מכובסים^ה, בשנה זו יש להקל לבחור ללבוש מכובסים לצורך פגישה, עד ערב שבת חזון.

תפירת בגדים

ח. נהגו להקל לחייט לתפור בגדים לאחרים מר"ח אב עד שבוע שחל בו ת"ב, ודוקא אם מסרו לחייט את הבד לתפירה לפני ר"ח אב, אבל בשבוע שחל בו

להתיר בגדי שבת וכן בגדים מכובסים כפי הצורך, ועיין שם (בהערה 33) שסיפרו להגרשז"א שהחזו"א הורה למעשה להתיר והשיב שאין למדים הלכה מפי מעשה ומסתמא היה צורך בדבר עכ"ד.

ונראה שיש מקום לומר דכל מה שהתירו חזו"א ושבט הלוי דוקא ללבוש בגדי שבת, אבל לא התירו ללבוש מכובסים, ביאור הדברים שמעיקר הדין אין איסור ללבוש בגדי שבת אלא רק מדין מנהג, לכן בשביל הצלחת שידוך התירו את האיסור מדין מנהג ללבוש בגדי שבת, אבל לגבי בגדים מכובסים כיון שאסורים מדינא דגמרא בשבוע שחל בו, לא התיר החזו"א. ונראה שמר"ח אב עד שבוע שחל בו, כיון שאסור מדין מנהג יש מקום להקל ללבוש מכובסים, אבל בשבוע שחל בו כיון שאסור מדינא דגמרא ללבוש מכובס, יש לעשות שאלת חכם בכל מקרה לגופו, וכן הסכים הגרמ"ש קליין שליט"א, (ומה שכתב הגר"ח שליט"א שהחזו"א התיר לעשות בגד חדש בשביל שמחת תנאים, יתכן שהיה לפני שבוע שחל בו, שאסור רק מדין מנהג ולא מדינא דגמרא).

בעלמא, אלא רק שאסור לכבס ליהודי אחר, משום שמשמח את בעל הבגד שמכבסים עבורו, אבל באשכנזי שמכבס לספרדי לא שייך איסור זה, דכיון שמותר לספרדי לכבס לעצמו עד שבוע שחל בו, ה"ה מותר לאשכנזי לכבס עבורו.

ח. כתב בספר קרא עלי מועד (עמוד מב הערה יג) ז"ל, "והגר"ק שליט"א כתב אלי בשם החזו"א בזה הלשון: שמענו בשמו שהתיר לבחור שהלך לראות כלה ללבוש בגדי שבת בט' הימים, וכמדומה ששמעתי ג"כ שהתיר גם לעשות בגד חדש לצורך התנאים שיהיה בין המצרים, (ואולי שהחיינו יעשה בשבת) עכ"ל. ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סימן קלא, ד) שכתב שבחור שיש לו פגישה בשביל שידוך בתשעת הימים, אם זה יכול להשפיע על הצלחת השידוך, בודאי מותר לו ללבוש בגדי שבת עכ"ד. ועיין בספר הליכות שלמה (פרק יד דבר הלכה טו) שכתב בשם הגרשז"א זצ"ל שלצורך פגישת שידוכין לכתחילה יש להמנע מללבוש בגדי שבת, אולם במקום צורך כשאין להם בגדי חול נאים כראוי, יש

ת"ב לא יתפור לאחרים^ט, בשנה זו יש להקל לחייט לתפור בגדים, עד ערב שבת חזון ח' אב, אם מסרו את הבד לחייט לפני ר"ח אב.

בשר בסעודת מצוה

ט. אסור לאכול בשר ולשתות יין בתשעת הימים (שו"ע תקנ"א, ט). מותר לאכול בשר בסעודת מצוה, כגון בסעודת ברית, או בסעודת סיום מסכת. בסעודת מצוה מר"ח אב עד שבוע שחל בו, כל המוזמנים לסעודת מצוה, מותרים לאכול בשר ולשתות יין, ואילו בסעודת מצוה בשבוע שחל בו ת"ב, מותר לאכול בשר רק לקרובי משפחה ועוד עשרה אנשים בלבד (רמ"א תקנ"א, י). בשנה שת"ב שחל בשבת ונדחה ליום א, כל המוזמנים לסעודת מצוה, מותרים לאכול בשר ולשתות יין (מג"א תקנא לה; משנ"ב עז), ודוקא מי שקשור לסעודה מחמת קורבה משפחתית, או שהוא ידיד של בעל הסעודה, אבל מי שמגיע לסעודה רק בשביל לאכול בשר, עבירה היא בידו (משנ"ב סקע"ו).

ציפורניים

י. נחלקו הפוסקים האם מותר לגזור ציפורניים בשבוע שחל בו ת"ב, אבל מר"ח אב עד שבוע שחל בו, לכו"ע מותר לגזור ציפורניים, בשנה זו שת"ב חל בשבת ונדחה, מותר לגזור ציפורניים בערב שבת חזון, ויש להסתפק האם מותר לגזור ציפורניים במשך כל השבוע שלפני ת"ב'.

מבואר מדברי הט"ז שאסור לגזור ציפורניים בשבוע שחל בו ת"ב, אבל מר"ח עד שבוע שחל בו מותר. שיטת מג"א (תקנ"א, יא) שמוותר לגזור ציפורניים גם בשבוע שחל בו ת"ב.

כתב משנ"ב (תקנ"א, כ) ז"ל, "ולענין נטילת צפרנים יש דעות בין האחרונים, אכן לצורך טבילת מצוה בודאי שרי, וכן לכבוד שבת, כגון שחל תשעה באב בשבת, שרי בערב שבת ליטול הצפרנים" עכ"ל. מבואר מדברי משנ"ב שאם ת"ב חל בשבת, מותר לגזור בערב שבת (ומקור דבריו מאליה רבה סק"ז וכן בפמ"ג),

ט. משנה ברורה תקנ"א, נא; ביאור הלכה שם ז.

י. עיין שו"ע (יור"ד סימן שצ, ז) דכמו שאבל אסור ליטול ציפורניים בכלי כל ל יום, יש לדון האם אסור לגזור ציפורניים בשבוע שחל בו ת"ב כמו שאסור להסתפר, ונחלקו בזה הפוסקים.

כתב הט"ז (תקנ"א, יג) ז"ל, "נראה דה"ה נטילת צפרנים דאסור בשבוע ז', אבל קודם לזה מותר, אפילו לפי מה שנהגו איסור בתספורת מן י"ז בתמוז, כמ"ש רמ"א בס"ד, מ"מ נטילת צפרנים קיל מזה" עכ"ל.

גילוח

יא. אדם שיש לו פצעים בפניו והשיער שגודל בפניו מטרידו, יכול להקל להסתפר עד שבוע שחל בו, כיון שהאיסור מדין מנהג, אבל בשבוע שחל בו, אסור להסתפר, כיון שהאיסור מדינא דגמרא^א, וכן אדם שעוסק במסחר ואם לא יגלח

אליה רבה שבת^ב שחל בשבת ונדחה, חל דין שבוע שחל בו כל השבוע שלפניו, וקשה שפסק להדיא (תקנא, כח) שהעיקר להלכה שבת^ב נדחה לא חל דין שבוע שחל בו כל השבוע שלפניו, וצע"ג.

ונראה ליישב דעיין במקור חיים (סימן תקנ"ב) שכתב ז"ל, "קיבלתי שאין ליטול ציפורניו בערב שבת ח' אב" עכ"ל. וצ"ב מדוע כתב שאין ליטול בח' אב. ועיין בהליכות שלמה (פרק יד, כו) שכתב שלכתחילה לא יטול ציפורניו בערב שבת, בת"ב שחל בשבת ונדחה. ונראה לבאר דכמו שכתב כל בו (סימן סב) שלא להסתפר לפני שבוע שחל בו ת"ב, כדי שיכנס לת"ב כשהוא מנוול והזקנים גוערים במי שמסתפר, לפי^ז נראה שלכן כתב המקור חיים שלא יטול ציפורניו בערב ת"ב, דאין ראוי להכנס לת"ב שציפורניו מסודרות לגמרי, ולפי^ז יש לבאר את דברי אליה רבה שאדם שלא רגיל לגזור כל ערב שבת לא יגזור ציפורניו בערב שבת ח' אב, אפילו שלא חל דין שבוע שחל בו, משום שאין ראוי להכנס לת"ב שציפורניו מסודרות, ורק לאדם שמקפיד לגזור כל ערב שבת, לגביו דוחים ענין זה.

לגזור בשינוי

עייין שו"ע (יור"ד ש"צ, ז) שאבל בתוך שבעה, מותר לגזור בידים או בשניים ואסור רק לגזור בכלי, ולפי^ז נראה דה"ה בשבוע שחל בו ת"ב, מותר לגזור בידים, וכן פסק אור לציון (ח"ג פרק כז, ד).

יא. הליכות שלמה (פרק יד אורחות הלכה הערה 19).

משמע שכל השבוע אסור לגזור ציפורניים אלא מותר רק בערב שבת לכבוד שבת. ולכאורה קשה הלא מבואר בט"ז שמוותר לגזור ציפורניים מר"ח אב עד שבוע שחל בו, א"כ מדוע כתב משנ"ב שיש חידוש שמוותר לגזור ציפורניים בערב שבת של ת"ב נדחה, הלא גם כל השבוע לכאורה מותר לגזור ציפורניים. ושמעתי להוכיח מדברי משנ"ב דס"ל שת"ב שחל בשבת ונדחה, בכל השבוע שלפניו חל דין שבוע שחל בו ואסור לגזור ציפורניים במשך כל ימי השבוע, לכן כתב חידוש שעכ"פ בערב שבת מותר, ואולי יש לדחות, וצ"ע.

כתב אליה רבה (תקנ"א, ז) ז"ל, "אבל נטילת צפורנים כתבתי באליה זוטא (ס"ק טז) דאין לאסור רק בשבוע שחל ט' באב, וכ"כ הט"ז (ס"ק יג), ודעת מג"א (ס"ק יא) נראה להתיר אפילו בשבוע זו, דבאבלות דצנעה קיל ט' באב מאבל כו'. לכן יש להקל עכ"פ לכבוד שבת, ואפילו בשבת שחל ט' באב בו, למי שרגיל בכל שבת" עכ"ל. מבואר מדברי אליה רבה שמוותר לגזור ציפורניים בערב שבת של ת"ב שחל בשבת ונדחה, ודוקא לאדם שרגיל לגזור כל ערב שבת, אבל אדם שלא רגיל לגזור כל ערב שבת אסור לגזור. וקשה הלא מבואר בתחילת דבריו שמוותר לגזור ציפורניים בתשעת הימים, ואסור בשבוע שחל בו ת"ב בלבד, א"כ מדוע כתב שבת^ב נדחה מותר לגזור בערב שבת רק לאדם שרגיל לגזור כל ערב שבת, אבל מי שלא רגיל אסור, ולכאורה כיון שלא חל דין שבוע שחל בו, א"כ יהיה מותר לגזור גם לאדם שלא מקפיד לגזור כל ערב שבת. ולכאורה מוכח מדברי

את זקנו יהיה לו הפסד ממון, מותר להתגלח עד שבוע שחל בו, כיון שהאיסור מדין מנהג, לא נהגו איסור במקום הפסד ממון, אבל בשבוע שחל בו, אסור להתגלח, כיון שאסור מדינא דגמרא^{יב}.

תספורת לנשים

יב. לפי מנהג אשכנזים שאיסור תספורת מי"ז בתמוז, איסור תספורת נוהג גם בנשים, אולם בשעת הצורך, (כגון בחורה שנפגשת לצורך שידוך, וכן לצורך אחר נחוצ), יש להתיר לאשה להסתפר מי"ז בתמוז עד שבוע שחל בו ת"ב, כיון שהאיסור להסתפר מדין מנהג יש להקל לנשים, אבל בשבוע שחל בו לא תסתפר^{יג}, בשנה זו יש מקום להקל לאשה, בשעת הצורך, להסתפר עד ערב ת"ב.

אבל

יג. נחלקו הפוסקים באבל שסיים את השלושים אחרי ר"ח אב לפני שהתחיל שבוע שחל בו ת"ב, יש אומרים שמותר להסתפר ולכבס את בגדיו לפני שבוע שחל בו, ואפשר שבמקום הדחק יש להקל^{יד}, בשנה זו יש מקום להקל בשעת הדחק לאבל שהסתיים יום השלושים שלו באמצע השבוע, שמותר לכבס בגדיו.

בעל ברית

יד. ברית מילה בתשעת הימים, מותר לבעלי הברית ללבוש בגדי שבת, דהיינו אבי הבן, אמו, המוהל והסנדק (רמ"א תקנ"א, א). נחלקו הפוסקים האם מותר לבעל ברית להסתפר ולהתגלח לכבוד הברית, יש אומרים שאם עושים את

יב. שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סימן קב).

יג. כתב פמ"ג (סימן תקנ"א משב"ז יג) ז"ל, "ובתספורת שוין איש ואשה לאסור, עיין יורה דעה ש"צ ובש"ך שם. ואשה לאחר ז', י"ל כב"ח להתיר לגלח צדעין אפשר כה"ג כאן" עכ"ל. מבואר מדברי פמ"ג שאסור לאשה להסתפר בבין המצרים, וכן פסק משנ"ב (תקנ"א, עט). אכן בשו"ת פנים מאירות פסק שמותר

לאשה להסתפר, ועיין שו"ת אגרות משה (יור"ד ח"ב סימן קלז), ועיין בספר הליכות ביתה (סימן כה הערה ע) שכתב בשם מרן הגרשז"א זצ"ל שיש לסמוך על הפנים מאירות להקל לבחורה להסתפר לצורך שידוך מר"ח עד שבוע שחל בו ת"ב, כיון שאיסור תספורת רק מדין מנהג עכ"ד.

יד. משנה ברורה סימן תקנ"א פז; שער הציון צג.

הברית מר"ח אב לפני שבוע שחל בו, מותר להסתפר לכבוד הברית (כיון שאיסור תספורת מדין מנהג), אבל בשבוע שחל בו אסור להסתפר לכבוד הברית, (כיון שבשבוע שחל בו מעיקר הדין אסור להסתפר). בשנה זו שת"ב חל בשבת ונדחה ליום א', יש להקל לבעל ברית להסתפר לכבוד הברית, בכל השבוע שלפני ת"ב טו.

פרק יד אבילות באשה

תספורת שיער הראש

א. לפי מנהג הספרדים כמו דעת שו"ע שחל איסור תספורת רק בשבוע שחל בו ת"ב, איסור תספורת נוהג בין בגברים בין בנשים, לכן אשה נשואה או בחורה, אסורה לספר את שיער הראש בשבוע שחל בו ת"ב. לפי מנהג אשכנזים שנוהגים לא להסתפר מי"ז בתמוז, בשעת הצורך, (כגון בחורה שנפגשת לצורך שידוך, וכן לצורך אחר שנחוצ), יש להתיר לאשה לספר את שער הראש, מיום י"ז בתמוז עד שבוע שחל בו ת"ב, (דכיון שאיסור תספורת משום מנהג, יש להקל לנשים), אבל בשבוע שחל בו ת"ב, אסור לאשה לספר את שיער הראש, כיון שאיסור תספורת מדינא דגמרא^א.

דברים אמורים באיש, אבל באשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה, והאיש עד שלשים יום^ב עכ"ל. מבואר שיטת הרמב"ם שאשה מותרת להסתפר לאחר ז' בתוך ל' יום. אכן שיטת תוס' (יבמות דף מג, א ד"ה במקום) והרא"ש (מועד קטן פ"ג סימן נג) והרמב"ן (תורת האדם) שאשה אסורה להסתפר בתוך ל' כמו איש.

עיין בב"י (יור"ד סימן ש"צ) שפסק כמו שיטת הרמב"ם והרי"ף, וכן פסק שו"ע (ש"צ, ה) ז"ל, "אשה מותרת בנטילת שער אחר ז'". (הגה: ויש אוסרים אף לאשה, וכן

טו. אליה רבה (סימן תקנ"א, כח); שו"ת זרע אמת סימן עו. ועיין בשערי תשובה סימן תקנ"א. ועיין בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן קנח) שמתיר לבעל ברית להסתפר גם בשבוע שחל בו ת"ב, ועיין בשער הציון (סימן תקנא, ד) שהביא את דברי החת"ס.

א. נחלקו הראשונים האם אשה אבלה אסורה להסתפר בתוך ל' יום. כתב הרמב"ם (פ"ו מהלכות אב"ה"ג) ז"ל, "בתספורת כיצד, כשם שאסור לספר כל שער גופו, או לגלח שפמו, או לקוץ צפרניו בכלי כל שבעה, כך אסור כל שלשים יום, במה

עיקר) עכ"ל. מבואר שלפי שו"ע אשה מותרת להסתפר באבילות שלוששים, והרמ"א פסק כמו שיטת הרמב"ן והרא"ש שאשה אסורה להסתפר כל ל' יום.

כתב פמ"ג (סימן תקנ"א משב"ז יג) ז"ל, "ובתספורת שוין איש ואשה לאסור, עיין יורה דעה ש"צ ובש"ך שם. ואשה לאחר ז', י"ל כב"ח להתיר לגלח צדעין, אפשר כה"ג כאן" עכ"ל. מבואר מדברי פמ"ג שאסור לאשה להסתפר בבין המצרים, ולומד דין זה מדברי הרמ"א בסימן ש"צ, והיינו דכמו שאשה אסורה להסתפר כל ל' יום, ה"ה אסורה להסתפר בבין המצרים, וכן פסק משנ"ב (תקנ"א, עט).

ועיין בשו"ת פנים מאירות (ח"ג סימן לו) שכתב ז"ל, "ועוד נשאלתי אשה אם מותרת לגלח מר"ח עד התענית, ונראה לי ג"כ כיון דבאבל גופא פסק הרי"ף והרמב"ם דאשה מותרת לגלח אחר ז', נראה להקל באבילות ישינה במילי דיחיד, ולסמוך במילי דרבנן על הרי"ף והרמב"ם, דמותר ג"כ לאשה לגלח מר"ח עד התענית" עכ"ל. מבואר מדברי פנים מאירות שחולק על פמ"ג, דכיון שלפי הרי"ף והרמב"ם אשה מותרת להסתפר באבילות ל', לפי שיטתם ה"ה אשה מותרת להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב, ויש לסמוך על הרי"ף והרמב"ם שאשה מותרת להסתפר בבין המצרים. אכן שיטת פמ"ג ומשנ"ב שאסור לאשה להסתפר בבין המצרים, דכיון שהרמ"א פסק שאשה אסורה להסתפר כל ל' יום, ה"ה אסורה להסתפר בבין המצרים.

כתב הריטב"א (יבמות דף מג, ב) ז"ל, "לכ"פ דרב אשי תרתי אמר שאין לדון אירוסין מכבוס כלל, דלענין כיבוס שאני בין אבילות ישנה לאבילות חדשה, דאבילות ישנה קילא ליה והוצרכו להחמיר ולאסור אפילו כיבוס, ולא עוד אלא דכיון דזמנו קצר אסור

לספר בכל אדם ואפילו בנשים, דלא הוה ניוול כולי האי בזמן קצר כזה, אבל באבילות חדשה דחמירא ליה ולא אתא לזלולי ביה התירו כיבוס לכל אדם, והתירו נטילת שער בנשים מפני שזמנו ארוך והוי ניוול, ולא מצו למיקם בה" עכ"ל. מבואר מדברי הריטב"א שאשה אסורה להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב, משום דלא הוי ניוול, דהיינו שלא להסתפר שבוע אחד לא הוי ניוול.

כתב בשו"ת אגרות משה (יור"ד ח"ב סימן קלז) ז"ל, "ובדבר תספורת לאשה בימי הספירה, הנה אף שהיה מסתבר להתיר מאחר שגם באבלות אחר שבעה תוך שלשים מתירין הרבה ראשונים וכן המחבר ביו"ד סימן ש"צ סעיף ה', והתוס' ביבמות דף מ"ג כתבו שכיון דשריא אשה בנטילת שער בתוך שלשים שריא נמי בתשעה באב, וא"כ כ"ש בימי הספירה, ולכן אף להרמ"א שכותב שהעיקר כהאוסרין באבלות גם לאשה ונימא שלכן יאסור גם בשבוע שחל בו ט"ב, אולי יודה שיש להקל בימי הספירה, ובבין המצרים כיון שהוא רק מנהג יש להקל כהמתירין, אבל מ"מ נראה הדין שראוי להחמיר אם אינו נחוץ כל כך" עכ"ל.

מבואר מדברי אגרות משה שבשעת הצורך מותר לאשה להסתפר עד שבוע שחל בו ת"ב, ביאור הדברים דכיון שאיסור תספורת מ"ז בתמוז מדין מנהג, לגבי מנהג יש להקל כמו שיטת הרי"ף והרמב"ם, משא"כ בשבוע שחל בו כיון שאסור להסתפר מדינא דגמרא גם אשה אסורה. ועיין בספר הליכות ביתה (סימן כה הערה ע) שכתב בשם מרן הגרשז"א זצ"ל שיש לסמוך על הפנים מאירות להקל לבחורה להסתפר לצורך שידוך מר"ח עד שבוע שחל בו עכ"ד.

ב. אשה שיש לה הרבה שערות בראשה והשערות יוצאות החוצה מהמטפחת, מותרת גם בשבוע שחל בו ת"ב, לספר את השערות שיוצאים, כיון שמסתפרת לשם צניעות^ב.

לגלח שער על הגוף

ג. אשה אשכנזיה נשואה מותרת להסיר שער בבית השחי, וכן בפניה של מטה, גם בשבוע שחל בו ת"ב, שלא תתגנה על בעלה, אשה ספרדיה מותרת להסתפר כרגיל עד שבוע שחל בו ת"ב, אבל בשבוע שחל בו ת"ב, אסורה לעשות סידור גבות, וכן אסורה לגלח שיער בבית השחי ובפניה של מטה^ג.

דרכה כל ימות השנה בתספורת, אלא מגדלות הן שער כלילית ולמה יתירו לה באבל ודברי טעם הן ונראין" עכ"ל. מבואר מדברי הרמב"ן שאשה נשואה אסורה לספר את שער הראש כל שלשים יום, אבל מותרת להעביר סרק על פניה של מטה, ועיין בטור שכתב שמותרת להעביר סרק על פניה של מטה, שלא תתנוול על בעלה.

ונראה דכמו שאשה אבילה מותרת בתוך ל' יום לגלח פניה של מטה, ה"ה מותר לאשה נשואה לגלח פניה של מטה בשבוע שחל בו ת"ב, והיינו משום שדין אבילות בשבוע שחל בו ת"ב, כמו דין אבילות בתוך ל' יום ואינו חמור כמו אבילות בתוך ז' ימים. וכן **שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א** שמותר לאשה נשואה בשבוע שחל בו ת"ב להוריד את השערות בכל המקומות שבגוף, ואסור רק להסתפר בשער הראש בלבד, וכן הדין באבילות בתוך ל', וביאור הדברים שדין אבילות בשבוע שחל בו כמו דרגת אבילות שלושים, וכמו שבאבילות שלושים לפי שיטת הרמ"א מותר לאשה לספר את כל השערות בגופה, מלבד את שיער הראש, ה"ה מותר בשבוע שחל בו ת"ב. ועיין משנ"ב (סימן תקנא, עט) שכתב בשם פמ"ג שמותר לאשה לגלח שיער מהצעדים,

ב. כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"י סימן פא) ז"ל, "לענין אשה אפשר להקל להסתפר אם זה נוגע לרובי שערות הראש והיא מסתפרת בעיקר מטעמי צניעות" עכ"ל.

ג. כתב שו"ע (סימן תקנ"א, יב) ז"ל, "תספורת שבוע זה, אחד ראשו ואחד כל שער שבו, אסור" עכ"ל. מבואר מדברי שו"ע שאסור לאיש לספר את השער בכל המקומות שבגוף, והיינו גם בבית השחי וכן בבית הערוה. יש להסתפק האם גם אשה אסורה לספר את שיער בית השחי וכן שיער בית הערוה. נחלקו הראשונים באשה אבילה האם אסורה להסתפר כל ל' יום, או רק בז' ימי האבילות, איתא במסכת אבל, "כל מה שיש באיש יש באשה, חוץ מתספורת", ולכאורה מבואר שאין איסור תספורת באשה.

ועיין בב"י סימן ש"צ שהביא את דברי הרמב"ן בתורת האדם שכתב ז"ל, "ובמכילתא אחריתי דאבל (מס' אבל זוטרתא) תניא כל מה שיש באיש יש באשה חוץ מתספורת ולא תני גיהוץ כלל. ויש מחכמי הצרפתים ז"ל שפירשו נטילת שער זה שהתירו באשה **במעברת סרק על פניה של מטה**, אבל תספורת ממש לשער ראשה אסור כל שלשים אפילו באשה, שהרי אין

ה. אשה שיש לה טבילה בשבוע שחל בו ת"ב, מותרת להתרחץ ולחפוף את ראשה במים חמים עם סבון ושמפו^ז, וכן מותרת לגזור ציפורניה^ה, וכן אם רגילה לפני הטבילה לגלח שערות מגופה, כגון בבית השחי או בבית הערוה, מותרת לגלח את השערות כרגיל, גם בשבוע שחל בו ת"ב^י.

ו. אשה שסופרת ז' נקיים, מותרת לכבס סדין לבן בשבוע שחל בו ת"ב, וכן לפרוס סדין לבן מכובס על מיטתה^י.

איפור

ז. יש אומרים שמותר לאשה להתאפר בשבוע שחל בו ת"ב, ויש אומרים שראוי להמנע עכ"פ בשבוע שחל בו ת"ב^ה.

ה. מגן אברהם (סימן תקנ"א, יא).

ו. הליכות ביתה בשם מרן הגרשז"א זצ"ל (סימן כה, הערות סז, ע).

ז. רמ"א (סימן תקנ"א, ג) ומשנ"ב סק"ל.

ח. כתב שו"ע (יור"ד סימן שפ"א, ו) ז"ל, "אשה לא תכחול ולא תפרקס בימי אבלה, שכל אלו אסורים ברחיצה, ואשת איש אינה אסורה אלא תוך שבעה, אבל אחר ז' מותרת בכל, כדי שלא תתגנה על בעלה. כלה שאירעה אבל תוך שלשים יום לחופתה, מותרת להתקשט אפילו תוך ז', בוגרת שאירעה אבל, כיון שעומדת לינשא, מותרת בכיחול ופירקוס אבל אסורה ברחיצת חמין כל גופה; נערה אבלה, אסורה אפילו בכיחול ופירקוס" עכ"ל. מבואר מדברי שו"ע דאסור לאשה נשואה לכחול ולפקוס דהוי בכלל איסור רחיצה.

יש להסתפק האם מותר לאשה להתאפר בשבוע שחל בו ת"ב, או כיון שאסור רחיצה, א"כ אסור גם להתאפר דהוי בכלל איסור רחיצה. ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שראוי להמנע מלהתאפר

ומקור דבריו מהב"ח (יור"ד סימן שצ), ועיין היטב בב"ח שנראה מדבריו שמתיר לגלח את כל השערות שבגוף האשה מלבד שער ראשה, ולפי"ז כונת פמ"ג ומשנ"ב שמותר לאשה לספר את השערות בכל המקומות בגופה עכ"ד.

ונראה שלאשה ספרדיה אסור לעשות סידור גבות וכן לגלח שער בפניה של מטה בשבוע שחל בו ת"ב, כיון שלפי שיטת הרי"ף והשו"ע, אבילות בשבוע שחל בו ת"ב היא חמורה כמו אבילות ז', וכמו שאסור לאשה אבילה בתוך ז' ימים לעשות סידור גבות וגם לגלח בפניה של מטה, ה"ה אסור בשבוע שחל בו ת"ב, וכן מוכח לפי שיטת הרי"ף מהסוגיא ביבמות דף מג, ועיין במילואים בהרחבה.

ועיין בספר מבית לוי (עמוד ה) שמותר לעשות סידור גבות וכן להוריד את שיער הרגליים עד ר"ח ללא הגבלה ואחרי ר"ח, מותר שלא תתגנה על בעלה עכ"ד. אכן בספר אשרי האיש (פרק סח, יח) כתב ז"ל, "ראוי שאשה לא תסיר שערות מהפנים בג' שבועות, אא"כ מדובר בשערות שמתביישת לצאת מביתה ללא הסרתם" עכ"ל.

ד. עיין רמ"א (סימן תקנ"א, טז).

יולדת

ח. אשה בהריון שעומדת קרוב לזמן הלידה, או יולדת, מותרת להתרחץ במים חמים, בשבוע שחל בו ת"ב, כיון שמתרחצת לשם רפואה, אבל ביום ת"ב לא תתרחץ.^ט

ט. יולדת בתוך ל' יום, מותר לה לאכול בשר בשבוע שחל בו ת"ב, וראוי שתמנע לאכול מז' אב עד מוצאי ת"ב, אבל אם מרגישה חולה, מותרת לאכול בשר גם אחרי ז' אב,^י וכן מינקת שאם אינה אוכלת בשר החלב שלה רע, מותר לה לאכול אפילו בשר בקר.^{יא}

ציצין ופרחים

ט. משנ"ב (סימן תקנ"א שער הציון סקצ"ד).

י. מג"א סימן תקנ"ד סק"ט; משנ"ב סימן תקנ"א סקס"א.

יא. משנ"ב (סימן תקנ"א סקס"ד).

בשבוע שחל בו ת"ב, דהוי בכלל רחיצה. אכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמסתבר שמותר להתאפר בשבוע שחל בו ת"ב, היות ואיסור רחיצה בתשעת הימים רק מדין מנהג, מסתבר לומר שלא נהגו איסור על איפור עכ"ד.

פרק טו אבילות בקטן

בשר

א. מר"ח אב אסור לאכול בשר ולשתות ויין, ואפילו ילד שלא הגיע לגיל חינוך שמבין להתאבל על ירושלים, ראוי שלא יאכל בשר, אם הוא בריא, אבל מותר לתת בשר, לקטן פחות מג' שנים^א.

כיבוס

ב. בשבוע שחל בו ת"ב, מותר לכבס בגדי ילדים עד גיל שש, וכן מותר להלביש בגדים מכובסים לילדים מתחת לגיל שש, אבל אסור לכבס בגדים לילדים מעל גיל שש, וכן יש לחנך ילדים מעל גיל שש להכין בגדים לפני תשעת הימים או לפני שבוע שחל בו, שלא ילבשו מכובסים^ב.

מגיל שלוש הרי הוא בגדר חולה וכמו שמוותר לחולה לאכול בשר, ה"ה מותר לקטן עד גיל שלוש.

ב. שו"ע (סימן תקנ"א, יד) אסור לגדולים לספר לקטנים ולכבס כסותם בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה. הגה: מיהו בגדים שמלפפין בהם הקטנים לגמרי, שמוציאים בהם ריעי ומשתיינין בהם, הני ודאי משרא שרי; ואפילו בגדי שאר קטנים נוהגים להקל (ב"י) עכ"ל. עיין מג"א סקל"ח שכתב בשם תרומת הדשן (סימן קנב) ב' דרכים מדוע אסור לכבס לקטנים. א. משום חינוך. ב. משום עוגמת נפש. היינו דהוי עוגמת נפש לגדולים שרואים את הקטנים לבושים בגדים לא מכובסים. ונ"מ שלפי דרך ב אסור לכבס גם לקטן שלא הגיע לחינוך.

והנה כתב הרמ"א שמוותר לכבס בגדי קטנים שיש בהם רעי וכ"כ בבית יוסף, ולכאורה קשה הלא קטנים שיש להם רעי בבגדים ודאי לא הגיעו לגיל חינוך,

א. נחלקו הפוסקים לגבי איסור אכילת בשר ושתית יין, שיטת מג"א (תקנ"א, לא) שקטן שלא הגיע לגיל חינוך להתאבל על ירושלים מותר לאכול בשר ולשתות יין אפילו שלא במקום מצוה, ועיין בדגול מרובה שחולק על מג"א ופסק שאפילו קטן שלא הגיע לחינוך אסור לאכול בשר ולשתות יין והוכיח כן מדברי הרמ"א (תקנ"א, ט) שמר"ח ואילך מצניעים את הסכין של שחיטה, שאין שוחטין כי אם לצורך מצוה כגון לחולה או לצורך שבת, ואם נאמר שמוותר להאכיל קטן שלא הגיע לחינוך, לא היו מצניעים את הסכין עכ"ד. ועיין משנ"ב (סימן תקנ"א ע; שער הציון עו) שפסק כמו דגול מרובה שקטן שלא הגיע לחינוך להתאבל על ירושלים אסור לאכול בשר.

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א בשם מרן הגר"ש ואזנר זצ"ל שקטנים עד גיל שלוש מותר להאכילם בשר עכ"ד, ביאור הדברים שקטן פחות

באיזה גיל המנהג להקל

כתב בית יוסף (סימן תקנ"א) ז"ל, "וכתוב בתרומת הדשן (סימן קנב) שמהר"מ (הלכות שמחות סימן כה, ספר הפרנס סימן רנב) אסר לכבס בגדי קטנים בשבת זו, אבל מתוך דברי תרומת הדשן נראה שלא נהגו כן, וגם אנו לא ראינו ולא שמענו מי שנוהג כן" עכ"ל.

מבואר מדברי ב"י שהמנהג לכבס בגדי קטנים. וכן כתב הרמ"א (סימן תקנ"א, יד) מיהו בגדים שמלפפין בהם הקטנים לגמרי, שמוציאים בהם ריעי ומשתנין בהם, הני ודאי משרא שרי; ואפילו בגדי שאר קטנים נוהגים להקל (ב"י) עכ"ל. מבואר מדבר הרמ"א שמותר לכבס גם בגדי קטנים שאין להם רעי, ומקור דבריו מהב"י שכתב שלא ראינו ולא שמענו מי שנוהג כן, ויש להסתפק לפי הרמ"א ובי" עד איזה גיל המנהג להקל, האם עד גיל בר מצוה או פחות.

כתב לבוש (תקנ"א, יד) ז"ל, "ואפילו לקטנים אסור הגדול לספר אותו, וכן אסור לכבס כסותן של קטנים שלא יסיח דעתו מן האבל כדלעיל, ודוקא כסות של קטנים כגון בני ג' וד' שנים, אבל בגדי הקטנים המטנפים עצמם ומוציאין רעי ומשתנינים אותם, הנהו משרי שרי לכבס, שאין בכיבוס זה משום שמחה" עכ"ל. מבואר מדברי הלבוש שמותר לכבס בגדי קטנים עד גיל ארבע. אכן בלבוש מבואר שעד גיל ארבע מותר משום שמלפפים בהם רעי, אבל לא הביא את המשך דברי הרמ"א שנהגו להקל גם בשאר קטנים, ולא פירש מהו השיעור.

כתב חיי אדם (כלל קלג, יח) ז"ל, "אסור לגדולים לספר לקטנים ולכבס כסותם, מפני שצריך לחנכם (ונראה לי אפילו לא הגיעו לחינוך, משום עגמת נפש עיין במ"א ס"ק ל"ח, בשבת שחל תשעה באב בתוכו). אבל בגדים שמלפפין בהם קטנים לגמרי שמוציאין רעי ומשתנין בהם, מותר, וכן שאר בגדי קטנים בני ב' וג' שנים, נוהגים להתיר כו'. ונראה לי דלצורך קטנים, אין

א"כ פשוט שמותר לכבס להם. ונראה להוכיח מדברי הב"י והרמ"א שאסור לכבס בגדים גם לקטן שלא הגיע לחינוך, משום עוגמת נפש של הגדולים, ולכן כתב חידוש מיוחד שמותר לכבס בגדים שיש בהם רעי. ולפי"ז נראה שהעיקר להלכה שאסור לכבס גם לקטן שלא הגיע לחינוך.

לתת לילד ללבוש בגד מכובס

שיטת הרשב"א שמותר לספות לקטן איסור דרבנן לצורכו של הקטן, ועיין בביאור הלכה (סימן שמג) שהביא בשם שו"ת רעק"א (קמא סימן טו) שנקט להלכה כמו שיטת הרשב"א ופסק שמותר ליתן לקטן לטלטל סידור להתפלל בבית הכנסת לצורכו של הקטן עכ"ד. יש להסתפק האם מותר לגדול לתת לקטן ללבוש בגד מכובס בשבוע שחל בו ת"ב, ואפילו בקטן שהגיע לחינוך, משום דהוי ספיה על איסור דרבנן לצורכו של הקטן במקום צורך.

ונראה דאם נאמר שיסוד האיסור להלביש לקטן מכובסים משום מצות חינוך, לפי"ז מותר לגדול להביא לקטן ללבוש בגד מכובס משום דהוי ספיה לצורכו של הקטן, אבל לפי הדרך השניה שיסוד האיסור לכבס לקטן משום עוגמת נפש של הגדול, לפי"ז אסור לספות לקטן ללבוש מכובס, משום דהוי חיוב על הגדול שהקטן ילבש מכובס.

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שאסור לגדול לתת לקטן ללבוש מכובס ולסמוך על שיטת הרשב"א, משום דהשו"ע (סימן שמג) פסק להלכה דלא כשיטת הרשב"א, וגם רעק"א לא התכוין לחלוק של שיטת שו"ע, ומה שהתיר ליתן לקטן לטלטל סידור שיתפלל בו הקטן, הוי היתר מיוחד דספיה לצורך מצוה, אבל גם רעק"א מודה דאסור לספות לקטן איסור דרבנן כמו שפסק שו"ע, ולפי"ז אסור ליתן לקטן ללבוש מכובס מדין ספיה עכ"ד.

להחמיר אפילו לפי מנהגנו, אלא בשבת זו" עכ"ל. וכן כתב בא"ח (פרשת דברים אות ו) ז"ל, "ואפילו בשביל הקטנים שלא הגיעו לחינוך אסור לכבס, אבל בגדים שמלפפין בהם הקטנים שמוציאין רעי ומשתינין בהם מותר לכבס, ויש נוהגים היתר בכבוס בגדי קטנים בני שלש שנים, ואין למחות בהם" עכ"ל.

מבואר מדברי חיי אדם ובא"ח שמבארים את דברי הרמ"א שנהגו להקל גם בשאר קטנים, היינו קטנים בגיל שלוש, וצ"ב הלא בקטנים בגיל שלוש מותר לכבס כמש"כ הרמ"א בתחילת דבריו כיון שמלפפים רעי. ונראה שחיי אדם ובא"ח פירשו את המשך דברי רמ"א דאיירי בקטנים בגיל שלוש, אלא שהחילוק שבתחילה הרמ"א התיר לכבס רק את הבגדים שמלפפים בהם רעי, והרמ"א מוסיף אח"כ שמותר לכבס את כל בגדיהם, היינו גם בגדים שאין בהם צואה, אכן כל זה רק לקטנים ממש בגיל שלוש.

ועיין בפמ"ג (תקנ"א א"א סקל"ח) שכתב ז"ל, "ומה שכתב הלבוש בני ג' וד' שנים צ"ע קצת, דמשמע משום חינוך והיינו בני שש ושבע" עכ"ל. מבואר מדברי פמ"ג שמבאר את דברי רמ"א שנהגו להקל בבגדי שאר קטנים, היינו עד גיל שבע שהגיעו לגיל חינוך להתאבל על ירושלים.

סיכום: א. מבואר בשו"ע שמותר לכבס בגדי קטנים שמלפפים בהם רעי. ומבואר בלבוש דהיינו עד גיל שלוש. ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שהיום לא שייך ההיתר של בגדי קטנים שמלפפין בהם, שהכונה על חיתולי בד שהתינוקות היו עושים בהם צרכים, אבל היום מלבישים לתינוקות טיטולים וזורקים את הטיטולים.

ב. מבואר ברמ"א שגם בבגדי שאר קטנים נוהגים להקל לכבס, וכן מבואר בב"י. נחלקו הפוסקים עד איזה גיל נהגו להקל, יש אומרים עד גיל שלוש ואיירי בבגדים שאין בהם רעי (חיי אדם; בן איש חי דברים אות

ו). ויש אומרים עד גיל שש שבע, שקטן הגיע לגיל חינוך להתאבל על ירושלים (פמ"ג).

ג. שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמורה למעשה שמותר לכבס בגדי קטנים עד גיל שש, כיון שעד גיל שש רגילים ללכלך את בגדיהם יותר מגדולים, וכונת הרמ"א שנהגו להקל גם בשאר קטנים עד גיל שש. וקטן שמרטיב בלילה במיטתו, מותר לכבס את בגדי לילה שלו, כל זמן שמרטיב, אפילו יותר מגיל שש עכ"ד.

סתירה במשנ"ב

לכאורה יש להקשות סתירה בפסקי משנ"ב שלגבי איסור אכילת בשר פסק (תקנ"א, ע) כמו שיטת דגול מרבבה שקטן שלא הגיע לחינוך אסור לאכול בשר, ואילו לגבי איסור כיבוס (תקנ"א, פ"א) הביא את מחלוקת הפוסקים מדוע אסור לספר ולכבס בגדי קטנים, האם משום חינוך או משום עוגמת נפש, ועיין בשער הציון סקצ"א שכתב שנ"מ שלפי הטעם של חינוך לפי"ז קטן פחות מגיל שש שלא הגיע לחינוך להתאבל על ירושלים מותר לכבס עבורו, וקשה מדוע לגבי איסור אכילת בשר פשוט למשנ"ב שקטן שלא הגיע לחינוך אסור להאכילו בשר ואילו לגבי איסור כיבוס מצדד לומר שרק קטן שהגיע לגיל חינוך אסור ללבוש מכובס.

ונראה ליישב בס"ד דהנה יש לחקור בגדר איסור אכילת בשר בתשעת הימים וכן בגדר איסור כיבוס, האם הוי מצוה חיובית להעמיד ניהוגים של אבילות, או דהוי איסור לאכול בשר וכן איסור לכבס, והיינו שמדין מנהג יש איסור לאכול בשר. ונראה לומר שיש חילוק יסודי, שיסוד המנהג לא לאכול בשר, דהוי איסור לאכול בשר, משום שאכילת בשר מביא שמחה, משא"כ הדין לא לכבס ולהסתפר, אי"ז איסור כיבוס, אלא הוי מצוה מדרבנן להעמיד ניהוג חיובי של אבילות, ונראה שניהוגי אבילות הוי מצוה, והיינו שיש מצוה חיובית להעמיד ניהוגים שגורמים צער

ג. אשכנזים שנוהגים איסור כיבוס מר"ח אב, מותר בשעת הצורך לכבס בגדי ילדים עד גיל בר מצוה, מר"ח אב עד שבוע שחל בו ת"ב, וכן מותר לילדים עד גיל בר מצוה ללבוש בגדים מכובסים, מר"ח אב עד שבוע שחל בו.¹

ד. בשבוע שחל בו ת"ב, אסור לגדול לספר ילד קטן, אפילו ילד שלא הגיע לגיל חינוך שמבין להתאבל על ירושלים, אבל מי"ז בתמוז עד שבוע שחל בו, יש מקום להקל בשעת הצורך לספר אפילו ילד שהגיע לחינוך עד גיל בר מצוה.²

על האבילות, משא"כ לגבי המנהג לא לאכול בשר אי"ז בגדר מצוה לא לאכול בשר, אלא שהמנהג חידש איסור לאכול בשר.

ולפי"ז מבואר היטב פסקי משנ"ב שלגבי אכילת בשר פסק שגם קטן שלא הגיע לגיל חינוך אסור להאכילו בשר, והיינו משום ספייה, דהוי ספייה על איסור אכילה משום מנהג, משא"כ לגבי כיבוס ותספורת אין איסור ספייה להלביש לקטן בגדים מכובסים, משום שהלבוש בגדים מכובסים אינו עובר איסור, אלא רק מבטל מצוה להעמיד ניהוגי אבילות, ומימלא יש צד לומר שקטן שלא הגיע לחינוך מותר להלבישו בגדים מכובסים, דכיון שלא הגיע לגיל חינוך להתאבל על ירושלים, לא שייך בו המצוה לקיים ניהוגי אבילות.

ג. שיטת א"ר (תקנ"א, לא) שאסור לכבס בגדי קטנים מר"ח אב, שיטת חיי אדם (כלל קלג, יח) שדוקא בשבוע שחל בו אסור, אבל מר"ח אב עד שבוע שחל בו מותר, ועיין במשנ"ב (סימן תקנ"א, פב) שהביא את מחלוקת הפוסקים ולא הכריע. ויש להסתפק האם כונת חיי אדם שמותר לכבס עד גיל בר מצוה, או עד שיגיעו לגיל חינוך. **ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א** שכונת חיי אדם שלפני שבוע שחל בו מותר לכבס בגדי ילדים עד גיל בר מצוה.

והנה יסוד שיטת חיי אדם שמותר לקטנים ללבוש מכובסים לפני שבוע שחל בו, משום שמר"ח עד

שבוע שחל בו מעיקר הדין מותר ללבוש מכובסים אלא שאסור מדין מנהג, ולגבי קטנים מחנכים רק דברים שאסורים מעיקר הדין. **ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א** להקשות שלפי חיי אדם היה צריך להיות שלא יהיה על קטן איסור אכילת בשר ושתיית יין, משום שבשר ויין אינם אסורים מעיקר הדין אלא רק משום מנהג, ועיין ברמ"א (תקנ"א, י) שיתן לשתות כוס הבדלה לתינוק, וכתב מג"א (סקל"א) שיתן דוקא לתינוק שלא הגיע לחינוך, מבואר מדברי המג"א שקטן שהגיע לחינוך אסור לאכול בשר ולשתות יין, וכן פסק חיי אדם גופיה (כלל קלג, טז) שקטן שהגיע לחינוך אסור לאכול בשר. וקשה מדוע קטן אסור לאכול בשר, הלא איסור אכילת בשר רק מדין מנהג, אלא מוכח שאסרו לקטנים גם דברים שאסורים משום מנהג, לכן מורה למעשה שאסור להלביש לקטנים בגדים מכובסים מר"ח אב ולא רק בשבוע שחל בו, דלא כחיי אדם עכ"ד.

ד. עיין חיי אדם (כלל קלג, יח) שכתב שיש להקל לקטנים מר"ח אב עד שבוע שחל בו. יש להסתפק האם החיי אדם מקיל רק בכיבוס, משום דהוי צורך מיוחד, או שמיקל גם בתספורת. ונראה מסתימת דבריו שמקיל גם בתספורת, וכן **שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א** שכונת חיי אדם להקל גם בתספורת. ולפי"ז בשעת הצורך יש להקל לילד עד גיל בר מצוה להסתפר עד שבוע שחל בו.

רחיצה

ה. תינוק עד גיל ארבע שנים מותר לרחוץ כרגיל, כל יום בשבוע שחל בו ת"ב, במים חמים, מלבד ביום ת"ב שלא יתרחץ. לפי מנהג אשכנזים שלא מתרחצים מר"ח אב, ילד עד גיל בר מצוה, מותר להתרחץ כרגיל מר"ח אב עד שבוע שחל בו ת"ב. בשבוע שחל בו ת"ב לא יתרחץ, אבל בערים שחם מאוד, יש להקל לילדים להתרחץ עד גיל בר מצוה וימעט קצת מהרגילות^ה.

יש להסתפק האם מותר לעשות חלאקה בג' שבועות. ונראה שמעיקר הדין מותר לספר עד שבוע שחל בו ת"ב, שהלא מבואר בחיי אדם שלגבי קטנים מותר תספורת עד שבוע שחל בו ת"ב. **ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א** שמעיקר הדין מותר לספר את הקטן אלא שמ"מ ראוי להקדים לעשות לפני י"ז בתמוז, מחמת השמחה שעושים בחלאקה, אבל התספורת מצד עצמה מותר גם אחרי י"ז בתמוז. וכן **שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א** שאפילו קטן שהגיע שיש לו חלאקה בבין המצרים, מורה לכתחילה להקדים ולספר לפני י"ז בתמוז עכ"ד.

ה. עיין שו"ע (סימן תרטז א) שמוותר לרחוץ קטנים ביום כיפור משום דהיינו רביתיהו, והיינו שזהו צורת הגידול של התינוק שרוחצים אותו כל יום. ועיין מג"א סק"א שכתב בשם הלבוש שבזמן הזה אין נוהגין לרוחצו ולסוכן כלל לכן אין לרחוץ קטנים ביום כיפור, וכן פסק משנה ברורה סק"ג. ולפי"ז ה"ה אין לרחוץ תינוק ביום ת"ב, ועיין בספר חנוך לנער (פרק כא, הערה ד) שכתב שהחמירו דוקא ביום כיפור וכן ביום ת"ב, אבל בתשעת הימים מותר לרחוץ קטנים עד גיל שלוש ארבע, במים חמים, משום דהיינו רביתיהו, וגם למעלה מגיל ארבע אם הוא מלוכלך ביותר מותר עכ"ד.

ה. עיין שו"ע (סימן תרטז א) שמוותר לרחוץ קטנים ביום כיפור משום דהיינו רביתיהו, והיינו שזהו צורת הגידול של התינוק שרוחצים אותו כל יום. ועיין מג"א סק"א שכתב בשם הלבוש שבזמן הזה אין נוהגין לרוחצו ולסוכן כלל לכן אין לרחוץ קטנים ביום כיפור, וכן פסק משנה ברורה סק"ג. ולפי"ז ה"ה אין לרחוץ תינוק ביום ת"ב, ועיין בספר חנוך לנער (פרק כא, הערה ד) שכתב שהחמירו דוקא ביום כיפור וכן ביום ת"ב, אבל בתשעת הימים מותר לרחוץ קטנים עד גיל שלוש ארבע, במים חמים, משום דהיינו רביתיהו, וגם למעלה מגיל ארבע אם הוא מלוכלך ביותר מותר עכ"ד.

מוזיקה

ו. אין להשמיע מוזיקה לילדים שהגיעו לגיל חינוך, ויש אומרים גם לילדים שלא הגיעו לגיל חינוך¹.

ציצין ופרחים

ו. כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סימן כא) ז"ל, "ובדבר לשמוע מוסיקא בימי ספירה וימי בין המצרים הנה כתבתי בתשובה ונדפסה באג"מ ח"א דאו"ח סימן קס"ו שהארכתי באיסור זמרא בזה"ז בסוף התשובה ובימי ספירה יש לאסור בזמרא דמנא אף להמתירין עיין שם ופשוט שה"ה שאסור אף בימי בין המצרים, ויש להחמיר גם לקטנים שהגיעו לחינוך מאחר שאבלות דרבים הוא" עכ"ל. מבואר מדברי אגרו"מ שאסור להשמיע מוזיקה לקטנים שהגיעו לגיל חינוך, משמע שמתיר לקטנים שלא הגיעו לגיל חינוך, ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמרן הגר"ש ואזנר זצ"ל הורה שלא להשמיע מוזיקה בגני ילדים גם לקטנים שלא הגיעו לגיל חינוך עכ"ד.

ונראה שכמו שמבואר במשנ"ב שאסור להאכיל בשר לקטן שלא הגיע לחינוך, לפי"ז ה"ה אין להשמיע מוזיקה לקטן שלא הגיע לחינוך. (ואפילו שכתבנו לעיל בשם הרב ואזנר שמוותר להאכיל בשר לתינוק עד גיל שלוש, ביאור הדברים שקטן פחות מג' שנים הוא בגדר חולה, שצריך לאכול בשר לחיזוק גופו, אבל אינו בגדר חולה לשמוע מוזיקה). ונראה שאפילו שמבואר במשנ"ב שמוותר לקטן שלא הגיע לגיל חינוך ללבוש מכובסים, היינו משום שללבוש לא מכובס הוא בגדר "מצוה", והיינו לעשות ניהוג חיובי של אבילות ולכן יש צד שמוותר להלביש מכובס לקטן שלא הגיע לחינוך, משא"כ לאכול בשר הוא בגדר איסור, וה"ה לשמוע מוזיקה הוא בגדר איסור, לכן אסור להשמיע מוזיקה לקטן שלא הגיע לחינוך.

פרק טז שמחה בתשעת הימים

ברית בתשעת הימים

א. אסור ללבוש בגדי שבת בתשעת הימים, אבל אבי הבן, אמו, הסנדק, המוהל, מותרים ללבוש בגדי שבת, אפילו אם הברית בשבוע שחל בו ת"ב, ויש אומרים שגם הסבא וסבתא, מותרים ללבוש בגדי שבת^א, אבל אסור ללבוש בגדים חדשים לכבוד הברית^ב.

תספורת

ב. נחלקו הפוסקים האם מותר לאבי הבן, לסנדק, למוהל, להסתפר וכן להתגלח ביום הברית, וראה בהערה, לפי דעת שו"ע (סימן תקנ"א, ג) שאיסור תספורת נוהג רק בשבוע שחל בו ת"ב, אם הברית חלה לפני שבוע שחל בו ת"ב, ודאי מותר להסתפר (כף החיים סימן תקנ"א סק"י)^ג.

ז"ל, "נ"ל מדלא כתבו נמי דמותרין גילוח משמע דאסור, אף דבסימן תצ"ג [ס"ב] בספירה מותרין, התם עיקר איסור גלוח אינו מדינא אלא מנהגא. מיהו קודם שבאה שבוע שחל ט' באב דנמי אינה אלא מנהגא אפשר להתירה" עכ"ל. מבואר מדברי אליה רבה שבעל ברית אסור להסתפר בשבוע שחל בו ט"ב אבל לפני שבוע שחל בו מותר להסתפר. ועיין בגליון רעק"א לשו"ע (סימן תקנ"א, א) שהביא דבריו להלכה.

כתב בשו"ת נודע ביהודה (קמא או"ח סימן כח) ז"ל, "שאלה: אם יש מילה בין המצרים ביום א' אם מותר לבעלי ברית לגלח בערב שבת הקודם. תשובה הנה עיקר היתר גילוח בין המצרים לבעלי ברית לא מצינו לא בראשונים ולא באחרונים. ובש"ע מבואר רק שבעל ברית מותר ללבוש לבנים אבל מלספר לא נזכר דבר, והעולם בכאן תפסו מנהג היתר ולמדו

א. רמ"א סימן תקנ"א א, ועיין משנה ברורה סק"ד שגם אמו מותרת ללבוש בגדי שבת, ועיין שערי תשובה סק"ג שגם הסב והסבתא מותרים ללבוש בגדי שבת. ועיין בהליכות שלמה (בין המצרים פי"ד, דבר הלכה אות יד) שכתב שגם אחי התינוק מותרים בבגדי שבת.

ב. עיין מג"א (סימן תקנ"א סק"ו) שמותר דוקא ללבוש בגדי שבת אבל אסור ללבוש בגדים חדשים; משנה ברורה סק"ט; ועיין שו"ת זרע אמת (סימן עו; הובא במחזיק ברכה סימן תקנ"א סק"ג; כף החיים סק"ט) שכתב שמר"ח עד שבוע שחל בו ת"ב, מותר ללבוש בגדים חדשים, אבל בשבוע שחל בו ת"ב אסור ללבוש בגדים חדשים.

ג. נחלקו הפוסקים האם מותר לבעל הברית להסתפר ויש ג' שיטות. כתב אליה רבה (סימן תקנ"א סק"ח)

י"ד ע"ש] דלא מנכר אבילות שלנו אילו היינו מסתפרין כל שבת לכן אוסרין תספורת בשבת, משא"כ במילה דשפיר מנכר אבילות אי לא מסתפר שום אדם אלא מי שמזדמן לו מילה לכן אין להחמיר, והנב"י לא הביא דברי מהר"ם א"ש אולי לא ראה אותם, ואילו שמע בהו הוה הדר ב' כי אוסר בלי שום ראייה כלל" עכ"ל.

דברי שאילת יעב"ץ

כתב שו"ת שאילת יעב"ץ (ח"ב סימן כג) ז"ל, "שאלת איך לנהוג הלכה למעשה כשארעה מילה בט"ב שנדחה ליום ראשון ואם מותרין לאכול בו גם הסנדק והמוהל, וגם לענין תספורת של בני ברית על מילה, שחלה מר"ח עד אחר ט"ב. בקשת להודיעך דעתי. תשובה הנה כבר ראית מה שקבעתי להלכה בשער הדלק שאסורין להסתפר בשביל מילה אפילו אבי הבן. אצ"ל מוהל וסנדקוס שאין רשאים כלל. והוא פשוט שאין אחד מהפוסקים שעלה על דעתו להקל בכך לעקור דינא דמתניתין רק ללבוש בגדי שבת הקלו. לא זולת כו'. עוד אחרת ארעה באותו שבוע שחל ט"ב, שילדה אשה זכר, ופרצו בעלי ברית גדר איסור תספורת על שבת חזון (עם שהי' הברית אחר שבת) ומתה האשה ההיא מיד אחר יום הברית נהפכה שמחה לאבל" עכ"ל.

מבואר מדברי שאילת יעב"ץ שאסור להסתפר, ונראה מדבריו שאסור להסתפר אפילו לפני שבוע שחל בו ט"ב, וכן כתב במזור וקציעה סימן תקנא ז"ל, "ועיינן שם שאסור להסתפר מר"ח ואילך אף בעלי ברית, זה פשוט מאד. ומאן דעבר עלה, קרינן ליה עברינא" עכ"ל.

סיכום ג' שיטות הפוסקים:

א. יש אומרים שאסור לבעל ברית להסתפר בשבוע שחל בו ט"ב, משום שבשבוע שחל בו יש איסור תספורת מדינא דגמרא, אבל לפני שבוע שחל בו

מדין ימי הספירה, ואם לדין יש לחלק ששאני אבילות חורבן בהמ"ק. אבל באליה רבה ג"כ הרגיש בדבר ונוטה להתיר הואיל ואינו רק מנהג, והיינו קודם לשבוע שחל בו ט"ב אבל באותו שבוע בודאי אסור" עכ"ל.

דברי שו"ת פנים מאירות

כתב שו"ת פנים מאירות (ח"ג סימן לז) ז"ל, "והנה בסימן תצ"ג כתב רמ"א מי שהוא בעל ברית או מל בנו מותר להסתפר בספירה לכבוד המילה וא"כ לא מבעי' בשבוע שלא חל תשעה באב בתוכו דלא אסרי מהדין הש"ס אלא מכח מנהגא, וא"כ כי היכי דבימי הספירה דאסור בתספורת מצד מנהגא מותרים בעל הברית והמוהל להסתפר, א"כ הכא נמי כיון דיו"ט שלו הוא ואין איסור תספורת אלא מצד מנהגא דהא בסוף תענית פסק הש"ס הלכה כרשב"ג לקולא דאין אסור לספר ולכבס אלא אותו שבת שחל תשעה באב בלבד בלבד ולא מר"ח ואינו אסור מר"ח אלא מצד המנהג, וכי היכי דהתם בספירה מותר לגלח ה"ה הכא. אלא נראה דאפילו בשבוע שחל תשעה באב בתוכו נראה נמי דמותר, דהא לבישת לבנים נמי מצד הדין הוא אסור אפ"ה במוהל וסנדק מותרים ללבוש לבנים הכא נמי מותרים בתספורת" עכ"ל.

דברי שו"ת חתם סופר

כתב בשו"ת חתם סופר (ח"א או"ח סימן קנח) ז"ל, "ומה שכתב בנודע ביהודה [מה"ק חאו"ח סי' כ"ח] דעכ"פ שבוע שחל בו ט"ב אסור בתספורת מפני שהוא מדינא דש"ס, הוא פלאי כאשר עוררני מכ"ת, ולפענ"ד כיון למ"ש בהגהות אשר"י סוף מס' תענית [סי' ל"ב] וז"ל, ולהסתפר אפילו בחמישי אסור ע"ש, וא"כ ס"ל דהא דאמרינן בש"ס בחמישי מותר לכבוד השבת, היינו לכבס ולא לספר, והיינו דכתב דתספורת אסור מדין הש"ס בחמישי לכבוד שבת ומש"ה החמיר גם ליו"ט שלנו, אבל כבר כתב במהר"ם א"ש סי' ל"ז הנ"ל דכוונת הגה"א כמו"ש מג"א [סי' תקנ"א ס"ק

רחיצה

ג. אבי הבן, הסנדק והמוהל מותרים להתרחץ ביום הברית, כל הגוף במים חמים, עם סבון, אפילו בשבוע שחל בו ת"ב.⁷

שרגיל לגלח זקן, לגביו הוי פגיעה אם אינו מגלח לפני הברית.

ד. יש להסתפק באבי הבן ומוהל שעושה ברית בשבוע שחל בו ט"ב, האם מותר להתרחץ במים חמים. ונראה שמותר להתרחץ במים חמים משום שהוא יו"ט שלו. והלא מבואר באליה רבה שמותר להסתפר לפני שבוע שחל בו משום שאסור רק מדין מנהג, ולפי"ז נראה שמותר להתרחץ במים חמים בשבוע שחל בו ט"ב משום שאיסור רחיצה רק מדין מנהג. וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א והוסיף שהלא מבואר בשו"ע סימן תקנח שבט"ב נדחה מותר לבעל הברית להתרחץ, א"כ ודאי שגם בשבוע שחל בו מותר להתרחץ ביום הברית.

ושמעתי (מאת המוהל הרב משה ויסברג, ירושלים) ששאל את מרן הגריש"א זצ"ל האם המוהל יכול לרחוץ בכל יום הברית, והשיב שיכול לרחוץ עד אחרי הסעודה עכ"ד.

טבילה לפני הברית

כתב שו"ת רב פעלים (ח"ד או"ח סימן כט) ז"ל, "גם עוד אני אומר מי שרוצה להיות סנדק ג"כ מותר לו לטבול בבוקר קודם תפלה, כי זה ידוע ומנהג פשוט שהסנדק מוכרח לטבול קודם המצוה ואפילו בחורף בימי הקור, ופה עירנו נוהרים בטבילה אבי הבן והסנדק מאד מאד, נמצא עתה שאינו טובל כי אם בשביל מצוה ולא לתענוג, ובכל זה אני מיקל בשביל שהוא טבולו בצונן שאינו כי אם מנהגא בעלמא" עכ"ל. מבואר מדברי רב פעלים שמותר לאבי הבן ולסנדק לטבול, כיון שמתכוונים לטבול לשם מצוה ולא לשם

מותר להסתפר, משום שלפני שבוע שחל בו אסור להסתפר רק מדין מנהג (אליה רבה סק"ח; גליין רעק"א בשו"ע סעיף א; שו"ת נודע ביהודה; שו"ת זרע אמת סימן עו). ב. יש אומרים שמותר להסתפר גם בשבוע שחל בו, משום שהיו"ט דוחה את דין האבילות, כמו שמותר לכבס לכבוד שבת אפילו שאסור לכבס מדין המושנה (שו"ת פנים מאירות ח"ג סימן לו; שו"ת חתם סופר או"ח סימן קנח). ג. יש אומרים שלא להסתפר אפילו אם הברית מר"ח אב ואילך, אפילו שאיסור תספורת רק מדין מנהג ומותר רק ללבוש בגדי שבת בלבד (מור וקציעה סימן תקנא; מטה יהודה סימן תקנא סק"ג).

הכרעת משנה ברורה:

המשנ"ב (סימן תקנ"א סק"ה) ציין לדברי שערי תשובה בסק"ג שהביא את מחלוקת הפוסקים האם מותר לבעל ברית להסתפר בשבוע שחל בו ט"ב, ועיין בשער הציון סק"ד שציין לדברי שו"ת חתם סופר שמתיר לבעל ברית להסתפר אפילו בשבוע שחל בו ט"ב. ויש לעיין האם כונת המשנ"ב לפסוק להלכה כמו שו"ת חתם סופר, ושמעתי שיש אומרים דכיון שהביא את דברי החת"ס רק בשער הציון לא התכוין לפסוק כמו החת"ס.

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמורה למעשה שאם אבי הבן אינו מגודל שער כגון שהסתפר סמוך ל"ז בתמוז, לא יסתפר אפילו אם הברית לפני ר"ח אב, כיון שאין חיוב להסתפר דוקא ביום הברית, אבל אם אבי הבן מגודל שער, באופן דהוי פגיעה ביו"ט של הברית, מותר להסתפר אפילו בשבוע שחל בו ת"ב, כמו דעת שו"ת חת"ס עכ"ד. אכן מי

ד. אפילו שאסור לאכול בשר בתשעת הימים, מותר לאכול בשר בסעודת מצוה, כגון בסעודת ברית, או בסעודת סיום מסכת. מותר לאכול בשר בסעודת ברית, אפילו אם הברית נדחתה, ועושים את הברית שלא בזמנה^ה, אסור לאכול בשר בסעודת ברית יצחק בלילה שלפני הברית, דלא נחשב סעודת מצוה^ו.

ה. בסעודת מצוה מר"ח אב עד שבוע שחל בו, כל המזמנים לסעודת מצוה מותרים לאכול בשר ולשתות יין, ואילו בסעודת מצוה בשבוע שחל בו ת"ב, מותר לאכול בשר, רק לקרובי משפחה ועוד עשרה אנשים בלבד (רמ"א תקנ"א, י).

בר מצוה

ו. חתן שיש לו בר מצוה בתשעת הימים, צריך לקנות עבורו כובע וחליפה חדשים לפני י"ז בתמוז, כדי שיברך שהחיינו על בגדיו החדשים לפני י"ז בתמוז. אסור לחדש בגדים חדשים לפי מנהג אשכנזים מר"ח אב, ולמנהג ספרדים בשבוע שחל בו ת"ב, ולכן חתן בר המצוה צריך ללבוש ולחדש את הכובע וחליפה לפני ר"ח אב, או לפני שבוע שחל בו, ולא מספיק ללבוש את הבגדים במשך שעה, אלא צריך ללבוש שיעור זמן שהבגדים לא יהיו נחשבים חדשים^ז.

יז. שכתב בשם הכל בו לגבי האיסור של אבל ללבוש בגדים חדשים, שאם יש לאבל בגד חדש, יתן לאחר וילבש אותו ב' או ג' ימים, וכן כתב תשב"ץ קטן (סימן תכ"ד) ז"ל, "ואדם שמתאבל על אביו ועל אמו אם יש לו בגדי שבת ישנים מותר ללבשם לאחר ד' שבועות. אבל אין לו לעשות בגדים חדשים בתוך שנתו אלא אם כן שמניח לאחרים ללבשם ב' ימים או ג' ימים קודם שילבשם. ומיהו הכל הוא מותר לאחר ד' שבועות" עכ"ל, וכן כתב החכמת אדם (כלל קסה, כב).

ועיין ברמ"א (יור"ד סימן שפט, א) שכתב לגבי איסור לבישת מכובסים לאחר ז', שאם נותן לאחר ללבוש שעה אחת מספיק, מבואר שבשביל להפקיע שם בגד חדש לא סגי ללבוש שעה אחת. ושמעתי

תענוג. ויש להקשות על דברי רב פעלים דנראה שבעל ברית מותר להתרחץ במים חמים לשם תענוג, משום דהוי יו"ט שלו, א"כ מדוע כתב שמותר לטבול כיון שטובל לשם מצוה ולא לשם תענוג, וצ"ע.

ה. שערי תשובה (סימן תקנ"א, לג); כף החיים (סימן תקנ"א, קס).

ו. משנ"ב (סימן תקנ"א, סב).

ז. עיין מג"א (סימן תקנ"א, ו) לגבי חתן שיש לו עליה לתורה בשבת חזון שאפילו שמותר ללבוש בגדי שבת, אסור ללבוש בגדים חדשים, ביאור הדברים שבגדים חדשים גורם לאדם שמחה מיוחדת, ויש להסתפק כמה זמן מספיק ללבוש את הבגד להפקיע ממנו שם בגד חדש. ועיין בבאר הגולה (סימן שפט,

ז. אפילו שאסור ללבוש בגדי שבת בתשעת הימים, ולפי מנהג הספרדים אסור ללבוש בגדי שבת בשבוע שחל בו ת"ב, מ"מ אביו של החתן בר מצוה ואמו, הסבא והסבתא, מותרים ללבוש בגדי שבת^ה.

ח. סעודת בר מצוה, היא סעודת מצוה, לכן מותר לאכול בשר ולשתות יין בסעודה, ודוקא אם עושים את בר מצוה בזמנה, אבל אין לעשות סעודת בר מצוה שלא בזמנה בתשעת הימים, אפילו אם החתן אומר דברי תורה, בשביל לאכול בשר^ט. אם עושים את הסעודת בר מצוה בזמנה, מותר לאכול בשר, דוקא אם ידוע שהחתן הביא ב' שערות, או שעכ"פ החתן ידרוש דברי תורה בסעודה^י.
ט. ראוי לא להשמיע מוזיקה בסעודת בר מצוה מ"ז בתמוז ואילך, אפילו שסעודת בר מצוה היא סעודת מצוה^{יא}.

הימים והוסיף שדוקא אם עושים את הסעודה בזמנה, אבל אין ראוי לעשות סעודת בר מצוה שלא בזמנה בתשעת הימים בשביל לאכול בשר, וכ"כ כף החיים (סימן תקנ"א קנח).

י. חיי אדם (כלל קלג סעיף טז). ועיין שו"ת ציץ אליעזר (חי"ח סימן לג) שכתב בשם שו"ת מהר"ם בריסק (ח"ב סימן ס"ח) שנטה לפסוק בדרך כלל שלא לעשות סעודה שלא בזמנה מכח זה שהנער דורש, מפני דהרי יכול לדחותה לאחר תשעה באב.

יא. שאלה: האם מותר להשמיע מוזיקה בסעודת ברית מילה וכן בסעודת בר מצוה בזמנה בימי בין המיצרים. תשובה: נראה לבאר את צדדי הספק דסעודת ברית מילה וכן סעודת בר מצוה הם סעודות מצוה, ויש מקום לומר דכמו שמותר לאכול בשר ויין גם בשבוע שחל בו ת"ב בברית ובבר מצוה, והיינו משום שלא קיבלו עליהו איסור לאכול בשר בסעודת מצוה, א"כ ה"ה מותר לעשות ריקודים ולשמוע מוזיקה לכבוד המצוה, דכל האיסור רק לעשות ריקודים ומחולות של רשות, אכן יש מקום לדחות

מהגרמ"מ לובין שליט"א שראוי שהחתן ילבש את החליפה יומיים לפני ר"ח אב, שלא תהיה חדשה, כמבואר בכל בו. ושמעתי מהגרמ"מ ש קליין שליט"א שיש מקילים באבל לתת לאחר שילבש חצי יום, ולפי"ז ה"ה בבר מצוה ילבש חצי יום לפני ר"ח אב עכ"ד. אכן עיין במטה יהודה סימן תקנא לגבי איסור לבישת בגד חדש, שכתב שאם לבש פעם אחת כבר אינו נחשב בגד חדש.

יב. הליכות שלמה (בין המצרים פ"ד דבר הלכה אות יא) וכתב שם דשאר הקרובים אסורים ללבוש בגדי שבת, ועיין באורחות הלכה הערה 25 שכתב שלאחים של החתן בר המצוה לא התיר ללבוש בגדי שבת, ודוקא לגבי ברית מילה התיר לאחי התינוק ללבוש בגדי שבת.

טז. עיין מג"א (סימן רכה סק"ד) דסעודת בר מצוה בזמנה היא סעודת מצוה, ואם עושים את הסעודה שלא בזמנה, אם החתן דורש הוי סעודת מצוה עכ"ד. ועיין יד אפרים (סימן תקנ"א על מג"א סקל"ג) שכתב שלפי"ז מותר לאכול בשר בסעודת בר מצוה בתשעת

י. מותר לתת מתנה לחתן בר המצוה, גם בשבוע שחל בו ת"ב"י.

ציצין ופרחים

ולכן אסור גם בימי בין המצרים להביא מנגנים, ונראה נ"מ האם לפי א"ר יהיה מותר לשמוע מוזיקה בסעודת בר מצוה, שלפי דרך א אסור לשמוע מוזיקה בבר מצוה. אבל לפי דרך ב, מי שנוהג כל השנה לעשות מוזיקה בבר מצוה, מותר להביא מנגנים לבר מצוה.

ועיין בכף החיים (סימן תקנא סק"מ) שהביא את הא"ר וכתב ז"ל, "ומ"מ במקום שנהגו היתר, יש להם על מי לסמוך" עכ"ל. ועיין בחזון עובדיה (ד' תעניות עמוד קנא קנב) שמתיר להשמיע מוזיקה בברית וכן בבר מצוה וכן בסיום מסכת, ונראה מדבריו שמותר אפילו בשבוע שחל בו ת"ב. ונראה לענ"ד שאחרי ר"ח אב אסור להשמיע מוזיקה אפילו בסעודת מצוה, משום דממעטים בשמחה.

ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סימן קנז; ח"י סימן פא) שאוסר מוזיקה אחרי יז בתמוז אפילו לסעודת שבע ברכות לחתן וכלה, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שאסור להשמיע מוזיקה בסעודת בר מצוה אחרי י"ז בתמוז, והוסיף שלגבי שבע ברכות אחרי י"ז בתמוז, היה מקום לדון האם מותר מוזיקה בשביל לשמח חתן וכלה, אבל בסעודת בר מצוה ודאי אסור עכ"ד.

יב. עיין משנ"ב (סימן תקנ"ד, מא) דאסור לשלוח דורון לחבירו בת"ב, משום דאין שאילת שלום בת"ב, משמע מדבריו שבתשעת הימים מותר ליתן דורון, וכן כתב בספר מבית לוי (חי"ג) בשם מרן הגר"ש ואזנר זצ"ל.

דאיסור לעשות ריקודים יותר חמור מאיסור לאכול בשר, שהלא נוהגים לא לעשות ריקודים מי"ז בתמוז ואילו איסור לאכול בשר רק מר"ח אב, לכן אסור לעשות ריקודים גם בסעודת מצוה.

כתב בשיירי כנה"ג (סימן תקנא הגהות בית יוסף אות לג) ז"ל, "מעשה ואירע מילה ערב תשעה באב, והעידו בפני שאכלו בשר בבקר ולא בלילה שלפניו, וכן עשו מעשה בעיר צבירוק וברישגנפורק, ולא בלילה שלפני המילה. מהר"י מברונא בתשובות כ"י [סימן קנ"ב]. ומעשה באחד שהיה לו מילה בערב ט"ב, ובלילה שקודם המילה היה רוצה להביא מנגנים, ומנעתי" עכ"ל. מבואר מדברי שיירי כנה"ג שאסור להביא מנגנים בליל הברית, ולכאורה משמע מדבריו שמותר להביא מנגנים בסעודה ביום הברית, אפילו בשבוע שחל בו ת"ב, אלא שאוסר רק בליל הברית, והיינו משום דסעודת ליל הברית אינה סעודת מצוה, כמש"כ משנ"ב (סימן תקנ"א, סב) שכתב דסעודת ליל הברית אינה סעודת מצוה.

כתב אליה רבה (סימן תקנא, כו) ז"ל, "כתב בשיירי כנה"ג בלילה לפני המילה אין לאכול בשר ואין ליקח מנגנים ע"כ. ואפילו במילה עצמה אין נוהגין ליקח מנגנים" עכ"ל. מבואר מדברי אליה רבה שחולק על כנה"ג וסובר שאסור להביא מנגנים גם בסעודה ביום הברית. יש לבאר את דברי א"ר בב' דרכים. א. שלא נהגו בימי בין המצרים להביא מנגנים לברית. ב. שבמשך כל השנה לא נוהגים להביא מנגנים לברית

פרק יז ערב שבת

שבת ראשונה

א. באופן שר"ח אב חל ביום שישי, יש לפני ת"ב ב' שבתות, מבואר בפוסקים שיש כמה חילוקי דינים בין ב' השבתות, ונבאר הדינים. ביום ר"ח אב בערב שבת, מותר לרחוץ את כל הגוף במים חמים עם שמפו וסבון, אדם שרגיל כל ערב שבת להתרחץ לכבוד שבת. וכן מותר ללבוש לכתחילה בגדי שבת מכובסים, ומותר להציע על המיטות סדינים מכובסים, וכן מותר ללבוש בליל שבת פיזמה מכובסת^א.

מדוע פסק הרמ"א (תקנ"א, טז) שאסור לרחוץ בערב שבת חזון, הלא לפי שיטת הרא"ש לא שייך כל הגזירה שת"ב יחול בשבת, ושאלה זו שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א.

ונראה לבאר דהנה הט"ז והדרך החיים פסקו כמו שיטת הב"ח שמותר להתרחץ בשבת הראשונה, ועיין בשער הציון סקצ"ה שצ"ח מקור לדבריו מב"ח, ט"ז ודרך החיים, ונראה שיש מקום לומר שפסקו להלכה כמו הב"ח ולא מטעמיה. דנראה שיש מקום לומר שדוקא בשבת חזון נוהגים אבילות לא להתרחץ משום שהיא שבת שסמוכה לת"ב, והשבת שסמוכה לת"ב קשורה לת"ב, לכן נהגו אבילות בשבת, משא"כ בציור שר"ח אב חל ביום שישי, השבת הראשונה אינה קשורה לת"ב לכן מותר להתרחץ לכבוד שבת, שלא נוהג אבילות בשבת, כמו שמבואר בגמ' שמותר לכבס לכבוד שבת, והיינו משום שלא נוהג אבילות ישנה בשבת.

ועיין שער הציון (סימן תקנ"א, מז) שכתב שגם לפי שיטת רמ"א (תקנ"א, א) שלא לובשים בגדי שבת בשבת חזון, מ"מ בשבת הראשונה מודה הרמ"א

א. עיין משנ"ב (סימן תקנ"א פט) שכתב שבשבת הראשונה מותר לרחוץ את כל הגוף במים חמים, ועיין הליכות שלמה (פרק יד, יט) שהוסיף שמותר להתרחץ עם סבון. ועיין בט"ז (סימן תקנ"א, טז) שכתב בשם הב"ח שמעיקר הדין מותר להתרחץ בערב שבת חזון לכבוד שבת, כמו שמותר לכבס לכבוד שבת, אלא שנהגו לא להתרחץ בערב שבת חזון, גזירה משום שנה שנת"ב יחול בשבת, ואסור להתרחץ בערב ת"ב אחר חצות, ומשום לא פלוג נהגו לא להתרחץ בכל ערב שבת חזון, אבל בציור שר"ח אב חל ביום שישי ויש ב' שבתות, כיון שהשבת הראשונה אינה יכולה לחול בערב ת"ב, לכן מותר להתרחץ בשבת הראשונה עכ"ד.

והנה דברי הט"ז מיוסדים על שיטת הרמב"ן שאסור להתרחץ בערב ת"ב אחרי אחרי שהתחיל לאכול סעודה מפסקת משום שרחיצה הנאה שלאחר זמן היא, אכן שיטת הרא"ש שמותר להתרחץ בערב ת"ב, ועיין ברמ"א (תקנ"ג, ב) שפסק כמו שיטת הרא"ש שמותר להתרחץ בערב ת"ב. ולכאורה קשה דכיון שהרמ"א פסק שמותר להתרחץ בערב ת"ב, א"כ

להכין בגדים בשבת

ב. לפי מנהג אשכנזים שאסור ללבוש בגדים מכובסים מר"ח אב, נחלקו הפוסקים יש אומרים שמותר להכין בגדים בשבת חזון, בשביל ללבוש במשך כל השבוע, ויש אומרים שאסור להכין בגדים בשבת, בשביל כל השבוע. נראה שאם ר"ח אב חל ביום שישי ויש ב' שבתות, לכו"ע מותר להכין בגדים בשבת הראשונה, בשביל כל השבוע הבא². לפי מנהג הספרדים אם ת"ב חל בשבת, אין צריך להכין בגדים כיון שלא נוהג דין שבוע שחל בו, אולם יש לזכור להכין בגדים בשבת חזון עבור ת"ב, כיון שביום ת"ב לכו"ע אסור ללבוש מכובסים.

פעם שיצטרך. ומי ששכח ולא הכין, נראה שמותר להכין לו גם ביום ש"ק, דהיינו ביום ש"ק בבוקר ילבש כתונת אחרת לא זו שלבש בעש"ק לפני כניסת היום אף שהיא נקי' עדיין, ואותה ישים למשמרת. וכן אחר שינת צהרים ילבש אחרת. ואף שהוא עושה כן בכוונה שתהינה לו כתונות נקיות מוכנות לימי החול עד התענית, אין בכך כלום³ עכ"ל. מבואר מדבריו שנקט שמותר להכין בשבת חזון עבור שבוע שחל בו, וכן כתב בספר אורחות רבנו (ח"ב עמוד קל) וכן פסק בספר שש"כ (פרק כח, פד) וכן דעת הגרשז"א זצ"ל (תיקונים לשש"כ פרק כח, עו; הליכות שלמה פרק יד דבר הלכה אות כ).

ולכאורה קשה מדוע התירו להכין בגדים בשבת חזון, הלא מבואר במשנ"ב (סימן תקנ"א, ו) שמותר להחליף כתונות לשבת משום זיעה, וכיון שהחליף ולבש לשבת כתונות מכובסות, מדוע נאמר שיהיה מותר להחליף פעם שנית, הלא בדרך כלל אדם רגיל אינו מעביר זיעה לבגד בתוך כמה שעות. ועיין בבן איש חי (פרשת דברים אות ו) שפסק שאפשר להכין בגדים בשבת חזון עבור שבוע שחל בו ת"ב. ונראה שלפי מנהג ספרדים שנוהגים איסור כיבוש רק בשבוע שחל בו ת"ב, לפי"ז פשוט שמותר להכין בגדים בשבת חזון, משום שבשבת עדיין לא התחיל איסור לבישת

שלובשים בגדי שבת כרגיל. ועיין להלן שכתבנו שבשבת חזון מותר ללבוש בשבת רק בגדי זיעה מכובסים, אבל שאר בגדים, כגון מכנסיים וחליפה לא ילבש מכובסים (גם לפי מנהג הגר"א והיעב"ץ שלובשים בגדי שבת), ונראה שבשבת הראשונה מותר ללבוש את כל בגדי שבת מכובסים.

ועיין במשנה ברורה (סימן תקנא, לג) שבשבת חזון אסור לפרוס על המטה סדינים מכובסים, ונראה שאם ר"ח אב חל בערב שבת מותר לפרוס בשבת הראשונה סדינים מכובסים, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שבשבת ראשונה מותר לפרוס סדינים מכובסים. ונראה בביאור הדברים שאם יש ב' שבתות לפני ת"ב, לגבי השבת הראשונה העמידו אותה על עיקר הדין שמותר לכבס לכבוד שבת כמבואר בגמ' (תענית דף כט ב), והיינו משום שבשבת לא נוהג דיני אבילות.

ב. יש להסתפק האם מותר להכין בגדים בשבת חזון עבור כל השבוע הבא. כתב שו"ת בצל החכמה (ח"ד סימן קלח) ז"ל, "ואני רגיל להעיר בשבת שלפני ר"ח אב או גם באמצע השבוע, שכל אחד יכין לעצמו כתונות נקיות כפי אשר דרוש לו מר"ח עד התענית ע"י שלבישים לפני ר"ח למשך שעה שעתיים ויפשיט אותן, ויתנן למשמרת שתהינה מוכנות לו ללבוש כל

שבת חזון ערב ט' באב

ג. ביום ח אב ערב שבת חזון, לפי מנהג ספרדים מותר לרחוץ את כל הגוף במים חמים עם שמפו וסבון. לפי מנהג אשכנזים מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו ולחפוף את הראש, במים חמים, למי שרגיל להתרחץ כל ערב שבת, ולפי הוראת החזו"א מותר גם עם סבון ושמפו.

(והנה לכאורה יש מקום לומר דכל מה שכתב משנ"ב בסקל"ג שאסור לפרוס על המטה סדינים מכובסים, כל זה רק לפי מנהג הרמ"א שלובשים בשבת חזון בגדי יום חול, אבל לפי מנהג הגר"א שלובשים בגדי שבת, ה"ה מותר לפרוס סדינים מכובסים, אכן זהו חידוש גדול, ובפשטות נראה שגם לפי מנהג הגר"א אסור לפרוס סדינים מכובסים, אלא שמוותר ללבוש בגדי שבת משום דהוי אבילות בפהרסיא ללבוש בגדי יום חול, אבל לגבי סדינים נוהגים אבילות בשבת גם לפי הגר"א).

ונראה שאם ת"ב חל בשבת, בשבת הראשונה לכו"ע מותר להכין בגדים, דנראה שבשבת הראשונה העמידו על עיקר דינא דגמרא וכיון שלא נוהג כלל חיוב אבילות בשבת ומותר לפרוס על המטה סדין מכובס, ה"ה מותר באותה שבת להחליף וללבוש כמה בגדים לכו"ע, וכן הסכים הגרמ"ש קליין שליט"א.

ג. רמ"א (תקנ"א טז); משנה ברורה (סקצ"ז). שיטת חיי אדם ומשנה ברורה שאדם שרגיל לרחוץ גופו כל ערב שבת, בערב שבת חזון מותר לרחוץ את פניו ידיו ורגליו בלבד במים חמים, אבל אסור לרחוץ את כל גופו אפילו במים קרים. ועיין בשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סימן שט) שכתב ששמע ממרן האגרות משה זצ"ל שאדם שמקפיד לרחוץ את כל גופו בערב שבת במים חמים, מותר להתרחץ גם בערב שבת חזון במים חמים כל גופו עכ"ד.

מכובסים כלל, אבל לפי אשכנזים שנוהגים איסור לבישת מכובסים מר"ח אב, צ"ב מדוע מותר להחליף כמה בגדים בשבת.

ועיין בספר קרא עלי מועד (פרק ז הערה כו) שכתב בשם הגרנ"ק שליט"א שאסור להכין בגדים בשבת חזון, שלא התירו ללבוש מכובס בשבת אלא לצורך שבת, וכיון שאין בזה צורך שבת אסור, כמו כל תשעת הימים עכ"ד, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א.

וראיתי בספר אשרי האיש (פרק סט, נב) שכתב בשם מרן הגריש"א זצ"ל שמוותר בשבת חזון ללבוש בשבת בבוקר בגדים אחרים נקיים ושוב בצהריים שהולך לנוח יחליף לבגדים אחרים עד מוצאי שבת, דבזה ניכר שעושה לכבוד שבת וגם נהנה מלבישתם בשבת, וטעם ההיתר דלדידן דנוהגים כמו הגר"א, הוה לן בגדר הותרה וכסעודת שלמה בשעתו, דלא שייך אבילות בשבת זו כלל עכ"ד.

וקשה איך שייך לומר שבשבת הותר לגמרי האיסור ללבוש מכובסים, הלא מבואר במשנ"ב (תקנ"א, לג) שנהגו בשבת חזון לא לפרוס על המטה סדין מכובס, ונראה כיון שאסור לפרוס על המטה סדין מכובס א"כ מוכח שבעצם גם בשבת נוהג אבילות בצינעא לגבי איסור לבישת מכובסים, אלא רק שהתירו ללבוש בגדי זיעה מכובסים שלא יהיה זיעה, א"כ כיון שלבש בכניסת שבת בגד מכובס, מדוע יהיה מותר להחליף באמצע שבת.

ד. ת"ב שחל בשבת ונדחה, מותר לכתחילה להתרחץ בערב שבת סמוך לשבת.⁷

© ציין ופרחים ©

שבצינעא, לפי"ז גם לפי הרמב"ן מותר להתרחץ בערב שבת אחרי חצות. וכיון שמשנה ברורה פסק שאם חל ליל טבילה בשבת מותר לעשות תשמיש המטה, והיינו משום שבמקום מצוה לא נוהג אבילות בצינעא, לפי"ז מותר גם לפי הרמב"ן להתרחץ בערב שבת אחרי חצות, משום שלא נוהג אבילות בשבת במקום מצוה עכ"ד. (ונראה שספרדים שנוהגים כמו דעת שו"ע שלא נוהג בשבת איסור דברים שבצינעא, א"כ מותר להתרחץ בשבת גופא, לפי"ז פשוט שמותר להתרחץ בערב שבת אחרי חצות, וכל הנידון רק לאשכנזים שנוהגים כמו שיטת הרמ"א שנוהג איסור דברים שבצינעא, וגם בזה יש מקום להקל).

כתב בשו"ת מהרש"ל סימן צב ז"ל, "כי ידוע שעיקר תענוג של המרחץ הוא הנאה של אחר שעה כאשר כתב הרמב"ן ואעפ"י שהתוס' התיירו לרחוץ בערב ט' באב אף לאחר שהפסיק, במקום שלא נהגו איסור רחיצה בשבוע של ט' באב, ולא כהרמב"ן שאוסר סיכה ורחיצה משום הנאה שלאחר שעה, לאו שחולק על סברתו אלא דס"ל נהי שהוא הנאה שלאחר שעה, מ"מ כל זמן שהוא אינו לילה אינו אסור ברחיצה כי אין לנו אלא מה שאסרו חכמים ולא אסרו אלא להפסיק מעט מבעוד יום, ואינו תלוי במה שהוא הפסיק סעודתו וקבל עליו התענית וא"כ לאסור הרחיצה קודם שבת שהיא התענוג וההנאה של שבת עון הוא בידו לבטל" עכ"ל. מבואר מדברי מהרש"ל שיסוד מצות רחיצה בערב שבת, דהוי עונג שבת, ולפי"ז ראוי להתרחץ סמוך לשבת, שתיכנס הנאת הרחיצה לשבת, וכן מבואר ברמ"א (סימן רסב, ג) שראוי להתרחץ דוקא סמוך לשבת, ועיין באלוה רבה שם שכתב את הטעם שתכנס הנאת הרחיצה לשבת.

ונראה להוסיף שדברי הפמ"ג וביאור הלכה מיוסדים על שיטת הרמב"ן שאסור להתרחץ בערב ת"ב אחרי

ושמעתיה מהגרמ"ש קליין שליט"א שמצדד ג"כ להורות להקל לרחוץ בערב שבת חזון את כל הגוף במים חמים, כיון שבזמנינו כל האנשים מקפידים להתרחץ בערב שבת, ובצירוף שמזיעים מאוד במקומינו, והוסיף עוד שמ"מ אין להתרחץ במקוה בפרהסיא, אלא רק בבית בצינעא, ועוד שאין לנהוג כן מתוך הרגשת זלזול בתשעת הימים, אלא רק בתוך הידור בכבוד שבת עכ"ד.

ד. כתב פמ"ג (סימן תקנא משב"ז סקט"ז) ז"ל, "וחפירת הראש בחמין בשבת חזון והוא ערב ט' באב אחר חצות צ"ע בזה, ד"ל כה"ג אסור חפירת הראש, ולכתחלה כה"ג ודאי יעשה קודם חצות, ודיעבד י"ל אף אחר חצות שרי" עכ"ל, והובא בביאור הלכה (סימן תקנ"א טז).

שיטת הרמב"ן שאסור להתרחץ בערב ת"ב אחרי חצות משום שרחיצה הנאה שלאחר זמן היא, שיטת הרא"ש שמותר להתרחץ בערב ת"ב, ועיין רמ"א (סימן תקנ"ג, ב) שפסק שמותר להתרחץ עד בין השמשות בערב ת"ב, וכונת הרמ"א שמותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו, משום שרחיצת כל גופו נוהגים איסור בכל תשעת הימים. ונראה דמה שכתב פמ"ג שלכתחילה יתרחץ בשבת חזון ערב ת"ב לפני חצות, משום שלכתחילה חשש לשיטת הרמב"ן שאסור להתרחץ בערב ת"ב אחרי חצות.

ושמעתיה מהגרמ"ש קליין שליט"א שיש להקל לכתחילה להתרחץ בערב שבת גם אחרי חצות, ואין חיוב להתרחץ לפני חצות. א. משום שהרמ"א (סימן תקנ"ג, ב) פסק דלא כהרמב"ן. ב. גם לפי שיטת הרמב"ן שאסור להתרחץ בערב ת"ב אחרי חצות, מכל מקום כיון שת"ב נדחה ליום א, ולפי דעת שו"ע (תקנ"א, ד) לא נוהג בשבת אבילות גם בדברים

בגדי שבת

ה. ילבש בגדי שבת, כמו שרגיל ללבוש כל שבת בלי שינוי, לכן הרגיל ללבוש קובע, חליפה, עניבה, נעליים מיוחדים לשבת, ילבש כמנהגו (ומותר ללבוש בגדי שבת, גם באופן שדומים בצורתם לבגדי חול), וכן חסידים שרגילים ללבוש שטריימל וקאפוטה, ילבשו כפי מנהגם^ה.

נוהג בשבת איסור רחיצה בשיעור חומר איסור רחיצה בת"ב, א"כ יתכן שגם הרמב"ן מודה שלא נוהג איסור רחיצה מחצות של ערב שבת.

ה. שיטת רמ"א (תקנ"א, א) שאפילו בשבת חזון לא לובשים בגדי שבת אלא רק מחליפים בגדי זיעה, אכן שיטת הגר"א שלובשים בגדי שבת. כתב בסידור עמודי שמים ז"ל, "מילה שהיא מר"ח עד ט"ב, נוהגין שהסנדק ואבי הבן לובשים בגדי שבת, לפי"ז ק"ו לשבת שאין להחמיר באבילות ישנה, אטו מי גרע מיו"ט זה של ב"ב הקל, לכן י"ל הרבה על מנהג אשכנזים שאין מחליפין בגדי חול בשבת חזון, אבל מנהגו של אבי מורי הגאון החסיד זצ"ל שלא לשנות בו מאומה, אפילו כשחל בו ט"ב, וכן אנו נוהגים אחריו, והרי אמרו שמעלה בו על שולחנו אפילו כסעודת שלמה, ואם לשולחנו כך, לכבוד קונו במקום כבודו, (ר"ל בבית הכנסת ששכינתו שרויה בו) על אחת כמה וכמה" עכ"ל, והובא במשנ"ב (סימן תקנ"א, ו). ועיין בשערי תשובה (סימן תקנ"א, ד) שמוותר ללבוש גם נעלי שבת.

כתב ערוך השולחן (תקנ"א, יא) ז"ל, "ודע שאצלנו יש שנים או ג' דורות שאין נוהגין כמנהג הזה בשבת חזון אלא לובשין כל בגדי שבת וגדולי הדור שהיו אז הנהיגו כן באמרו שזהו במראים אבלות בשבת בפרהסיא ולכן אפילו בשבת שחל בו ט"ב ונדחה אנו לובשין בגדי שבת מטעם זה ולכן בימינו אלה כמעט נשכח הדבר שאין ללבוש בגדי שבת בשבת

חצות, ומיוסדים גם על שיטת אור זרוע שת"ב שחל בשבת ונדחה אסור בשבת דברים שבצינעא, ומבואר בפמ"ג שלפי אור זרוע כיון שאסור בשבת להתרחץ משום דברים שבצינעא, מימלא אסור להתרחץ גם בערב שבת אחרי חצות, ביאור הדברים שרחיצה הנאה שלאחר זמן היא ואם יתרחץ בערב שבת אחרי חצות, ירגיש בשבת את הנאת הרחיצה והוי סתירה לדין דברים שבצינעא. והנה הפמ"ג הרכיב את דברי הרמב"ן עם דברי אור זרוע, דכיון שמבואר באור זרוע שאסור בשבת דברים שבצינעא ואסור להתרחץ בשבת, לכן אסור להתרחץ גם בערב שבת אחרי חצות. ונראה פשוט שלפי שיטת אור זרוע שנוהג בשבת דברים שבצינעא, נהי שאסור לרחוץ את כל גופו בשבת במים קרים, מ"מ מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בשבת במים קרים, כמו כל אבל שמוותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים קרים, ואפילו שבתשעה באב אסור להושיט אצבעו במים, מ"מ לא נוהג בשבת חומר איסור רחיצה של ת"ב, אלא רק כמו כל אבל בעלמא.

ולפי"ז יש מקום לומר שכל דברי הרמב"ן שאסור להתרחץ בערב ת"ב, משום שרחיצה הנאה שלאחר זמן היא, כל זה רק בערב ת"ב, דכיון שבלייל ת"ב נוהג חומר איסור רחיצה, שאסור להושיט אצבעו למים, לכן אסור להתרחץ סמוך לת"ב, כיון שירגיש בלייל ת"ב את הנאת הרחיצה, אבל בת"ב שחל בשבת ונדחה, מודה הרמב"ן שמוותר להתרחץ סמוך לשבת, דכיון שבשבת גופא מותר להושיט אצבעו למים ולא

ו. בשבת חזון מותר ללבוש בגדי זיעה מכובסים, דהיינו גופיה, לבנים, גרביים, אם אין בגדי זיעה מכובסים, יש להקל לכבס לכבוד שבת, ועדיף יותר לכבס ע"י גוי (משנ"ב תקנ"א, לב) ¹.

חזון. ותמוה אצלי דבר זה דאטו קדמונינו לא ידעו זה ועכ"ז נהגו בזה אף שאינו כן מדינא ואיך נבטל מנהגם ולכן נלע"ד דזה תלוי באופן ההלבשה דאצל הקדמונים היתה הלבשת שבת וחול שוים בדמותם כו', ולכן הנהיגו ללבוש בגדי חול, **משא"כ זה כמה דורות מקודם שבשבת היתה תמונה אחרת לגמרי להבגדים בין עני בין עשיר כמו שבחול היו נושאים כובע של קלאפין ובשבת שטריימ"ל** וכן שארי בגדים היה ניכר לכל שזה בגד חול, וזה בגד שבת כמו של משי לעשיר ומשי פשוט לעני, ולפיכך הנהיגו הגדולים שלא לנהוג מנהג זה מפני שההפרש ניכר הרבה והיו כאבילות בשבת, ולכן אני אומר דבזמנינו זה שע"פ פקודת המלכות כבר החלפנו תמונת הבגדים ושבת וחול תמונה אחת להן אלא שההפרש בין זול ליוקר, וודאי נכון לקיים מנהג הקדמונים עכ"ל.

מבואר מדבריו ערוך השולחן שיסוד המנהג ללבוש בגדי שבת, דכיון שבגדי שבת שונים בצורתם מבגדי יום חול, אם לובש בגדי יום חול הוא אבילות בפרהסיא, ומסיק בסוף דבריו שמי שרגיל ללבוש בגדים באותה צורה, לא ילבש בגדי שבת. והנה דברי ערוך השולחן מתאימים עם מנהג החסידים שלובשים בגדי שבת בצורה אחרת לגמרי מבגדי יום חול. אכן למעשה המנהג בזמננו שגם אשכנזים וספרדים לובשים בגדי שבת בשבת חזון, אפילו שיש להם בגדי שבת באותה צורה כמו בגדי יום חול (אלא רק שמוסיפים ללבוש עניבה, אבל הכובע וחליפה באותה צורה, אלא שיש כובע וחליפה מיוחדים לשבת).

ונראה בביאור המנהג דכיון שבדרך כלל בגדי שבת יותר נקיים מבגדי יום חול, לכן מותר ללבוש כובע וחליפה המיוחדים לשבת, דאם ילבש כובע וחליפה של יום חול, הוא אבילות בפרהסיא, וכן מבואר בברכי יוסף (יור"ד סימן ת סק"ב) לגבי אבל שילבש בגדי שבת, משום דאין לך עני בישראל שאין לו בגד לשבת טוב מיום חול ואם לובש בגדי יום חול הוא אבילות בפרהסיא. ונראה מדבריו דאירי באופן שיש לבגדי שבת אותה צורה כמו בגדי יום חול, אלא דמ"מ כיון שבגדי שבת יותר נקיים ופחות משומשים, לכן אם ילבש בגדי יום חול הוא אבילות בפרהסיא. **וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א** שלפי שיטת הגר"א, מותר ללבוש בגדי שבת, אפילו אם דומים בצורתם לבגדי יום חול, דלא כערוך השולחן.

ו. כתב רמ"א (תקנ"א, א) ז"ל, "אפילו בשבת של חזון אין מחליפין ללבוש בגדי שבת, כי אם הכותונת בלבד. וכתב משנה ברורה סק"ו ז"ל, "שאינו לובש אלא מפני הזיעה, ומטעם זה מותר להחליף גם הפוזמקאות, וזה מותר אפילו בשבת שחל בו תשעה באב" עכ"ל. מבואר מדבריו משנ"ב שאם ת"ב חל בשבת מותר להחליף וללבוש כותונת וגרביים מכובסים. ומקורו מדבריו מג"א בסק"ד וכן בלבוש (תקנ"א, טז). ולכאורה קשה מדוע מותר ללבוש כותונת מכובסת בת"ב שחל בשבת, הלא נוהג אבילות בצנעא, לפי שיטת רמ"א (תקנ"ד, יט).

כתב שיבולי הלקט (סימן רסו) ז"ל, "והר"ר אביגדור כהן צדק זצ"ל הורה שבת שהוא תשעה באב או ערב ט' באב אין להמנע מלאכול בשר ולשתות יין

ז. ת"ב שחל בשבת, מותר ללבוש בשבת בגדי זיעה מכובסים, ואין צריך ללבוש את בגדי זיעה דוקא לפני שבת¹.

© 1999 by the Jewish Publication Society of America

אפילו בסעודה המפסקת כו', אך מלהחליף חלוק ומכנסיים טוב להזהר כשחל ט' באב להיות בשבת, מפני שהם דברים שבצנעה, וקיימא לן גבי אבל דדברים שבצנעה נוהג בשבת² עכ"ל. מבואר מדברי שיבולי הלקט שראוי בת"ב שחל בשבת לא להחליף כותונת, משום דהוי אבילות בצניעא. ועיין באליה רבה (תקנ"א, לט) וכן בבאר היטב (תקנ"א, ד) שהביאו את שיבולי הלקט, וצ"ב מדוע מג"א ומשנ"ב התירו ללבוש כותונת, ונראה שיש ב' דרכים ביסוד ההיתר ללבוש כותונת.

כתב הלבוש (תקנ"א, טז) ז"ל, בשבת של חזון אין מחליפין ללבוש בגדי שבת כי אם הכתונת לבד, ואין בזה משום אבילות בפרהסיא בשבת במה שאינו משנה בגדיו, שהבריות אומרים שמא אין לו בגדים אחרים, ואפילו אם ידוע שיש לו אין נראה כל כך אבילות, דלפעמים אין אדם מקפיד על עצמו כל כך לטרוח בשינוי בגדיו, אבל אין לך עני בישראל שאין לו כתונת לבן בכל שבת והכל מדקדקין עליו לשנותו, והיה נראה בו אבילות אם אינו משנהו, וכן מציעים לבנים כמו בשאר שבתות³ עכ"ל. מבואר מדברי הלבוש שיסוד ההיתר ללבוש כותונת משום שאם לא יחליף את הכותונת הוי אבילות בפרהסיא. ושמעתי לפרש שכותונת היא חולצה שהיתה צמודה לגוף והיתה סופגת את הזיעה (ויתכן שהיו לובשים אותה על הגוף ממש בלי גופיה), לכן הוי אבילות בפרהסיא אם לא ילבש כותונת מכובסת, כיון שהיה ניכר האם לובש חולצה מכובסת ונקיה או שאינה נקיה.

אכן במשנה ברורה מבואר דכמו שמותר ללבוש כותונת ה"ה מותר להחליף גרביים. והנה להחליף

גרביים הוי אבילות בצניעא, ונראה מדברי משנ"ב שיסוד ההיתר ללבוש כותונת משום שאינו לובש אלא מפני הזיעה. וכן כתב אליה רבה (תקנא, לט) ז"ל, "ונראה לי דאף הנוהגין היתר, דוקא כתונת כמ"ש טעמא שאינה אלא לזיעה, אבל לא להציע לבנים" עכ"ל. מבואר שיסוד ההיתר משום דהוי בגד זיעה. וכן כתב להדיא בשו"ת מהרש"ל (סימן כז) ז"ל, "ונ"ל עוד טעם לדבר היתר שהכותונת אינו בכלל שינוי בגדים כי הוא משום זיע בעלמא ופעמים אפילו באמצע השבוע לובשין כתונת מכובסת היכא שנתמלא זיעה, בפרט בארצינו לכן אין זה קרוי שנוי בגדים שאינו כ"כ לכבוד שבת לכן מותר" עכ"ל. מבואר שיסוד ההיתר משום דהוי בגד זיעה. וכן מוכח מדברי משנ"ב (תקנ"א, לג) שכתב לגבי שבת חזון שאסור לפרוס על המטה סדינים מכובסים, והיינו משום שסדינים אינם בגדי זיעה והתירו רק בגדי זיעה. וצ"ב אם ההיתר משום זיעה א"כ מדוע התירו רק בשבת. ושמעתי לבאר שאם החולצה מלוכלכת לגמרי בזיעה מותר להחליף גם ביום חול, אבל באופן שאינה מלוכלכת לגמרי התירו להחליף לשבת, משום זיעה בצירוף שיהיה כבוד שבת.

ז. בספר דיני ת"ב שחל ביום א (להגר"ש דבליצקי זצ"ל; סעיף ז) כתב שבת"ב שחל בשבת, ראוי שילבש בגדי זיעה מכובסים לפני שבת, כיון שבשבת נוהג אבילות בדברים שבצניעא, אבל אם לובש את הבגדים לפני שבת, מימלא כאשר נכנס שבת, הבגדים כבר אינם מכובסים עכ"ד. ונראה לענ"ד שאין צריך ללבוש לפני שבת, דעיין במשנ"ב (סימן תקנ"ט, לא) שבעל ברית מותר להחליף את הכותונת כמו בשבת חזון. מבואר שהתירו לבעל ברית בת"ב עצמו ללבוש

ה. בשבת חזון מותר ללבוש חולצה מכובסת¹, אבל לכתחילה ילבש מכנסי שבת שאינם מכובסים, וכן ילבש חליפה של שבת שאינה מכובסת, באופן שיש ב' מכנסיים לשבת, אחד מכובס והשני אינו מכובס, ילבש את המכנס שלא מכובס².

לעשות אבילות בפרהסיא, ויש דין נוסף שמותר ללבוש לכבוד שבת כותנות מכובסת, וכותנות היא חולצה, והתירו משום שהיא בגדי זיעה, כמבואר במשנ"ב (תקנ"א, ו). ועיין במשנ"ב (תקנ"א, לב) שמתיר בשעת הדחק לכבס את הכותנות לשבת.

ונראה שההיתר ללבוש בגדים מכובסים הוא היתר מיוחד בבגדי זיעה, דהיינו חולצה ובגדים פנימיים, אבל חליפה ומכנסיים אינם בגדי זיעה, לכן אפילו שהגר"א והיעב"ץ הנהיגו ללבוש בגדי שבת, לכתחילה צריך לדאוג שלא יהיו מכובסים, וכן הסכים הגרמ"ש קליין שליט"א.

ונראה שאם יש רק מכנסיים אחד לשבת והמכנס מכובס, מותר ללבוש מכנס של שבת מכובס, משום שאם ילבש מכנסי יום חול הוא אבילות בפרהסיא, כיון שבדרך כלל המכנס של שבת תואם לחליפה של שבת, וגם יותר נקי ממכנס יום חול. אבל אם יש ב' מכנסים לחליפה של שבת ומכנס אחד מכובס, לכתחילה ילבש את המכנס שלא מכובס, (ואפילו שכתבנו לעיל שמותר ללבוש חולצה מכובסת שלא יהיה אבילות בפרהסיא, כל זה דוקא בחולצה משום שהיום הדרך להחליף חולצה בכל יום וניכר על החולצה האם מכובסת או לא, אבל לגבי מכנסי שבת אין דרך לכבס בכל מוצאי שבת, לכן לכתחילה ילבש מכנסיים שאינם מכובסים).

ונראה להביא ראיה לדברינו דעיי' במשנ"ב (סימן תקנא לג) שבשבת חזון אסור לפרוס על המטה סדינים מכובסים, ונראה להוכיח שלא התירו לגמרי בשבת חיוב אבילות לגבי לבישת מכובסים,

כותנות מכובסת, והיינו משום שכותנות היא בגדי זיעה, ונראה כמו שמותר בת"ב בעצמו לבעל ברית ללבוש כותנות מכובסת, ה"ה בת"ב שחל בשבת, מותר ללבוש בגדי זיעה מכובסים ואין צריך ללבוש לפני שבת.

ז. יש להסתפק האם חולצה היא בגדי זיעה או לא. ונראה שאם לובש מתחת לחולצה גופיה בלי שרוולים, א"כ גם החולצה היא בגדי זיעה, אבל אם לובש גופיה עם שרוולים (אפילו עם שרוולים קצרים), א"כ חולצה אינה בגדי זיעה (ראה שו"ת אבני ישפה ח"ג סימן נח שכתב חילוק זה). ונראה שבכל מקרה מותר ללבוש חולצה מכובסת בשבת חזון, שאם לובש גופיה בלי שרוולים, מותר ללבוש חולצה מכובסת כמו שמותר בגדי זיעה, ואם לובש גופיה עם שרוולים, מותר ללבוש חולצה מכובסת, משום שאם ילבש חולצה משומשת היא אבילות בפרהסיא, כיון שניכר על חולצה האם היא מכובסת או לא, וכמו שמבואר בלבוש שמותר ללבוש כותנות מכובסת משום אבילות בפרהסיא, ה"ה מותר ללבוש חולצה מכובסת שחולצה היא כותנות.

ט. נראה שיש ב' נידונים נפרדים בבגדי שבת. א. יסוד האיסור ללבוש בגדי שבת ביום חול משום שבגדי שבת יותר מפוארים מבגדי יום חול, או משום שגיהוצם ניכר (מג"א סימן תקנא, כ; שער הציון סקמ"ו). ב. האם מותר ללבוש בגדי שבת מכובסים. והנה יסוד ההיתר ללבוש בגדי שבת, משום שאם לובש בגדי יום חול הוא אבילות בפרהסיא. והנה בדרך כלל בגדי שבת אינם בגדים מכובסים כיון שכבר לבש אותם כמה שבתות, והתירו ללבוש בגדי שבת שלא

ט. בשבת חזון מותר להשתמש במגבות מכובסות, וכן מותר לפרוס על השולחנות מפות מכובסות, אבל נהגו לא לפרוס על המיטות סדינים מכובסים'.

בשו"ת פנים מאירות (ח"ג סימן לז) שכתב שמותר לבעל ברית להסתפר גם בשבוע שחל בו ת"ב, והביא ראייה דכמו שמותר לבעל ברית ללבוש לבנים אפילו שמעיקר הדין אסור ללבוש לבנים, ה"ה מותר להסתפר, אפילו שבשבוע שחל בו מעיקר הדין אסור להסתפר עכ"ד. ועיין בשו"ת זרע אמת סימן עו שפסק דכיון שבשבוע שחל בו מעיקר הדין אסור להסתפר, גם בעל ברית אסור להסתפר, (וכן פסק אליה רבה תקנ"א, כח), ודחה את ראיית הפנים מאירות שהרי מבואר ברמ"א (תקנ"א, א) שמותר לבעל ברית ללבוש בגדי שבת, אבל אין מבואר ברמ"א שמותר לבעל ברית ללבוש לבנים ושוא לאו בלבנים עסקינן עכ"ד. ונראה שכוונת זרע אמת לומר שמותר ללבוש בגדי שבת שאינם מכובסים אלא רק שגיהוצים ניכר וכיון שאינם אסורים מעיקר הדין לכן התירו לבעל ברית.

ונראה שלפי שיטת אליה רבה וזרע אמת שבעל ברית אסור להסתפר משום שלא התירו לבעל ברית דברים שאסורים מדינא דגמ' לפי"ז מוכרח לומר דמה שכתב הרמ"א (סימן תקנ"א, א) שבעל ברית מותר ללבוש בגדי שבת, הכונה בגדי שבת שאינם מכובסים ואינם אסורים מדינא דגמרא אלא רק ממנהג.

י. עיין פמ"ג (תקנ"א א"א סק"ד) שכתב שמותר להשתמש במגבות מכובסות בשבת, ומקור דבריו מדברי הט"ז (תקנ"ז, ד) וכתב שם הט"ז שלגבי אבל ממש אסור להחליף כותונת לשבת, אבל מותר להשתמש במגבת מכובסת. ועיין במשנה ברורה (תקנ"א, ג) שאסור לפרוס על המיטות סדינים מכובסים.

א"כ אפילו שנהגו ללבוש בגדי שבת אסור ללבוש מכובסים.

ונראה להביא עוד ראייה דעיין בשו"ע (תקנ"ט, ח) שבעל ברית בת"ב לובש בגדי שבת, וכתב ביאור הלכה ז"ל, "עיין בספר בגדי ישע שכתב דמ"מ אסור לנעול מנעלים דשינוי בגדים הוא רק מנהג, ומותר לבטלו לפי שעה לכבוד המילה, אבל חלילה לבטל אחד מוחמשה עיניו שהוא מדינא דגמרא" עכ"ל. מבואר שבעל ברית אסור ללבוש נעליים, משום שאסור לבטל דינא דגמרא, אלא רק מותר ללבוש בגדי שבת שאסורים מדין מנהג. והנה מדינא דגמרא אסור ללבוש בגדים מכובסים בשבוע שחל בו ת"ב וגם בת"ב בעצמו אסור ללבוש מכובסים כמו שאבל אסור, ואם נאמר שבכל מקום שמותר ללבוש בגדי שבת מותר ללבוש מכובסים, א"כ קשה איך מותר לבעל ברית ללבוש בגדי שבת, הלא מבטל דינא דגמרא, אלא מוכח שאפילו שמותר ללבוש בגדי שבת אסור ללבוש מכובסים.

ועיין בהליכות שלמה (פי"ד אורחות הלכה הערה 25) שכתב שבכל מקום שמותר בבין המצרים ללבוש בגדי שבת, מותר גם בגדי שבת מכובסים. ועיין בכף החיים (סימן תקנ"א, פט) שכתב שלפי המנהג ללבוש בשבת חזון את כל בגדי שבת, מותר ללבוש גם בגדים חדשים, אם לא מברכים עליהם שהחיינו עכ"ד. ונראה להוכיח מדברי כף החיים שבכלל ההיתר ללבוש בגדי שבת מותר ללבוש בגדים מכובסים, דאם נאמר שלכתחילה לא ילבש בגדי שבת מכובסים ה"ה שלא ילבש חדשים.

שוב מצאתי שנחלקו הפוסקים בשאלה זו, דעיין

י. יש להסתפק האם מותר ללבוש פיזמה מכובסת. ונראה שאם מתחת לפיזמה לובש גופיה עם שרוולים (אפילו שרוולים קצרים), הפיזמה אינה בגדי זיעה ואסור ללבוש פיזמה מכובסת בשבת חזון, אבל אם לובש גופיה בלי שרוולים, הפיזמה היא בגדי זיעה, ומותר ללבוש פיזמה מכובסת, כמו שמותר ללבוש בגדי זיעה מכובסים^א.

בגדים חדשים

יא. אפילו שמותר ללבוש בגדי שבת, אסור ללבוש כובע חליפה חדשים, אפילו אם כבר בירך עליהם שהחיינו לפני ר"ח אב (כגון שבירך בשעת הקניה). לכתחילה לא ילבש בשבת חולצה ומכנסיים ובגדים פנימיים חדשים, אבל אם אין לו מכובס, מותר ללבוש לכבוד שבת, חולצה ובגדים פנימיים חדשים^ב.

ללבוש חדשה עכ"ד. ולכאורה פסקי משנ"ב סתרי אהדדי דכיון שפסק בסק"ט לגבי חתן שאסור ללבוש בגדים חדשים מדוע מותר ללבוש כותונת חדשה.

ונראה ליישב שיש חילוק שבגדים חשובים כמו חליפה וכובע אסור ללבוש חדשים, אבל כותונת היא חולצה וחולצה אינה בגד חשוב לכן מתיר ללבוש חולצה חדשה בשבת. ולפי"ז מיושב היטב הסתירה שלגבי חתן כתב שלא ילבש בגדים חדשים, דאיירי לגבי חליפה חדשה, אבל לגבי כותונת מתיר ללבוש חדשה כיון שחולצה אינה בגד חשוב. ועיין בכף החיים (סימן תקנ"א, פט) שכתב שאסור ללבוש בשבת חזון בגדים חדשים שמברכים עליהם שהחיינו, אפילו בציור שכבר בירך שהחיינו בשעת הקניה, אבל בגד חדש שלא מברכים עליו שהחיינו מותר ללבוש בשבת חזון.

אכן יש להקשות מדברי משנ"ב (תקנ"א, מה) שכתב ז"ל, "ולדעת המקילין דבשבתות שבין המצרים מותר לברך שהחיינו א"כ מותר ללבוש חדשים בשבתות שבין המצרים, אבל מר"ח ואילך אסור אפילו בשבת,

יא. ראיתי בספר אחד שכתב שבת"ב שחל בשבת, אסור ללבוש לביל שבת פיזמה מכובסת, משום דהוי אבילות בצינעא. ונראה להביא ראיה שמותר ללבוש פיזמה מכובסת מדברי משנ"ב (תקנ"א, ו) שכתב שגם בת"ב שחל בשבת מותר ללבוש כותונת מכובסת משום זיעה, מבואר שאפילו שנוהג אבילות בצינעא מותר ללבוש בגדי זיעה מכובסים, ולפי"ז נראה שבאופן שלובש מתחת לפיזמה גופיה קצרה, מותר ללבוש פיזמה מכובסת דהוי בגדי זיעה, (וכן לגבי מכנסי פיזמה, אם גיל לישן עם מכנסיים בלי לבנים, גם המכנסיים הם בגדי זיעה).

יב. עיין משנ"ב (סימן תקנ"א, ט) שכתב שאפילו שחתן מותר ללבוש בשבת חזון בגדי שבת מ"מ אסור ללבוש בגדים חדשים, מבואר מדבריו שיש איסור מיוחד ללבוש בגדים חדשים אפילו במקום שמותר ללבוש בגדי שבת, ביאור הדברים שבגדים חדשים גורמים שמחה מיוחדת יותר מסתם בגדי שבת. ועיין בביאור הלכה (תקנ"א, ו) שכתב שמותר בשבת חזון ללבוש כותונת חדשה, דכמו שמותר לכבס ה"ה מותר

יב. בית הכנסת שיש להם פרוכת מיוחדת לשבת, יפרשו את הפרוכת של שבת גם בשבת חזון, וכן על השולחנות יפרשו מפות לבנות מכובסות, כמו כל שבת^{יג}.

ציצין ופרחים

שמותר ללבוש כותנות מכובסת, ה"ה מותר ללבוש כותנות חדשה.

ונראה שבעת הצורך מותר גם ללבוש מכנסיים חדשים, ביאור הדברים, שלכתחילה לא ילבש מכנסיים חדשים, כיון שמכנסיים אינם בגדי זיעה, וכמו שלכתחילה לא ילבש מכנסיים מכובסים ה"ה לא ילבש חדשים, אבל אם אין מכנסיים אחרות, מותר ללבוש חדשים, זכיון שלא מברכים על מכנסיים שהחיינו, לא נחשב בגד חשוב.

יג. עיין רמ"א (תקנ"א, א) שבת"ב שחל בשבת לא פורשים את הפרוכת המיוחדת לשבת. ונראה שהרמ"א כתב כן לשיטתו שלא לובשים בגדי שבת, אבל לפי מנהג הגר"א שלובשים בגדי שבת, ה"ה פורשים פרוכת המיוחדת לשבת, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א, וכן מצאתי בקיצור שו"ע (רבי ברוך טולידאנו זצ"ל; סימן תצח, ד) שפורשים פרוכת של שבת.

ובגדים שאינם חשובים כ"כ שא"צ לברך עליו שהחיינו כגון מנעלים חדשים ואנפלאות וכיו"ב בודאי מותר לקנות וללבשו מ"ז בתמוז עד ראש חודש" עכ"ל. מבואר מדברי משנ"ב שבגדים חדשים שלא מברכים עליהם שהחיינו מותר לקנות וללבוש עד ר"ח אב, משמע שאחרי ר"ח אב אסור לקנות וללבוש, וצ"ב א"כ מדוע מתיר הביאור הלכה ללבוש בשבת חזון כותנות חדשה.

ונראה ליישב שיסוד הדין שכתב משנ"ב שאסור לקנות בגדים חדשים שאינם חשובים, מדין כיבוס, דכמו שאסור לכבס בגדים משום שכיבוס גורם היסח דעת ה"ה אסור לקנות בגדים, וכן מבואר להדיא ברמ"א (תקנא, ז) שאסור לקנות בגדים וכתב משנ"ב בסקמ"ט דהוי דומיא דכיבוס, וזהו גם הסיבה שכתב שאסור ללבוש בגדים חדשים אחרי ר"ח אב, דכמו שאסור ללבוש בגדים מכובסים לכן אסור ללבוש בגדים חדשים, אבל לכבוד שבת כמו

פרק יח שבת ט' אב

דברים שבצינעא

א. לפי דעת שו"ע לא נוהג בשבת אבילות בדברים שבצינעא לכן מותר לשמש מיטתו בליל שבת, לפי הרמ"א המנהג לאסור דברים שבצינעא, אבל חל ליל טבילה בליל שבת, או שבא מהדרך, מותר לשמש מיטתו.^א

ב. בשבת רגילה מותר לרחוץ פנים, ידים, רגליים, במים חמים שהוחמו בערב שבת, וכן מעיקר הדין מותר לרחוץ את כל הגוף במים קרים, בת"ב שחל בשבת, לפי שיטת רמ"א אסור לרחוץ פנים או ידים במים חמים, וכן אסור לרחוץ את כל הגוף במים קרים, אבל מותר לרחוץ פנים, ידים (וכן אברים אחרים מקצת הגוף), במים קרים, ולדעת שו"ע מותר להתרחץ בשבת כרגיל (באופנים שמותר להתרחץ בכל שבת רגילה), כיון שלא נוהג אבילות בשבת.^ב

תקנ"ד סקל"ט). ועיין מנחת חינוך (מצוה שיג סקי"א) שאסור לרחוץ את כל הגוף במים קרים, ביאור הדברים דכמו שאבל אסור לרחוץ את כל גופו במים קרים, וכן אסור לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים חמים, ה"ה בת"ב שחל בשבת נוהג אבילות בדברים שבצינעא, אכן מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים קרים, כמו שאבל בעלמא מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים קרים, ואפילו שבת"ב עצמו אסור להושיט אצבע למים, מכל מקום לא החמירו בשבת את החומר של ת"ב אלא רק כמו דין אבילות רגילה. כתב מקור חיים סימן תקנ"ד ז"ל, "ותשמיש המטה, וכן רחיצת כל הגוף וסיכה, משא"כ רחיצת הידים" עכ"ל. מבואר מדברי מקו"ח שמותר לרחוץ ידים ואסור לרחוץ את כל הגוף, והיינו משום דכמו שאבל מותר לרחוץ מקצת גופו במים קרים ה"ה מותר בת"ב שחל בשבת.

א. שו"ע סימן תקנ"ד, יט; משנ"ב סק"מ. ועיין בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קו"א סימן ה ס"ק ס"ז) דכיון שאסור בתשמיש המטה אוסר בהרחקות, אכן במקור חיים מתיר. ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמותר למסור מיד ליד בשבת אבל לא חו"נ.

כתב בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן תקכ) ז"ל, "ומה ששאלת בט' באב שחל להיות בשבת מהו בתשמיש המטה, מי הוי כאבל דעלמא דאמרינן דברים שבצינעא נוהג. נראה לי שאין נוהג בו שום אבילות, דהא אמרינן מעלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעתו, דאבלות ישנה שאני, וכ"ש דלגמרי עקרוה מתשיעי ואוקמוה, ומועיקרא היה ראוי לקובעו בעשירי כדאיתא התם" עכ"ל.

ב. עיין בט"ז (סימן תקנ"ד סק"ט) שלפי הרמ"א אסור לרחוץ את ידיו במים חמים, וכ"כ משנה ברורה (סימן

טבילה במקוה

ג. מותר לטבול בשבת לצורך תוספת קדושה, מי שרגיל לטבול בכל שבת¹.

לימוד תורה

ד. ת"ב שחל בשבת ונדחה ליום א, לפי שיטת הרמ"א שנוהג אבילות בשבת בדברים שבצינעא, מותר ללמוד בשבת עד חצות, דברים שאסורים ללמוד ת"ב, ויש מחמירים לפי שיטת רמ"א, ללמוד כל השבת רק דברים המותרים ללמוד בת"ב. לפי דעת שו"ע כיון שלא נוהג אבילות בשבת, מותר ללמוד בשבת עד חצות כרגיל. אם ת"ב חל ביום ראשון, גם לפי הרמ"א מותר ללמוד בשבת עד חצות כרגיל².

שמואל ללמוד עד חצות, וכן פסק משנ"ב (סימן תקנ"ג, ט), ובסק"י פסק משנ"ב כמו הט"ז שהלומד בשבת אחרי חצות לא הפסיד שכרו.

ועיין בשו"ע (יור"ד סימן ת) שאבל אסור ללמוד בשבת משום דהוי דברים שבצינעא, וצ"ב א"כ מדוע פסקו א"ר ומשנ"ב שמותר ללמוד בת"ב שחל בשבת. ונראה דס"ל שמעיקר הדין לא נוהג בשבת אבילות בדברים שבצינעא, משום דהוי אבילות ישנה, אלא רק שנהגו לאסור תשמיש המטה, אבל לגבי לימוד תורה לא נהגו לאסור, משום דהוי לצורך מצוה, וכמו שהתיר השל"ה תשמיש המטה בליל טבילה, ה"ה מותר ללמוד תורה דלא נהגו אבילות בשבת לגבי מצוה.

כתב מקור חיים סימן תקנ"ד ז"ל, "ותשמיש המטה, וכן רחיצת כל הגוף וסיכה, משא"כ רחיצת הידים, ושו"ת מהר"ם מלובלין מתיר דברי תורה, וה"ה אלו" עכ"ל. מבואר מדברי מקור חיים שלפי שו"ת מהר"ם מלובלין כמו שמותר ללמוד בשבת, ה"ה מותר לרחוץ ידים במים חמים, ביאור הדברים דכמו שסובר מהר"ם שמותר ללמוד בשבת, משום שנהגו אבילות בדברים

ג. עיין מנחת חינוך (מצוה שיג) שאסור לטבול בשבת לפי הרמ"א. ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמורה למעשה שמותר לטבול לצורך תוספת קדושה, משום ב' סיבות. א. כיון שטובל לשם תוספת קדושה ולא מתכוין לטבול לשם תענוג, וכמו שמעיקר הדין מותר טבילת מצוה. ב. יש לצרף את שיטת שו"ע שלא נוהג אבילות בדברים שבצינעא.

ד. כתב בשו"ת מהר"ם לובלין (סימן צט) ז"ל, "ומה שאמרת לאסור ללמוד בט' באב שחל בשבת כל היום, כי אם בפרק אלו מגלחין וכיוצא, לדידן דק"ל דברים שבצנעה נוהג ולימוד דברים שבצנעה הוא, תשובה דע אהובי, הלא אפילו בדברים שבצנעה ממש דהיינו תשמיש המטה רבו המתירין והרא"ש סיים בדבריו וכן עמא דבר, וכן פסק הב"י בשו"ע שלו להתיר, א"כ אף לדידן שאנו נוהגים לאיסור, הבו דלא לוסף עלה" עכ"ל. מבואר שיטת מהר"ם שדין אבילות בשבת לגבי דברים שבצינעא נאמר רק לגבי תשמיש המטה בלבד. ועיין במג"א (סימן תקנ"ג, ז) שפסק שבת"ב שחל בשבת אסור ללמוד כל השבת, כמו שאסור בדברים שבצינעא, דהא יכול ללמוד בדברים המותרים. ועיין בא"ר (תקנ"ג, ד) שפסק

שבצינעא רק לגבי תשמיש בלבד, ה"ה מותר לרחוץ ידים במים חמים.

אכן במשנ"ב מבואר לא כן, שהרי פסק (סימן תקנ"ד, לט) שלפי הרמ"א אסור לרחוץ ידיו במים חמים ומאידך פסק (סימן תקנ"ג, ט) שמוותר ללמוד בשבת עד חצות היום, ולכאורה פסקי משנ"ב סתרי אהדדי, דכיון שסובר שנהגו אבילות לגבי דברים שבצינעא, לא רק לגבי תשמיש בלבד, אלא גם לגבי רחיצה במים חמים, מדוע פסק שמוותר ללמוד בשבת עד חצות. ונראה לבאר שמשנ"ב סובר שהעיקר להלכה כמו שיטת הרא"ש שלא נוהג כלל אבילות בשבת, אלא רק שהמנהג לאסור, אבל לצורך מצוה מותר, ולכן מתיר תשמיש המטה בליל טבילה, וכמו שמתיר תשמיש המטה בליל טבילה, ה"ה מתיר גם ללמוד בשבת עד חצות, ומאידך פסק שלא לרחוץ ידים במים חמים משום דאי"ז צורך מצוה, (אכן שיטת מג"א בסימן תקנ"ד, כ שמוותר לשמש מיטתו בליל טבילה, ומאידך פסק בסימן תקנ"ג, ז, שאסור ללמוד כל השבת, וצ"ב כיון שמתיר לא לנהוג אבילות לצורך מצוה, א"כ מדוע אסר ללמוד. ונראה ליישב דכיון שאפשר ללמוד דברים המותרים לכן אסר ללמוד).

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שאפילו שהמשנ"ב מתיר ללמוד בשבת עד חצות, מ"מ יש מקום להחמיר מי שיכול, ללמוד כל השבת רק דברים המותרים ללמוד בת"ב, והוסיף שללמוד בשבת לפי הרמ"א יותר חמור, מאשר ללמוד ביום חול בערב ת"ב אחרי חצות, כיון שאבל אסור מדינא בתלמוד תורה, ואילו ללמוד בערב ת"ב אחרי חצות אי"ז איסור מדינא כלל עכ"ד. ועיין בחיי אדם (כלל קלד, י) שכתב ז"ל, "נוהגין שלא ללמוד ערב תשעה באב אחר חצות, אף על גב שמוותר באכילה, כיון שיכולין ללמוד בדברים שמוותר ללמוד בתשעה באב, והוא חומרא בעלמא" עכ"ל. מבואר מדברי חיי אדם דהוי חומרא בעלמא לא ללמוד אחרי חצות, משא"כ ללמוד בשבת,

לפי הרמ"א שנוהג אבילות יש צד לומר שאסור מעיקר הדין.

כתב רמ"א (תקנ"ג, ב) ז"ל, "ונהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך, כי אם בדברים המותרים בתשעה באב; ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי אבות" עכ"ל. מבואר מדברי רמ"א שת"ב שחל בשבת לא אומרים פרקי אבות. ועיין בדגול מרבה שהקשה מדוע לא כתב הרמ"א שאם ת"ב חל בשבת לא לומר בליל שבת משניות פרק במה מדליקין, אלא מוכח מדברי הרמ"א שמוותר ללמוד בת"ב שחל בשבת עד חצות היום, דלא כמג"א עכ"ד. וקשה מה יענה המג"א על ראיית הדגול מרבה.

ונראה ליישב שבאמת מודה הרמ"א שאסור ללמוד כל השבת, אלא שהרמ"א לא כתב לא לומר במה מדליקין, דכיון שנהגו לומר במה מדליקין בבית הכנסת בציבור, הוי אבילות בפהרסיא לא לומר במה מדליקין, אכן קשה א"כ מדוע כתב רמ"א לא לומר פרקי אבות, הלא נהגו לומר אבות בציבור א"כ הוי אבילות בפהרסיא. ונראה ליישב דמה שלא אומרים פרקי אבות אי"ז אבילות בפהרסיא, שיסוד הדין שלא לומדים אחרי חצות, מחמת אבילות של היום הבא, והיינו שמחצות היום מתחיל קצת היום הבא, לכן אי"ז אבילות בפהרסיא, משא"כ מה שלא לומדים בשבת הוא מחמת האבילות של שבת, א"כ הוי אבילות בפהרסיא, ועיין שו"ת כתב סופר (או"ח סימן קא) שכתב ג"כ דמה שלא אומרים פרקי אבות אי"ז אבילות בפהרסיא, משום דהוי מחמת אבילות של יום הבא.

סיכום:

יש ה' דברים שדנו הפוסקים האם נוהג דיני אבילות בת"ב שחל בשבת. א. תשמיש המטה. ב. רחיצת מקצת הגוף במים חמים (ט"ז תקנ"ד, ט; משנ"ב סימן תקנ"ד, לט). ג. רחיצת כל הגוף במים קרים (מנחת חינוך

לימוד אחרי חצות

ה. ת"ב שחל בשבת ונדחה ליום א, או שחל ביום א, לכתחילה ילמד בשבת אחרי חצות, רק דברים המותרים ללמוד בת"ב (רמ"א תקנ"ג, ב), והלומד בשבת אחרי חצות כרגיל, לא הפסיד שכרו (משנ"ב סק"י) ^ה.

טיול

ו. ת"ב שחל ביום א, לא יטייל בשבת אחרי צהריים, ת"ב שחל בשבת ונדחה ליום א, ראוי לא לטייל כל השבת ^ו.

ומה גם לדין דקי"ל דאף דברים שבצנעא שרי, כמו שפסק מרן ^ז עכ"ל, מבואר מדברי ברכ"י שלפי שו"ע כיון שלא נוהג אבילות בשבת בדברים שבצנעא, ה"ה מותר ללמוד אחרי חצות, וצ"ב. ועיין שו"ת כתב סופר (או"ח סימן קא) מש"כ בזה.

ו. עיין רמ"א (תקנ"ג, ב) שלא יטייל בערב ת"ב. וכתב ברכי יוסף (תקנ"ג, ה) ז"ל, "יש מי שכתב דבהא כו"ע מודו דאף בשבת לא יטייל, ואם חל ט"ב בשבת, כל היום לא יטייל" עכ"ל. ועיין באור לציון (ח"ג פרק כח, יח) שכתב שדברי ברכי יוסף א"ש לפי שיטת רמ"א שנוהג אבילות בשבת לגבי דברים שבצנעא, אבל לפי דעת שו"ע שלא נוהג אבילות בשבת אפילו לגבי דברים שבצנעא, מותר לטייל בת"ב שחל בשבת עכ"ד. אכן עיין בברכי יוסף (תקנ"ג, ג) שכתב שמותר ללמוד בת"ב שחל בשבת, וכ"ש לדין דקים לן כמו השו"ע שמותר דברים שבצנעא, מבואר שהברכ"י נקט להלכה כמו שיטת שו"ע שלא נוהג בשבת אבילות לגבי דברים שבצנעא, ואפ"ה כתב לא לטייל בשבת.

ונראה שכונת ברכי יוסף לומר שגם לפי שיטת שו"ע אפילו שמותר בתשמיש המטה אפ"ה ראוי לא לטייל. ועיין בשו"ע (תקנ"ד, כ) שכתב שלא ילך לטייל בשוק ביום ת"ב, כדי שלא יבוא לידי שחוק וקלות והתול, מבואר מדברי שו"ע שטיול מביא לידי שחוק והתול,

מצוה שיג; מקור חיים תקנ"ד). ד. לבישת כותונת מכובסת (לפי שיבולי הלקט סימן רס"ו אסור משום דברים שבצנעא, ולפי משנ"ב סימן תקנ"א סק"ו מותר ללבוש כותונת מכובסת). ה. יש אומרים שאסור ללמוד תורה כל השבת, כמו שאבל אסור ללמוד בשבת (מג"א תקנ"ג, ז), ויש אומרים שמותר ללמוד עד חצות (א"ר; משנ"ב תקנ"ג ט).

ה. כתב רמ"א (סימן תקנ"ג, ב) "ונהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך, כי אם בדברים המותרים בתשעה באב; ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי אבות" עכ"ל. והנה לפי שיטת שו"ע כיון שבת"ב שחל בשבת מותר בתשמיש המטה, פשוט שמותר ללמוד בשבת עד חצות, ויש להסתפק לפי שו"ע האם מותר ללמוד בשבת אחרי חצות או לא. ונראה לומר מסברא שגם לפי שו"ע שייך המנהג לא ללמוד אחרי חצות, דכל מה שסובר שו"ע שלא נוהג אבילות בשבת, היינו רק כלפי דין אבילות מכח יום ט' אב, דכיון שנדחה הצום ליום ראשון, סובר שו"ע שבשבת לא נוהג כלל דין אבילות כיון שתקנו להתאבל על בית המקדש רק יום אחד, משא"כ יסוד המנהג לא ללמוד אחרי חצות, כיון שאחרי חצות הרי"ז שייך ליום הבא, וכיון דהוי ערב ת"ב ראוי לא ללמוד.

אכן עיין בברכי יוסף (תקנ"ג, ג) שכתב ז"ל, "דעתי הקצרה כמ"ש הרב ט"ז (ס"ק ב) דשרי ללמוד בשבת,

שהחיינו

ז. נחלקו הפוסקים האם מותר לברך שהחיינו על פרי חדש בג' שבתות של ימי בין המצרים, אם ת"ב חל בשבת ונדחה, לא יברך שהחיינו בשבת^ז.

מנחה

ח. במנחה של שבת לא אומרים צדקתך, כיון שת"ב נקרא מועד^ח. יש לזכור להקדים את זמן תפילת מנחה בשבת, כדי שיהיה זמן לסיים את סעודה שלישית לפני שקיעת החמה.

סעודה שלישית

ט. מותר לאכול בשר ולשתות יין בסעודה שלישית, ואפילו שאין חיוב לאכול בשר בשבת, הנמנע מלאכול בשר בשבת משום אבילות, עבירה היא בידו,

כסעודת שלמה ומאידך לא לובשים בגדי שבת, ונראה שגם לפי השו"ע שלא נוהג אבילות בדברים שבצינעא, צריך לחשוב בלב על צער החורבן ולהיות פחות בשמחה מכל שבת ולכן כתב ברכי יוסף שלא יטייל כל השבת.

ז. עיין משנ"ב (תקנ"א, צח) שפסק שמותר לברך שהחיינו בשבת, אכן שיטת האר"י בספר שער הכוונות שלא יברך שהחיינו גם בשבת, ועיין בברכי יוסף (תקנ"א י) שכתב בשם רמ"ע מפאנו שמותר לברך שהחיינו בשבת, אבל אם ת"ב חל בשבת, לא יברך שהחיינו, וכן הורה מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שבת"ב שחל בשבת לא יברך שהחיינו (נדפס בספר שמעתתא דמשה עמוד תכח).

ועיין בספר יוסף אומץ (סימן תתסא) שמתיר לברך שהחיינו גם בת"ב שחל בשבת, משום שאין אבילות בשבת ומותר לאכול כסעודת שלמה בשעתו. ונראה לבאר את שיטת רמ"ע מפאנו שעיצומו של יום ת"ב כיון שהוכפלו בו צרות, הוי זמן פרענות יותר מכל ימי בין המצרים, לכן אסור לברך שהחיינו.

ח. רמ"א תקנ"ב יב; שו"ע תקנ"ט א.

ונראה שלכן כתב ברכי יוסף שלא לטייל בשבת, דנהי שלפי שו"ע מותר תשמיש המטה שלא לגרוע מעונג שבת, מ"מ אין ראוי להיות בת"ב שחל בשבת, במצב של שחוק וקלות והיתול.

כתב שיבולי הלקט (סימן רסו) ז"ל, "והשיב לי אם חל תשעה באב להיות בשבת או באחד בשבת מתירין הגאונים ז"ל לאכול בשר ולשתות יין בסעודה המפסקת משום כבוד שבת, ואין צריך לשנות שולחנו בשבת, ובלבד שיש לו לישיב בדאבת נפש, שלא לנהוג בשמחה" עכ"ל. מבואר מדברי שיבולי הלקט שיש להיות בדאבת נפש בזמן של סעודה שלישית.

ועיין בבגדי ישע (סימן תקנ"ב) שכתב להקשות על מנהג הרמ"א שלא לובשים בגדי שבת ומאידך התירו לאכול כסעודת שלמה בשעתו וכתב ז"ל, "והנראה לי שחז"ל רצו שלא יהיה מצוער בשבת קודש, וגם שלא יתענג יותר מדאי ולא יהיה בשמחה, לכך עשו הכירא במלבושים וישב בדאבת נפש, אבל באכילה ושתיה שהוא צער הגוף ויהיה לו עצבון ביותר בשבת קודש, לכך לא גזרו בזה" עכ"ל. מבואר מדברי בגדי ישע שחז"ל רצו שאדם ישלב ולכן התירו לאכול

ויכול לאכול ביחד עם בני ביתו ולברך בזימון^ט. מותר לשיר זמירות שבת גם בסעודה שלישית, עד שקיעת החמה, אבל אחרי שקיעת החמה לא ישיר^י.

י. אסור לאכול כלום אחרי שקיעת החמה^{יא}, בשנה זו (תשע"ט) שקיעת החמה (לפי אופק בני ברק) בשעה 7.30.

יא. בירך ברכת המזון לפני שקיעת החמה, מותר להמשיך לאכול ולשתות עד שקיעת החמה, ואין צריך להתנות מפורש שלא מקבל עליו את הצום^{יב}.

יב. התפלל ערבית של מוצאי שבת אחרי פלג המנחה ואמר הבדלה בתפילה, אסור לאכול אחרי התפילה, אפילו לפני שקיעת החמה, דכיון שעשה הבדלה בתפילה קיבל את הצום^{יג}, וכן אם עשה הבדלה על הכוס לפני שקיעת החמה, אסור לאכול, דכיון שהבדיל מימלא קיבל את הצום^{יד}.

יג. אסור להכין משבת ליום חול, לכן אסור להפוך את הספסלים בבית הכנסת, וכן אסור להסיר את הפרוכת עד צאת הכוכבים.

זמן תחילת האבילות

יד. שאלה: ת"ב שחל במוצאי שבת, משקיעת החמה אסור לאכול, אולם יש לדון מאיזה שעה יש להתחיל את ניהוגי האבילות, ונראה שנידון זה מתחלק לג' דברים. א. מתי לפשוט את בגדי שבת וללבוש בגדי יום חול. ב. עד מתי לשבת על כסא. ג. מתי להוריד נעליים.

תשובה: מדינא דגמרא מותר לשבת על כסא ביום ת"ב, אלא שאסור רק מדין מנהג (לכן בת"ב אחרי חצות יושבים על כסא), וכן מבואר במג"א (סימן תקנ"ט סק"ב) דהוי מנהג לשבת על הרצפה. וכן מדינא דגמרא אין איסור ללבוש בגדי שבת

ט. משנ"ב תקנ"ב כג. להראות עינוי בשבת, מסתמא לא התכוין לקבל

עליו תענית.

י. אור לציון ח"ג פרק כח ד.

יג. מג"א סימן רצ"ט ט; משנ"ב רצ"ט, לב.

יא. משנ"ב תקנ"ב כד.

יב. שער הציון (תקנ"ג, ז) ומבאר שם דכיון שאסור יד. מג"א סימן תקנ"ו; שער הציון סימן רצ"ט, לג.

ביום ת"ב (אלא רק אסור ללבוש בגדים "מכובסים"). לכן מותר להשאר עם בגדי שבת עד הזמן שרגיל להוציא שבת כל שבוע, וכן מותר לשבת על כסא, עד הזמן שרגיל להוציא שבת בכל שבוע, לכן הנוהגים כל שבוע להוציא שבת לפי זמן ר"ת, מותר להם לשבת על כסא ולהשאר עם בגדי שבת עד שיצא שבת לפי זמן ר"ת טו.

יש להסתפק באיזה שעה להוריד נעליים, כיון שהאיסור ללבוש נעליים בת"ב נוהג מדינא דגמרא והוא אחד מחמשה עינויים, יש מורים להוריד נעליים ארבעים וחמש דקות אחרי השקיעה, ויש מורים להוריד נעליים שלושים וחמש דקות אחרי שקיעת החמה טו.

הדחת כלים

טו. ראוי לא לרחוץ כלים שנשארו מסעודה שלישית בליל ת"ב, אלא ימתין לרחוץ ביום ת"ב אחרי חצות י.

טו. שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א.

ועיין ברמ"א (סימן רצ"ט, י) שכתב שפשט המנהג להקל שמדליקים נרות מיד אחרי שהחזן אמר ברכו, ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א להוכיח מדברי הרמ"א שהיו מתפללים ערבית במוצאי שבת בצאת הכוכבים, דאם נאמר שהיו מתפללים מבעוד יום, היה אסור להדליק נרות מיד אחרי ברכו, וכיון שכתב הרמ"א שחולצים נעליים אחרי ברכו, א"כ מוכח שמותר להשאר עם נעליים עד צאת הכוכבים, לכן מורה למעשה שמותר להשאר עם נעליים עד ארבעים וחמש דקות אחרי שקיעת החמה עכ"ד. ועיין באורחות רבנו שמואל שמרן הקה"י זצ"ל היה הולך לבית הכנסת לדרמן עם נעליים והיה נשאר עם הנעליים ארבעים וחמש דקות אחרי השקיעה. ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שיש להוריד נעלי שבת 35 דקות אחרי שקיעת החמה.

יז. עיין ביאור הלכה (תקנ"ד, כב) שכיום מנהג כל ישראל לא לעשות מלאכה בת"ב עד חצות, ועיין

טז. כתב רמ"א (סימן תקנ"ג, ב) ז"ל, "מיהו בחול נוהגין לחלוץ מנעלים קודם שיאמר ברכו, ואם הוא שבת חולצים לאחר ברכו, מלבד שליח צבור שחולץ קודם ברכו (הגהות מיימוני), רק אומר תחלה: המבדיל וכו' עכ"ל. ועיין בספר שש"כ (פרק כה, פה, הערה קפט) שכתב בשם הגרשז"א זצ"ל שהרמ"א איירי באופן שמתפללים ערבית מבעוד יום, אבל בזמננו שמתפללים אחרי צאת הכוכבים יחלוץ את הנעליים מיד בבין השמשות, וימתין בביתו עד אחרי צאת הכוכבים ואז ינעל את נעלי ת"ב וילך לבית הכנסת עכ"ד. וכן פסק באור לציון (ח"ג פרק כה, ד) שיחלוץ נעליים מיד בשקיעת החמה וכתב בהערות שם שהרמ"א איירי באופן שהתפללו ערבית מבעוד יום, אבל בזמננו שמתפללים ערבית אחרי צאת הכוכבים, חייב לחלוץ את הנעליים מיד בשקיעה, משום דנעילת הסנדל הוא אחד מחמשה עינויים עכ"ד.

פרק יט

מוצאי שבת ליל י' אב

א. ת"ב שחל בשבת ונדחה, או שחל במוצאי שבת, לא אומרים לפני ערבית למנצח בנגינות, כיון שת"ב אינו זמן חנינה (לבוש)^א, וכן לא אומרים ויהי נועם אחרי שמ"ע, כיון ש"ויהי נועם" נוסד על בניין בית המקדש וכעת נחרב בית המקדש^ב.

מאורי האש

ב. לפני איכה יברך בורא מאורי האש, אם שכח לברך לפני קריאת איכה, יכול לברך כל הלילה, כיון שהחיוב עדיין עליו, אם שכח ולא בירך עד עלות השחר, לא יברך אחרי עלות השחר, משום שמברכים על הנר רק בליל מוצאי שבת, שהוא תחילת זמן ברייתו^ג, המנהג שהגברים מברכים מאורי האש בבית הכנסת, והנשים יברכו בעצמם מאורי האש בבית^ד.

ד. עיין ביאור הלכה (סימן רצו, ח) שמצדד לומר שאפילו אם נשים חייבות בהבדלה מ"מ אינם חייבות בברכת מאורי האש, משום שהיא מ"ע שהזמן גרמא, ועיין שו"ת אגרות משה (חו"מ ח"ב סימן מז סק"ב) שפסק שגם אם נשים פטורות, מ"מ נשים אשכנזיות יכולות לברך כיון שיכולות להכניס את עצמם לחיוב ברכה. ועיין כף החיים (סימן רצ"ו, נה) שפסק שנשים יברכו מאורי האש, וכן הורה מרן הגריש"א זצ"ל שנשים יברכו מאורי האש, והוכיח מדברי הריטב"א (פסחים דף נד, א) שנשים חייבות בברכת מאורי האש, וכן פסק שבט הלוי (ח"ז סימן עז, ב) שנשים יברכו בעצמם בבית, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א.

במשנ"ב (תקנ"ד, מג) שבמקום שנהגו לא לעשות מלאכה, אין לעשות מלאכה גם בליל ת"ב, ומבואר ברמ"א שנהגו להחמיר עד חצות לא לעשות מלאכה שיש בה שיהוי קצת אפילו מעשה הדיוט. ולפי"ז ראוי לא לעשות כלים לפני חצות דהוי מלאכה שיש בה שיהוי והוי היסח דעת מאבילות, וכן כתב במקור חיים (סימן תקנ"ד) ז"ל, "אין לשפחה להדיח ולשטוף הכלים במוצאי שבת, שהוא ליל ת"ב" עכ"ל.

א. רמ"א תקנ"ט, ב.

ב. שו"ע תקנ"ט, ב ומשנ"ב סק"ז.

ג. משנ"ב תקנ"ו, א; כף החיים תקנ"ו, ג.

הבדלה

ג. אומרים הבדלה בתפילה כמו בכל מוצאי שבת^ה, אם טעה ולא הבדיל בתפילה, אין צריך להתפלל שנית, כיון שיבדיל על הכוס במוצאי ת"ב, מ"מ לכתחילה ראוי להזהר מאוד לא לשכוח הבדלה בתפילה, בת"ב שחל במוצאי שבת^י.

ד. נשים שאינם מתפללות ערבית, כיון שלא עושים הבדלה בתפילה, צריך להודיע להם שלא יעשו מלאכה, עד שיאמרו "ברוך המבדיל בין קודש לחול"^ז.

ה. רמ"א תקנ"ט, א.

ו. כתב משנה ברורה (סימן תקנ"ו סק"ב) ז"ל, "ובליל ט"ב מבדיל בתפלה ואף על פי שאין יכול להבדיל אז על הכוס, ואם טעה אז ולא הבדיל בתפלה אין צריך לחזור, כיון שיבדיל על הכוס במוצאי ט"ב" עכ"ל. מבואר מדברי משנ"ב שאם לא היה מבדיל על הכוס במוצאי ת"ב, היה חייב לחזור ולהתפלל שנית, והנה שיטת רמב"ן שבת"ב שחל ביום א, לא תקנו חכמים מצות הבדלה על הכוס אלא תקנו רק הבדלה בתפילה בלבד, לפי"ז לפי שיטת הרמב"ן אם שכח ולא הבדיל בתפילה חייב לחזור ולהתפלל שנית.

ז. כתב פמ"ג (א"א סימן תקנ"ו) ז"ל, "ונשים שאין מבדילין בתפלה שאין מתפללין במוצאי שבת, לא יעשו מלאכה עד שיאמרו המבדיל" עכ"ל, מבואר מדברי פמ"ג שנשים אינם חייבות להתפלל ערבית בת"ב שחל במוצאי שבת. ועיין בספר הליכות שלמה (פרק טו, אורחות הלכה הערה 52) שכתבו בשם מרן הגרשז"א זצ"ל שבת"ב שחל במוצאי שבת יש לדון שלכתחילה אשה תתפלל ערבית, אפילו אם אינה רגילה בכך בשאר ימות השנה, אולם לא הורה כן רבנו למעשה עכ"ד. ונראה כונתו שראוי שנשים יתפללו כדי שיבדילו בתפילה.

ועיין בספר מנשים באהל שכתב בשם מרן הגרש"א זצ"ל שאדם ששכח ולא הזכיר הבדלה בתפילה, ראוי שיחזור ויתפלל שנית שיאמר הבדלה בתפילה, משום שלפי הרמב"ן לא יצא ידי חובה, ויעשה תנאי שאם אינו חייב לחזור שתהיה תפילתו נדבה עכ"ד. והנה למעשה השו"ע בסימן תקנ"ו פסק כמו שיטת הרא"ש שתקנו הבדלה במוצאי ת"ב, ולכן אדם ששכח להבדיל בתפילה אינו חייב לחזור כיון שעתידי להבדיל על הכוס, אכן לגבי לכתחילה ראוי להודיע לכל הציבור שלא ישכחו להבדיל בתפילה, כיון שלפי הרמב"ן חייב לחזור ולהתפלל.

ויש להעיר שבדברי פמ"ג מבואר להדיא שאשה אינה צריכה להתפלל ערבית אלא תאמר ברוך המבדיל. אכן עיין במשנה ברורה (סימן תקנו סק"ב) שכתב ז"ל, "והנשים שאינן יודעות להתפלל ולא הבדילו במוצאי שבת בתפלה, צריך כל איש להזהירן שביום התענית לא יעשו אש לבשל לצורך הלילה עד שיאמרו המבדיל בין קדש לחול" עכ"ל. מבואר מדבריו דאירי בנשים שאינן יודעות להתפלל, ומקור דברי משנ"ב מהשל"ה, ולפי"ז יש לומר שנשים שידועות להתפלל, ראוי שיתפללו כדי שיבדילו בתפילה.

הַבְּדֵלָה לֵילָד

ה. ת"ב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, או שחל ביום ראשון, מותר לקטנים לאכול בלי שיעשו הבדלה, וישמעו הבדלה במוצאי ת"ב, ויש אומרים שיש לחנך את הקטנים שיעשו הבדלה במוצאי שבת ט.

חולָה

ו. חולה שאוכל, יעשה הבדלה על כוס מייץ ענבים, החולה יכול להוציא את בני ביתו, אפילו שבני ביתו צמים, יכולים לשמוע הבדלה מהחולה ולצאת ידי חובה במצות הבדלה על כוס, ואינם צריכים להבדיל במוצאי ת"ב, וכן בריא יכול להבדיל בשביל החולה, והחולה ישתה את הכוס, וגם הבריא יוצא ידי חובה במצות הבדלה על הכוס.

פשוטה א"כ הוא בגדר חינוך הבדלה, אף דענין פרטי זה דהבדלה בט"ב לא שייך ביה חינוך אטו גדלותו. ועוד, דכיון דחולה שאב"ס מותר מעיקר הדין גם בגדולים, וא"כ צריך לחנך לדעת סדר האכילה בט"ב כזה (שמותר לאכול בו) עכ"ל.

י. עיין שו"ת כנסת הגדולה סימן עא שפסק שחולה שאוכל יעשה הבדלה בליל מוצ"ש לפני שאוכל. יש להסתפק בחולה שאוכל בת"ב, האם יכול להוציא להוציא את בני ביתו במצות הבדלה על הכוס, או"ד שאינו יכול להוציא את בני ביתו, כיון שבני ביתו אינם מחוייבים במצות הבדלה על הכוס ביום ת"ב, אלא רק במוצאי ת"ב מתחדש עליהם מצוה להבדיל על הכוס.

כתב הרא"ש (תענית פ"ד סימן מ) ז"ל, "ואלו דברי הרמב"ן ז"ל, ואנו לפי עניות דעתנו לא חזינו לה להך סברא דכיון דלא חזי לאבדולי אלא במוצ"ש ויומו כי אסור למיכל בהני ליבדיל מכאן ואילך ואדרבה איפכא מסתברא דכי אסור למיכל באפוקי שבתא, ולא חזי לאבדולי בחד בשבא לא מבדיל בתרי בשבא,

ח. שש"כ (פרק סב, מה); שו"ת שבט הלוי (ח"י סימן קע"ז סק"ד), וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א. ביאור הדברים שיש ב' צדדים להקל. א. שיטת הרמב"ן שלא תקנו לעשות הבדלה על הכוס בת"ב שחל במוצ"ש. ב. אין איסור לקטן לאכול לפני הבדלה.

ט. עיין בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קו"א סימן ה אות עב) שמצדד לומר שילד יעשה הבדלה לפני שאוכל ולא שייך בזה אתי למיסרך. ועיין בשו"ת דברי יציב (או"ח סימן רמג) שפסק שיעשה הבדלה לפני שאוכל; וכן פסקו שו"ת אור לציון (ח"ג פרק כט, ח); חוט שני (שבת ח"ד פרק צג בסופו).

ולכאורה קשה מדוע קטן יעשה הבדלה מדין חינוך, הלא אחרי שיגדיל אינו צריך להבדיל בליל ת"ב. ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"י סימן ע"ז סק"ו) שכתב ז"ל, "ואשר שאל בקטן האוכל אם יעשה הבדלה וכתב בשם מהרי"ל דיסקין דמבדיל מטעמא דחינוך וכב' הקשה דמה חינוך שייך בזה דהלא כשיגדל לא יאכל בט"ב. לק"מ, דכבר נכנס בגדר חינוך הבדלה בשבת

דהא לא חזי בשעתיה לאבדולי, וטפי איכא למימר דאפילו למאן דאמר מבדיל והולך כל השבת כולה הני מילי היכא דמוצאי שבת חזיא לאבדולי, אבל היכא דמוצאי שבת לא חזי ליה לא מבדיל בלא זמניה, משום כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו וכל שאינו ראוי לבילה מעכבת בו. ומכל מקום למאן דאמר מבדיל והולך כל היום כולו משום דכולא יומא של מוצאי שבת הוא מילתא מחוורתא היא דכי אסור למיכל ולמשתי למוצאי שבת דהוי לילה ויום שוב אינו מבדיל. וכיון שראינו לרבינו הגדול שהסכים לפסוק הלכה מבדיל כל היום כולו, אין לנו הבדלה של כוס בט' באב שחל להיות באחד בשבת.

ומסתברא דמוצאי שבת שחל להיות בו תשעה באב לא תקינו בו הבדלה על הכוס. תדע שהרי אמרו (ברכות דף לג א) בתחלה קבעוה בתפלה העשירו קבעוה על הכוס חזרו והענו וכו' וט' באב שחל להיות במוצאי שבת כל ישראל עניים מרודים וכי האי גוונא לא התקינו על הכוס כלל. ולא אמרי' המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס אלא בשעה שיש כוס, אבל בשעה שאין כוס בעולם אין צריך להבדיל. ע"כ דברי הרמב"ן ז"ל.

וכיוצא בזה מצאתי כתוב שפעם אחת היה רבינו יהודה אונן ואכל בלא הבדלה ולמחרתו כשבא מבית הקברות אמרו לו תלמידיו למה אינך עושה הבדלה הא אמרי' (פסחים קז א) טעם מבדיל. והשיב להם מאחר שהיה פטור אמש בשעת הבדלה משום שהיה אונן גם עתה נמי פטור. שכן מצינו בפ"ק דחגיגה (דף ט א) חיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני דכיון שנדחה ביום ראשון שוב אינו חייב בשני. ולא דמי כולי האי, דהתם גופיה הוי דחוי דאונן פטור מכל המצות ודמי לחגר, אבל הכא גופיה מיחייב והזמן גורם שאין יכול להבדיל וכשיעבור הזמן יבדיל, וכן נהגו העם כדברי ה"ג" עכ"ל.

מבואר שיטת הרמב"ן שלא תקנו כלל הבדלה על הכוס בת"ב שחל במוצאי שבת, ומבואר עוד דהוי כמו אונן במוצאי שבת שפטור לגמרי ממצות הבדלה, ולכן אפילו למ"ד שאפשר להבדיל ג' ימים אחרי שבת, מודה שאין מצות הבדלה, דכיון שביום ת"ב לא היה מצות הבדלה, לא מתחדש מצות הבדלה בליל ב. אכן הרא"ש חולק שאונן פטור לגמרי מכל המצות, משא"כ בת"ב חייבים לקיים את כל המצות. וצ"ב שיטת הרמב"ן הלא מבדילים בליל מוצאי שבת בתפילה, א"כ איך שייך לומר שלא חייבים כלל במצות הבדלה.

ונראה שיסוד המחלוקת בין הרמב"ן לרא"ש האם מצות הבדלה על הכוס ומצות הבדלה בתפילה הם ב' מצות נפרדות, או"ד שזהו אותה מצוה. הרא"ש סובר דהוי אותה מצוה ובעצם יש מצות הבדלה ולכן מבדילים בתפילה אלא דאי אפשר לקיים את מצות הבדלה על הכוס, כיון שאסור לשתות את הכוס, ולכן מבדילים בליל ב על הכוס, אבל לפי הרמב"ן לא תקנו מצות הבדלה על הכוס, ואפילו שתקנו מצות הבדלה בתפילה, לא תקנו כלל מצות הבדלה על הכוס.

ולפי"ז נראה לגבי חולה שעושה הבדלה בת"ב האם יכול להוציא את בני ביתו, באמת לפי הרמב"ן לא תקנו מצות הבדלה על הכוס כלל בת"ב, אולם לפי הרמב"ן לא מתחדש מצות הבדלה על הכוס במוצאי ת"ב, דכיון שבליל מוצאי שבת רבנן לא תקנו מצות הבדלה על הכוס, כיון שאין אפשרות לקיים את מצות הבדלה, מימלא לא מתחדש מצות הבדלה על הכוס בליל ב. (ונראה שלפי הרמב"ן גם החולה בעצמו אינו צריך לעשות הבדלה על הכוס, דכיון שרבנן לא תקנו מצות הבדלה על הכוס, לא מסתבר שיתקנו מצות הבדלה על הכוס רק לחולה בלבד, וכ"כ בשו"ת להורות נתן ח"ב סימן לו סק"ה). אכן לפי שיטת הרא"ש יש חיוב לקיים

אכל בלי הבדלה

ז. חולה שהתפלל ערבית ושכח להבדיל בתפילה, אם שכח ואכל בליל ת"ב במוצאי שבת לפני שעשה הבדלה על כוס, חייב להתפלל ערבית שנית, לומר הבדלה בתפילה"א.

ביום א' שמתענים בו והחולה שאוכל מבדיל לעצמו, אם יכול הבריא להבדיל ולהוציא את החולה אם נקרא בר חיובא באותו יום, הנה למעשה פשיטא דנקרא בר חיובא כו', ובאמת יראה דזה גופא מחלוקת הרא"ש והרמב"ן הידוע פ"ד דתענית ס"ו מ' דהרמב"ן דעתו דלא מבדילים כלל במוצאי תענית וכתב תו"ד דאפילו מ"ד מבדיל והולך כל השבת כולה הנ"מ היכא דמוצ"ש חזי לאבדולי, אבל היכא דמוצ"ש לא חזי לאבדולי לא מבדיל בלא זימנ' משום כל שאינו ראוי לבילה בילה מעכבת, הרי דרמב"ן מחשיב כל יום א' זה אינו ראוי לאבדולי וממילא איפסק חיובא ולא שייך השלמה, משא"כ הרא"ש הא כ' סו"ד אבל הכא גופי' מיחייב והזמן גורם שאינו יכול להבדיל וכו', והיינו שאינו יכול להבדיל מחמת איסור תענית אבל בעצם נקרא מחויב, ולא שייך כלל פטור שאינו ראוי לבילה שכ' הרמב"ן וכיון שאנחנו קי"ל כהרא"ש א"כ הדר דינא כנ"ל דיצא עכ"ל.

יא. יש להסתפק בחולה שהתפלל ערבית ושכח להזכיר הבדלה בתפילה, ואח"כ אכל בליל מוצאי שבת לפני הבדלה, האם חייב להתפלל שנית. והנה ג"א שליט"א הורה שאינו צריך להתפלל שנית כיון שיש לצרף את שיטת הרמב"ן שלא תקנו הבדלה על כוס בת"ב שחל במוצאי שבת, ולפי שיטת הרמב"ן חולה שאוכל אינו מבדיל על הכוס לכן לא יחזור להתפלל שנית עכ"ד. ונראה שהוראה זו היא בטעות, משום שלפי שיטת הרמב"ן כיון שלא תקנו כלל הבדלה על הכוס, א"כ מי שלא הבדיל בתפילה חייב לחזור ולהתפלל שנית להבדיל בתפילה, וכל הצד

מצות הבדלה על הכוס בת"ב, אלא רק שאין אפשרות לקיים את מצות הבדלה על הכוס כיון שאסור לשתות את היין, ולכן עושים הבדלה בליל ב, ולכן בריא יכול לשמוע הבדלה מחולה בליל ת"ב ויצא ידי חובה במצות הבדלה על הכוס ממנ"פ, כיון שלפי הרא"ש בעצם חל מצות הבדלה על הכוס בליל ת"ב, אלא רק שאין אפשרות לקיים את מצות הבדלה על הכוס, וכיון שיכול לשמוע מחולה שפיר יצא, ולפי שיטת הרמב"ן לא תקנו חכמים מצות הבדלה על הכוס, ולפי שיטתו גם ביום ראשון בלילה לא צריך להבדיל על הכוס.

ועיין ברכי יוסף (סימן תקנ"ו, ג) שכתב ז"ל, "זה החולה שמבדיל תכף במוצאי שבת, אפשר דיכול להוציא בני ביתו, דהרי הוה מבדילין במוצאי שבת ויהיבין לינוקא, אי לאו משום דאתי למסרך, ובכי האי גוונא לא גזרינן" עכ"ל, וכן כתב מועד לכל חי (סימן י, מט). וכן כתב בשערי תשובה (סימן תקנ"ו סק"א) ז"ל, "וכתב ברכי יוסף בשם תשובת כנה"ג חולה שאוכל בט"ב יבדיל תיכף במוצאי שבת והברכי יוסף שם דעתו נוטה קצת שיכול להוציא ג"כ בני ביתו בהבדלה זו" עכ"ל. והנה יש שרצו לדייק מדברי שערי תשובה שכתב נוטה קצת, דמשמע שאינו פשוט שחולה יכול להוציא בריאים בהבדלה. אכן עיין היטב בברכי יוסף שכל הנידון בדבריו האם שייך אתי למיסרך, אבל זה ברור שהבריא נחשב בר חיובא, וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ונעתיק את לשונו.

כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן קכט) ז"ל, "אשר שאל בחכמה בענין הבדלה בט"ב שחל בשבת אם

ח. בריא שהתפלל ערבית ושכח להבדיל בתפילה, אם שכח ואכל במוצאי ת"ב לפני שהבדיל על הכוס, מסתבר שאינו צריך להתפלל ערבית שנית^ב.

ט. אשה שמוותרת לאכול כגון יולדת, בעלה יכול לעשות הבדלה עבורה והאשה תשתה את הכוס, ויעשה הבדלה על מיץ ענבים, ובשעת הדחק יכול להבדיל על קפה עם חלב, שזהו משקה חשוב בימנו^ג.

י. חולה שאוכל בת"ב אסור לאכול בשר ולשתות יין, אבל מ"מ מותר לשתות מיץ ענבים בהבדלה^ד.

יא. חולה או יולדת שמוותרת לאכול, אינה חייבת לשתות את הכוס בעצמה אלא יכולה לתת לקטן שישתה את הכוס^ה, יולדת שאינה יכולה לשתות את הכוס בעצמה ואין מי שיכול לשתות את הכוס עבורה, יש מקום להקל שתאכל בלי הבדלה על הכוס, וראוי שתתפלל ערבית ותעשה הבדלה בתפילה^ו.

לשתות את הכוס של הבדלה, או שאסור לתת לקטן משום דאמי למיסרך. ונראה שחולה יכול לתת לקטן לשתות ולא שייך בזה אתי למיסרך משום דאינו קבוע שיש חולה, וכמו שמוותר לתת לקטן לשתות כוס של מילה, וכן פסק כף החיים (סימן תקנ"ו סק"ט) וכן פסק בשו"ת להורות נתן (ח"ב סימן לו סק"ד) שחולה יכול לתת לקטן לשתות את הכוס.

טז. יש ס"ס שיכולה לאכול. א. שיטת הרמב"ן שלא תקנו הבדלה על הכוס. ב. יש אומרים שנשים אינם חייבות כלל במצות הבדלה, וכן הורה מרן הגר"ש ואזנר זצ"ל, הובא בספר מבית לוי, שבשעת הדחק יולדת יכולה לאכול בלי הבדלה, וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סימן עז סק"ד). ונראה להוסיף שמ"מ אשה שאוכלת בלי הבדלה צריכה להתפלל ערבית ולהבדיל בתפילה, משום שלפי הרמב"ן לא תקנו הבדלה על הכוס, אבל תקנו הבדלה בתפילה וזהו מעכב.

לומר שאם שכח הבדלה בתפילה לא יחזור, רק לפי שיטת הרא"ש שתקנו הבדלה על הכוס במוצאי ת"ב, וכיון שעתיד להבדיל על הכוס לכן אינו חוזר, אבל בצירוי שטעם בליל מוצאי שבת לפני שהבדיל על הכוס, חייב להתפלל שנית (שמעתי מהרה"ג ר' יואל נח כהן שליט"א).

יב. הליכות שלמה.

יג. שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א.

יד. כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סימן עז סק"ה) ז"ל, "ופשוט דאם אפשר להבדיל על השכר חייב להבדיל ע"ז, ואם אי אפשר, והחולה צריך לאכול יראה להבדיל על היין דחיובא היא, ומעכב אכילת החולה, ואינו דומה לאיסור יין המוזכר בחז"ל בסעודה המפסקת" עכ"ל.

טז. יש להסתפק האם מותר לחולה לתת לקטן

מתי יעשה הבדלה

יב. חולה שזקוק לאכול כבר במוצאי שבת, יעשה הבדלה מיד בליל מוצאי שבת, אבל אם החולה מרגיש שאינו זקוק לאכול בליל מוצ"ש, אלא רק למחרת בבוקר, יעשה הבדלה בבוקר לפני שאוכל. ונראה שהדרך הראויה ביותר שהחולה יעשה הבדלה מיד בליל מוצאי שבת, ויתן לילד לשנות את הכוס והחולה יאכל רק בבוקר ולא יאכל בלילה, אם מרגיש שאינו צריך לאכול בלילה^{יז}.

קליין שליט"א שאם החולה לא צריך לאכול בלילה, יש מקום לומר שאסור מעיקר הדין לעשות הבדלה בלילה עכ"ד. ולענ"ד נראה מסברא שמוותר לחולה לעשות הבדלה מיד בליל מוצ"ש, דכיון שמבואר בלשון שו"ע שבמקום חולי לא גזרו רבנן וליכא חיוב תענית כלל על חולה, וכיון שכבר עכשיו יש מציאות של חולה לפנינו, שמרגיש חולשה ורעותא בגופו ואי"ז חולשה שתתחדש לאחר זמן, וגם לפי המצב של עכשיו יהיה מוכרח לאכול למחרת ביום, א"כ מותר לחולה לאכול גם בלילה אפילו שאינו צריך לאכול, וכן ראיתי בספר חוט שני (שבת ח"ד פרק צג) שכתב שמעיקר הדין מותר לחולה לעשות הבדלה מיד בלילה אפילו שאינו צריך לאכול בלילה, ומה שכתב כף החיים שאם אינו צריך לאכול בלילה לא יעשה הבדלה בלילה אי"ז מעיקר הדין עכ"ד.

ועיין בנזירות שמשון (סימן תקנ"ד) שכתב שיוולדת או חולה שאינו יכול לצום כל היום, אם רוצה לצום חלק מהיום, בשביל להשתתף עם הציבור, עדיף שהחולה יאכל מיד בלילה ויצום חלק מהיום משום שעיקר התענית ביום ולא בלילה. ועיין בהליכות שלמה (פרק טז, אורחות הלכה הערה 3) שכתב בשם מרן הגרש"א זצ"ל שמשמעות כל הפוסקים דלא כנזירות שמשון עכ"ד, וכן בספר מבית לוי כתב בשם מרן הגרש"ו זצ"ל שאין הלכה כמו הנזירות שמשון. אכן לכאורה מדברי שו"ת כנסת הגדולה וברכי יוסף שכתבו

יז. יש להסתפק מתי חולה יעשה הבדלה, האם יעשה הבדלה במוצאי שבת, כיון שמצד מצות הבדלה יש יותר הידור לעשות הבדלה בליל מוצאי שבת, או"ד אם החולה מרגיש שיכול לצום עד הבוקר, עדיף יותר שיצום עכ"פ עד הבוקר, ויעשה הבדלה בבוקר לפני שאוכל. ועיין בשו"ת כנסת הגדולה (סימן עא) שפסק שחולה יעשה הבדלה מיד בלילה, כיון שחולה מותר לאכול מתי שרוצה, והוא בברכי יוסף (סימן תקנו, ב). ועיין בכף החיים (סימן תקנ"ו, ט) שכתב שכנסת הגדולה איירי באופן שהחולה צריך לאכול בליל מוצאי שבת, אבל אם החולה לא צריך לאכול בלילה אלא רק ביום, יעשה הבדלה ביום לפני שאוכל עכ"ד. אכן בפשטות משמע מדברי כנסת הגדולה שלא כדבריו, שכתב שם שיעשה הבדלה מיד, משום שמותר לחולה לאכול מתי שירצה, משמע שגם באופן שהחולה אינו זקוק לאכול מיד, אפ"ה מותר לאכול, ועיין בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סימן לא סק"ט) שכתב שמשמעות דברי כנסת הגדולה שגם אם החולה אינו צריך לאכול בלילה, יעשה הבדלה מיד בלילה, דלא כמו שכתב כף החיים.

ועיין בספר אשרי האיש (פרק עא, ו) שכתב בשם מרן הגרש"א זצ"ל שאם החולה אינו צריך לאכול בלילה, אסור לחולה לאכול בלילה, שעדיין אינו נקרא חולה לענין זה, כיון שאין לו צורך באכילה בשעה זו, לא חל עליו דין חולה עכ"ד. וכן שמעתי מהגרמ"ש

פרק כ חולה בת"ב

א. חולה שאין בו סכנה, לפי כל הפוסקים אינו חייב להתענות בג' תעניות, (צום גדליה; עשרה בטבת; י"ז בתמוז), משום שבמקום חולי לא גזרו רבנן, בג' תעניות אסור

לחולה שאין בו סכנה להחמיר על עצמו ולהתענות (משנ"ב סימן תקנ"ג, ד).

ב. נחלקו הראשונים והפוסקים האם חולה שאין בו סכנה חייב להתענות בתשעה באב, ופסק שו"ע^א שחולה שאין בו סכנה אינו חייב להתענות בת"ב, משום שבמקום חולי לא גזרו חכמים, ואפילו אם החולה לא אמר מפורש שצריך לאכול, מותר לאכול בתשעה באב (משנ"ב תקנ"ד, ט), וגם בציור שאם החולה יצום,

אלישיב זצ"ל; הגרשז"א זצ"ל; הגרמ"ש קליין שליט"א). אכן בכנסת הגדולה נראה שמוותר לאכול מיד בתחילת הלילה, ביאור הדברים דכיון שיש רעותא וחולשה בגופו, מיד בתחילת הצום חל עליו פטור מלצום מדין חולה, ואפילו שבתחילת הצום עדיין אינו צריך לאכול, מ"מ כיון שבהמשך היום יהיה מוכרח לאכול, מותר לאכול מיד, אלא רק שראוי לצום כמה שעות להשתתף עם הציבור, וכלפי דין להשתתף עם הציבור אין נ"מ האם יתענה בלילה או שיתענה כמה שעות ביום, וכן פסקו מנחת יצחק וחוט שני שמעיקר הדין מותר לעשות הבדלה מיד בלילה.

א. שו"ע (סימן תקנ"ד, ו). שיטת הרמב"ן בתורת האדם שחולה שאין בו סכנה אינו חייב להתענות בת"ב משום שבמקום חולי לא גזרו רבנן. אכן שיטת ר"ת (הובא בהגהות מימוני פ"ה מתענית ה"ב) שחולה שאין בו סכנה חייב לצום בת"ב, ונראה שר"ת סובר שצום ת"ב מדברי קבלה ולכן לא שייך לומר במקום חולי לא גזרו רבנן, והרמב"ן סובר שבזמן הזה צום ת"ב מדרבנן. ועיין שו"ת מהרש"ל (סימן נג) שפסק שחולה שאין בו סכנה חייב לצום בת"ב.

שחולה יעשה הבדלה מיד בלילה מבואר שנקטו כמו הנזירות שמשון שמעיקר הדין מותר לחולה לאכול מיד בתחילת הצום, אלא רק שראוי שיתענה להשתתף עם הציבור, וכיון שמעיקר הדין מותר לאכול מיד בתחילת הצום, אלא רק שראוי שיתענה להשתתף עם הציבור, אין נ"מ האם יתענה חלק מהיום או חלק מהלילה.

סיכום ג' דינים:

א. אדם בריא שהתחיל לצום, ומרגיש חולה באמצע היום, פטור מלצום, שחל עליו פטור חולה באמצע היום. ב. אם היה חולה בתחילת הצום, ובאמצע היום נהיה בריא לגמרי, נחלקו פוסקי זמננו האם חל עליו חיוב לצום באמצע היום, ונראה עיקר מסברא שחל עליו חיוב לצום באמצע היום, דכיון שנהיה בריא, פקע ממנו פטור חולה ומתחדש עליו חיוב לצום באמצע היום.

ג. אם היה חולה מתחילת הצום, אלא שאינו צריך לאכול בלילה, יש אומרים שאסור לאכול, דכיון שמרגיש שלא צריך לאכול בלילה, כל זמן שמרגיש שלא צריך לאכול, לא חל עליו פטור חולה (הגרי"ש

אין כלל צד של סכנה לחיי החולה, פטור החולה מלצום, משום שבמקום חולי לא גזרו רבנן.

ג. חולה שאין בו סכנה, אם רוצה להחמיר על עצמו, מותר לצום בת"ב (ואפילו שבג' תעניות אסור להחמיר על עצמו, בת"ב מותר לצום), **אבל אין כדאי להחמיר על עצמו**

שיש צד רחוק של סכנה ולכן כתב שו"ע שהחולה אין צריך אומד.

אכן עיין במשנ"ב (תקנ"ד, יב) שמבאר את לשון שו"ע שחולה אין צריך אומד ז"ל, "והכונה דא"צ לאמוד ולשער אם תבא לידי סכנה עי"ז שתתענה, דאפילו אם אין בה סכנה, כיון שהיא בכלל חולה, אין צריך להתענות" עכ"ל. משמע מלשון משנ"ב שאפילו באופן שאין צד סכנה כלל לחיי החולה אם יתענה, אין צריך להתענות. ועיין בביאור הגר"א על השו"ע שהוכיח את הדין שחולה שאין בו סכנה אינו מתענה, מהא דמותר אמירה לגוי עבור חולה שאין בו סכנה, כמבואר בגמ' (שבת קכט, א). ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן נו; ח"י סימן פא) שכתב שמוכח מדברי הגר"א שגם חולה שאין צד סכנה כלל אם יתענה, אינו חייב לצום.

סיכום ג' שיטות. א. נחלקו הראשונים שיטת הרמב"ן שחולה שאין בו סכנה פטור מלצום בת"ב, שיטת ר"ת שחייב לצום, השו"ע פסק כמו הרמב"ן, ומהרש"ל פסק כמו ר"ת. ב. יש אומרים שגם לפי הרמב"ן שחולה אינו חייב לצום, דוקא אם יש צד רחוק של סכנה לחיי החולה אם יצום, אבל אם ברור שאין צד סכנה, מודה הרמב"ן שחייב לצום (שו"ת פני יהושע; יד אפרים). ג. יש אומרים שגם באופן שאין צד סכנה כלל, אפ"ה חולה פטור מלצום, משום שבמקום חולי לא גזרו רבנן (ביאור הגר"א; משנ"ב), וכן עיקר להלכה שגם באופן שאין צד סכנה פטור מלצום (שו"ת שבט הלוי).

ב. כתב בשו"ת פני יהושע (ח"ב או"ח סימן טז; הובא בשערי תשובה סימן תקנ"ד, ו) ז"ל, "בענין חיה כל לי יום, אשר מבואר בטור בשם הרמב"ן והב"י פסק כן דאינה צריכה להתענות כו', כי הגאון מהרש"ל נוטה דעתו לאיסור, הננה ראיתי דבריו בסימן נג, ואחרי רואי דבריו אני על משמתי אעמודה דצדקו דברי הב"י אפילו אם כדבריו כן הוא שר"ת נחלק עם הרמב"ן, הנה ספיקא דרבנן אזלינן לקולא כדברי הרמב"ן, ומה גם שהוא ספק נפשות פשיטא דלהקל" עכ"ל. מבואר מדברי פנ"י שהלכה כמו הרמב"ן משום ספק נפשות להקל, וקשה הלא איירי בחולה שאין בו סכנה, א"כ מה שייך לומר ספק נפשות להקל. ונראה מדבריו דס"ל שגם לפי הרמב"ן שחולה שאין בו סכנה אינו חייב לצום, איירי באופן שיש צד רחוק של סכנה לחיי החולה אם יצום, אבל אם בודאי אין סכנה כלל, מודה הרמב"ן שחייב לצום.

עוד כתב בהמשך התשובה ז"ל, "ועוד ראיה ברורה מדכתב גבי חולה שהוא צריך לאכול, משמע דוקא דידיעין שהוא צריך לאכול שהוא רעב ומצטער, אלא דלא ידעינן אם יסתכן כשלא יאכל, וע"ז אין צריך אומד, כיון דספק שמא יסתכן לא גזרו ביה רבנן, הא אי לא ידעינן אי מצטער כלל חייב להתענות" עכ"ל. מבואר מדבריו דאיירי באופן שיש צד סכנה. ועיין ביד אפרים על הט"ז (תקנ"ד, ד) שנקט בשיטת הט"ז שדין חולה שאין בו סכנה שאינו מתענה, איירי באופן

להתענות^ג. ודוקא אם החולה מרגיש שצריך לאכול, אבל אם מרגיש שהוא חזק ושאינו צריך לאכול, חייב להתענות (שער הציון תקנ"ד, יט).

ד. גם לפי שיטות הפוסקים שחולה שאין בו סכנה חייב לצום בת"ב, מ"מ בת"ב שחל בשבת ונדחה ליום א, אינו צריך לצום^ז.

ה. חולה שאין בו סכנה מותר לאכול כרגיל, ואין צריך לאכול פחות משיעור אכילה^ה, וכן מעיקר הדין מותר לאכול ולשתות, כמו שרגיל לאכול בכל יום, אולם ראוי שימעט באכילה להשתתף עם הציבור, וכן אם הרופא אומר שהחולה יכול לצום עד הצהריים, מותר לחולה לאכול מיד בבוקר^י.

ג. משנ"ב סימן תקנ"ד, טז.

מ"מ אם די לו באכילה אחת, לא יאכל ב' פעמים, ולכן חולה יכול לעלות לתורה, והנה בהמשך דבריו כתב "אפילו הותר בכל הנ"ל", ונראה שהחתם סופר היה מסופק בדבריו, והיינו משום שיש צד לומר שחולה מותר לאכול כרגיל ואינו חייב כלל למעט באכילתו.

כתב בשו"ת כנסת הגדולה (סימן עא) ז"ל, "אלא מיהו יש חילוק בין חולה שהתירו לו לאכול בט' באב, לאבי הבן ובעל ברית והמוהל שאוכלין כשהת"ב דחוי, דהחולה כיון שהותר לו האכילה בת"ב מפני חוליו, ויכול לאכול כל שעה שירצה בין ביום בין בלילה, יבדיל בלילה מיד אחר תפילת ערבית, כמנהג להבדיל בשאר מוצאי שבתות, אבל בעלי ברית שהותר להם לאכול בת"ב דחוי, ולא הותר להם לאכול אלא אחר המילה, פשיטא שלא יאמרו הבדלה מבליילה, כיון דאינו יכול לטעום כלום עד אחר המילה ואז יבדיל" עכ"ל. מבואר מדברי כנסת הגדולה דחולה יכול לאכול בכל שעה שירצה, והיינו משום שבמקום חולי לא גזרו רבנן ואינו מחוייב כלל להתענות. ועיין בברכי יוסף (סימן תקנ"ו סק"ב) שפסק להלכה כמו כנה"ג שחולה יעשה הבדלה מיד במוצאי שבת, וכ"כ בשערי תשובה (סימן תקנ"ו, א). ונראה שמוכח מדברי

ד. מג"א (תקנ"ד, ט); משנ"ב (תקנ"ד, יד). ועיין בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן תכז) שבת"ב נדחה חייבים לצום מדרבנן ולא מדברי קבלה, ולפ"ז מבואר היטב דברי מג"א ומשנ"ב דכיון שת"ב נדחה אין חיוב לצום מדברי קבלה והוי רק מדרבנן לכו"ע אמרינן במקום חולי לא גזרו רבנן.

ה. שו"ת שבט הלוי (ח"ט סימן קלא סק"א); קובץ תשובות (ח"א סימן נז).

ו. כתב בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן קנז) ז"ל, "חדא וכי החולה אינו מחוייב בדבר התענית ואינו מתענה בו, והלא לא הותר לו אלא כדי צרכו וחיותו, ואם די לו בשתייה לא יאכל, ואם די לו באכילה פעם אחת לא יאכל ב' פעמים, ולא יותר ממה שצריך, וגם שארי עינוים אם אינו צריך לנעול ולרחוץ ולסוך אסור לו לעשות א' מאלה, נמצא שהוא מן המתענים ומהמחוייבים בדבר, הא חדא, ועוד אחרת, אפילו הותר בכל הנ"ל, מ"מ ט' באב יום הוא שנתחייב בקריאת התורה שחרית ומנחה אפילו מי שאינו מתענה בו לא יצא מכלל חיוב" עכ"ל. מבואר מדברי חת"ס חידוש גדול שאפילו שחולה מותר לאכול,

ו. חולה שאין בו סכנה, אפילו שמותר לאכול ולשתות, חייב בכל שאר עינויים, ואסור בנעילת הסנדל, רחיצה, סיכה, תשמיש המטה^ז.

מקצת חולה

ז. חולה שאין בו סכנה, פטור מלצום, משום שבמקום חולי לא גזרו רבנן. יש עוד דרגה של "מקצת חולי". אדם שיש לו חום גבוה 38 מעלות ושוכב במטה,

ועיין בשו"ע (סימן תקנ"ט, ז) שנותנים את הכוס של הברית ליולדת ושותה את הכוס. ולכאורה קשה איך מותר ליולדת לשתות את הכוס, הלא בפשטות איירי גם באופן שכבר שתתה לפני הברית ואינה צריכה לשתות את הכוס לצורך בריאותה. ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א להוכיח מדברי שו"ע דלא כהחתם סופר.

והנה לכאורה צ"ע בעיקר דברי החת"ס הלא יסוד הדין שחולה שאין בו סכנה אינו חייב להתענות, איירי באופן שאין שום צד סכנה כלל לחיי החולה, ואפ"ה אינו חייב להתענות, דכיון שבמצב של חולי יותר קשה להתענות מאשר מצב רגיל, לא גזרו רבנן חיוב תענית במצב חולי, א"כ מה שייך לומר שאם יכול לאכול פעם אחת לא יאכל ב' פעמים, הלא גם באופן שלא יאכל כלום לא יהיה בסכנה ואפ"ה חז"ל לא חייבו לצום, א"כ מדוע שלא יאכל ב' ארוחות. ונראה שכונת החת"ס שבאופן שאם החולה יאכל סעודה אחת ירגיש צער בדרגה של אדם רגיל שמתענה ולא יהיה לו צער מיוחד בדרגה של חולה, בכה"ג אסור לאכול יותר, וגם זה צ"ע, עכ"פ יתכן ללמוד מדברי החת"ס במה שאנשים רגילים לקחת עוגה בין הארוחות, ואין זה בשביל חיזוק הגוף, שזה יהיה אסור לחולה, אכן מדברי השו"ע לגבי יולדת לכאורה מוכח שמותר לשתות סתם יין.

ז. שו"ת חתם סופר (או"ח סימן קנז).

כנסת הגדולה שחולק על החתם סופר שהרי כתב להדיא שחולה יכול לאכול כל שעה שירצה.

כתב בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן תק"מ) ז"ל, "דבר צום החמישי אשר הד"ר הזהירך שלא להתענות ובקושי התיר לך להתענות עד חצות. הדבר ברור שלא להתענות כלל. דבמקום חולי לא גזרו רבנן. והכי קיימא לן בש"ע ביולדת תוך שלשים לא תתענה. אף דביום הכיפורים אפילו אמרה צריכה אני לא מהני וחייבת להתענות. מכל מקום חשיב כחולה שאין בו סכנה ופטורה מלהתענות. וכל שכן בזה דחולה ממש כו', וחכמים גזרו בתשעה באב להתענות אפילו רצו שלא להתענות. אם כן שוב הוי דרבנן. ומותר ביולדת תוך ל', וכל שכן במקום חולי ממש. לכן ברור שלא להתענות כלל ותאכל מיד בבוקר" עכ"ל. מבואר מדברי אבני נזר דחולה שהרופא אמר שיכול להתענות עד חצות, שיאכל מיד בבוקר ואינו צריך להמתין, והיינו משום שמבואר ברמב"ן ובשו"ע שבמקום חולי לא גזרו רבנן, משמע שחולה אינו חייב כלל להתענות.

ועיין בקובץ תשובות (ח"א סימן נז) שנקט מרן הגריש"א להלכה כמו אבני נזר שחולה אינו חייב כלל להתענות משום שבמקום חולי לא גזרו רבנן והוכיח כמו אבני נזר, מהא דמבואר בשו"ת כנסת הגדולה שחולה בת"ב עושה הבדלה ושותה יין, אפילו שהחולה אינו צריך את שתיית היין לצורך בריאותו.

הרי הוא חולה שאין בו סכנה ופטור לגמרי מלצום, ואם מרגיש חולשה ועדיין יכול להסתובב, נחשב מקצת חולי^ח.

ה. יש ב' דינים. א. איש שהוא קצת חולה, הרי הוא כמו מעוברות ומניקות, וכמו שעוברות ומניקות פטורות לצום בג' תעניות וחייבות לצום בת"ב, ה"ה איש שהוא "מקצת חולה", פטור מלצום בג' תעניות, ואילו בת"ב חייב לצום. ב. ת"ב שחל בשבת ונדחה ליום א, איש שהוא "מקצת חולה", יצום עד חצות היום ויתפלל מנחה גדולה ומותר לאכול אחרי מנחה, ובשעת הצורך יש מקום להקל שיאכל לפני חצות^ט.

ט. אדם שהתחיל לצום, אם נחלש מהצום יותר מהרגילות של בני אדם להחלש בצום, הרי הוא בגדר חולה, ומותר לאכול גם בצום ת"ב^י.

הבריא באמצע התענית

י. חולה שאין בו סכנה שאכל בת"ב ובאמצע היום מרגיש שנהיה בריא לגמרי, יש אומרים שחייב לצום את חצי היום שנשאר^{יא}.

ח. נתבאר לעיל בדין צום י"ז בתמוז.

ט. ביאור הלכה (סימן תקנ"ט, ט) בשם שו"ת שבת יעקב. ועיין להלן שכתבנו לגבי עוברות ומניקות בת"ב נדחה שאינם חייבות לצום עד חצות היום, ולפי"ז ה"ה מקצת חולה אינו חייב לצום עד חצות, אלא ראוי שיצום קצת, להשתתף עם הציבור.

י. כתב שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סימן קיד) ז"ל, "ואם נחלש באמצע עבודתו, אם היא חולשה יותר מדרך בני אדם כשמתענים, הוא בכלל חולי שלא גזרו רבנן אף בט' באב, וכ"ש בשאר התעניות כדאיתא בסימן תקנ"ד סעיף ו'. ומי שהוא חלוש בטבעו יותר משאר בני אדם, נחשב נמי כחולה שמותר לאכול, עיין במ"ב שם ס"ק י"א" עכ"ל.

יא. כתב בשו"ת שבת הלוי (ח"ט סימן קלא סק"ב) ז"ל,

"ואשר שאל בחולה שאכל בט' באב וכבר מרגיש טוב אם חייב לצום עד סוף היום, עיין מש"כ מרן הח"ס או"ח סי' קנ"ז, דגם חולה האוכל חייב בתענית, ואם די לו באוכל לא ישתה ואם די לו בשתי' לא יאכל, ואם צריך לאכל פעם אחת לא יאכל ב' פעמים וחייב בדיני צום כל דאינו סותר מחלתו" עכ"ל. ועיין בחוט שני (שבת ח"ד פרק צג סק"ח) שפסק שאם החולה מרגיש באמצע התענית שהוא התחזק ויכול לצום, מותר לו לאכול, מ"מ יש לו להחמיר להצטער עם הציבור עכ"ד.

והנה השבט הלוי פסק שחייב להתענות מכח דברי החת"ס שגם חולה מותר לאכול רק מה שצריך. ונראה לענ"ד שאפילו אם נאמר דלא כחת"ס אלא כמו פשוט לשון שו"ע שבמקום חולי לא גזרו רבנן ומותר לחולה לאכול כמה שרוצה, היינו רק כל זמן

יולדת

יא. יולדת בשלושה ימים ראשונים ללידה, אסורה לצום, אחרי ג' ימים, בתוך שבע ימים, פטורה מלצום, ואפילו אם אמרה "איני צריכה לאכול", אין לה להתענות^{יב}.

יב. יולדת בתוך שלושים יום ללידה הרי היא בגדר חולה שאין בו סכנה, ואינה צריכה לצום בת"ב, ואפילו שכתב רמ"א (תקנ"ד, ו) שנוהגים שיולדת בתוך שלושים מתענה כל זמן שאין לה צער גדול, כתב בספר ערוך השולחן זהו בימיהם שהדורות היו בריאים וחזקים, אבל עכשיו חלילה ליולדת בתוך ל' להתענות בת"ב, כי עדיין חלושה היא, והיא ממש כחולה ולכן אין להניחה להתענות בת"ב.

יג. יולדת בתוך שלושים יום, אפילו אם לא אמרה "אני צריכה לאכול", מותר לה לאכול^{יד}, אבל אם היולדת מרגישה בריאה לגמרי, חייבת לצום^{טז}, יולדת שמרגישה בריאה והתחילה לצום, ובאמצע היום מרגישה חולשה, תאכל מיד ולא תמשיך לצום^{טז}.

יד. יש מחלוקת הפוסקים האם מונים את השלושים יום מעת לעת, ונבאר את פרטי הדינים. א. אשה שילדה ביום שבת י' תמוז תשע"ט, אינה צריכה להתענות ביום י' אב, כיון שיום י' אב הוא יום השלושים ללידה, ועד סוף שלושים יום, יולדת היא בגדר חולה שאין בו סכנה. ב. ילדה ביום שישי ט תמוז תשע"ט, לפני שקיעת החמה של ערב שבת, לפי דעת שו"ע חייבת לצום בת"ב, כיון

יב. משנה ברורה תקנ"ד, יג.

יג. משנה ברורה תקנ"ד, ט.

יד. משנה ברורה תקנ"ד, יב.

טז. משנה ברורה תקנ"ד, ט.

שהוא חולה, אבל ברגע שהבריא, כיון שפקע ממנו דין חולה מתחדש עליו חוב לצום מכאן ואילך, אפילו שבזמן שהיה חולה לא היה חייב כלל לצום. ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שיש להורות למעשה כמו שפסק בשבט הלוי דחולה שהבריא באמצע היום, חייב לצום עד סוף התענית.

שבכניסת ת"ב, כבר התחיל יום שלושים ואחד^{טז}, לפי דעת משנ"ב אינה חייבת לצום, כיון שלא עבר שלושים יום מעת לעת^{יז}.

טו. אשה שילדה ביום שישי ט' תמוז בשעה שמונה בבוקר, לפי שיטת משנ"ב מותרת לאכול בת"ב ביום ראשון עד שעה שמונה בבוקר בערך, נמצא שבאמצע ת"ב מסתיים יום השלושים מעת לעת, וחייבת לצום מהשעה שמונה

שלפי המשנ"ב גם לגבי מנין שלושים מונים מעת לעת, והוסיף עוד שאפילו שכתב שער הציון (תרי"ז, יט) שתאכל פחות מכשיעור, מ"מ לגבי ת"ב יש להקל שאינה צריכה לאכול פחות מהשיעור עכ"ד. וכן פסק בספר חוט שני (שבת ח"ד פרק צג) לגבי צום ת"ב שיש למנות שלושים יום מעת לעת.

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שיש מקום לצדד שהמשנ"ב פסק דלא כשו"ע דוקא לגבי מנין ג' ומנין ז' משום ספק נפשות להקל, וכן מבואר להדיא במשנ"ב (תרי"ז, יג) דהמיקל בספק נפשות לא הפסיד, משמע שהיקל רק משום ספק נפשות, אבל לגבי מנין ל' אי"ז ספק נפשות, אלא שיש ספק האם יולדת נחשבת חולה שאין בו סכנה, יש לצדד שהמשנ"ב יודה לשו"ע דאזלינן לפי מנין ימים ולכן אשה שילדה ביום ט' תמוז אחרי צהרים תהיה חייבת לצום בת"ב עכ"ד. ונראה לענ"ד שיש מקום לומר לאידך גיסא דכל מה שהוצרך המשנה ברורה לומר ספק נפשות להקל דוקא לגבי מנין ג' ומנין ז', כיון שחולק על השו"ע ומתיר איסור דאורייתא, דהיינו שמתיר ליולדת לאכול ביום כיפור, וכן מתיר לישראל לחלל שבת על יולדת, לכן כתב סברא מיוחדת דספק נפשות להקל, אבל לגבי מנין שלושים דהוי נ"מ שאינה צריכה לצום בת"ב, כיון דהוי איסור דרבנן, נראה שבזה יותר פשוט שהמשנ"ב יחלוק על השו"ע.

טז. אכן אם מניקה את התינוק אינה צריכה לצום, כיון שבת"ב נדחה עוברות ומניקות פטורות מלצום, אבל בציור שהתינוק שותה רק מטרנה ואינה מניקה כלל, לפי שו"ע חייבת לצום.

יז. איתא בגמ' (שבת קכט, א) אמרי נהרדעי חיה שלשה שבעה ושלשים, שלשה, בין אמרה צריכה אני ובין אמרה לא צריכה אני מחללין עליה את השבת, שבעה, אמרה צריכה אני מחללין עליה את השבת, אמרה לא צריכה אני, אין מחללין עליה את השבת. נחלקו הראשונים לגבי דין מנין ימים ביולדת, שיטת תוס' (גיטין דף ח, ב) שלא מונים ג' ימים מעת לעת, שיטת הרא"ש (ב"ק פ"ז סימן טו) וכן שיטת האשכול (הלכות יולדת ח"ב סימן לו) שמונים את הימים מעת לעת, ועיין שו"ע (תרי"ז, ד) שפסק שלא מונים מעת לעת, ועיין במשנה ברורה (סימן ש"ל סק"י; תרי"ז יג) שפסק שמונים מעת לעת.

ונראה שלפי משנ"ב אשה שילדה ביום ט' תמוז אחרי צהרים, אינה חייבת לצום בת"ב, כיון שמונים מעת לעת ולא עבר שלושים יום מעת לעת, ועיין בשער הציון (תרי"ז, יח) שכתב להדיא בשם האשכול שמנין מעת לעת נאמר גם לגבי מנין שלושים.

והנה יש להסתפק האם המשנ"ב יחלוק על השו"ע גם לגבי מנין שלושים, ועיין בספר מבית לוי שכתב

ואילך, אולם אם אומרת שעדיין מרגישה חולשה, אינה חייבת לצום, כמו חולה שאין בו סכנה"ח.

מעוברות ומניקות

טז. מעוברות ומניקות, אינם חייבות לצום בת"ב שחל בשבת ונדחה ליום א, וראוי שיצומו עד הבוקר בלבד, להשתתף עם הציבור"ט.

לאחר שבת, ואחד היה לו חולי שאין בו סכנה כ"כ וקיבל עליו התענית והתענה עד אחר חצות לזמן מנחה גדולה ונחלש עד שצוה הרופא שלא יתענה יותר, והורה להם המורה שיתפלל מנחה גדולה ואח"כ יאכל כו', תשובה הנה בודאי מה שהורה המורה שיתפלל מנחה גדולה יפה עשה כיון שנדחה ט"ב על יום א' אין צריך להשלים אפילו בחולי קצת, וכן נהגתי להורות ביולדות תוך שלשים, או במעוברת ומיחוש קצת, דהא אפילו משום כבוד המילה הקילו בהנ"ל, כמבואר בא"ח סימן תקנ"ט סעיף ט', כ"ש במקום חשש חולי" עכ"ל. מבואר מדברי שבות יעקב שמעוברת ויולדת בתוך ל' אינה צריכה להתענות בת"ב שנדחה, והובא להלכה בבאור הלכה (סימן תקנ"ט, ט). והנה השבות יעקב איירי לגבי מעוברת, ונראה דה"ה במינקת, משום שבכל מקום מינקת שוה למעוברת, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שגם מינקת פטורה מלצום בת"ב נדחה, וכן פסק בספר תורת היולדת (פרק מח, ד).

יש להסתפק האם מעוברות ומינקות יהיו חייבות לצום עד חצות, שהלא מבואר בשבות יעקב שמקור דבריו מדין בעל ברית, א"כ כמו שבעל ברית חייב לצום עד חצות היום, ה"ה מעוברות ומניקות יהיו חייבות לצום עד חצות, ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמעוברות ומינקות אינם חייבות להתענות כלל בת"ב נדחה, ואפילו שבעל ברית מתענה עד חצות, שהלא מבואר בגמ' (תענית דף יב, א) שיסוד

יש להסתפק ביולדת בתוך ל' יום, שסיימה שלושים יום מעת לעת באמצע יום ת"ב, האם מתחדש עליה חיוב לצום באמצע היום, ועיין בחוט שני (שבת ח"ד פרק צג) שכתב לחדש שיוולדת שמסתיים יום השלושים שלה באמצע ת"ב, מותרת לאכול עד סוף הצום, וצ"ב מדוע מותרת לאכול, ועיין שם שכתב שגר שהתגייר באמצע יום ת"ב חייב לצום באמצע היום משום שיש איסור לאכול, וצ"ב מה החילוק בין גר לחולה שאין בו סכנה. ונראה שכונתו לומר דכיון שבמקום חולי לא גזרו רבנן, א"כ כל מי שהיה חולה חלק מהצום לא גזרו עליו כלל. אכן יש מקום גדול לומר שאפילו שבמקום חולי לא גזרו רבנן היינו רק כל זמן שהוא חולה, אבל אחרי שהבריא חייב לצום. ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שיש להורות למעשה שיוולדת חייבת לצום מאמצע היום, דכיון שאחרי שנגמרו ל' יום מעת לעת אינה בגדר חולה, מתחדש עליה חיוב לצום באמצע היום.

אולם יש להוסיף שלגבי ת"ב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, כיון שאפילו מקצת חולה פטור מלצום, יש מקום לומר שאם הסתיים יום השלושים מעת לעת ביום ת"ב בבוקר, נהי שהיולדת כבר אינה בחזקת חולה שאין בו סכנה, מ"מ יתכן דנחשבת מקצת חולה, ותהיה פטורה מלצום מדין מקצת חולה, ויש לשקול לפי הרגשתה.

יט. כתב בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן לז) ז"ל, "תשעה באב שנת תפ"א שחל להיות בשבת ונדחה

הדין שבעל ברית מתענה עד חצות בשביל להשתתף בצער הציבור, משמע שמעיקר הדין בעל ברית אינו חייב לצום, אלא שצם עד חצות להשתתף עם הציבור, ולפי"ז יש להקל למעוברים ומינקות שאינם חייבות כלל לצום בת"ב נדחה, אולם ראוי שיתענו קצת להצטער עם הציבור עכ"ד, וכן פסק בהליכות שלמה (פרק טז, דבר הלכה אות ט).

ועיין בבית דוד (הלכות ת"ב סימן שמז) שכתב ג"כ שיסוד החיוב של בעל ברית להתענות עד חצות רק משום שלא לפרוש מהציבור, ולכן בכור שעושה ברית לבנו בערב פסח אינו מתענה כלל, דכיון שתענית בכור אי"ז חובה לגמרי וליכא כל כך ציבור, לא שייך בזה דין אל תפרוש מהציבור ולכן מותר לאכול בבוקר מיד ואינו מתענה כלום עכ"ד.

כתב בשו"ת מהר"ש הלוי (סימן ב) ז"ל, "ועוד נראה לענ"ד שאבי הבן יש לו רשות שלא להשלים תעניתו ביום המילה, משום דהרי מצינו שמעוברים ומינקות דבת"ב ויום כיפורים מתענות ומשלימות, בג' צומות פטורות מלהתענות, וכמו שכתב הרב בית יוסף ז"ל, הלכות ת"ב סימן תקנ"ד, וא"כ איכא למיעבד ק"ו דאדם דן מעצמו ואיכא למימר הכי השתא בת"ב שנדחה לעשות, דבעל ברית אינו משלים תעניתו כדחזינן ברבינו יעב"ץ, עוברים ומינקות מתענות ומשלימות, דבא לא חזינן דהיתירו להן, וא"כ באתרא דעוברים ומינקות מתענות ומשלימות בעל ברית אינו משלים תעניתו, בהני ג' צומות, דעוברים ומינקות אינם משלימות, לא כל שכן דבעל ברית לא ישלים" עכ"ל. מבואר מדברי מהר"ש הלוי שמעוברים ומינקות חייבות לצום בת"ב נדחה.

כתב בית מאיר (סימן תקנ"ט, ט) ז"ל, "ט' באב שחל להיות בשבת ונדחה וכו', מבואר בב"י משום הקולא

נדחה. וא"כ היה נלענ"ד ללמוד בק"ו בהג' צומות אע"פ שאינם נדחים נמי אין צריכים הבעלי ברית להשלים. שהרי מבואר (סימן תקנ"ד, ה) דבט' באב עוברים ומינקות מתענות ומשלימין, ולא נשמע בשום פוסק דבנדחה יש להקל, זולת ביולדת תוך ל' שבמ"א סימן הנ"ל סק"ט. וכן מבואר בתשובת רש"ל שהורה לחי' להתענות בט' באב שנדחה אף דסתמא היתה נמי מניקה, ובג' צומות הא מבואר בכל הפוסקים דעוברים ומינקות פטורים ש"מ ט' באב נדחה חמיר מג' צומות בזמנם, וכן בדן שבאלו רצו מתענים, ובזה חיוב ברור הוא. ואם ט' אב נדחה בעלי ברית לא ישלימו, מכ"ש בג' צומות בזמנם שא"צ להשלים" עכ"ל. מבואר שיטת הבית מאיר שמעוברים ומינקות חייבות לצום בת"ב נדחה.

סיכום ד' שיטות: א. יש אומרים שמעוברים ומיניקה חייבות להתענות כל היום בת"ב נדחה, משום שת"ב נדחה יותר חמור מג' תעניות (שו"ת מהר"ש הלוי סימן ב; בית מאיר סימן תקנ"ט, ט; אור לציון ח"ג פרק כט, ג). ב. יש אומרים שמעוברים ומיניקות לא יתענו בת"ב נדחה, דכמו שבעל ברית אינו משלים תעניתו, ק"ו שמעוברים ומיניקות לא ישלימו תעניתם (שו"ת שבות יעקב), אולם נחלקו גדולי ההוראה שליט"א. ג. יש מורים שמעוברים ומיניקה, שניהם פטורים מלהתענות בת"ב נדחה, ולא יתענו כלל, אפילו עד חצות (הליכות שלמה פט"ז דבר הלכה ט; חזו"ע תעניות עמוד ס; הגרמ"ש קליין שליט"א). ד. יש מורים שמעוברים מתענה עד חצות, כמו שבעל ברית מתענה עד חצות, אבל מינקת תתענה כל היום, וכן מוכח מדברי השבות יעקב שכתב שיולדת בתוך ל' פטורה מלהתענות בנדחה, משמע שלאחר ל' חייבת להתענות אפילו שהיא מינקת (הגרמ"מ לובין שליט"א).

עליה לתורה

יז. חולה שאוכל בת"ב, לא יעלה לתורה^י, וכן לא יאמר עננו, אבל יאמר נחם בתפילת מנחה, וכן ילדים פחות מגיל בר מצוה יאמרו נחם, ולא יאמרו עננו בתפילה^{כא}.

יח. חולה שאוכל בת"ב, אסור לאכול בשר ולשתות יין, ויש אומרים שלא יאכל ב' תבשילים^{כב}.

דהא דהאוכל בשר ושותה יין עליו הכתוב אומר וכו' מיירי בסעודה המפסקת, והוצרך לפרש כן דאלו בט"ב עצמו הלא כל אכילה אסורה, ולא פירש דמיירי בחולה משום דאין זו מילתא דפסיקא שהרי אם נצרך לו הבשר והיין לרפואה ודאי שרי. ועיין ח' מהר"צ חיות שם.

ופשוט דאף שהותר לחולה לאכול בט"ב, אבל לא בשר ויין שאסור משום שמחה. ומכש"כ לדידן שנהגין שלא לאכול בשר ולשתות יין מראש חודש, ואפילו במוצאי ט"ב מנהג כשר שלא לאכול בשר ולשתות יין וכמבואר בשו"ע (סי' תקנ"ח ס"א) עיין שם, א"כ פשיטא דאף החולה שהותר לו לאכול בט"ב מ"מ אסור בבשר ויין עכ"ל.

ועיין בחידושי מרן רי"ז הלוי שכתב שהאיסור לאכול בשר ולשתות יין מדינא דגמרא רק בסעודה מפסקת אבל בת"ב עצמו אין איסור. אכן הביאו שבאור זרוע מבואר לא כן. ועיין בשו"ת תשובות והנהגות שמחשד שלא יאכל ב' תבשילים כמו בסעודה מפסקת.

כ. עיין שו"ת חתם סופר שחולה שאוכל יכול לעלות לתורה, כיון שמוותר לאכול רק מה שצריך ואסור לאכול יותר. אכן למעשה נקטינן כמו פשוט לשון שו"ע שבמקום חולי לא גזרו רבנן, א"כ חולה לא יעלה לתורה.

כא. עיין ברמ"א שחולה שאוכל בת"ב יאמר נחם בברכת המזון והגר"א חולק. אכן רואים ברור מהרמ"א שנחם אינו קשור לצום, ולכן חולה יאמר נחם במנחה לכו"ע.

כב. כתב בשו"ת להורות נתן (ח"ב סימן לו סק"ב) ז"ל, "אבל בתשעה באב עצמו ששתיית היין אסור מדינא דגמרא וכמבואר בתענית (ל ב) כל האוכל בשר ושותה יין בט"ב עליו הכתוב אומר ותהי עונותם על עצמותם. ואף בסעודה המפסקת אמרו שם (ל א) שלא יאכל בשר ולא ישתה יין עיין שם, ומכל שכן בט"ב עצמו פשיטא דאף חולה שצריך לאכול מ"מ אסור לו לאכול בשר ולשתות יין, אם לא שהבשר והיין עצמם נצרכים לו לרפואה. ורש"י פירש

קנד

עיטורי

פרק כא

מרדכי

פרק כא
סיכום דיני חולה בתענית

ג' תעניות (צום גדליה; עשרה בטבת; י"ז בתמוז).	ג' תעניות שחלו בשבת ונדחו	תשעה באב	תשעה באב נדחה
אסור לצום (משנ"ב תקנ"ג, ד).	אסור לצום.	מחלוקת רמב"ן ור"ת, ולהלכה פטור מלצום (שו"ע תקנ"ד, ו).	גם לפי ר"ת פטור (משנ"ב תקנ"ד, יד), ביאור הדברים שצום נדחה אינו מדברי קבלה אלא מדרבנן.
אסורה לצום, אפילו אמרה איני צריכה לאכול (ט"ז תקנ"ד, ה).	אסורה לצום.	אסורה לצום, אפילו אמרה איני צריכה לאכול (ט"ז תקנ"ד, ה).	אסורה לצום.
אסורה לצום (ע"ין משנ"ב סימן תק"ג, ד, שחולה שאין בו סכנה אסור לצום בג' תעניות, ולפי"ז ה"ה יולדת בתוך ל' אסורה לצום, שהיא בגדר חולה שאין בו סכנה).	אסורה לצום.	אם אמרה צריכה אני לאכול, לכו"ע אסורה לצום, שהרי אוכלת גם ביום כיפור (ט"ז תקנ"ד, ה). אם אמרה איני צריכה לאכול, תלוי במחלוקת רמב"ן ור"ת, ולהלכה חייבת לאכול ולא תתענה (ע"ין משנ"ב תקנ"ד, יג).	פטורה מלצום.
אסורה לצום.	אסורה לצום.	מחלוקת רמב"ן ור"ת, ולהלכה פטורה מלצום (שו"ע תקנ"ד, ו).	גם לפי ר"ת פטורה (משנ"ב תקנ"ד, יג).
פטורה מלצום (לפי שו"ע תקנ"ד, ו, פטורה תמיד, לפי הרמ"א תקנ"ג, א, אם מצטערת או חלשה).	פטורה מלצום.	חייבת לצום.	פטורה מלצום, ואפילו עד חצות אינה צריכה (הגרמ"ש קליין שליט"א).
פטורה מלצום (לפי שו"ע פטורה תמיד, ולפי הרמ"א אם מצטערת או חלשה).	פטורה מלצום.	חייבת לצום.	פטורה מלצום ואפילו עד חצות אינה צריכה (הגרמ"ש קליין שליט"א).
פטור מלצום.	פטור מלצום.	חייב לצום.	פטור מלצום (ביאור הלכה תקנ"ט, ט).
חייב לצום.	יצום עד חצות, אחרי חצות יתפלל מנחה גדולה ויאכל	חייב לצום.	יצום עד חצות ויתפלל מנחה גדולה ויאכל (שו"ע תקנ"ט, ט).
חייב לצום (ביאור הלכה תקמ"ט, א).	מחלוקת האם יצום עד חצות.	חייב לצום.	מחלוקת האם יצום עד חצות (שער הציון תקמ"ט, לג).
פטור (ביאור הלכה תקנ, א).	פטור.	פטור.	פטור.

פרק כב מוצאי ת"ב

נטילת ידים

א. יש מתחסדים ליטול ידיהם בנטילה גמורה אחר חשיכה במוצאי ת"ב, בשביל שביום לא עשו נטילה גמורה אלא עד קשרי האצבעות, אך אין זה חיוב משורת הדין.^א

קידוש לבנה

ב. צריך להזהר לברך במוצאי ת"ב ברכת הלבנה בשמחה^ב, נהגו לעשות קידוש לבנה במוצאי ת"ב, ויש בזה רמז לבשר השכינה המכונה ללבנה ולישראל, דאף שנחרב הבית וגלו, הרי הם עתידין להתחדש כמותה, ומלכותו בכל משלה, וגם כי אז מתעורר מלך המשיח.^ג

ג. צריך לטעום לפני קידוש לבנה, אבל אם הציבור מקדשים יקדש עמהם אפילו אם לא טעם, משום ברוב עם הדרת מלך^ד. בתי כנסיות שמביאים כיבוד במוצאי הצום, ראוי שהגבאים יגישו את הכיבוד למתפללים שיטעמו לפני קידוש לבנה ויברכו בשמחה, וכן ילבש נעליים לפני קידוש לבנה.^ה

מוצאי ת"ב שחל בשבת ונדחה, ליל יא אב

ד. ביום ראשון בלילה מבדיל על הכוס, ואינו מברך על הנר ולא על הבשמים^ו, מותר למבדיל לשנות את כוס ההבדלה בעצמו ואין צריך לתת לתינוק לשנות את היין.^ז

ה. בתפילת ערבית לא יאמר הבדלה בתפילה, ואפילו אם שכח אתמול ולא הבדיל בתפילה, לא יבדיל בתפילה, שכבר עבר זמנו ומספיק שיבדיל על הכוס^ח.

א. בן איש חי פרשת דברים אות כח.   ה. משנה ברורה סימן תכו סק"א.

ב. בן איש חי פרשת דברים אות כח.   ו. שו"ע סימן תקנו, א.

ג. ברכי יוסף (סימן תקנט סק"ח) בשם מהרח"ו זצ"ל.   ז. משנה ברורה סימן תקנ"ו, ג.

ד. משנה ברורה סימן תכו סק"א ושער הציון סק"ט.   ח. משנה ברורה סימן תקנ"ו, ג.

ו. ת"ב שחל בשבת ונדחה ליום א, לפי מנהג אשכנזים ראוי לא לאכול בשר ולא לשתות יין בליל מוצאי התענית, מפני אבילות של יום, למחרת בבוקר מותר מיד לאכול בשר ולשתות יין. לפי מנהג ספרדים מותר לאכול בשר ולשתות יין מיד במוצאי התענית^ט, לכו"ע מותר מיד בליל מוצאי התענית, להסתפר, להתרחץ, לכבס, ללבוש מכובס, לברך שהחיינו, מיד בליל מוצאי התענית^י.

מוצאי ת"ב שלא נדחה

ז. ביום תשעה באב לעת ערב הציתו את בית המקדש ונשרף במשך כל יום י' אב, לכן יש דיני אבילות שנוהגים ביום י' אב^{יא}, ויש בזה ב' מנהגים כמו שנבאר. לפי מנהג הספרדים, לא אוכלים בשר ולא שותים יין כל יום עשירי^{יב},

דאפילו מי שאוכל בשר ביום העשירי נמנע במוצאי ט"ב משום חומרא דתענית ואיבולו של יום ושיין לבין המצרים ע"כ וכתב מילתא בלא טעמא, ומ"מ נראו דבריו לפי שמצאתי בספר חסידים שכתבו שעיקר תענית מעליית' היינו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין לא בכניסת התענית ולא במוצאי תענית א"כ כ"ש בתענית זה שכבר היה ראוי להפסיק מבע"י שראוי למנוע מבשר ויין בלילה שלאחר תענית" עכ"ל.

י. עיין שו"ת זרע אמת סימן פב שפסק שמותר להסתפר מיד בלילה, והובא בשערי תשובה (סימן תקנ"ח) וכן במשנה ברורה (סק"ד), ונראה כמו שמותר להסתפר ה"ה מותר לכבס ולהתרחץ, וכן פסק בשש"כ (פרק סב, מח). ועיין במועד לכל חי (סימן י, צב) שכתב בשם זכור לאברהם שבת"ב נדחה מותר לברך שהחיינו מיד בליל מוצאי התענית, וכ"כ בשו"ת מהרש"ם (ח"ד סו"ס קמח) וכן בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן ע סק"י).

יא. שו"ע סימן תקנח א.

יב. שו"ע סימן תקנ"ח א.

ט. עיין ברמ"א סימן תקנח שכתב שלא יאכל בשר ולא ישתה יין בלילה מפני אבילות של יום. ועיין בברכי יוסף (סק"ב) שכתב בשם שער הכוונות שמהר"ו היה אוכל בשר מיד במוצאי הצום, וכן שיטת הפר"ח בליקוטים שמותר לאכול בשר מיד, וכן כתב בספר מועד לכל חי (סימן י, צב) וכן פסק אור לציון (ח"ג פרק כט, נו). אכן עיין בשו"ת זרע אמת (סימן פב) שכתב ז"ל, "דאע"ג דאנו נוהגים כמוש"כ רמ"א בהגה"ה ס"ס תקנ"ח דאף אם חל ת"ב בשבת ונדחה אין לאכול בשר בלילה שלאחר התענית מפני אבילותו של יום עיין שם, מ"מ אף לפי"ז התספורת מותר" עכ"ל. מבואר מדברי זרע אמת שנהג כמו שיטת הרמ"א לא לאכול בשר במוצאי ת"ב.

כתב בשו"ת מהרש"ל סימן צב ז"ל, "ומ"מ נראה היכא שחל ט' באב בשבת ונדחה דשרי אחר התענית הכל שהרי כבר עבר אף העשירי וכן מצאתי להדיא שאפילו במוצאי התענית שרי מיד לאכול בשר ולשתות יין אלא שהקארו כתב שנ"ל לאסור למי שכבר נהג שלא לאכול בשר במוצאי ט"ב דאין זו משום חומרא דר"י דבו נשרף ההיכל,

אבל מותר לכבס, להסתפר, להתרחץ, מיד בליל עשירי מוצאי ת"ב, ויש מקומות שהספרדים נהגו להחמיר לא לכבס, לא להסתפר ולא להתרחץ^{יג}, גם מי שנוהג להחמיר לא להתרחץ ביום עשירי, מותר לרחוץ את כל הגוף מיד בליל מוצאי ת"ב במים קרים, ואסור רק לרחוץ במים חמים^{יד}. לא שומעים מוזיקה במשך כל יום עשירי^{טו}.

ט. לפי מנהג אשכנזים לא אוכלים בשר לא שותים יין, לא מסתפרים, לא מכבסים, לא מתרחצים, עד חצות ביום עשירי^{טז}. יש אומרים שהמנהג לא לרחוץ את כל הגוף במים חמים, אבל מותר לרחוץ את כל הגוף במים קרים^{יז}, במוצאי ת"ב

ולשתות יין, ק"ו שלא לעשות ריקודים ומחולות וכן לשמוע מוזיקה.

ונראה להביא עוד ראייה דיעויין במג"א סימן תקנח סק"א שאם עושים סעודת מצוה בליל עשירי מותרים כל הקרואים לאכול בשר, אבל לא יהיה בסעודה כלי שיר עד חצות היום עכ"ד. מבואר מדברי המג"א שאפילו שמתיר לאכול בשר בסעודת מצוה אסור לנגן בכלי שיר. ונראה בביאור הדברים שיש יותר ריבוי שמחה לנגן בכלי שיר מאשר לאכול בשר, לכן בסעודת מצוה התירו לאכול בשר ולא התירו לנגן בכלי שיר. ולפי"ז נראה שגם לפי דעת השו"ע אין לנגן בכלי שיר וכן לשמוע מוזיקה כל יום עשירי. ועיין בכף החיים סימן תקנא סק"א שדין משנכנס אב ממעטים בשמחה נאמר גם על יום י' אב.

טז. רמ"א סימן תקנ"ח א; משנה ברורה סימן תקנ"ח סק"ג.

יז. כתב משנה ברורה (סימן תקנ"ח סק"ג) ז"ל, "וה"ה שלא לרחוץ במרחץ, ולספר ולכבס עד חצות" עכ"ל. נראה לדייק מלשון משנה ברורה שכל האיסור דוקא לא לרחוץ במים חמים, שלשון מרחץ משמע רחיצה בחמים, כמו שכתב בתרומת הדשן לדייק מלשון

יג. שו"ע סימן תקנא ד; מאמר מרדכי סימן תקנח, הובא בביאור הלכה שם; אור לציון ח"ג פרק כט כו. ועיין במחזיק ברכה סימן תקנ"ח סק"א שנהג להחמיר גם לגבי תספורת וכיבוס, וכן כתב כף החיים סימן תקנ"ח סק"ו.

יד. פשוט, דכמו שבשבוע שחל בו ט"ב, לפי מנהג הספרדים מותר לרחוץ את כל הגוף במים קרים, ה"ה במוצאי ט"ב מותר לרחוץ במים קרים.

טו. יש להסתפק לפי דעת השו"ע ומאמר מרדכי שמותר לכבס ולספר ולהתרחץ מיד בליל עשירי ואסור רק לאכול בשר ולשתות יין, האם מותר לשמוע מוזיקה ביום עשירי. ונראה שראוי להמנע מלשמוע מוזיקה במשך כל יום עשירי, שהלא נוהגים לא לאכול בשר ולא לשתות יין כל יום עשירי, והנה איסור שמיעת מוזיקה נוהג כל ג' שבועות, כמש"כ מג"א (סימן תקנ"א סק"י) שאסור לעשות ריקודים ומחולות מיז בתמוז ואילך, ואילו איסור אכילת בשר ושתית יין נהגו רק בתשעת הימים, א"כ רואים שהחמירו יותר שלא לעשות ריקודים ומחולות מאשר לאכול בשר, ולפי"ז נראה שלפי דעת השו"ע כמו שכל יום עשירי יש מנהג כשר לא לאכול בשר

יש מקום להקל להתרחץ בשביל להסיר זיעה, משום שאיסור רחיצה במוצאי ת"ב יותר קל, וראה הערה י"ח, וכן לא שומעים מוזיקה עד חצות יום עשירי"ט.

מהגרמ"ש קליין שליט"א שמורה למעשה להקל להתרחץ כרגיל במוצאי ט"ב, היות ומקור המנהג לא להתרחץ אינו ברור, ובפרט אחרי מאמץ של יום צום יש להקל עכ"ד.

י.ט. מגן אברהם סימן תקנ"ח סק"א; משנה ברורה סק"ב.

הרמב"ם. וכן כתב בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סימן רס לדיוק מדברי המשנה ברורה שמוותר לרחוץ את כל הגוף במים קרים ואסור רק במים חמים. ועיין במוקור חיים שכתב להדיא שאסור לרחוץ בחמין, משמע שמוותר לרחוץ במים קרים.

יח. הליכות שלמה (פרק יד דבר הלכה אות כו). **ושמעת**

קונטרס

עוֹטְזוֹדוֹ מִדְדָּכּוּ

מילואים
להלכות בין המצרים

פרק א תספורת לאשה

שאלה: א. האם מותר לאשה לספר את שיער ראשה בשבוע שחל בו ת"ב, וכן בג' שבועות, (לפי מנהג אשכנזים שלא מסתפרים מי"ז בתמוז).
ב. האם מותר לאשה נשואה לגלח את פניה של מטה בג' שבועות, וכן בשבוע שחל בו ת"ב. ג. האם מותר לעשות סידור גבות בג' שבועות וכן בשבוע שחל בו ת"ב.

תשובה: נחלקו הפוסקים האם אשה מותרת להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב. כתב פמ"ג (סימן תקנ"א משב"ז יג) ז"ל, "ובתספורת שוין איש ואשה לאסור, עיין יורה דעה ש"צ ובש"ך שם. ואשה לאחר ז', י"ל כב"ח להתיר לגלח צדעין, אפשר כה"ג כאן" עכ"ל. מבואר מדברי פמ"ג שאסור לאשה להסתפר בבין המצרים, ולומד דין זה מדברי הרמ"א בסימן ש"צ, והיינו דכמו שאשה אסורה להסתפר באבילות ל' יום, ה"ה אסורה להסתפר בבין המצרים, וכן פסק משנ"ב (תקנ"א, עט).

כתב בשו"ת פנים מאירות (ח"ג סימן לז) שכתב ז"ל, "ועוד נשאלתי אשה אם מותרת לגלח מר"ח עד התענית, ונראה לי ג"כ כיון דבאבל גופא פסק הרי"ף והרמב"ם דאשה מותרת לגלח אחר ז', נראה להקל באבילות ישינה במילי דיחיד, ולסמוך במילי דרבנן על הרי"ף והרמב"ם, דמותר ג"כ לאשה לגלח

מר"ח עד התענית" עכ"ל. מבואר מדברי פנים מאירות שחולק על פמ"ג, דכיון שלפי הרי"ף והרמב"ם אשה מותרת להסתפר בתוך ל', לפי שיטתם ה"ה אשה מותרת להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב, ויש לסמוך על הרי"ף והרמב"ם שאשה מותרת להסתפר בבין המצרים. אכן שיטת פמ"ג ומשנ"ב שאסור לאשה להסתפר בבין המצרים, ונראה בביאור הדברים דכיון שהרמ"א (יור"ד סימן שצ) פסק כמו שיטת תוס' ורא"ש שאשה אסורה להסתפר באבילות ל' יום, לכן פסקו פמ"ג ומשנ"ב שאשה אסורה להסתפר בבין המצרים.

ועיין בספר אור לציון (ח"ג פרק כז, ג) שכתב דכל מה שפסקו פמ"ג ומשנ"ב שאשה אסורה להסתפר בבין המצרים, כל זה רק לפי שיטת רמ"א שפסק כמו שיטת תוס' ורא"ש שאשה אבילה אסורה להסתפר כל ל' יום, וכמו שאשה אבילה אסורה להסתפר כל ל' יום, ה"ה אסורה להסתפר בבין המצרים, אבל לפי שו"ע שפסק כמו שיטת הרי"ף והרמב"ם שאשה מותרת להסתפר בתוך ל' יום, לפי"ז נשים ספרדיות מותרות להסתפר בבין המצרים גם בשבוע שחל בו ת"ב כמו שפסק הפנים מאירות, אולם לכתחילה ראוי שלא תסתפר עכ"ד.

איתא בגמ' (יבמות דף מג, א) חוץ מן האלמנה וכו' אמר רב חסדא ק"ו ומה במקום שאסור לכבס, מותר ליארס, מקום שמוותר לכבס אינו דין שמוותר ליארס, מאי היא דתנן שבת שחל תשעה באב בתוכה אסור לספר ולכבס ובחמישי מותר מפני כבוד השבת ותניא קודם הזמן הזה העם ממעטין בעסקיהם מלישא ומליתן מלבנות ולנטוע ומארסין אבל לא כונסין ואין עושין סעודת אירוסין.

נחלקו הראשונים האם אשה אבלה אסורה להסתפר בתוך ל' יום. כתב הרמב"ם (פ"ו מהלכות אבל ה"ג ז"ל, "בתספורת כיצד, כשם שאסור לספר כל שער גופו, או לגלח שפמו, או לקוץ צפרניו בכלי כל שבעה, כך אסור כל שלשים יום, במה דברים אמורים באיש, אבל באשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה, והאיש עד שלשים יום" עכ"ל. מבואר שיטת הרמב"ם שאשה אסורה להסתפר באבילות ז' ומוותרת להסתפר באבילות ל' יום.

כתב הרי"ף (מועד קטן דף יד, ב מדפיו) ז"ל, "תניא באבל רבתי כל שלשים יום אסור בתספורת, אחד ראשו ואחד זקנו ואחד כל שער שיש בו, והאשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה, וגרסינן בפרק החולץ בענין רבי יוסי אומר כל הנשים יתארו חוץ מן האלמנה מפני האיבול וכמה איבול שלשים יום, אמר רב חסדא ק"ו ומה במקום שאסור לכבס ולכבס מותר ליארס, ל' יום של איבול, שמוותר לספר ולכבס אינו דין שמוותר ליארס, ושמעת מינה שהאשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה, כדקתני באבל רבתי" עכ"ל. מבואר

שיטת הרי"ף שאשה מותרת להסתפר באבילות ל' יום.

וכתבו תוס' ביבמות ז"ל, "במקום שמוותר לכבס גרסינן, ולא גרסינן לספר, דהא אמרינן [בירושלמי] במועד קטן לגיהוץ ולתספורת שלשים יום. והר"ר יעקב מאורלייני"ש הביא מהך גרסא דאשה מותרת בנטילת שער [וכן איתא בה"ג] ועוד מצינו למימר דהתם אליבא דר' יוסי קיימי דשרי תספורת באבל דהכי כתב בעל ה"ג כשם שאסור לגלח במועד כך אסור לגלח בימי אבלו דברי רבי יהודה רבי יוסי מתיר. כל ל' יום אסור לתספורת אחד זקנו אחד שער ראשו ואחד כל שער שבו וכשם שאסור ליטול צפרנים במועד כך אסור בימי אבלו דברי רבי יהודה ר' יוסי מתיר והאשה מותרת בנטילת שער לאחר ז'. ומיהו אין נראה דשמא אשה דשריא באבלה, שריא נמי בתשעה באב" עכ"ל.

כתב הרא"ש (מועד קטן פ"ג סימן נג) ז"ל, "תניא באבל רבתי (פ"ז) כל ל' יום אסור בתספורת אחד ראשו ואחד זקנו ואחד כל שער שיש בו, ואשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה, וגרסינן בפרק החולץ (דף מג א) בענין רבי יוסי אומר כל הנשים יתארו חוץ מן האלמנה מפני האיבול וכמה איבול שלהן שלשים יום אמר רב חסדא ק"ו ומה במקום שאסור לכבס ולספר מותר לארס שלשים יום של איבול שמוותר לספר ולכבס אינו דין שמוותר לארס וש"מ שהאשה מותרת בנטילת שער כדקתני באבל רבתי וכן כתב בה"ג דאשה מותרת בנטילת שער. וקשה לדברי האלפסי

דאי אשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה, **דלמא שריא נמי בשבת של ט' באב**, ועוד דנטילת שער שמתיר באבל רבתי באשה היינו ע"י טיפול סיד, כדי שלא תתגנה על בעלה ותספורת לא שייך להזכיר באשה דמגדלת שער כלילית.

ועוד הקשה הרמב"ן ז"ל דהל"ל שאסורה לספר ולכבס ומותרת ליארס וגבי ל' יום של איבול היה צריך להזכיר שמותרת לספר ולכבס דתניא האשה מותרת בנטילת שער לאחר ז' שאין הדבר ידוע ופשוט כל כך להקשות סתם בלא הזכרת הברייתא ורש"י לא גרס התם לספר אלא לכבס והכי פירוש שאסור לכבס שבת של ט' באב דאסורין ללבוש כלים מכובסים אפילו ישנים ואפילו אינם מגוהצים ל' של איבול דאינם אסורים אלא בכלים חדשים מגוהצים וכן עיקר עכ"ל.

היוצא מדברינו שיש מחלוקת ראשונים, שיטת הרמב"ם והרי"ף שמותרת לאשה להסתפר באבילות שלושים, שיטת תוס' (יבמות דף מג, א ד"ה במקום) והרא"ש (מועד קטן פ"ג סימן נג) והרמב"ן (תורת האדם) שאשה אסורה להסתפר באבילות ל' כמו איש, ועיין בב"י (יור"ד סימן שצ"ז) שפסק כמו שיטת הרמב"ם והרי"ף, וכן פסק שו"ע (ש"צ, ה) ז"ל, "אשה מותרת בנטילת שער אחר ז'". (הגה: ויש אוסרים אף לאשה, וכן עיקר) עכ"ל. והרמ"א פסק כמו שיטת הרמב"ן ורא"ש שאשה אסורה להסתפר כל ל' יום.

והנה מבואר בפנים מאירות וכן באור לציון שלפי שיטת הרי"ף כמו שאשה מותרת

להסתפר באבילות ל' יום, ה"ה מותרת להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב, ביאור הדברים שדין אבילות בשבוע שחל בו ת"ב, כמו דרגת אבילות של ל' יום, וכמו שאשה מותרת להסתפר באבילות של ל' יום, ה"ה מותרת להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב. וכן מבואר להדיא בתוס' (יבמות דף מג, א) שכתבו דשמא אשה כיון שמותרת להסתפר בתוך ל' מותרת להסתפר בת"ב, וכן מבואר ברא"ש במועד קטן. ונראה שמבואר בדברי תוס' שאבילות בשבוע שחל בו ת"ב, הרי היא בדרגת אבילות ל' יום.

אכן יש להקשות, דהנה נחלקו הראשונים הרי"ף גורס בגמ' "מקום שמותר לכבס ולספר", ומבאר הרי"ף שמותר לאשה להסתפר באבילות ל' יום, שיטת תוס' שאסור לאשה להסתפר באבילות ל' ולכן תוס' גורסים בגמ' מקום שמותר לכבס. ונראה שלפי שיטת הרי"ף שהק"ו קאי לגבי תספורת, מבואר להדיא בגמ' שאסור לאשה להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב, כיון שהגמ' עושה ק"ו שאם באבילות של שבוע שחל בו ת"ב שהיא אבילות חמורה, שהרי אסור לכבס ולהסתפר, בכל אופן מותר לארס, ק"ו באבילות ל' שהיא אבילות קלה שהרי מותר לאשה להסתפר, ודאי שיהיה מותר להתארס, ונראה שכוונת הגמ' לעשות ק"ו מדין אשה בשבוע שחל בו ת"ב לדין אשה באבילות ל'. ואם נאמר שהגמ' עושה ק"ו מזה שאיש אסור להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב, הלא איש אסור להסתפר גם באבילות ל' יום, אלא בהכרח צריך לומר

שהגמ' עושה ק"ו מאשה, דכיון שבשבוע שחל בו ת"ב שהיא אבילות חמורה אשה אסורה להסתפר, בכל אופן מותר לארס, ק"ו באבילות שלושים שהיא אבילות קלה, שהרי מותר לאשה להסתפר באבילות שלושים, א"כ יהיה מותר לאשה להתארס באבילות שלושים, נמצא שמבואר להדיא בסוגיית הגמ' לפי הרי"ף שאסור לאשה להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב, דלא כמו שכתבו פנים מאירות ואור לציון בשיטת הרי"ף.

וכן כתב בשו"ת נודע ביהודה (יור"ד סימן צט) ז"ל, "ועוד אני אומר הוכחה שאשה מותרת לאחר שבעה בנטילת צפרנים מדברי רב חסדא בפרק החולץ דף מ"ג ע"א שאמר מה במקום שאסור לספר ולכבס מותר לארוס מקום שמוותר לספר ולכבס א"ד שמוותר לארוס. וזה גירסת הרי"ף שם לספר ולכבס. והוה קשה ליה להרי"ף הרי תספורת אסור באבל כל שלשים, ואיך קאמר מקום שמוותר לספר, אלא ודאי כדברי התניא באבל רבתא שאשה מותרת בנטילת שער אחר שבעה תוך שלשים זהו דברי הרי"ף בקצת תוספת ביאור. ולפ"ז ע"כ בשבוע שחל ת"ב גם אשה אסורה לספר, דאל"כ נסתר הק"ו, שהרי מקום שאסור לספר דקאמר הוא דומיא למקום שמוותר לספר דקאמר, דאי לא תימא הכי אין כאן ק"ו, דמה צד הקל יש באבילות ומה צד החמור יש בשבוע שחל ט"ב, איש אסור לספר בשתיקה, ואשה מותרת בשתיקה, אלא דחומר של שבוע שחל ט"ב הוא דגם אשה אסורה לספר" עכ"ל. מבואר מדברי נודע ביהודה שמוכרח מהק"ו

של הגמ' שאסור לאשה להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב, ועיי' בכף החיים (סימן תקנא, מז) שפסק כמו הנודע ביהודה.

כתב הריטב"א (יבמות דף מג, ב) ז"ל, "לכ"פ דרב אשי תרתי אמר שאין לדון אירוסין מכבוס כלל, דלענין כיבוס שאני בין אבילות ישנה לאבילות חדשה, דאבילות ישנה קילא ליה והוצרכו להחמיר ולאסור אפילו כיבוס, ולא עוד אלא דכיון דזמנו קצר אסרו לספר בכל אדם ואפילו בנשים, דלא הווי ניוול כולי האי בזמן קצר כזה, אבל באבילות חדשה דחמירא ליה ולא אתא לזלזולי ביה התירו כיבוס לכל אדם, והתירו נטילת שער בנשים מפני שזמנו ארוך והוי ניוול, ולא מצו למיקם בה" עכ"ל. מבואר מדברי הריטב"א שגם לפי מסקנת הסוגיא אסור לאשה להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב, משום דלא הוי ניוול כולי האי. והנה התוס' והרא"ש שואלים על הרי"ף אם אשה מותרת להסתפר באבילות ל' יום, א"כ ה"ה אשה מותרת להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב. יש להסתפק האם איסור תספורת וכיבוס בשבוע שחל בו ת"ב, בדרגת אבילות ז' ימים, או בדרגה של אבילות שלושים. ונראה שלפי שיטת הרי"ף שגורס בגמ' שאשה אסורה להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב אפילו שמוותר לאשה להסתפר באבילות שלושים, לפי"ז מוכח לומר שהרי"ף סובר דאבילות בשבוע שחל בו ת"ב היא אבילות חמורה כמו דרגה של אבילות ז' ימים, ולכן הגמ' נקטה פשוט שכמו שאשה אסורה להסתפר באבילות שבעה, ה"ה אסור לאשה להסתפר

מותר, ועיין בב"ח שהקשה שפסקי שו"ע סתרי אהדדי, דכיון שפסק שאבל בתוך ז' אסור לספר את השיער שמעכב את האכילה, מדוע מתיר בשבוע שחל בו. ועיין במאמר מרדכי (סימן תקנ"א, יב) שתירץ שאין להחמיר באבילות בשבוע שחל בו ת"ב, אלא רק כמו אבילות שלוש ימים ולא כמו אבילות בתוך ז' עכ"ד.

ועיין בשער הציון (תקנ"א, ז) שכתב ז"ל, "ועיין בב"ח מה שהקשה אדברי המחבר מיורה דעה סימן ש"ץ, דהתם פסק דבאבל תוך ז' אסור, ועיין במאמר מרדכי שמיישב קושיתו. ואין להחמיר בענינו, דבלאו הכי פסק הגר"א שם דהעיקר כהרמב"ן דאף בתוך ז' מותר" עכ"ל. מבואר מדברי שער הציון שהיה מסופק בתירוץ של המאמר מרדכי, ולכן הוסיף עוד שלפי הרמב"ן מותר לספר את השיער שמעכב את האכילה גם באבילות שבעה.

ונראה דשער הציון היה מסופק האם איסור תספורת בשבוע שחל בו ת"ב בדרגת אבילות שבעה או אבילות שלוש ימים, ונראה שנחלקו בזה הרי"ף ותוס' והרא"ש. (עוד מצינו שנחלקו בשאלה זו גדולי הדור, כאשר מכינים בגדים ללבוש בשבוע שחל בו, האם צריך ללבוש את הבגד שעה אחת, או חצי יום, ותלוי האם איסור לבישת מכובסים ברגדת אבילות שבעה, או אבילות שלוש ימים).

ועיין בקיצור שו"ע (סימן קכב, ד) שכתב לחדש שמותר לגלח את השפם במקום

בשבוע שחל בו ת"ב. אבל לפי שיטת תוס' והרא"ש דשואלים על הרי"ף אם נאמר שאשה מותרת להסתפר באבילות ל' יום, מניין לגמרא שאשה אסורה להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב, נראה שהתוס' והרא"ש ס"ל שאבילות בשבוע שחל בו ת"ב לגבי תספורת היא בדרגת אבילות שלוש ימים ואינה חמורה כמו אבילות שבעה.

היוצא מדברינו שלפי שיטת הרי"ף והשו"ע בסימן שצ, אפילו שמותר לאשה להסתפר באבילות ל', מ"מ אסור לאשה להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב, וזהו גמרא מפורשת ביבמות דף מג שאסור לאשה להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב, וכן מבואר בריטב"א שגם לפי מסקנת הסוגיא ביבמות, אסור לאשה להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב. ולפי שיטת תוס' והרא"ש כיון שאשה אסורה להסתפר באבילות שלוש ימים, לפי שיטתם ה"א אשה אסורה להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב, משום שאבילות בשבוע שחל בו ת"ב עכ"פ חמורה כמו אבילות שלוש ימים. ועיין בשו"ת מראות ישרים (רבי יחיא טובול שליט"א; ח"א סימן ח) שעמד על עיקר הדברים, וכתבתי כאן אחרי שהתעוררתי מדבריו.

שיער שמפריע לאכילה

כתב שו"ע (תקנ"א, יג) "ובזקן, כל שמעכב את האכילה מותר" עכ"ל. ועיין בשו"ע (יור"ד סימן ש"צ, א) שפסק שבאבילות ז' אסור לספר שער שמעכב את האכילה ולאחר ז' בתוך ל'

הערוה כמו שאיש אסור, או"ד שאשה נשואה מותרת.

נחלקו הראשונים האם אשה אבילה אסורה להסתפר כל ל' יום, או רק בז' ימי האבילות. איתא במסכת אבל, "כל מה שיש באיש יש באשה, חוץ מתספורת", ולכאורה מבואר בביריתא מפורש שאין איסור תספורת באשה. ועיין בב"י סימן ש"צ שהביא את דברי הרמב"ן בתורת האדם שכתב ז"ל, "ובמכילתא אחריתי דאבל (מס' אבל זוטרתא) תניא כל מה שיש באיש יש באשה חוץ מתספורת ולא תני גיהוץ כלל. ויש מחכמי הצרפתים ז"ל שפירשו נטילת שער זה שהתירו באשה **במעברת סרק על פניה של מטה**, אבל תספורת ממש לשער ראשה אסור כל שלשים אפילו באשה, שהרי אין דרכה כל ימות השנה בתספורת, אלא מגדלות הן שער כלילית ולמה יתירו לה באבל, ודברי טעם הן ונראין" עכ"ל. מבואר מדברי הרמב"ן שאשה נשואה אסורה להסתפר כל שלשים, אבל מותרת להעביר סרק על פניה של מטה, ועיין בטור שכתב שמותרת להעביר סרק על פניה של מטה, שלא תתנוול על בעלה.

ונראה שלפי שיטת תוס' והרא"ש כמו שאשה אבילה מותרת בתוך ל' יום לגלח פניה של מטה, ה"ה מותר לאשה נשואה לגלח פניה של מטה בשבוע שחל בו ת"ב, והיינו משום שדין אבילות בשבוע שחל בו ת"ב, כמו דרגת אבילות ל' יום, ואינו חמורה כמו דרגת אבילות ז' ימים. אבל לפי שיטת הרי"ף

שמעכב את האכילה, דוקא מ"ז בתמוז עד שבוע שחל בו ת"ב, אבל בשבוע שחל בו אסור עכ"ד. ונראה בביאור הדברים דסובר שיש לשבוע שחל בו דין אבילות ז' וכמו שאבל בתוך ז' אסור, ה"ה אסור בשבוע שחל בו ת"ב. אכן מדברי שו"ע ומשנ"ב מבואר שמותר לגלח את השפם גם בשבוע שחל בו ת"ב, וביאור הדברים שיש לשבוע שחל בו דין אבילות שלושים.

ועיין בישועות יעקב (תקנ"א סק"ג) שכתב ז"ל, "דבאמת הני דברים דאסורים מר"ח עד התענית משום אבילות, היינו אבילות שלושים ולא משום אבילות שבעה, דהרי מותר בנעילת הסנדל ובתשמיש המטה וכל הדברים שאבל אסור כל שבעה, ואינו רק לגלח ולספר וכהנה דברים שאסורים משום אבילות כל שלושים, והחמירו מר"ח ועד התענית לנהוג בהם דין אבילות כל השלושים" עכ"ל.

פניה של מטה

יש להסתפק האם מותר לאשה נשואה לגלח את שיער בית השחי ובית הערוה בשבוע שחל בו ת"ב, וכן בג' שבועות. כתב שו"ע (סימן תקנ"א, יב) ז"ל, "תספורת שבוע זה, אחד ראשו ואחד כל שער שבו, אסור" עכ"ל. מבואר מדברי שו"ע שאסור לאיש לספר את השער בכל המקומות שבגוף, והיינו גם את שיער בית השחי וכן שיער בית הערוה. יש להסתפק האם גם לאשה נשואה יהיה איסור לספר את שיער בית השחי וכן שיער בית

שטים (סוף מלאכת גוזז) שכתב שאשה אבילה מותרת בתוך ל' להסתפר רק בפניה של מטה, אבל שאר בית הסתרים אסורה להסתפר עכ"ד, וכן פסק בספר דברי סופרים (סימן שצ). אכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שמותר לאשה נשואה לעשות סידור גבות בשבוע שחל בו ת"ב, שלא תתגנה על בעלה, וביאר שההיתר לאשה נשואה לגלח פניה של מטה, אי"ז היתר מיוחד רק בבית ערוה, אלא הוי היתר לגלח כל מקום בגוף שדרך האשה לגלח שם, ורק בשיער הראש בלבד אסורה להסתפר, משום שאין זה ניוול לא להסתפר בשיער הראש עכ"ד.

ונראה שכן מבואר להדיא מלשון הרמב"ן שכתב ז"ל, "ויש מחכמי הצרפתים ז"ל שפירשו נטילת שער זה שהתירו באשה במעברת סרק על פניה של מטה, אבל תספורת ממש לשער ראשה אסור כל שלשים אפילו באשה, שהרי אין דרכה כל ימות השנה בתספורת, אלא מגדלות הן שער כלילית ולמה יתירו לה באבל" עכ"ל. מבואר מדברי הרמב"ן שאסור לאשה להסתפר כל ל' יום דוקא את שיער הראש, משום שאין דרכה לספר את שיער ראשה כל השנה וא"כ אי"ז ניוול, אבל מקומות בגוף שדרך האשה להסתפר כל השנה, מותרת להסתפר באבילות שלושים, שלא תתגנה על בעלה.

ונראה שלפי דעת שולחן עצי שטים שאסור לאשה נשואה להסתפר בכל בית הסתרים ומותר רק בפניה של מטה בלבד,

נראה שאסור לאשה נשואה לגלח פניה של מטה בשבוע שחל בו ת"ב, משום שלפי שיטת הרי"ף איסור תספורת בשבוע שחל בו ת"ב, בדרגת אבילות שבעה, ולכן הרי"ף גורס בגמ' שאסור לאשה נשואה להסתפר בשבוע שחל בו (אפילו שמותר לאשה נשואה להסתפר באבילות שלושים). ולפי"ז נראה הלכה למעשה שאשה ספרדיה אסורה לגלח פניה של מטה בשבוע שחל בו ת"ב, כמו שאסור באבילות שבעה לגלח פניה של מטה, שהרי השו"ע בסימן ש"צ פסק כמו שיטת הרי"ף, אבל אשה אשכנזיה מותרת לגלח פניה של מטה, משום שלפי שיטת תוס' והרא"ש איסור תספורת בשבוע שחל בו ת"ב, כמו דרגת איסור תספורת באבילות ל', ועיין ברמ"א סימן שצ שפסק כמו שיטת תוס' והרא"ש שאסור לאשה להסתפר כל ל' יום, נמצא שלפי שיטת הרמ"א אין מקור מהגמ' ביבמות לומר שאיסור תספורת בשבוע שחל בו, כמו דרגת איסור תספורת באבילות שבעה, ולפי"ז מותר לאשה אשכנזיה לגלח פניה של מטה, כמו שמותר באבילות שלושים.

סידור גבות

יש להסתפק האם מותר לאשה נשואה לעשות סידור גבות בשבוע שחל בו ת"ב. וכן יש להסתפק באשה האם מותרת לעשות סידור גבות בתוך אבילות ל' יום. ויסוד הספק האם מה שהתירו לגלח פניה של מטה, הוי היתר מיוחד רק על פניה של מטה, או שהתירו לאשה להסתפר בכל הגוף ואסורה להסתפר רק בשיער הראש. ועיין בספר שולחן עצי

לפי"ז יהיה אסור בשבוע שחל בו לעשות סידור גבות. אבל לפי משמעות לשון הרמב"ן נראה שמותר לאשה נשואה באבילות שלושם לעשות סידור גבות שלא תתגנה על בעלה, ולפי"ז ה"ה מותר בשבוע שחל בו ת"ב לעשות סידור גבות, משום דאסור תספורת בשבוע שחל בו הרי הוא בדרגת אסור תספורת של אבילות שלושם.

ועיין בספר מבית לוי (עמוד ה) שמותר לעשות סידור גבות וכן להוריד את שיער הרגליים עד ר"ח ללא הגבלה ואחרי ר"ח, מותר שלא תתגנה על בעלה עכ"ד. מבואר מדבריו שמתיר לנשואה לעשות סידור גבות גם בשבוע שחל בו ת"ב, וכן **שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א** שמותר לאשה להוריד את השערות בכל השערות שבגוף ואסור רק להסתפר בשער הראש בלבד, וכן הדין באבילות ל' יום שמותר לאשה נשואה לעשות סידור גבות.

ועיין בספר אשרי האיש (פרק סח, יח) כתב ז"ל, "ראוי שאשה לא תסיר שערות מהפנים בג' שבועות, אא"כ מדובר בשערות שמתביישת לצאת מביתה ללא הסרתם" עכ"ל. ונראה שהגריש"א זצ"ל נקט שההיתר לאשה נשואה לגלח בפניה של מטה, הוי היתר מיוחד רק בפניה של מטה, אבל אסור להסתפר בשאר בית הסתרים שבגוף.

ונראה שאשה ספרדיה אסורה לעשות סידור גבות בשבוע שחל בו ת"ב, משום שלפי שיטת הרי"ף והשו"ע אסור תספורת

בשבוע שחל בו ת"ב בדרגת אסור תספורת באבילות שבעה, (וכן מוכח שהרי ס"ל להרי"ף שמותר לאשה נשואה לספר את שיער ראשה באבילות שלושם, ומבואר להדיא בגמרא ביבמות שאסור לאשה להסתפר בשבוע שחל בו, מבואר שאסור תספורת בשבוע שחל בו ת"ב, בדרגת אסור תספורת של אבילות שבעה), ונראה כמו שאסור לאשה אבילה לעשות סידור גבות באבילות שבעה, ה"ה אסור לעשות סידור גבות בשבוע שחל בו ת"ב.

דינים העולים:

אבילות שלושם

א. נחלקו שו"ע ורמ"א האם מותר לאשה נשואה לספר את שיער ראשה באבילות שלושם, לפי שו"ע מותר לאשה נשואה לספר שיער ראשה, שלא תתגנה על בעלה, לפי הרמ"א אסור לאשה לספר את שיער ראשה כל ל' יום (שו"ע יור"ד סימן שצ).

ב. גם לפי הרמ"א שאסור לאשה לספר את שיער ראשה, מ"מ מותר באבילות שלושם, לגלח פניה של מטה שלא תתגנה על בעלה (רמב"ן וכ"כ בביאור הגר"א סימן שצ), ויש אומרים שלפי הרמ"א כמו שמותר לאשה נשואה לגלח פניה של מטה, ה"ה מותר עשות סידור גבות וכן מותר להוריד את השיער בכל המקומות בגופה, באבילות שלושם, שלא תתגנה על בעלה, ורק לספר את שיער ראשה אסור, כיון שאין זה גנאי (הגרמ"מ לובין שליט"א דייק כן מדברי הב"ח בסימן שצ).

ג. בחורה אסורה לעשות סידור גבות באבילות שלושם, משום שכל ההיתר רק שלא תתגנה על בעלה.

שבוע שחל בו ת"ב

ד. אסור לאשה נשואה לספר את שיער ראשה בשבוע שחל בו ת"ב. לפי גירסת הרי"ף וש"ע זהו גמרא מפורשת ביבמות דף מג. ולפי שיטת תוס' והרא"ש והרמ"א, אסור לאשה אשכנזיה לספר את שיער ראשה בשבוע שחל בו, כמו שאסור באבילות שלוששים, שאיסור תספורת בשבוע שחל בו ת"ב, חמור לפחות כמו אבילות שלוששים.

ה. מותר לאשה נשואה או בחורה לצורך שידוך לספר את שיער ראשה בג' שבועות, עד שבוע שחל בו, דכיון שאסור להסתפר בג' שבועות, רק משום מנהג, יש להקל בשעת הצורך (שו"ת אגרות משה יור"ד ח"ב סימן קלז) וכן הורה הגרשז"א צ"ל להקל לבחורה לספר את שיער ראשה לצורך פגישת שידוך בג' שבועות.

ו. מעיקר הדין מותר לאשה נשואה אשכנזיה לעשות סידור גבות, אפילו בשבוע שחל בו ת"ב, שלא תתגנה על בעלה, כמו שמותר לאשה נשואה באבילות שלוששים לעשות סידור גבות, שלא תתגנה על בעלה, משום שאיסור תספורת בשבוע שחל בו כמו דרגת איסור תספורת של אבילות שלוששים (כמבואר בתוס' ביבמות דף מג וכן ברא"ש במועד קטן), אבל עדיף להמנע, כמו שמבואר בכל בו שהזקנים גוערים במי שמסתפר לפני שבוע שחל בו, כדי שיכנס לת"ב כשהוא מנוול.

ז. בחורה אשכנזיה אסורה לעשות סידור גבות בשבוע שחל בו, משום שלא שייך הטעם

שלא תתגנה על בעלה, וכמו שאסור לבחורה לעשות סידור גבות באבילות שלוששים, ה"ה אסור לבחורה לעשות סידור גבות בשבוע שחל בו ת"ב, אבל לפני שבוע שחל בו, יש להקל בשעת צורך שידוך וכדומה לבחורה לעשות סידור גבות.

ח. מותר לאשה נשואה אשכנזיה לגלח פניה של מטה בשבוע שחל בו, כמו שמותר באבילות שלוששים, ולגבי פניה של מטה, לא שייך סברת הכל בו שיבוא לת"ב כשהוא מנוול.

ט. אשה ספרדיה אסורה לעשות סידור גבות בשבוע שחל בו ת"ב, (משום שלפי הרי"ף איסור תספורת בשבוע שחל בו, חמור כמו דרגת איסור תספורת באבילות שבעה), אבל לפני שבוע שחל בו יש להקל. ואפילו לספרדים שנוהגים איסור תספורת מי"ז בתמוז, או מר"ח אב, יש להקל לאשה ספרדיה לעשות סידור גבות, וכן לגלח פניה של מטה לפני שבוע שחל בו, שלא תתגנה על בעלה, אבל בשבוע שחל בו אסור, כיון שאיסור תספורת נוהג מעיקר הדין, ודרגת איסור תספורת חמור כמו אבילות שבעה. אבל לצורך טבילת מצוה מותר לגלח פניה של מטה.

י. מותר לאשה לספר את שיער ראשה באופן שיוצא החוצה מהמטפחת וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"י סימן פא) ז"ל, "לענין אשה אפשר להקל להסתפר אם זה נוגע לרובי שערות הראש והיא מסתפרת בעיקר מטעמי צניעות".

פרק ב

גדרי האיסורים ביום ת"ב

אכן נראה שדין עינוי יסודו מהלכות תשובה, כתב הרמב"ם (פ"ה מהלכות תעניות ה"א) ז"ל, "יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות" עכ"ל. מבואר מדברי הרמב"ם שיסוד התעניות שהם ימי תשובה, ונראה שלכן יש בת"ב חמשה עינויים, כמו שביום כיפור יש דין עינוי מהלכות תשובה, ה"ה יום ת"ב הוי יום תשובה על העבירות שגרמו את החורבן. **נמצא** שיש ביום ת"ב ב' דינים נפרדים לגמרי. א. יום אבילות על ההפסד של בית המקדש כמו אבילות על מת. ב. יום תשובה על העבירות שגרמו את החורבן, וכל דיני העינויים שיש ביום ת"ב משום היותו יום תשובה והעינוי הוא מהלכות תשובה.

דברי מנחת חינוך

כתב מנחת חינוך מצוה שיג ז"ל, "ונראה פשוט דהד' ענויים בט"ב חוץ מה שאסורים מטעם אבילות כמבואר בש"ס כל מצות הנוהגים באבל נוהגים בט' באב והד' עינויים הנ"ל אסורים גם כן באבל, מ"מ אסורים ג"כ בט' באב דהשוו התענית ליה"כ וזה הוי בכלל עינוי כמו ביה"כ דאין הטעם משום אבל רק הוי בכלל ענויים. וראיה דמחמת אבילות מותר

איתא בגמ' (תענית דף ל.) תנו רבנן: כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב: אסור באכילה ובשתיה, ובסיכה ובנעילת הסנדל, ובתשיש המטה, ואסור לקרות בתורה בנביאים ובכתובים, ולשנות במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות. מבואר מדברי הברייתא שיסוד איסור סיכה, נעילת הסנדל, משום דין אבילות, והיינו כמו שאבל אסור בסיכה ונעילת הסנדל, ה"ה בט"ב נוהג דין אבילות על בית המקדש.

בחידושי מרן רי"ז הלוי כתב שיש ב' דינים באיסור רחיצה בט"ב, שהלא אבל אסור לרחוץ כל גופו במים קרים מדין אבילות, אבל מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים קרים, ואילו בט"ב אסור להושיט אצבעו במים, ונראה שיסוד האיסור להושיט אצבעו במים מדין עינוי, והיינו שכמו שיש דין חמשה עינויים ביום כיפור, ה"ה יש דין עינוי בט"ב, נמצא שיש ב' דינים באיסור רחיצה ביום ט"ב. א. אסור להתרחץ כל הגוף במים קרים מדין אבילות וגם מדין עינוי. ב. אסור להושיט אצבעו למים קרים רק מדין עינוי עכ"ד.

ונראה לבאר את החילוק שיסוד דין אבילות לנהוג ניהוגי צער להראות את כבוד המת, וה"ה ביום ט"ב יש דין אבילות, להראות ניהוגי צער על ההפסד של חורבן בית המקדש, משום דין כבוד שמים וכבוד השכינה.

נטילת ידיים במים חמים

עייין משנה ברורה (סימן תקנ"ד סקל"ט) שפסק שבאופן שת"ב חל בשבת, לפי שיטת הרמ"א כמו שאסור בתשמיש המטה, ה"ה אסור ליטול ידיים במים חמים משום דהוי אבילות בצינעא עכ"ד. ונראה שהמשנה ברורה אינו חולק על המנ"ח, משום שאבל ג"כ אסור ליטול ידיים במים חמים, לכן אסור גם בשבת, אכן המנ"ח מתיר ליטול ידיים דוקא במים קרים, משום שאבל מותר ליטול ידיים במים קרים אלא רק שבט"ב אסור להושיט אצבעו למים קרים מדין עינוי, ובשבת לא חל דין עינוי כלל.

דברי הריטב"א

כתב הריטב"א (תענית דף יג, ב) ז"ל, "נמצינו למדין ששלש מקומות הם ודיניהם שלשה, דט' באב החמור שהוא משום אבל דכל ישראל, אסור להושיט אפילו אצבעו בצונן ואינו צריך לומר בחמין, ואבל שהוא אבילות דיחיד קיל מיניה דשרי בצונן מקצת הגוף" עכ"ל. מבואר מדברי הריטב"א שיסוד הדין שאסור להושיט אצבעו במים בט"ב משום דהוי אבילות של כל ישראל, ונראה שמוכח מדברי הריטב"א דלא כמו הגרי"ז.

איסור אכילה בת"ב

איתא בגמ' (תענית דף ל, ב) תניא אידך: רבן שמעון בן גמליאל אומר: כל האוכל ושותה בתשעה באב - כאילו אוכל ושותה ביום הכיפורים. רבי עקיבא אומר: כל העושה

לרחוץ פניו ידיו ורגליו בצונן כמבואר בש"ס וביו"ד ובט"ב אסור אפי' להושיט אצבעו במים כי חוץ מטעם אבילות הטעם מחמת עינוי וחז"ל השוו זה ליה"כ ולפיכך באם חל ט"ב בשבת דנדחה אחר השבת דיש שיטות בא"ח וכ"פ הרמ"א בש"ע דבשבת נוהגים דבר שבצנעה והאשכנזים נוהגים כן ומוחים במי שהולך לטבול בשבת זה ומ"מ לא נשמע ולא נראה מי שיחמיר שלא לרחוץ פניו וידיו כמנהגו תמיד, אלא פשוט כל שהוא מחמת תענית כגון אכילה או שתיה ורחיצת ידיים ופניו כיון דתענית נדחה נדחה מכו"כ כיון דאוכלים ושותים א"כ מותר לרחוץ ג"כ אך רחיצת כל הגוף או סיכה דהוא בט"ב מטעם אבילות ג"כ ולשיטה זו דיני אבילות לא נדחה ממקומו ונוהג בצנעה אבל מחמת העינוי כמו יה"כ נדחה מכו"כ כיון דהאכילה נדחה נדחה הכל וזה פשוט" עכ"ל.

מבואר מדברי מנחת חינוך שבט"ב שחל בשבת, אפילו שאסור בתשמיש המטה, מכל מקום מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים קרים, והיינו משום שבשבת נוהג דין אבילות בצינעא אבל לא נוהג דין עינוי כלל, לכן אסור לטבול את כל גופו במים קרים, כמו שאבל אסור לרחוץ את כל גופו במים קרים, אבל מותר לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים קרים, כיון שאיסור רחיצת פי"ו במים קרים מדין עינוי ולא נוהג כלל בשבת דין עינוי.

מלאכה בתשעה באב - אינו רואה סימן ברכה לעולם. וחכמים אומרים: כל העושה מלאכה בתשעה באב ואינו מתאבל על ירושלים - אינו רואה בשמחתה, שנאמר שמחו את ירושלים וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה. מכאן אמרו: כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלים - אינו רואה בשמחתה.

כתב הרי"ף ז"ל, "ר"ע אומר כל האוכל ושותה בתשעה באב כאילו אוכל ושותה ביום הכפורים, וחכ"א כל האוכל ושותה בט"ב אינו רואה בשמחתה של ירושלים, וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, שנאמר שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה וגו'" עכ"ל. מקור דברי הרי"ף מהגמ' בדף ל ב, אלא שיש לרי"ף גירסא אחרת בברייתא בשיטת חכמים שכל האוכל ושותה ביום ט"ב אינו רואה בשמחת ירושלים וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה.

כתב שו"ע (סימן תקנ"ד, כה) ז"ל, "כל האוכל ושותה בת"ב, אינו רואה בשמחת ירושלים; וכל המתאבל על ירושלים, זוכה ורואה בשמחתה. וכל האוכל בשר או שותה יין בסעודה המפסקת, עליו הכתוב אומר: ותהי עונותם על עצמותם" עכ"ל. השו"ע פוסק להלכה כמו שיטת חכמים בברייתא לפי גירסת הרי"ף.

ונראה לדייק מלשון חכמים שהאוכל ושותה ביום ט"ב נחשב שאינו מתאבל על ירושלים, וכן משמע מלשון השו"ע

שהמתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה ואילו האוכל אינו מתאבל על ירושלים. ולכאורה קשה הלא בעלמא אבל מותר לאכול, אלא שאסור לאכול בט"ב מדין עינוי, א"כ מדוע אדם שאוכל ביום ט"ב הוי ראייה שלא מתאבל על ירושלים.

ונראה להוכיח משיטת חכמים לפי גירסת הרי"ף וגירסת השו"ע, שיסוד איסור אכילה ביום ט"ב מדין אבילות, ואפילו שבעלמא אבל מותר לאכול, מ"מ אבילות על בית המקדש חמורה יותר ואסור לאכול ביום ט"ב מדין אבילות. ונראה בביאור הדברים שכמו שאדם לא יכול להתקיים בלי אוכל ואם לא יאכל כלום ימות, יש ניהוג אבילות לא לאכול להראות שאין לנו חיים בלי בית המקדש.

ונראה להוסיף עוד בביאור הדברים שיסוד דין אבילות להיות נושא בעול עם צער הנפטר, לכן שייך לומר שיהיה איסור אכילה מדין אבילות, להיות בצער של רעב, אכן בכל אבילות בעלמא אין חיוב אפילו באבילות יום ראשון לא לאכול, אבל אבילות על בית המקדש חמורה יותר ולכן יש איסור לאכול מדין ניהוג אבילות.

ונראה שיש מקום לומר שבזה גופא נחלקו התנאים שרע"ק אומר שהאוכל ביום ט"ב כאילו אוכל ביום הכיפורים, והיינו שרע"ק סובר שיסוד איסור אכילה ביום ט"ב מדין עינוי כמו ביום כיפור, והיינו מדין הלכות תשובה, ואילו חכמים סוברים שיסוד איסור אכילה ביום ט"ב מדין אבילות.

לימוד תורה

ג. איסור ללמוד תורה רק מדין אבילות ולא מדין עינוי, שהרי מותר ללמוד תורה ביום כיפור וכן מותר ללמוד בתענית ציבור.

נעילת הסנדל

ד. איסור נעילת הסנדל, מדין אבילות וגם מדין עינוי.

רחיצה

ה. איסור רחיצת כל גופו במים קרים, מדין אבילות וגם מדין עינוי, וכן איסור רחיצת פניו ידיו ורגליו במים חמים, מדין אבילות וגם מדין עינוי. אבל איסור רחיצת פניו ידיו ורגליו במים קרים, רק מדין עינוי ולא מדין אבילות, שהרי אבל מותר לרחוץ את פניו ידיו ורגליו בצונן.

כיבוש

ו. איסור לבישת בגדים מכובסים, רק מדין אבילות ולא מדין עינוי, שהרי ביום כיפור מותר ללבוש בגדים מכובסים.

תשעה באב שחל בשבת ונדחה

ז. תשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום א, לפי הרמ"א אסור בשבת תשמיש המטה. וכן אסור בשבת ליטול ידים במים חמים כיון שזהו דברים שבצנעא (משנה ברורה סימן תקנ"ד סקל"ט). יסוד האיסור משום אבילות, שנוהגת אבילות בשבת לגבי דברים שבצנעא, אבל דין עינוי לא נוהג כלל בשבת, לכן מותר בשבת לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים קרים (מנחת חינוך מצוה שיג).

איתא בגמ' (ב"ב דף ס, ב) ת"ר: כשחרב הבית בשניה, רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נטפל להן ר' יהושע, אמר להן: בני, מפני מה אי אתם אוכלין בשר ואין אתם שותין יין? אמרו לו: נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי מזבח, ועכשיו בטל? נשתה יין שמנסכין על גבי המזבח, ועכשיו בטל? אמר להם: א"כ, לחם לא נאכל, שכבר בטלו מנחות! אפשר בפירות. פירות לא נאכל, שכבר בטלו בכורים! אפשר בפירות אחרים. מים לא נשתה, שכבר בטל ניסוך המים! שתקו. אמר להן: בני, בואו ואומר לכם: שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר - שכבר נגזרה גזרה, **ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר** - שאין גוזרין גזירה על הצבור אא"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה.

מבואר מהגמ' שרבי יהושע אמר בהתחלה שלא יאכלו לחם ולא ישתו מים, ואח"כ אמר להתאבל יותר מדי אי אפשר. מבואר שבהתחלה אמר להם שלא יאכלו לחם מדין אבילות, והיינו שיש ניהוג אבילות לא לאכול.

סיכום גדרי האיסורים לפי דעת הגרי"ז:**אכילה**

א. איסור אכילה רק מדין עינוי ולא מדין אבילות, שהרי אבל מותר לאכול. אכן בשו"ע משמע שאיסור אכילה מדין אבילות.

תשמיש המטה

ב. איסור תשמיש המטה מדין אבילות וגם מדין עינוי.